

ใบรับรองวิทยานิพนธ์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต

ปริญญา

ภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์

โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา

สาขา

ภาควิชา

เรื่อง

การแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยปัจจุบัน
พื้นที่ศึกษา กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

Interpretation of Landscape Aesthetics in the Thai Present-day Context:
The Study of Krung Rattanakosin Inner Area

นามผู้วิจัย

นายอภิชาติ พรหมฤทธิ์

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยรองศาสตราจารย์คัทลียา จิระประเสริฐกุล, Ph. D.)

ประธานสาขาวิชา

(รองศาสตราจารย์อติศรา มีนะกนิษฐ, Ph. D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์กาญจนา ชีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่

เดือน

พ.ศ.

สืบศิริ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยปัจจุบัน
พื้นที่ศึกษา กรุงเทพมหานครชั้นใน

Interpretation of Landscape Aesthetics in the Thai Present-day Context:
The Study of Krung Rattanakosin Inner Area

โดย

นายอภิชาติ พรหมฤทธิ์

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

พ.ศ. 2557

อภิชาติ พรหมฤทธิ์ 2557: การแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยปัจจุบัน
พื้นที่ศึกษา กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ปริณญาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์ โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษา
วิทยานิพนธ์หลัก: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศุภลักษณ์ จิระประเสริฐกุล, Ph.D. 204 หน้า

เนื่องจากในปัจจุบันงานวิจัยทางด้านสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ยังคงมีการศึกษาไม่มากและอยู่ในขอบเขตจำกัด การศึกษาที่ผ่านมามุ่งศึกษาและพัฒนาสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ทางกายภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางสายตาเป็นส่วนใหญ่ ส่งผลต่อการออกแบบวางผังและพัฒนาพื้นที่ รวมไปถึงต่อการศึกษาด้านสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ที่เป็นไปในทิศทางเดียว งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาและแปลความสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ที่มีมิติมากกว่าในเชิงรูปธรรม หรือกายภาพ ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้พัฒนารอบแนวคิดในการอ่านและแปลความสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์โดยเพิ่มเติมมิติสุนทรียศาสตร์ทางนามธรรม และสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง ซึ่งทับซ้อนกันอยู่ภายใต้บริบทที่ซับซ้อนและหลากหลายของพื้นที่ในปัจจุบัน ทั้งนี้ได้เลือกกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในเป็นกรณีศึกษา งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีเทคนิควิธีในการเก็บข้อมูลประกอบด้วยการศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง การสำรวจพื้นที่ภาคสนาม การสัมภาษณ์ และการเฝ้าสังเกตการณ์ปรากฏการณ์ในพื้นที่ ในภาพรวมงานวิจัยนี้ได้พัฒนาความเข้าใจเรื่องการแสดงออกทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในพื้นที่ที่มีการซ้อนทับกันของมิติด้านความงามที่หลากหลาย อาทิเช่น ความงามที่เกิดจากธรรมชาติ ความงามที่เกิดจากสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ทั้งพื้นที่ว่าง สถานที่ สถาปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้าง แผงด้วยความงามที่เกิดจากวัฒนธรรม สังคม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา จริยธรรม ความหย่อนหล่น วิถีชีวิตประจำวัน รวมถึงปรากฏการณ์ต่างๆในพื้นที่ ทั้งนี้งานวิจัยได้จัดแบ่งสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ออกเป็น 3 กลุ่มหลักๆ ประกอบด้วย สุนทรียศาสตร์เชิงรูปธรรม สุนทรียศาสตร์เชิงนามธรรม และสุนทรียศาสตร์ตามความเป็นจริง กรอบแนวคิดดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้เป็นกลไกสำคัญในการแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ทำให้เกิดความเข้าใจเรื่องความหมายที่เด่นชัด และความหมายแฝงที่ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้วิทยานิพนธ์ยังได้ข้อสรุปว่าการสร้างความหมายและความเข้าใจในสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของผู้คนต่าง ๆ นั้นมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละบริบทพื้นที่ ทั้งนี้ขึ้นกับพื้นฐานทางสุนทรียะของบุคคลที่เกิดมาจากการรับรู้ ความทรงจำ ความรู้ และประสบการณ์ที่ต่างกัน วิทยานิพนธ์นี้มุ่งหวังให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ทางวิชาการในด้านสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ โดยกรอบแนวคิดและวิธีการแปลความที่ได้เสนอแนะไว้นั้นน่าจะเป็นประโยชน์สำหรับการวิจัยในพื้นที่อื่นๆได้ต่อไป

Apichat Promrit 2014: Interpretation of Landscape Aesthetics in the Thai Present-day Context: The Study of Krung Rattanakosin Inner Area. Master of Landscape Architecture, Major Field: Landscape Architecture, Interdisciplinary Graduate Program. Thesis Advisor: Assistant Professor Cattaleeya Jiraprasertkun, Ph.D. 204 pages.

Literature reviews indicated that there are limited numbers of research on landscape aesthetics - most of them focus on the study and development of physical aspects of landscape, visual aesthetics in particular, consequent to the direction of landscape design and research which has developed in the same way. This thesis aims to read (understand) and interpret landscape aesthetics in other dimensions apart from concrete or physical aspect. Hence the framework to read and interpret landscape aesthetics is proposed, consisting of 1) physical, 2) non-physical, and 3) realistic aspects - all dimensions are superimposed in the complex and rich contexts. Accordingly, the inner area of Krung Rattanakosin is chosen as the study area. This research applies qualitative research method and several methods of data collections, comprising documentations, field study, interviews and observations. Overall, the thesis has developed the understanding of how landscape aesthetics in such complex area have been expressed. It is found that several dimensions of landscape aesthetics are involved, including aesthetics from nature; from built environment such as space, place, architecture or other kinds of structure; as well as aesthetics from more abstract features such as culture, traditions, beliefs, religious, ethics, nostalgia, everyday life and phenomenology of place. These aspects of landscape aesthetics have been articulated under the three domains of the framework - physical, non-physical and realistic. The reading exercise in Krung Rattanakosin Inner Area generated better understanding on the meaning of landscape aesthetics which contain both obvious and obscure characters. Furthermore, the thesis could conclude that the processes of constructing and understanding landscape aesthetics for each person is different, depending on their background of perceptions, memories, knowledge and also experiences. It is hoped that this thesis would contribute to further development of landscape aesthetics theories whereas the proposed framework and method of interpretation would be useful for the researches in other contexts.

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลหลายท่าน ซึ่งไม่ว่าจะนำมากล่าวได้ทั้งหมด หากแต่ผู้มีพระคุณท่านแรกที่เป็นผู้ผลักดัน พัฒนาแนวความคิด และให้ความรู้ รวมถึงแนะนำเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ที่ผู้วิจัยใคร่ขอกราบขอบพระคุณคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คัทลียา จิระประเสริฐกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก อีกทั้งขอกราบขอบพระคุณ ดร.สิริมา ณ สงขลา ที่เป็นผู้จุดประกายแนวความคิดเริ่มต้นทางด้านสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ทั้งนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก และ รองศาสตราจารย์ ศศิยา สิริพานิช ประธานการสอบวิทยานิพนธ์ที่ได้ให้คำปรึกษา และข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ เอื้อมพร วิสมหมาย เป็นอย่างยิ่งสำหรับการให้โอกาสในการศึกษา และคำแนะนำที่เป็นคุณประโยชน์ต่อผู้วิจัย อีกทั้งขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านในโครงการสหวิทยาการ สาขาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์ที่ได้มอบความรู้ประสบการณ์ และพัฒนาทักษะทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมให้แก่ผู้วิจัย

ขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อไม่ตรี พรหมฤทธิ์ นายทหารเกษียณราชการ คุณแม่(ซี) วันเพ็ญพรหมฤทธิ์ ครอบครัว Mccarry อรทัย เจริญเรืองเดช และมิตรสหายนิสิตในภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์ทุกท่านที่ร่วมเป็นกำลังใจ และให้ความช่วยเหลือในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยหวังว่าผลงานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์กับทุกท่านที่สนใจ และเป็นประโยชน์ในการศึกษาสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์สืบต่อไป

อภิชาติ พรหมฤทธิ์

มิถุนายน 2557

สารบัญ

หน้า

สารบัญภาพ	(4)
-----------	-----

บทที่ 1 บทนำ	1
--------------	---

ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์การศึกษา	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการศึกษาวิจัย	4
ขอบเขตการศึกษา	4
กรอบแนวคิดในการศึกษา	6
ขอบเขตทางด้านพื้นที่ศึกษา	7

บทที่ 2 ตรวจสอบวรรณกรรม	10
-------------------------	----

บทนำ	10
แนวคิดและความหมายของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์	11
ภูมิทัศน์	11
ภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรม	12
สุนทรียศาสตร์	13
ปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง และแนวคิดที่ใช้สนับสนุน	
สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์	14
สุนทรียศาสตร์ยุคโบราณ	16
ภูมิทัศน์โรมานติกในสุนทรียศาสตร์ตะวันตก	27
สุนทรียศาสตร์ตะวันตกสมัยใหม่ในศตวรรษที่ 19 - 20	30
สุนทรียศาสตร์ภายหลังสมัยใหม่ และปรัชญาแนวคิดที่สนับสนุน	
สุนทรียศาสตร์ศตวรรษที่ 20 จนถึงปัจจุบัน	33
สุนทรียศาสตร์ของไทย	44
สรุป	45

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 การออกแบบงานวิจัย	46
คำถามในงานวิจัย	46
กลยุทธ์และวิธีการวิจัย	47
การเลือกพื้นที่ศึกษา	51
กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีในการแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์	58
ระเบียบวิธีการเก็บข้อมูล	61
สรุป	68
บทที่ 4 ผลการศึกษาสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	69
สุนทรียศาสตร์ทางด้านภูมิศาสตร์ ที่ตั้ง และรูปทรงของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	69
ภูมิศาสตร์ ที่ตั้งและอาณาเขต	70
รูปทรงของพื้นที่ศึกษา	71
การเข้าถึงพื้นที่	74
การแสดงออกของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงรูปธรรม	76
การแสดงออกของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ	76
การแสดงออกของสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น	84
การแสดงออกของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงนามธรรม	125
วัฒนธรรมสังคม	125
ประเพณี	129
ความเชื่อ ศาสนา และจริยธรรม	130
สัญลักษณ์	134
การโยกย้ายความงามในอดีต	136
ชาติพันธุ์	140
การแสดงออกของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง	143
วิถีชีวิตประจำวัน	143
ความสัมพันธ์ของคนกับสภาพแวดล้อม	145
ปรากฏการณ์ของพื้นที่	148

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
มลัทธน์	151
สรุปผลการศึกษา	153
บทที่ 5 อภิปรายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	154
ความเข้าใจของคนไทยในสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยปัจจุบัน	154
การสร้างความหมายทางสุนทรียะภูมิทัศน์ของคนที่ใช้พื้นที่	155
การให้ความหมายของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในในปัจจุบัน	157
สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงซ้อน	157
ความหมายเด่นชัดและความหมายซ่อนแฝงในสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์	170
สรุป	173
บทที่ 6 สรุปและเสนอแนะ	175
ความเข้าใจเรื่องการแสดงออกทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์	175
การแปลความหมายทางสุนทรียศาสตร์ในบริบทที่ซับซ้อน	177
ข้อสังเกตและเสนอแนะในงานวิจัย	177
เอกสารและสิ่งอ้างอิง	179
ภาคผนวก	188
ภาคผนวก ก การสำรวจพื้นที่ กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	189
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์ 191	
ภาคผนวก ค การทดลองแปลความหมายของสถานที่สำคัญต่างๆ โดยใช้ตารางสุนทรียะภูมิทัศน์	197
ประวัติการศึกษาและการทำงาน	204

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1.1	แผนผังแสดงกรอบแนวคิดในการศึกษา	6
1.2	แสดงขอบเขตกรุงรัตนโกสินทร์	8
1.3	แสดงขอบเขตพื้นที่กรณีศึกษา	9
2.1	แสดงภาพตัวอย่างของสัญลักษณ์ประเภทต่างๆ	39
2.2	แสดงภาพตัวอย่างระดับการสื่อความหมาย	42
3.1	แสดงขอบเขตพื้นที่กรณีศึกษาจากกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	57
3.2	แสดงกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีในการแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์	58
3.3	แผนที่แสดงการสุ่มแบ่งกลุ่มตัวอย่าง	67
4.1	ชุดภาพแสดงที่ตั้งและขอบเขตพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	70
4.2	ภาพจำลองพื้นที่ทะเลอ่าวไทย	71
4.3	ผังแสดงขอบเขตทะเลโคลน	71
4.4	ชุดภาพแสดงรูปทรงของพื้นที่	71
4.5	ผังแสดงแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าและการขุดคลองลัด (เจ้าพระยาสายใหม่)	72

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
4.6	ผังแสดงเปรียบเทียบขอบเขตคลองสายเก่า-ปัจจุบัน	74
4.7	ผังแสดงการเข้าถึงพื้นที่	75
4.8	ภาพวาดลายเส้นกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากหนังสือ The Illustrated London News ฉบับวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2410	77
4.9	ชุดภาพธรรมชาติของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	78
4.10	ชุดภาพแสดงพื้นที่สีเขียวและต้นไม้อนุรักษ์	82
4.11	ผังแสดงพื้นที่สีเขียวในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	83
4.12	ผังแสดงพื้นที่ว่างในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	85
4.13	ชุดภาพพื้นที่ว่าง (Space) ในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	86
4.14	พระบรมมหาราชวังมุมสูงจากทิศตะวันออกทางขวาเป็นพื้นที่วัดพระแก้ว	88
4.15	พระบรมมหาราชวัง	89
4.16	ชุดภาพพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม	91
4.17	ชุดภาพวัดในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	95
4.18	ชุดภาพแสดงสถานที่ราชการในรูปแบบต่างๆในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	98

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
4.19	ชุดภาพแสดงที่อยู่อาศัย ย่าน ตลาดในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	101
4.20	ชุดภาพแสดงพื้นที่สาธารณะในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	103
4.21	ผังแสดงกลุ่มสถานที่ในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน โดยจำแนกจากการใช้ที่ดิน	104
4.22	ชุดภาพแสดงสถาปัตยกรรมลักษณะต่างๆในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	110
4.23	ผังแสดงตำแหน่งที่ตั้งของสถาปัตยกรรมโดยแบ่งตามประเภท	111
4.24	ชุดภาพแสดงจุดศูนย์รวมและชุมชนในกรุงรัตนโกสินทร์	114
4.25	ผังแสดงจุดศูนย์รวมและชุมชนในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	115
4.26	ผังโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งก่อสร้างพิเศษในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	122
4.27	ชุดภาพโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งก่อสร้างพิเศษ	123
4.28	ชุดภาพวัฒนธรรมสังคมแบบต่างๆที่พบในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	128
4.29	ชุดภาพแสดงประเพณีต่างๆที่พบในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน	129
4.30	ชุดภาพแสดงเรื่องความเชื่อ ศาสนา และจริยธรรม	132
4.31	ผังแสดงตำแหน่งพื้นที่ที่พบความเชื่อ ศาสนา และจริยธรรม	133

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
4.32	ชุดภาพแสดงสัญญาณระดับวัฒนธรรม และสัญญาณระดับปัจเจก	135
4.33	ชุดภาพกรุงรัตนโกสินทร์ในอดีต	139
4.34	ชุดภาพกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในช่วงตั้งแต่กรุงธนบุรี-ปัจจุบัน	142
4.35	ชุดภาพแสดงวิถีชีวิตประจำวัน	145
4.36	ผังแสดงความสัมพันธ์ของพื้นที่ และแผนภูมิรูป รากโกงกาง	147
4.37	ชุดภาพแสดงปรากฏการณ์ของพื้นที่	150
4.38	ชุดภาพตัวอย่างมลทัศน์ในกรุงรัตนโกสินทร์	152
5.1	ภาพแสดงกระบวนการแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์	156
5.2	ผังแสดงการซ้อนทับมิติความงามในการเข้าถึงทางบก	159
5.3	ภาพตัวอย่างแสดงการซ้อนทับของความงามเชิงรูปธรรมในพื้นที่สีเขียว	160
5.4	ภาพตัวอย่างแสดงการซ้อนทับมิติความงามเชิงนามธรรม	163
5.5	ภาพตัวอย่างแสดงการซ้อนทับมิติความงามตามความเป็นจริง	165
5.6	ภาพตารางตัวอย่างแสดงการซ้อนทับมิติสุนทรียภาพภูมิทัศน์	168

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพผนวกที่

หน้า

ก 1 ผังแสดงการใช้ที่ดินในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

190

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ความพึงพอใจในความงามเป็นหนึ่งในความต้องการระดับสูงที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน จากทฤษฎีจิตวิทยาความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ (Basic Human Needs) ของ อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) และแนวคิดการออกแบบชุมชนเมืองของศาสตราจารย์ โจน แลง (John Lang) ได้เสนอถึงความต้องการด้านสุนทรียศาสตร์ (Aesthetic Needs) ให้มีอยู่ในความจำเป็นในความต้องการของมนุษย์ (กำธร กุญชร, 2545) สุนทรียศาสตร์เป็นวิชาความรู้ที่เกิดขึ้นจากประเทศทางตะวันตก “รากศัพท์มาจากภาษากรีก AISTHETIKOS แปลว่า รู้ได้ด้วยผัสสะ ในตอนแรกนั้นนักปรัชญาชาวเยอรมัน ชื่อ Alexander Baumgarten ได้นำเอาศัพท์มาใช้อยู่ในปี ค.ศ.1790 เพื่ออธิบายเกี่ยวกับความรู้ที่เกิดจากอารมณ์หรือการสัมผัสกับสิ่งภายนอกที่มีลักษณะตรงข้ามกับตรรกศาสตร์ที่เห็นว่าความรู้ของเรานั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับสัจจะภาวะ (Truth)” (บุญย นิลเกษ, 2523)

ปัจจุบันความเข้าใจถึงศาสตร์และวิวัฒนาการความก้าวหน้าทางด้านสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ได้มีอิทธิพลต่อความรู้ความเข้าใจของทั้งนักออกแบบทางผังเมืองชุมชน และภูมิสถาปนิก ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาการศึกษาทางด้านสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ ในบริบทไทยอย่างมาก กล่าวคือ มีการนำทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์มาประยุกต์ใช้หรือทำการวิจัยศึกษาพื้นที่ในบริบทไทยหลายชิ้น อาทิเช่น งานวิจัยการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางด้านสุนทรียภาพ ของ บัณฑิต จุลาสัย ในปี 2547 งานวิจัยของวรารคนา นิมเจริญ เรื่องการปรับปรุงสุนทรียภาพของเมืองเก่าเพชรบุรี ในปี 2548 งานวิจัยของ วัยดา ทรงกิตติภักดี เรื่องการรับรู้ด้านสุนทรียภาพเมือง: กรณีศึกษาพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่ในปี 2543 งานวิจัยของ สรรเพชญ์ นนทภักดี เรื่องการศึกษาทางด้านสุนทรียภาพด้านผังเมือง: ศึกษาเฉพาะนครศรีธรรมราชและภูเก็ต ในปี 2534 เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า งานวิจัยที่เป็นเนื้อหาของการพัฒนาทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในประเทศไทยยังคงมีจำนวนไม่มาก อาจจะเนื่องมาจากความรู้ความเข้าใจที่มีอยู่ในวงจำกัด ซึ่งจะสังเกตได้จากเนื้อหาของงานวิจัยส่วนใหญ่ที่มองความหมายแนวคิดสุนทรียศาสตร์ไปในทิศทาง

เดียวกันคือ เป็นการรับรู้ความงามทางกายภาพและการรับรู้ความงามทางสายตาทางภูมิทัศน์ (Visual/Physical Perception) ดังนั้น ผลที่ได้จากงานวิจัยที่มีมุมมองดังกล่าวจึงตอบสนองสุนทรียศาสตร์ทางกายภาพและสายตาเพียงแค่มิติมุมมองเดียวในสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ แต่ยังขาดความเชื่อมโยงกับมิติอื่นๆที่ซับซ้อนในบริบทไทย อาทิเช่น วิธีการดำเนินชีวิต ที่อยู่อาศัย ระเบียบสังคม วัฒนธรรม จริยธรรม ศาสนา ฯลฯ

ข้อวิพากษ์นี้สอดคล้องกับบทความที่นายแพทย์ ประเวศ วะสี ราษฎรอาวุโสและนักวิชาการการศึกษาได้เขียนไว้ว่า “ในประเทศไทยสุนทรียศาสตร์มาจากทั้งวัตถุนิยมและจิตนิยม อันหมายถึง ความงาม ที่ เป็นความบริสุทธิ์อย่างแท้จริงของธรรมชาติ ซึ่งในสำนักทางด้านศีลธรรม ความงาม มีการใช้คำและความหมายทับซ้อนประสานประโยชน์ซึ่งกันคือ ความสวยงาม (Beauty) และ ความดีงาม (Goodness) คนไทยไม่แยกความงามออกจากความดี” (ประเวศ วะสี, 2553) จากคำกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า มุมมองทางด้านความงาม คือ “ความดีงาม” เป็นแนวคิดทางจริยธรรม (Ethics) ที่ถูกละเลยไป ทั้งที่เป็นแนวคิดที่ปรากฏอยู่และมีความสำคัญในสังคมไทย

การศึกษาทฤษฎีเบื้องต้นทำให้พบช่องว่างระหว่างความรู้ และความเข้าใจในความหมายของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของไทยท่ามกลางบริบททางวิชาการของทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ และทฤษฎีวิชาการที่เกี่ยวข้องที่มีอยู่หลากหลายในศตวรรษที่ 20 อาทิเช่น สุนทรียศาสตร์สิ่งแวดล้อม(Environmental Aesthetics) สุนทรียศาสตร์เชิงนิเวศน์ (Ecological Aesthetics) สุนทรียศาสตร์วัฒนธรรมสังคม (Sociocultural Aesthetics) สุนทรียศาสตร์ปรากฏการณ์ (Phenomenological Aesthetics: everyday life, sense of place) สุนทรียศาสตร์สัญลักษณ์ (Symbolic Aesthetics) เป็นต้น ช่องว่างต่างๆเหล่านี้ มีผลต่อการพัฒนาและการเข้าถึงปัญหาในบริบทที่มีความหลากหลายของประเทศไทยในปัจจุบัน ดังนั้นการทำความเข้าใจและแปลความหมายของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยจะเป็นรากฐานสำคัญของการเรียนรู้เพื่อนำไปใช้ออกแบบและปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนให้สอดคล้องกับคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของท้องถิ่นหรือพื้นที่ต่อไปในอนาคต

ผู้วิจัยพบว่าในการพัฒนาสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนมักจะมีเสียงสะท้อน มุมมองหรือทัศนคติความคิดเห็นในอีกหลายแง่มุมที่แตกต่างกันในหลายๆด้าน ซึ่งรวมถึงทัศนคติต่อความงามหรือสุนทรียศาสตร์ของพื้นที่ด้วยมุมมองที่แตกต่างนี้มาจากคนในพื้นที่หรือชาวบ้าน (Ordinary People) ทั้งที่อาศัยอยู่แต่เดิม ที่ย้ายเข้ามาใหม่ และที่เข้ามาใช้พื้นที่จากคนนอกพื้นที่ อาทิเช่น

นักวิชาการ หรือเจ้าหน้าที่ภาครัฐ เป็นต้น ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้มีประสบการณ์ทางด้านสุนทรียศาสตร์ที่แตกต่างกัน

ช่องว่างต่างๆ เหล่านี้เป็นที่มาของงานวิจัยนี้ที่มุ่งเน้นค้นหาและแปลความสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยที่ซับซ้อนในปัจจุบัน ซึ่งการทับซ้อนกันของเรื่องราวและมิติทางสุนทรียศาสตร์ทั้งหลายเหล่านี้จะถูกศึกษาผ่านพื้นที่ศึกษาในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเด่นชัดในด้านการหล่อหลอมมิติทางสุนทรียศาสตร์ตั้งแต่การก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีจวบจนปัจจุบัน

กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน เป็นทั้งพื้นที่อนุรักษ์และพื้นที่พัฒนา เป็นกรณีศึกษาที่มีการจัดการกับสภาพแวดล้อมในพื้นที่ที่มีคุณลักษณะพิเศษและมิติที่ทับซ้อนกันอยู่ในหลายมิติ ตัวอย่างเช่น มิติการตั้งถิ่นฐานแบบ “เมืองน้ำ” และ “เมืองบก” มิติของวิถีชีวิตแบบ “ชนบท” กับ “เมือง” มิติของการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาในรูปแบบ “เมืองเก่า” และ “เมืองใหม่” (คัทลียา จิระประเสริฐกุล, 2552) หรือมิติอื่นๆ ที่จะค้นพบได้ในช่วงการทำวิจัยนี้ คุณลักษณะพิเศษที่ทับซ้อนกันในหลายมิติเหล่านี้มีความสำคัญที่สามารถนำมาหาความหมายสุนทรียศาสตร์ที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน แต่การศึกษาแปลความหมายในงานวิจัยนี้นั้นไม่อาจใช้เพียงแค่ทฤษฎีการรับรู้ทางกายภาพ หรือด้วยทฤษฎีสุนทรียศาสตร์อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น ซึ่งในงานศึกษาวิจัยนี้มุ่งเน้นการนำทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ และบริบทความรู้ทางวิชาการที่ถูกพัฒนาในศตวรรษที่ 20 ที่สอดคล้องและครอบคลุม มาใช้ในการแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ในพื้นที่ที่มีมิติซับซ้อนเพื่อให้ทราบถึงมิติและความหมายของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การศึกษา

เนื่องจากการพัฒนาสภาพแวดล้อมของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน มักจะมีความเข้าใจทางสุนทรียศาสตร์ที่แตกต่างหลากหลาย ทั้งจากคนในพื้นที่และคนนอกพื้นที่ งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจและแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทย ในพื้นที่ศึกษา “กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน” ผ่านประสบการณ์ทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของประชาชนที่ได้ใช้พื้นที่ต่อไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการศึกษาวิจัย

1. สามารถแปลความหมายและอธิบายถึงแก่นสาระสำคัญของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยปัจจุบันได้
2. เป็นตัวอย่างในการอ่านและแปลความสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทของไทยในปัจจุบัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อภูมิสถาปนิก นักออกแบบวางผังเมืองและชุมชน ในการพัฒนาและปรับปรุงเมือง ชุมชน ต่อไป
3. เป็นส่วนหนึ่งของการริเริ่มการพัฒนาทฤษฎีและแนวคิดทางด้านสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในประเทศไทย

ขอบเขตการศึกษา

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา และข้อมูลปฐมภูมิ

1.1 การประมวลทฤษฎี แนวคิดและข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้อง

1.1.1 ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ สุนทรียศาสตร์สิ่งแวดล้อม(Environmental Aesthetics), สุนทรียศาสตร์เชิงนิเวศน์ (Ecological Aesthetics) สุนทรียศาสตร์วัฒนธรรมสังคม (Sociocultural Aesthetics) สุนทรียศาสตร์ปรากฏการณ์ (Phenomenological Aesthetics: everyday life, sense of place) สุนทรียศาสตร์สัญลักษณ์ (Symbolic Aesthetics) จริยศาสตร์ (Ethic Aesthetics) เป็นต้น

1.1.2 ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมในบริบทไทย ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ขนบประเพณี วัฒนธรรม ศาสนาในสังคมไทยเพื่อประกอบการทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมในบริบทไทย

1.1.3 ข้อมูลพื้นฐานของกรุงรัตนโกสินทร์ในด้านต่างๆ เช่น ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ที่ตั้ง กายภาพ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง เป็นต้น

1.2 การสำรวจเก็บข้อมูลด้านต่างๆในพื้นที่ โดยการสังเกตการณ์ทั้งทางรูปธรรมนามธรรม และที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง ด้วยเทคนิควิธีการต่างๆ เช่น การสัมภาษณ์ สันทนาการถ่ายภาพ หรือการบันทึกภาพเคลื่อนไหว เป็นต้น

1.3 สำรวจเก็บข้อมูลที่ได้จากความคิดเห็นและการรับรู้ของคนในพื้นที่

2. วิเคราะห์ เปรียบเทียบ และหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั้งหมด ได้แก่ ผลจากการสัมภาษณ์ การทำแผนที่ และนำเสนอเนื้อหาในแบบการบรรยายโดยมีภาพประกอบ

3. สังเคราะห์และแปลความหมายข้อมูล ในขอบเขตของเนื้อหา 3 กลุ่มดังนี้

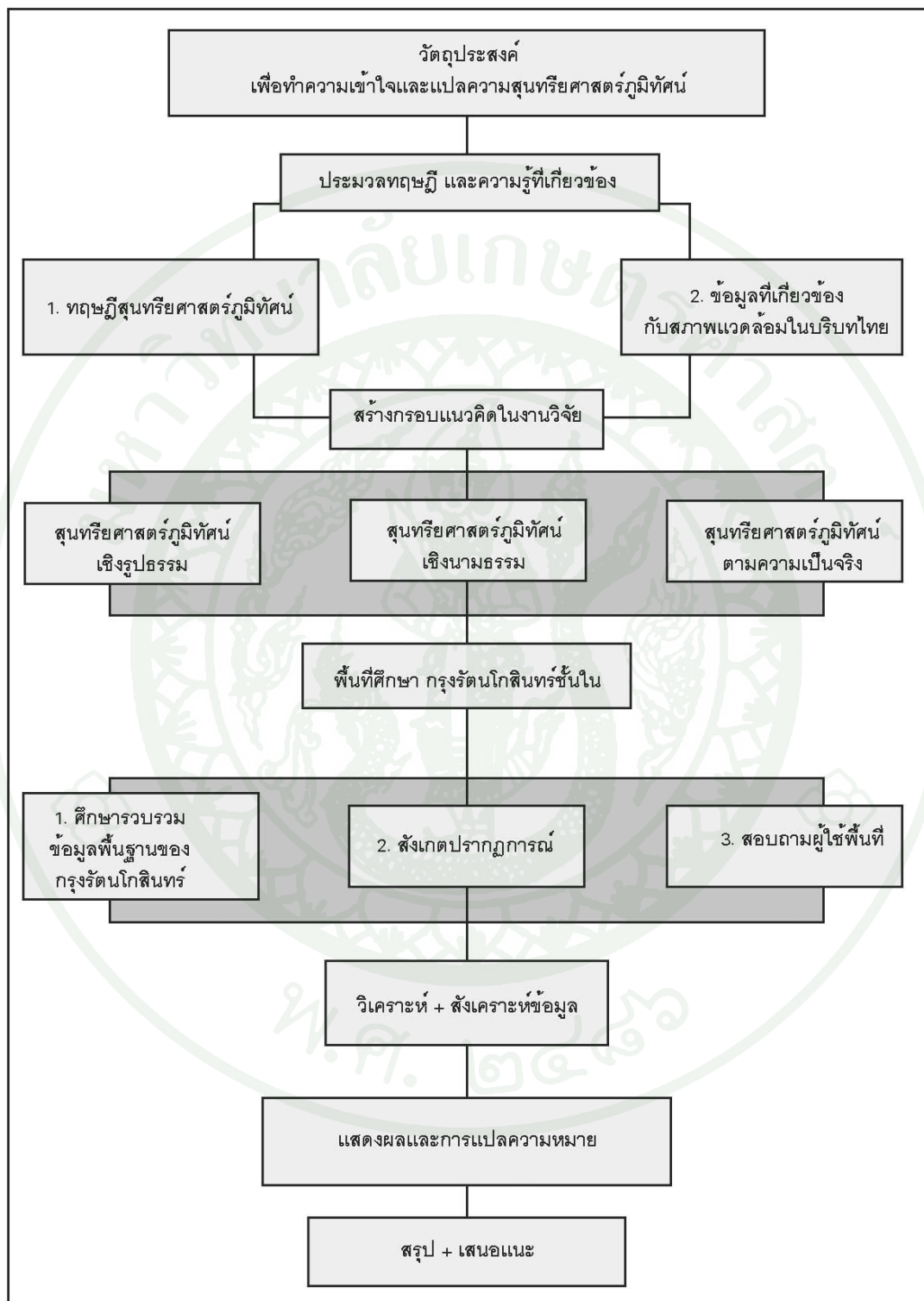
3.1 สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงรูปธรรม (Physical Landscape Aesthetics)

3.2 สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงนามธรรม (Non-Physical Landscape Aesthetics)

3.3 สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง (Reality Landscape Aesthetics)

4. สรุปผลของการวิจัยและเสนอแนะ

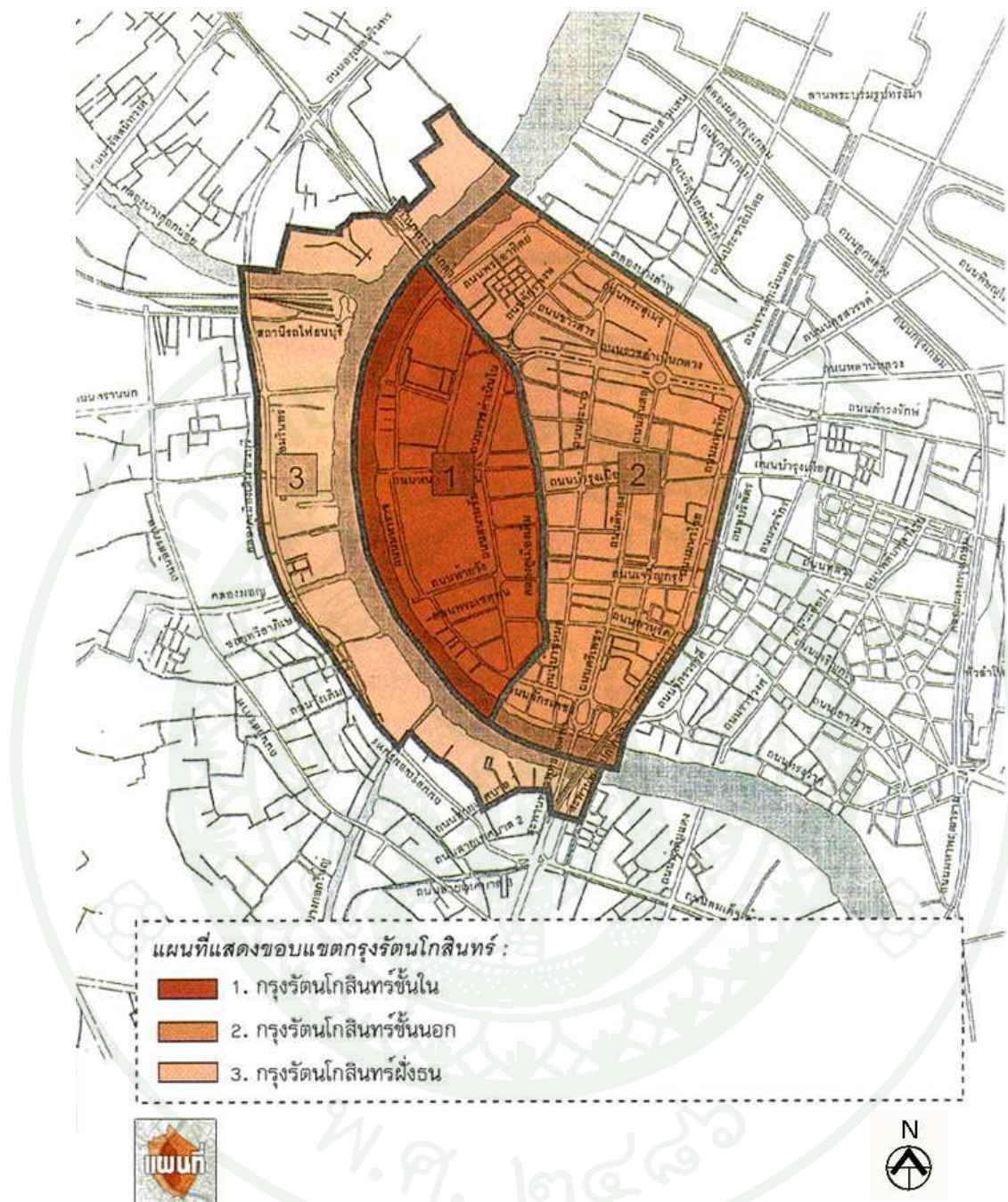
กรอบแนวคิดในการศึกษา

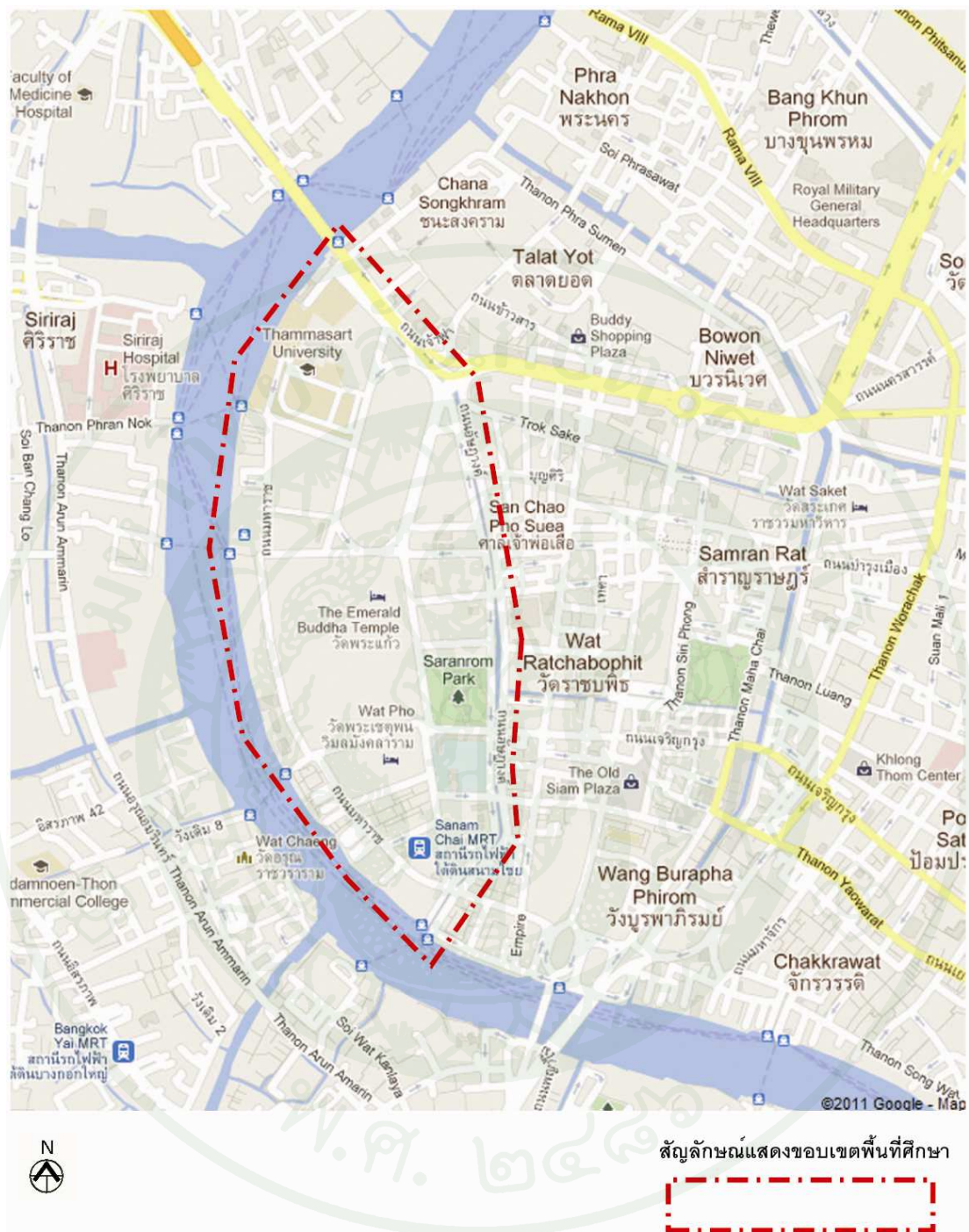
ภาพที่ 1.1 แผนผังแสดงกรอบแนวคิดในการศึกษา

ขอบเขตทางด้านพื้นที่ศึกษา

งานวิจัยนี้เป็นการค้นหาความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยในปัจจุบัน พื้นที่ศึกษา “กรุงรัตนโกสินทร์” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีคุณลักษณะบริบทที่ซับซ้อนและหลากหลายในเชิงสุนทรียศาสตร์ ในเบื้องต้นได้แบ่งขอบเขตของการศึกษาตามแผนการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ ภายในพื้นที่ 5.8 ตารางกิโลเมตรที่ประกอบด้วย บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก และบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งธนบุรี แต่จะมุ่งเน้นที่พื้นที่ของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในซึ่งมีทิศตะวันออกสิ้นสุดที่คลองคูเมืองเดิม และทิศตะวันตกสิ้นสุดที่แม่น้ำเจ้าพระยา อย่างไรก็ตามเนื่องจากสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของกรุงรัตนโกสินทร์มีความจำเป็นจะต้องเชื่อมโยงไปสู่มิติทางความงามของเมืองที่ยังมีชีวิต ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและพื้นที่จากที่หนึ่งไปอีกพื้นที่หนึ่ง ดังนั้นจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องเชื่อมโยงบางพื้นที่ภายใน 5.8 ตารางกิโลเมตรนี้เข้ามาประกอบและสนับสนุนในงานวิจัยด้วย (ภาพที่ 1.2 และ 1.3)

ภาพที่ 1.2 แสดงขอบเขตกรุงรัตนโกสินทร์
ที่มา: ศูนย์ข้อมูลรัตนโกสินทร์ (7 พฤษภาคม 2552)

ภาพที่ 1.3 แสดงขอบเขตพื้นที่กรณีศึกษา
ที่มา: Google maps (7 พฤษภาคม 2552)

บทที่ 2

ตรวจสอบวรรณกรรม

บทนำ

สุนทรียศาสตร์เป็นวิชาความรู้ที่เก่าแก่ มีการศึกษาอย่างยาวนานนับได้ตั้งแต่ยุคสมัยกรีก จนกระทั่งปัจจุบันแต่เนื่องจากสุนทรียศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของอภิปรัชญา (Metaphysics) องค์ความรู้จึงถูกขยายขยายและแตกหน่อต่อเนื่องไปได้ในหลายแขนงทางวิชาการ และภูมิทัศน์ก็เป็นส่วนหนึ่งของวิชาการที่สามารถนำสุนทรียศาสตร์เข้ามาประกอบใช้ร่วมกันได้เนื่องด้วยสุนทรียศาสตร์และภูมิทัศน์นั้นมีการกล่าวถึงองค์ความรู้ร่วมกันในเรื่องของความงดงาม (บุญย นิลเกษ, 2523)

ในประเทศไทยนั้น มีการศึกษาและตำราวิชาการทางสุนทรียศาสตร์ที่เป็นปรัชญาโดยตรงอยู่ แต่ไม่มากเท่ากับนานาประเทศแถบตะวันตกที่มีการศึกษาและพัฒนาความรู้ทางสุนทรียศาสตร์มาอย่างต่อเนื่องจวบจนกระทั่งปัจจุบัน ดังนั้นการสืบค้นวรรณกรรมทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์โดยตรงจึงมีความยากลำบากและมีข้อมูลหรือตำราอยู่เพียงน้อยนิดวรรณกรรมที่ถูกนำมาตรวจสอบค้นคว้าในวิทยานิพนธ์นี้จึงมีรูปแบบที่ผสมผสานทั้งของไทยและเทศ โดยทางตรงและทางอ้อมกล่าวคือ มีการอ้างอิงถึงวรรณกรรมที่เป็นทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ที่มีความชัดเจนโดยตรง และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง หรือสามารถนำไปใช้สนับสนุนสุนทรียศาสตร์และภูมิทัศน์ ทั้งนี้เพื่อต้องการสร้างความเกี่ยวโยงกันขององค์ความรู้ทางด้านสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ให้สอดคล้องกับบริบทของประเทศไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งการนำศาสตร์ความรู้หรือวรรณกรรมที่ชัดเจนจากโลกตะวันตกมาใช้เพียงฝ่ายเดียวคงไม่สามารถตอบคำถามหรือบรรลุเป้าหมายในงานวิจัยนี้ได้ และในบทนี้จะเป็นการตรวจสอบวรรณกรรมที่จัดแบ่งออกเป็น วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมกับเนื้อหาสาระของวิทยานิพนธ์ ซึ่งกล่าวถึงสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยปัจจุบัน โดยใช้กรุงรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่ศึกษาประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

- 1) แนวคิดและนิยามความหมายของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์
- 2) ปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่เกี่ยวข้องและแนวคิดที่ใช้สนับสนุนสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์

แนวคิดและนิยามความหมายของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์

วิทยานิพนธ์นี้ได้รวบรวมและประมวลนิยามและความหมายของคำศัพท์ที่เกี่ยวข้อง อาทิ เช่น ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม สุนทรียศาสตร์ มีใจความดังนี้

1. ภูมิทัศน์ (Landscape)

คำว่า “Landscape” และ “Landschaft” มีจุดเริ่มต้นแรกที่ภาษาซึ่งใช้เฉพาะกลุ่มในเนเธอร์แลนด์ และเยอรมัน ที่กล่าวอ้างอิงการกับการจัดการกับการวาดภาพถึงความคิดความเข้าใจในภูมิภาค (region) ขอบเขตดินแดน (territory) ทิวทัศน์ (scenery) (Nasongkhla, 2008 cited in Zonneveld and Forman, 1990, p.7)

ภูมิทัศน์และภูมิภาพ ศัพท์บัญญัติของคำว่า Landscape ในพจนานุกรมศัพท์ภูมิศาสตร์ฉบับราชบัณฑิตยสถานตีพิมพ์ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2523 ได้ให้คำบัญญัติศัพท์ของคำว่า Landscape ในภาษาอังกฤษไว้เป็นคำไทย 2 คำ คือ ภูมิทัศน์ คำหนึ่ง และ ภูมิภาพ อีกคำหนึ่ง โดยให้คำอธิบายว่า หมายถึง ลักษณะภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปของบริเวณใดบริเวณหนึ่ง รวมทั้ง ภูมิประเทศที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและที่เกิดขึ้นโดยการกระทำของมนุษย์ (จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ 3 ฉบับที่ 29 ตุลาคม 2536)

การที่คณะกรรมการจัดทำอักษรานุกรมภูมิศาสตร์กำหนดให้ใช้ศัพท์บัญญัติดังกล่าว ก็เนื่องจากพิจารณาเห็นว่า คำว่า ภูมิทัศน์ และ ภูมิภาพ มีความหมายตรงกับคำอธิบายของ Landscape ดังกล่าวข้างต้น คือเน้นที่ภาพของลักษณะภูมิประเทศ หากพิจารณาตามรูปศัพท์ ภูมิ แปลว่า แผ่นดิน ทัศน์ แปลว่า การเห็น สิ่งที่เห็น และภาพ แปลว่า รูปที่ปรากฏเห็น ฉะนั้น ภูมิทัศน์ หรือ ภูมิภาพ จึงหมายถึงสิ่งที่แลเห็นหรือรูปที่ปรากฏเห็นจากแผ่นดิน ซึ่งก็คือ ภาพภูมิประเทศนั่นเอง (จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ 3 ฉบับที่ 29 ตุลาคม 2536)

คำ Landscape มีความหมายใกล้เคียงกับ Topography แต่ที่แตกต่างกันคือ Landscape นั้น จะเน้นถึงภาพที่แลเห็นจากลักษณะภูมิประเทศ ไม่ว่าจะเป็นภาพที่มองจากลักษณะภูมิประเทศจริง ๆ หรือภาพที่ถ่ายหรือวาดขึ้นก็ตาม ส่วน Topography หมายถึง ตัวลักษณะภูมิประเทศนั้น ๆ (จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ 3 ฉบับที่ 29 ตุลาคม 2536)

ฉะนั้นเวลาที่กล่าวถึง Topography ก็จะนึกถึงลักษณะภูมิประเทศในเชิงวิทยาศาสตร์ คือ มองดูว่ามีสภาพพื้นที่เป็นอย่างไร เป็นที่สูงหรือเป็นที่ต่ำ แต่ถ้ากล่าวถึง Landscape ก็จะมุ่งไปที่ การมองลักษณะภูมิประเทศในเชิงการรับรู้ หรือการชื่นชมความงาม ซึ่งคำว่า Topography ได้มีการบัญญัติศัพท์เป็นภาษาไทยว่า ลักษณะภูมิประเทศ ให้แตกต่างจากภูมิทัศน์ หรือ ภูมิภาพ ที่มาจากคำว่า Landscape (จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ 3 ฉบับที่ 29 ตุลาคม 2536)

นอกจากจะใช้ในความหมายทางภูมิศาสตร์แล้ว คำว่า Landscape ยังมีที่ใช้ในความหมายทั่ว ๆ ไป รวมทั้งในด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์ด้วย ตัวอย่างเช่น ถ้าเดินทางไปยังสถานที่ซึ่งมีภูมิประเทศสวยงาม ทศนียภาพที่ปรากฏแก่สายตาย่อมเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถชื่นชมได้ ตลอดจนอาจมีการถ่ายทอดความงามตามธรรมชาติลงเป็นภาพวาดหรือภาพถ่ายด้วยก็ได้ ส่วนทางสถาปัตยกรรมศาสตร์ มีแขนงหนึ่งของวิชานี้ เรียกว่า Landscape Architecture ซึ่งถูกแปลเป็นภาษาไทยว่า ภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์ หมายถึง วิชาที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบตกแต่งบริเวณพื้นที่ให้สวยงามสอดคล้องกับตัวอาคาร โดยอาศัยวิธีการต่าง ๆ หลายอย่าง รวมทั้งการจัดสวน ที่เรียกว่า Landscape Gardening ด้วย (จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ 3 ฉบับที่ 29 ตุลาคม 2536)

2. ภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรม (Landscape and Architecture)

ทัศนะจากการประมวลนิยามและความหมายข้างต้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าการมองความเชื่อมโยงกันระหว่างภูมิทัศน์ (Landscape) และสถาปัตยกรรม (Architecture) ในบางรายละเอียดนั้นถือเป็นผลดี เพราะสถาปัตยกรรมมีความสัมพันธ์ทางสุนทรียศาสตร์กับภูมิทัศน์ ตรงที่ทั้งคู่มีการคำนึงในเรื่องของความงาม ในขณะที่เรื่องของประโยชน์ใช้สอย แลโครงสร้างถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองกิจกรรมของมนุษย์ (Bourassa, 1991)

หากพิจารณารากศัพท์ของคำว่า ภูมิสถาปัตยกรรม พบว่าประกอบด้วย 2 คำคือ

ภูมิ หมายถึง แผ่นดิน ที่ดิน (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2545)

สถาปัตยกรรม หมายถึง ศิลปะและวิทยาการเกี่ยวกับงานก่อสร้างที่ประกอบด้วยศิลปะลักษณะ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542)

ภูมิสถาปัตยกรรม คือ ศิลป์และวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางวิชาชีพ ว่าด้วยการวางแผนพื้นแผ่นดินอย่างเป็นระบบ โดยยึดหลักการพิทักษ์ผืนแผ่นดิน การออกแบบพื้นที่และที่ว่างภายนอกอาคาร การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมที่มีประโยชน์ในการใช้สอยที่ดีกว่าพร้อมทั้งมีความผูกพันตลอดภัยและความรื่นรมย์ (เดชา บุญค้ำ, 2538)

3. สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics)

คำว่า **Aesthetics** ในภาษาไทยนั้นเป็นคำใหม่ที่เกิดขึ้นไม่นานมีการแปลความหมายออกมาหลายคำและมีผู้ให้ความหมายมากมาย อาทิเช่น **สุนทรียะ** หรือ **ความงาม** อาจเป็นความงามของศิลปกรรม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความประณีตของจิตใจ ความงดงามของการใช้ชีวิตส่วนตัวและชีวิตส่วนรวม (วิรุญ ตั้งเจริญ, 2546)

สุนทรียภาพ “Aesthetics” เป็นคำในภาษากรีก เดิมหมายถึงการรับรู้ทางความรู้สึก (sense perception) จนกระทั่งในศตวรรษที่ 18 **Alexander Gottlieb Baumgarten** นักปรัชญาชาวเยอรมันได้ให้ความหมายใหม่โดยหมายถึง การรับรู้และชื่นชมความงาม เป็นที่ทราบดีว่าสุนทรียภาพเป็นเรื่องของอัตวิสัย (Subjective) ซึ่งแต่ละคนย่อมให้คุณค่าสุนทรียภาพแตกต่างกันไป (Whittick, A., 1974) ดังเช่นความหมายของสุนทรียภาพในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ที่ให้ความหมายไว้ว่า ความเข้าใจและความรู้สึกของแต่ละบุคคลที่มีต่อความงามในธรรมชาติหรืองานศิลปะ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539: 827)

สุนทรียภาพ หมายถึงความรู้สึกในความงาม ภาพที่งดงามในความคิดหรือภาพของความงามในสมอง (Image of beauty) ศักยภาพของการรับรู้ความงามที่สามารถสัมผัสหรือรับความงามได้ต่างกัน ความงามที่อาจเกิดจากภาพ จากเสียง จากจินตนาการ จากตัวอักษร หรือประสาทสัมผัสอื่นๆ (วิรุญ ตั้งเจริญ, 2546)

สุนทรียศาสตร์ หมายถึง ปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยความงามและสิ่งทีงามในธรรมชาติหรือศิลปะ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542)

ความสวยงาม คือ สถานภาพของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกิดความเพลิดเพลิน และความชื่นชมผ่านการเข้าใจและรับรู้ถึงความสมดุล สัดส่วน และ แรงดึงดูด ของสิ่งๆ นั้น ซึ่งอาจจะเป็นบุคคล

สัต์ว์ สิ่งของ เหตุการณ์ คนตรี ศิลปะ หรือ ความคิด สิ่งตรงกันข้ามกับความสวยงามคือความน่าเกลียดน่าชัง ซึ่งมีผลกระทบตรงกันข้ามต่อการรับรู้ (<http://th.wikipedia.org>, 7 พ.ค. 2552)

สวย หมายถึง งามน่าพึงพอใจ มักใช้เข้าคู่กับคำว่า งาม เป็น สวยงาม ในบทกลอนใช้ว่า สวย ก็มี; ไม่เปียก (ใช้แก่ข้าวสุก) เช่น หุงข้าวสวยดี ไม่ดิบ ไม่แฉะ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542)

งาม หมายถึง ลักษณะที่เห็นแล้วชวนให้ชื่นชมหรือพึงพอใจ เช่น มารยาทงาม รูปงาม; มีลักษณะสมบูรณ์ดี เช่น ต้นไม้งาม ปีนี่ฝนงาม; ดี, มาก, มีลักษณะที่เป็นไปตามต้องการ, เช่น กำไรงาม ธนาครนี้จ่ายดอกเบี้ยงาม (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542)

สุนทรียะ สุนทรียภาพ และสุนทรียศาสตร์ เป็นคำภาษาไทยที่ทำให้ผู้คนสงสัยและมีความสับสนหรือความไม่แน่ใจในการใช้คำว่าอะไรจะใช้คำแทนของคำว่า “Aesthetics” แม้ว่าในวงวิชาการระดับสากลการใช้ศัพท์ว่า Aesthetics ก็เป็นที่เข้าใจได้แล้ว อย่างไรก็ตามเพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในวิทยานิพนธ์นี้ได้เลือกใช้คำว่า “สุนทรียศาสตร์” และ “สุนทรียะ” เป็นตัวแทนของคำว่า “Aesthetics” เพราะคำว่าสุนทรียศาสตร์ และ สุนทรียะนั้นมีความหมายที่ครอบคลุมและสอดคล้องกับแนวคิดในการศึกษาวิจัยนี้โดยไม่เน้นไปที่ภาพหรือมุมมองทางสายตา ความรู้สึกสัมผัสต่างๆเพียงเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับศาสตร์วิชาการที่เกี่ยวข้องและสนับสนุนสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์อื่นๆด้วย

ปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่เกี่ยวข้องและแนวคิดที่ใช้สนับสนุนสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์

ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เป็นศาสตร์ที่ร่วมสมัยที่เกิดจากการผสมผสานกันของสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ที่กล่าวถึงความงามในศิลปะและธรรมชาติ และภูมิทัศน์ (Landscape) เพราะความเหมือนและเชื่อมโยงกันในอัตวิสัยทางความงามของทั้งสองศาสตร์ แต่ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์มีความยากที่จะทำความเข้าใจอันเนื่องมาจากมิติการซ้อนทับของสุนทรียศาสตร์ที่เป็นปรัชญาที่แตกแขนงมาจากอภิปรัชญา (Metaphysics) ซึ่งที่มุ่งเน้น “ความรักในภูมิปัญญา (Love of Wisdom) ค้นหาคำตอบที่เป็นความจริง ความดี และความงาม การแสวงหาความจริงที่มีวิวัฒนาการมาสู่วิทยาศาสตร์ (Science) ความดีที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม (Ethics) และความงามที่เกี่ยวข้องกับสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics)” (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2546) ดังนั้น

การกล่าวอ้างถึงปรัชญาสุนทรียศาสตร์ทั้งตะวันตกและตะวันออกที่มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงสนับสนุนซึ่งกันจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจที่ง่ายขึ้นสำหรับทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์นี้ อีกทั้งในปัจจุบันสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ได้มีวิวัฒนาการทางแนวคิด ทศนคติมุมมองทางวิชาการที่เกี่ยวข้องแตกต่างหลากหลายจนกลายมาเป็นทฤษฎี อาทิเช่น ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม ศิลปะประเพณี สังคม ชีววิทยา สัญญะ ศาสนา ความเชื่อ และปรากฏการณ์ เป็นต้น การศึกษาทฤษฎีเหล่านี้ช่วยอธิบายความหมาย และช่วยตั้งคำถามในเบื้องต้นสำหรับผู้ที่มีความสงสัยในว่า สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ (Landscape Aesthetics) หมายถึงอะไร

“หากคำว่าสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) หมายถึงปรัชญาที่เกี่ยวกับสิ่งสวยงาม (The Philosophy of the Beautiful thing) แล้วทำให้เห็นว่า ประวัติศาสตร์นั้นหมายถึง ประวัติศาสตร์แห่งปรัชญาที่พูดถึงสิ่งสวยงามนั่นเอง นั่นหมายถึงว่า แนวคิดทั้งหมดของสุนทรียศาสตร์นั้นต้องเป็นเรื่องเกี่ยวกับความงามทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม เราเองไม่น่าจะคิดว่ามันต้องอยู่ในลักษณะนั้นโดยสิ้นเชิง เพราะว่า แม้แต่ในวงการตรรกศาสตร์หรือปรัชญาทั่วไปเอง มันก็เป็นเรื่องที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของเราด้วย เราอาจพูดได้เต็มที่เลยว่า ไม่ว่าจะเป็นวิชาตรรกศาสตร์หรือปรัชญาในแขนงใดก็ตาม ต้องเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ หรืออารยธรรมของมนุษย์อยู่นั่นเอง ดังนั้น จริยศาสตร์ หรือสุนทรียศาสตร์ จึงเป็นวิชาที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ทางศีลธรรม หรือศิลปะอยู่นั่นเอง” (บุญญ์ นิลเกษ, 2523)

นักสุนทรียศาสตร์บางแนวคิดเชื่อว่า ความงามเป็น วัตถุวิสัยนิยม (Objectivism) นั่นหมายถึงว่า ความงามเป็นคุณสมบัติของวัตถุ ความงามอยู่ที่ตัววัตถุ อยู่ที่สรรพสิ่ง แม้เราไม่สนใจไม่ชื่นชม ความงามของสิ่งนั้นก็ยังมีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นความงามของธรรมชาติ ชวนเขา ท้องทะเล หุบเขา ภูเขา ผลงานจิตรกรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ฯลฯ นักสุนทรียศาสตร์บางกลุ่มไม่เห็นด้วยกับแนวคิดข้างต้น เพราะเชื่อว่า ความงามเป็น จิตวิสัยนิยม (Subjectivism) ถือว่าตัวบุคคลเป็นแหล่งคุณค่าของความงาม ความงามเกิดจากความรู้สึกนึกคิดของเราเอง ความงามคือประสบการณ์สุนทรีย์ ถ้าเราปราศจากเสียซึ่งจิตวิสัยทางความงาม ความงามของวัตถุที่มีจริงอยู่หรือไม่ก็ตาม ย่อมไร้ความหมาย ความงามอยู่ที่จิตใจของเรา เราเป็นผู้กำหนด นักสุนทรียศาสตร์บางกลุ่มก็ยอมรับความคิดนี้ คือผสานความคิดเข้าด้วยกัน และเชื่อว่า ความงามหรือสุนทรีย์ เกิดขึ้นระหว่างความงามของวัตถุและความงามในจิตใจเรา ความงามเกิดจากความสัมพันธ์ของวัตถุและสุนทรียภาพในตัวเรา ความงามของธรรมชาติ ความงามของภาพเขียน ความไพเราะของดนตรีของกวีนิพนธ์ อาจมีอยู่ แต่ตัวเราต้องมีศักยภาพในการชื่นชมหรือสื่อสารความงาม เราจึงจะสัมผัสกับความงามเหล่า

นั้นได้ วัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือวัดพระแก้วอาจสวยงามอลังการ ต่อเมื่อเรามีสุนทรียภาพ เราจึงชื่นชมความงามวัดพระแก้ว ความเชื่อเช่นนี้ เป็นแนวทางของ สัมพัทธนิยม (Relationism) (วิบูลย์ ตั้งเจริญ, 2546 อ้างอิง สุเชาน์ พลอยชุม, 2523)

1. สุนทรียศาสตร์ยุคโบราณ ในศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสต์ศักราช ถึงคริสต์ศักราชที่ 16 (The Ancient Aesthetics 5th century B.C. – 16th century A.D.)

1.1 กลุ่มสุนทรียศาสตร์แบบแผนนิยม (Formalist Aesthetics)

กรีก (Greek) และ โรมัน (Roman)

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า หลักความรู้ทางอภิปรัชญานั้นมีการสืบค้นติดต่อได้ตั้งแต่ยุคสมัยของกรีกก่อนที่คริสต์ศาสนาจะถือกำเนิดขึ้นมา ชาวกรีกเป็นที่ขึ้นชื่อทางด้านความเป็นนักคิด นักปรัชญา นักคิดค้นความรู้วิทยาการต่างๆ โดยส่วนใหญ่จะยึดถือ พลาโต (Plato) และ อริสโตเติล (Aristotle) เป็นสำคัญ “ปรัชญากรีกเริ่มต้นอย่างไร? พืธากอรัส (Pythagorus, 572-497 BC.) เริ่มต้นที่คณิตศาสตร์ ปรัชญา ศีลธรรมและศาสนา, เซโนโนแห่งอีเลีย (Xeno of Elia, 490-430 BC.) สิ่งที่ยั่งยืนที่ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นของจริง โซเครตีส (Socrates, 470-399 BC.) เรียนด้วยการหาคำถามแบบ Xenophon method, พลาโต (Plato, 428-7 – 348-7 BC.) คตินิยมและตรรกวิทยา (Idealism and Rationalism), อริสโตเติล (Aristotle, 384-322 BC.) วิทยาศาสตร์แบบอริสโตเติล (Aristotelian Science) วิทยาศาสตร์แบบโบราณ เช่น ธาตุสี่ โลกเป็นศูนย์กลางจักรวาล จากปรัชญาเหล่านี้เราสามารถแบ่งกลุ่มความคิดได้สามกลุ่ม ตรรกวิทยา (Rationalism) ลัทธิสโตอิก (Stoic school or Stoicism) และวิตรรกวิทยา (Empiricism)” (ไพโรจน์ ชมูณี, 2548)

พลาโต (Plato) จัดเป็นพวกนักปราชญ์แบบตรรกวิทยา (Rationalism) คือใช้เหตุผลไม่เชื่อในประสบการณ์ นอกจากนี้จุดเด่นในปรัชญาของเขาคือสิ่งที่คตินิยม (Idealism) สิ่งที่ดีและสวย เป็นรูปทรงหรือ Form ซึ่งมีอยู่ในโลกอุดมคติ มีความคงทนไม่เสื่อมสลายถูกทำลายง่ายอย่างวัตถุ ไม่ว่าความดี (Goodness) หรือความงาม (Beauty) ที่แท้อยู่ในโลกอุดมคติ (ไพโรจน์ ชมูณี, 2548)

พลาโต (Plato) แสดงความเห็นในการวิเคราะห์ด้านศิลปะของเขาต่อการเข้าไปแสดง การทำหน้าที่ของศิลปะ หรือแนวคิดของศิลปะคือ เป็นการลอกเลียนแบบธรรมชาติมากกว่าที่จะ สร้างสรรค์แนวความคิดใหม่ๆ พลาโตเน้นถึงความคิดที่เป็นที่นิยมของเขา คือ ศิลปะเลียนแบบ (Imitates) ความเป็นจริง (Jeffers, J. M. and H.G. Blocker, 1998) ในอีกนัยหนึ่ง พลาโต ใช้คำว่า “Mimesis” (การจำลองแบบ) คือแนวคิดที่ว่าศิลปะเลียนแบบความเป็นจริง ทั้งพลาโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) มีความเชื่อมโยงกันที่จุดสนใจบนศูนย์กลางแนว ความคิดของ สุนทรียศาสตร์ตะวันตก ณ ปัจจุบันแนวคิดของการจำลองแบบ (Mimesis) เปลี่ยนไปหมายรวมถึง ร่างกายมนุษย์และกิจกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชีวิตประจำวัน อาทิ สัญลักษณ์ พิธีกรรม และ ภาพ (Nasongkhla, 2008 cited Auerbach, 1953)

อริสโตเติล (Aristotle) เป็นปราชญ์คนสำคัญที่ให้ความรู้ถึงอริสโตเลียน ที่ ประกอบด้วยหลักปรัชญา ศีลธรรมและวิทยาศาสตร์ เขาเชื่อในการใช้ประสบการณ์ เช่นการสังเกต ดวงดาวที่โคจรและสิ่งมีชีวิตบนพื้นโลก(ไพโรจน์ ชมูณี, 2548) เหมือนกันกับพลาโตที่อริสโตเติล สานต่อแนวความคิดที่เป็นที่นิยมที่ว่าด้วย “ศิลปะคือการเลียนแบบธรรมชาติ” (Imitation of nature) แต่อริสโตเติลพยายามกลั่นกรองให้ดีขึ้นในสมมุติฐานพื้นฐานในวิธีการจำแนกแยกแยะ ระหว่างประเภทหรือชนิดความแตกต่างของศิลปะ ดังที่เขากล่าวว่า ศิลปะแต่ละประเภทสามารถ จำแนกแยกแยะได้โดยความแตกต่างใน “วัตถุ (Object) วิธีการรูปแบบ (Manner) และความหมาย (Means)” (Jeffers and Blocker, 1998)

อริสโตเติลพูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะและธรรมชาติในลักษณะที่ว่าเป็นการ เลียน แบบธรรมชาติบนพื้นฐานของจิตนาการ ในหลักปรัชญาของเขา ความงาม คุณธรรม ความ พึงพอใจมีความแตกต่างกัน เขามักพูดถึงความงามในธรรมชาติมากกว่าสิ่งอื่น นอกจากนั้นมันเป็น ความงามเพียงชั่วครู่ชั่วยาม มันอาจเป็นสิ่งมีความงามสำหรับบางคนแต่ไม่งามสำหรับบางท่าน หากเราพบว่าชีวิตกรรมกรนั้นแตกต่างจากผู้ดีแล้ว เราจะเห็น ความงาม แตกต่างไปจาก ความ เหมาะสมและเป็นอันเดียวกับ ความดี หากเราพบว่าความพอใจในการมรณฆตแย้งกับภาวะทาง สุนทรียะแล้วเราจะพบว่าความงามอันแท้จริงนั้นแตกต่างจากความงามที่แท้ว่ามาจากอารมณ์เพศ ด้วย ดังนั้น เราจะเห็นว่าความแตกต่างระหว่างสิ่งที่มีความงาม กับสิ่งที่ให้ความพึงพอใจนั้นเป็น สิ่งที่ทำให้เราเห็นได้ดีกว่าความแตกต่างระหว่างความงามกับความดีด้วยซ้ำไป ตามหนังสือ “Rhetoric” อริสโตเติลนิยามคำว่า “ความงาม” (Beauty) (บุญ นิลเกษ, 2523) ในลักษณะดังนี้

“สิ่งที่มีความงามเป็นสิ่งที่ดี สิ่งที่ดีคือสิ่งที่น่าพึงพอใจ เพราะมันเป็นสิ่งดี”

จากนิยามนี้เราพบว่า **คุณธรรม (Virtue)** เป็นภาวะที่ขึ้นอยู่กับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความงามนั่นเอง อย่างไรก็ตาม การนิยามเช่นนั้น มิได้เป็นการจัดให้อยู่ในเรื่องจริยศาสตร์ตามอำเภอใจ แต่เป็นเรื่องของสามัญสำนึกที่เรามีต่อความงามโดยตรงนั่นเอง สิ่งที่เขาถือเป็นธาตุแท้ของศิลปะ ได้แก่ การแสดงอารมณ์ (Expression) ภาวะทางสติปัญญา (Intellectual) และการเข้าถึงหรือการแสดงให้เห็นลักษณะอันแท้จริงตามธรรมชาติ (Natural) (บุญย์ นิลเกษ, 2523)

ชาวกรีกเป็นนักปราชญ์ ศิลปิน แต่ชาวโรมันเป็นทหารและเป็นนักปกครอง แบบแผนของสุนทรียกรีก รวมทั้งสถาปัตยกรรมต่างๆ เช่น วิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เทวรูปที่เลียนแบบจากคนเหมือนจริงถูกสัดส่วนรวมทั้งภาพเขียนมีแสงเงาและความลึก ทั้งหมดนี้โรมันรับไปจากกรีก นักปราชญ์โรมันก็รับแนวคิดหลายอย่างมาจากรกรีก เช่น Atomist แต่ Virtue แบบโรมันเน้นเรื่องความกล้า ใช้ไม่แข็งเพราะต้องเอาไปขยายอาณาจักร และปราบกบฏ (ไพโรจน์ ชมูณี, 2548)

โพลติอุส (Plotinus) เป็นลูกศิษย์ของ อามโมนิอุส ซาคซาส (Ammonius Saccas) แห่งนครอเล็กซานเดรียที่ทำการสอนวิชาปรัชญาที่กรุงโรม กล่าวกันว่า อามโมนิอุส ได้หันหลังให้คริสเตียน เนื่องจากหลักการที่ขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างศิลปะกับวิทยาศาสตร์ นั้นเป็นสิ่งเตือนให้เราทราบถึงแนวความคิดที่เกิดขึ้นใหม่ กล่าวคือ New Platonism ปรัชญาสายนี้เป็นพวกต้องการความอิสระทางความคิดของตน มันเป็นแนวความคิดกึ่งไสยศาสตร์ (Mystical) และกึ่งจิตศาสตร์ (Spiritual) New Platonism มีความคิดคล้าย พลาโตที่พูดถึงสภาวะ (Form) แห่งความดีอันสูงสุด (The good) ว่าเป็นสิ่งที่อยู่เหนือสิ่งทั้งหลาย สภาวะที่เป็นเอกภาพ (Unity) หรือพระเจ้าเป็นเจ้า (God) นั้นอยู่เหนือวิจารณ์ญาณ หรือเหตุผลที่จะเข้าถึงได้และอยู่เหนือการมีชีวิตใดๆ ด้วยสภาวะดังกล่าวนี้ตรงกับคำที่ว่า อริสโตเติล เรียก Intelligence หรือที่พวก Stoic เรียกว่า Universal นั่นเอง (บุญย์ นิลเกษ, 2523)

โพลติอุส (Plotinus) และ อควินัส (Aguinus) พูดถึงความงามคือสภาวะแบบแผนแนว ความคิดและการแสดงออกของพระเจ้า อย่างไรก็ตามความงามถูกวัดได้โดยแบบแผนและสัดส่วนที่กลายมาเป็นแม่แบบอัตราส่วนทางเลขาคณิตของกรีก (Ratio of Greek) ซึ่งใช้เป็นมาตรฐานควบคุมความกลมกลืนของเสียงทางดนตรีและสัดส่วน (Nasongkhla, 2008 cited Eco, 2004)

เรอเนซองส์ (Renaissance)

คำว่า เรอเนซองส์ มาจากคำสองคำ Re คือใหม่ อีกครั้ง Nascent คือ เกิด, สิ่งที่น่ามาฟื้นขึ้นใหม่ หลังจากหายไปเป็นพันปี คือแบบแผนศิลปะกรีก โรมัน แต่สิ่งสำคัญที่สุดในสมัยกรีก โรมันไม่มีคือ หลักการ มนุษยนิยม Humanism (ไพโรจน์ ชมูนิ, 2548) เมื่อพลังศรัทธาคริสต์ศาสนารุ่งเรืองขึ้นในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาหรือ “Renaissance” ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 พร้อมกับความรู้เรื่องแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ศาสนา เศรษฐกิจ การธนาคาร วิทยาศาสตร์ การศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย การประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ ได้รุ่งเรืองขึ้นพร้อมกัน รวมทั้งศิลปะการแสดง ดนตรี วรรณกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม กล่าวเฉพาะจิตรกรรมที่เป็นรากความคิดของศิลปะหลักวิชา (Academic Art) ซึ่งสะท้อนสุนทรียศาสตร์เชิงวิทยาศาสตร์ (Scientific Aesthetics) ที่มีหลักคิดในทางกายวิภาคคนและสัตว์ ทศนิยมภาพ (Linear and Atmospheric Perspective) แสงเงา ความเหมือนจริง รวมทั้งกระบวนการสร้างสรรค์จิตรกรรม สืบต่อมาจนถึงศิลปะบาร็อก (Baroque) และศิลปะโรโคโค (Rococo) ในคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 ศิลปะหลักวิชาการดังกล่าว ที่มุ่งเน้นความประณีตบรรจง ความละเอียดอ่อน และหลักการต่างๆ รวมทั้งความศรัทธา จิตวิญญาณ และการแสดงออกในเชิงจิตนิยมทั้งหลายได้ก่อให้เกิดคำว่า “Fine Arts” หรือ “วิจิตรศิลป์” ขึ้น (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2546)

1.2 สุนทรียศาสตร์แบบแผนนิยมตะวันออก (Formalist of Eastern Aesthetics)

สุนทรียศาสตร์อินเดีย

ในอดีตศิลปะถูกสร้างขึ้นมาจากเหตุและผลในการสร้างศรัทธาของศาสนาเป็นสำคัญ ศาสนาฮินดู พราหมณ์ พุทธ และอิสลาม มีบทบาทสำคัญในแต่ละสมัย ราชวงศ์ ท้องที่ กำเนิดของอารยธรรมอินเดีย เกิดในภาคตะวันตก ส่วนที่เป็นประเทศปากีสถานปัจจุบัน ริมแม่น้ำสินธุ หรืออินดัส (Indus) ที่กลายเป็นคำว่าฮินด์ หรือ อินเดีย ต้นตอวัฒนธรรมที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองโมเฮนโจดาโร (Mohenjodaro) และ ฮารับปา (Harappa) สำหรับแบบแผนศิลปะจากศาสนาจะเริ่มจากศิลปะฮินดูที่เก่าแก่เกิดมาก่อน ตามมาด้วยพุทธและอิสลาม

ศาสนาฮินดูก่อตัวขึ้นจากการรวมเอาความเชื่อตามท้องถิ่นต่างๆ การบูชาเทพเจ้าหลายองค์ในที่สุดก็มีการกำหนดศักดิ์ของเทพเจ้าสามพระองค์ที่มีความสำคัญอยู่ในระดับสูงสุด

ไตรมูรติ พระศิวะ หรือพระอิศวร พระพรหมณ์ และพระนารายณ์ หรือกฤษณะ ตามความเชื่อแบบฮินดูเทพเจ้าสามารถแปรรูปทำให้พระวรกายมีลักษณะต่างกันไปเพื่อทำหน้าที่ในสถานที่ต่างกัน สุนทรีย- ศาสตร์ของศิลปะฮินดูมาจากคัมภีร์ เช่น วัชฏศาสตร์ (Vastrusastra) และหน้าที่ของศิลปะที่ริชาร์ด เบอลตันอธิบายไว้ว่า คือการรับใช้บรรดาองค์เทพ หรือพระเจ้าทั้งหลายทั้งที่เป็นเทพเพศชายและที่เป็นเพศหญิง (ไพโรจน์ ชมณี, 2548)

จักรวาลวิทยาแบบฮินดู Hindu Cosmology หรือสัญลักษณ์ มณฑลาลา (Mandala) ที่กล่าวถึงภูเขาของเทพเจ้าที่เป็นแบบแผนการจัดระบบและความลึกซับซ้อนของจักรวาล (Nasongkhla, 2008 อ้างอิง Thames and Hudson, 1995) คือการแสดงออกทางภูมิทัศน์ที่เคารพบูชาสถานที่ของเทพเจ้า (Nasongkhla, 2008 cited Vasumati, 2002) สถาปัตยกรรมอินเดีย เทวสถานคือบ้านหรือที่พักที่เทพเจ้าเสด็จมาประทับในโลกมนุษย์ โครงสร้างของเทวสถานมีคติสัญลักษณ์ที่มาจากแผนผังของจักรวาล ตามคัมภีร์ทางศาสนาที่กล่าวว่า เขาพระสุเมรุอันเป็นที่ประทับของพระอิศวร ภูเขานี้เป็นศูนย์กลางจักรวาลถูกล้อมรอบด้วยมหาสมุทร มีเทือกเขาล้อมรอบหลายชั้น ทวีปทั้งสี่ อันเป็นที่อยู่ของมนุษย์ รวมทั้งเทพ อมนุษย์ทั้งหลาย คิดดังกล่าวกลายเป็นแบบแปลนการสร้างเทวสถานที่มียอดศิขรหรือปราสาทประธานซึ่งสูงที่สุด มีมณฑป ที่มีความสูงรองลงมา มีย่อมุม ขอบเทวสถานที่เป็นการจำลองที่ตั้งทวีป มหาสมุทร เทือกเขาตามคำภีร์ (ไพโรจน์ ชมณี, 2548)

อินเดียภายใต้อิทธิพลของศาสนาฮินดูมีความเจริญรุ่งเรืองและพัฒนาสุนทรียศาสตร์เป็นรูปแบบศิลปะที่มีเอกภาพเป็นหนึ่งเดียว ทั้ง ศิลปะ นาฏศิลป์ นาฏกรรมการดนตรี วรรณกรรม และการสัญลักษณ์บูชา แบบแผนศิลปะทั้งหลายเหล่านี้ซึมแทรกอยู่ในทุกชีวิตของชาวอินเดีย (Nasongkhla, 2008) ความคิดเรื่อง “รส” (Rasa) มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในสุนทรียศาสตร์ของอินเดีย และการใช้คำว่า “รส” อาจสืบสาวถอยหลังไปได้จนถึงยุคพระเวทเลยทีเดียว ในอรรถพเวทคำว่า รสหมายถึง น้ำหวานของพืชต่างๆ และหมายถึงรสอร่อยของประสบการณ์ คำนี้ได้ถูกนำมาใช้ในความหมายทางอภิปรัชญาในอุปนิษัท ต่อมาจึงใช้ในความหมายเกี่ยวกับสุนทรียะใช้อธิบายความหมายของความชอบใจที่มนุษย์รู้สึกได้ในการดูศิลปวัตถุ การใช้คำว่า รส ในทางที่หมายถึงความชอบใจเกี่ยวกับสุนทรียะนั้นไม่จำเป็นจะต้องพิจารณากันเป็นพิเศษอะไร เพราะความชอบใจทางสุนทรียะนั้นมีลักษณะที่เลื่อนไหลหรือเป็นสภาวะ (Essence) ที่เกิดขึ้นจากส่วนประกอบหลายๆอย่าง รส เป็นผลผลิตที่สลับซับซ้อน องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการให้เกิดรสนั้นก็ต้องอธิบายกันยืดยาว กล่าวได้ว่า รส เกิดขึ้นเมื่อสภาวะหรือความรู้สึกที่ซ่อนเร้นภายใน

ปัจเจกบุคคลถูกปลูกให้ตื่นตัวด้วยการรับรู้ต่อวิภาวะ อนุภาวะ ภาวะ วชิชาวิภาวะ และสัตตวิภาวะ (จี ศรีนิวาสน์, 2545)

วิภาวะ ได้แก่ สิ่งเร้าทั้งหลาย เช่นเรื่องราว การแสดง ผู้แสดงที่สามารถทำให้สถายินหรืออารมณ์ความรู้สึกที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในของผู้ดูตื่นเด่นขึ้นมาได้มี 2 อย่างคือ อาลัมพนวิภาวะ คือสิ่งเร้าขั้นมูลฐานฐานที่สามารถเร้าความรู้สึกได้ และอุปที่ปนวิภาวะ คือ สิ่งเร้าที่ช่วยส่งเสริมหรือสิ่งแวดล้อมของสิ่งเร้าประเภทแรกนั่นเอง

อนุภาวะ คือการตั้งใจแปรอารมณ์หรือความรู้สึกออกมาของนักแสดง

ภาวะ คือ อารมณ์ขั้นมูลฐานที่เกิดขึ้นในตัวนักแสดงโดยวิธีเลียนแบบ(ความรู้สึกตามเนื้อเรื่อง) แล้วส่งต่อไปยังผู้ดู โดยวิธีที่ชวนให้เกิดความรู้สึกที่ต่างกัน อารมณ์ขั้นมูลฐานนี้มี 9 ชนิดด้วยกันคือ (1) อารมณ์ทางกาม เรียกว่า สฤงคาระ (2) อารมณ์ขื่น เรียกว่า หาสยะ (3) อารมณ์สงสาร เรียกว่า กรุณา (4) อารมณ์โหดร้าย เรียกว่า เราทระ (5) อารมณ์กลัวหาญ เรียกว่า วีระ (6) อารมณ์หวาดกลัว เรียกว่า ภยานกะ (7) อารมณ์เกลียด เรียกว่า พีภิตสะ (8) อารมณ์ประหลาดใจ เรียกว่า อัทฤตะ (9) อารมณ์สงบ เรียกว่า ศานตะ (จี ศรีนิวาสน์, 2545)

วชิชาวิภาวะ คืออารมณ์สะเทือนใจชั่ววูบซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างเวลาที่ได้สัมผัสกับอารมณ์ขั้นมูลฐานดังกล่าวแล้วข้างต้น

สัตตวิภาวะ เป็นการแสดงความรู้สึกหรืออารมณ์ออกมาโดยไม่ได้ตั้งใจ เช่น อาการเขินอาย อาการเหงื่อแตก เป็นต้น

ผลของการที่องค์ประกอบทั้งหมดนี้ทำงานร่วมกันก็คือว่า สถายิภาวะหรือความรู้สึกที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในของผู้ดูได้ถูกกระตุ้นแล้วก็กลายเป็นรส สถายินหรือความรู้สึกที่แฝงอยู่นี้ต้องมีพื้นฐานเชิงสัญชาตญาณอยู่ในตัวผู้ดูอย่างแน่นนอน แต่ที่กลายมาเป็นอารมณ์ที่ละเอียดอ่อนซับซ้อนนั้นก็เพราะผ่านความเป็นอยู่ที่เจริญก้าวหน้ามาเป็นศตวรรษๆแล้วนั่นเอง ตัวสถายินเองนั้นเป็นเพียงสิ่งที่จะกลายเป็นรสได้เท่านั้น สถายินนี้จะกลายเป็นรสก็ต่อเมื่อถูกปลูกให้ตื่นตัวขึ้นมาสู่สภาวะที่สามารถจะรับรู้หรือรู้สึกอะไรต่ออะไรได้ อันเป็นผลจากสิ่งเร้าหรือการกระตุ้นที่สลับซับซ้อน (จี ศรีนิวาสน์, 2545)

สุนทรียศาสตร์อิสลาม

ในวัฒนธรรมมุสลิมทั่วโลกนั้น ศิลปะและสถาปัตยกรรมมีลักษณะร่วมกันอยู่ ทั้งศิลปะและสถาปัตยกรรมรวมกันเป็นหน่วยเดียว ไม่ว่าคุณอยู่ในมัสยิดชีค ลุตฟุลลาห์ ในเมืองอิสฟาฮาน อยู่ที่อัลฮัมบรา ในกรานาดาหรืออยู่ที่มาดราซา แห่ง อัล-อิตตาริน ในเมืองเฟซ ก็ตามที่สถานที่ทั้งสามแห่งนี้มีบทบาททางจิตวิญญาณและสภาวะแวดล้อมร่วมกันอยู่ นั่นคือการแสดงออกถึงโลกแห่งรูปทรงของความจริงทางจิตวิญญาณตามที่ศาสนาอิสลามได้เผยให้เห็น ในเมืองซึ่งสร้างตามชนบศานานี้ มัสยิดจะปรากฏอยู่ทั่วไป เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ชาวเมืองและศาสนิกชนได้ระลึกอยู่เป็นนิจถึงการดำรงขององค์อัลเลาะห์ มีโดมมัสยิด เป็นสัญลักษณ์สื่อหมายถึงโดมแห่งสวรรค์ และวิธีนี้เท่ากับเป็นการเตือนชาวมุสลิมให้ระลึกอยู่เสมอว่าพระเจ้าทรงอยู่กับเขาและอยู่กับการกระทำของเขาตลอดเวลา ไม่ว่าเขาจะเป็นคนสำคัญหรือคนเล็กๆ ก็ตามที่ศิลปะและสถาปัตยกรรมมุสลิม ไม่ว่าแผ่นไม้ประดับหรือเชิงชายลวดลายจำหลักล้วนถูกออกแบบเพื่อให้ศาสนิกะลิกและใคร่ครวญถึงอัลเลาะห์ (จอห์น เลน, 2550)

ศิลปะอิสลามพัฒนาขึ้นมาจากต้นตอหลายแหล่ง ทั้งจากโรมัน, ศิลปะของชนคริสเตียนช่วงต้น, และสไตล์ไบแซนทีน เหล่านี้ได้ถูกรับเอามาในศิลปะอิสลามและสถาปัตยกรรมยุคต้นๆ อิทธิพลของศิลปกรรมจักรวรรดิ Sassanian ของเปอร์เซียก่อนการมาถึงของอิสลาม (pre-Islamic Persia) ซึ่งถือว่ามีความสำคัญสุดยอด; เป็นสไตล์หรือแบบฉบับทางศิลปกรรมของเอเชียกลางที่ถูกนำเข้ามาโดยการรุกรานของพวกนอแมดิก (ชนเผ่าเร่ร่อน) และอิทธิพลจีน อันมีผลอย่างสำคัญต่องานจิตรกรรมอิสลาม ภาชนะดินเผา (pottery) และสิ่งทอต่างๆ (สมเกียรติ ตั้งนโม, 2010)

องค์ประกอบในศิลปกรรมอิสลามเป็นเรื่องของการเขียนภาพซ้ำๆ ยกตัวอย่างเช่นการใช้ลวดลายดอกไม้ ลวดลายเรขาคณิต หรือแบบของพันธุ์พืชต่างๆ ซึ่งถูกรู้จักในฐานะ Arabesque สำหรับคำว่า arabesque ใน ศิลปะอิสลามมักถูกใช้ในเชิงสัญลักษณ์ อันเป็นธรรมชาติที่อยู่เหนือขึ้นไป ไม่อาจแบ่งแยกได้ และความไร้ขอบเขตของอัลเลาะห์ ความผิดพลาดพลั้งเผลอในการซ้ำ อาจมีเจตจำนงในการนำเสนอสิ่งเหล่านี้ออกมาในฐานะความเป็นมนุษย์โดยบรรดาศิลปินทั้งหลาย ซึ่งมีความเชื่อความศรัทธาว่า องค์อัลเลาะห์ เท่านั้นซึ่งสามารถสร้างสรรค์ความสมบูรณ์แบบได้ แม้ว่าทฤษฎีนี้ยังคงเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ก็ตาม (สมเกียรติ ตั้งนโม, 2010)

มุสลิมนิกาย "สุหนี่" และ "ชีอะฮ์" เชื่อว่า ภาพทัศนศิลป์ของสิ่งมีชีวิตใดๆ ก็ตาม โดยทั่วไปแล้วควรถูกห้ามหรือไม่อนุญาต แต่อย่างไรก็ตาม การเขียนภาพคนอาจพบได้ในทุกยุคทุกสมัยของศิลปะอิสลาม ภาพตัวแทนคนทำขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์เป็นการบูชาซึ่งได้รับการพิจารณาว่าเป็นการบูชารูปปั้น และเป็นสิ่งต้องห้ามตามที่กำหนดในกฎหมายอิสลามที่ถูกรู้จักในฐานะกฎหมายชาร์อะฮ์ (Sharia law) นอกจากนี้ ยังมีภาพเขียนจำนวนมากเกี่ยวกับท่านศาสดามุฮัมมัด ศาสดาองค์สำคัญของศาสนาอิสลาม ในประวัติศาสตร์ศิลปะอิสลาม (สมเกียรติ ตั้งนโม, 2010)

สุนทรียศาสตร์ของศาสนาอิสลามมีด้วยกัน 3 ประเด็น คือ

1) ความงาม (Beauty) บรรดาปรัชญาเมธีอิสลามได้พัฒนาแนวทางความแตกต่างระหว่าง "ความงามในเชิงความรู้สึก" กับ "ความงามในเชิงสติปัญญา" (the differences between sensible and intelligible beauty); รวมถึงความรักและความพึงพอใจที่สัมพันธ์กับแต่ละชนิด แนวคิดเกี่ยวกับความงามในเชิงสติปัญญา ถูกรวมอยู่ในการสนทนาเกี่ยวกับพระนามต่างๆ และคุณสมบัติของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งถูกบรรจุอยู่ใน al-Madina al-fadila (The Virtuous City - เมืองคุณธรรม) ของ al-Farabi ท่ามกลางรายชื่อพระนามอันศักดิ์สิทธิ์ของ al-Farabi เช่น ความงาม ['beauty' (al-jamal)], ความหลักแหลม-ความชาญฉลาด ['brilliance' (al-baha')], และความรุ่งโรจน์-แจ่มจรัส แม้ว่าความหมายแฝงต่างๆ เกี่ยวกับศัพท์เหล่านี้ โดยสาระสำคัญแล้วเป็นเรื่องที่มองเห็นได้ และด้วยเหตุนี้ จึงรู้สึกได้ (visual and hence sensible), al-Farabi ได้ให้เหตุผลว่า ความงามของสรรพสิ่งเป็นเรื่องของภววิทยา (การศึกษาทางด้านอภิปรัชญา [เมตาฟิสิกส์] เกี่ยวกับภาวะและการดำรงอยู่เป็นปฐม: เกินกว่าภาวะการบรรลุถึงความสมบูรณ์ขั้นสุดท้ายของมัน) เกินกว่าความงดงามที่มันเป็น จากตรงนี้เขาได้ให้เหตุผลว่า การดำรงอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าคือความเป็นเลิศสูงสุด เป็นความงดงามที่สุดของการดำรงอยู่ ยิ่งไปกว่านั้น ความงามของพระผู้เป็นเจ้ายิ่งเกินกว่าความงามอื่นใดทั้งปวง เพราะนั่นคือสาร์ต๊ะ มิใช่อุบัติเหตุหรือความบังเอิญ กล่าวคือ ต้นตอความงามของพระผู้เป็นเจ้า คือธาตุแท้ในพระองค์เองที่ได้รับการกำหนดนิยามโดยการพิจารณาใคร่ครวญตัวตนของพระองค์

2) วาทศาสตร์ และกวีนิพนธ์ (Rhetoric and poetics) บทสนทนาส่วนใหญ่เกี่ยวกับเรื่องสุนทรียภาพโดยปรัชญาเมธีอิสลาม ปรากฏขึ้นในบริบทของข้อพิจารณาต่างๆ เกี่ยวกับศิลปะหรือวาทศิลป์ และกวีนิพนธ์ รวมถึงตำราบรรพกาลโศลกที่อุทิศให้กับหัวข้อเหล่านี้ ด้วยการ

ดำเนินรอยตามการปฏิบัติซึ่งได้รับการสถาปนาขึ้นโดยบรรดานักอธิบายกรีกศตวรรษที่หกเกี่ยวกับ อริสโตเติล ตำราเหล่านี้ได้รับการจัดหมวดหมู่โดยบรรดานักปราชญ์อิสลามในฐานะเป็นส่วนต่างๆ ของคลังข้อมูลในเชิงตรรกะของอริสโตเติล the Organon ด้วยเหตุดังนั้นในการเข้าหาศิลปะ เหล่านี้ แรกทีเดียวจึงไม่ใช่เรื่องของสุนทรียภาพ แต่กลับได้รับความสนใจลงไปยังประเด็นเรื่องของ ภาษา และหน้าที่เกี่ยวกับกระบวนการรับรู้ของภาษากวีนิพนธ์และวาทศาสตร์ วาทศาสตร์และกวี นิพนธ์ได้รับการจัดหมวดหมู่ให้เป็นวิธีการยอदनียมเกี่ยวกับเรื่องการสอน ซึ่งได้ผลิตสภาวะการณ ีความเชื่อบางอย่าง แต่ได้รับการทักท้วงว่าไม่สามารถที่จะจับฉวยประเด็นต่างๆ อันประณีตกว่าของ การแสดงออกทางปรัชญาที่แท้จริงได้ การใช้ประโยชน์ด้านภาษาเกี่ยวกับ "จินตนาการ" และ "การ เชิญชวน" ซึ่งไปยั้งการอ้างอิงถึงเป้าหมายกระบวนการรับรู้ ซึ่งบรรดาปรัชญาเมธีอิสลามตามจารีต ได้ให้เหตุผลเกี่ยวกับศิลปะทางด้านวาทศาสตร์และกวีนิพนธ์ว่า ศาสนาคือการสะท้อนถึงปรัชญา และเป็นเครื่องมือทางปรัชญา พึงพาอาศัยปรัชญาในฐานะที่เป็นต้นแบบสำเนาหนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กั บต้นตอกำเนิดของมัน ในการทำความเข้าใจศาสนาในฐานะการเลียนแบบปรัชญา บรรดานัก ปรัชญาอิสลามได้ปลูกเร้าอย่างมีสำนึกถึงภูมิหลังเกี่ยวกับเรื่อง Poetics ของอริสโตเติล และเรื่อง Republic ของเพลโต รวมทั้งทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์ที่ได้พัฒนาขึ้นมา โดยผ่านการผสมผสาน อย่างสร้าง สรรค์เกี่ยวกับทัศนะของนักปรัชญากรีกโบราณทั้งสอง โดยเฉพาะในเรื่องธรรมชาติของ การเลียน แบบ

3) การเลียนแบบ และจินตนาการ (Imitation and imagination) Al-Farabi, Ibn Sina และ Ibn Rushd นักปราชญ์อิสลามทั้งสามท่าน ต่างระบุว่า "จินตนาการ" คือเรื่องของ ความสามารถซึ่งบรรดานักกวีได้ผลิตวาทกรรมที่เป็นรูปธรรมขึ้นมาอย่างเหมาะสมกับศิลปะของ พวกเขา และงานของเขาก็เป็นที่ดึงดูดใจสำหรับผู้ฟัง บรรดานักกวีเหล่านี้ล้วนแตกต่างในการใช้ ประโยชน์จากจินตนาการ และความเฝ้าฝันของมัน ด้วยเป้าหมายทางสติปัญญาและเหตุผล อย่างเข้มงวด ซึ่งเหมาะกับวิธีการต่างๆ เกี่ยวกับการบรรยายและรูปแบบการใช้เหตุผล (สมเกียรติ ตั้งนโม, 2010)

การที่ไม่มีรูปเคารพอยู่ในมัสยิด ก็เนื่องด้วยเหตุผลสองประการ ประการแรกเป็น เหตุผลในเชิงลบ นั่นคือ กำจัด การอวดตัว ซึ่งอาจเป็นปฏิปักษ์ต่อสำแดงอันประเสริฐ ซึ่งไม่อาจ เห็นด้วยตาซึ่งก็คือ อัลเลาะห์ นอกจากนี้การสำแดงด้วยภาพอาจเป็นบ่อเกิดความคิดพลาด เพราะ ไม่มีสัญลักษณ์ใดที่สมบูรณ์พร้อม ส่วนเหตุผลประการที่สองมีเป้าหมายในเชิงบวก นั่นคือการ ยืนยันถึงความข้ามกาลเวลาข้ามสถานที่ของพระเจ้า เพราะสิ่งใดก็ไม่อาจนำมาเปรียบเทียบกับ

สารัตถะแห่งสวรรค์ สำหรับชาวมุสลิมแล้ว ศิลปะเป็นสิ่งยืนยันว่าพระเจ้าดำรงอยู่ในความงามที่ไม่
 สำแดงความมืดมิด สิ่งที่ยามต้องไม่ทอดตัวตนดูเดียวกับท้องฟ้าดาราวยาย (Burckhardt, T.
 1967)

สุนทรียศาสตร์จีน

จีนเป็นอารยธรรมเดียวในโลกที่มีความเก่าแก่ต่อเนื่องกันมาหลายพันปี สิ่งที่ชาวจีน
 ภาคภูมิใจมากที่สุดก็คือ อารยธรรมของพวกเขา อาจไม่เก่าแก่เท่า เมโส หรือ อียิปต์ แต่ถ้าถามถึง
 วัฒนธรรมที่ต่อเนื่องยาวที่สุด จีนเป็นหนึ่งในบพนี้ ลักษณะของจีนน่าจะเป็น การช่างสังเกต
 ธรรมชาติ แล้วเอาความคิด บุคลิกเฉพาะตัวเข้ามาประกอบ เมื่อนานเข้ารูปร่างรูปทรงของสิ่งต่างๆ
 ก็ก่อตัวขึ้นเป็นแบบแผน มีการเขียนตำรา ซึ่งจีนมีความหยิ่งมากกว่าเขาตัวเอง ทำเองไม่ได้เอาอย่าง
 ชาติอื่น (ไพโรจน์ ชุมณี, 2548) อย่างไรก็ตาม เหมือนวัฒนธรรมอื่นจีนปรับปรุงและจัดการดัดแปลง
 กับอิทธิพลของความสมัยใหม่ของตะวันตก เป็นที่เข้าใจว่าสุนทรียศาสตร์จีนมีสาระสำคัญในการ
 จัดระเบียบแบบแผนถึงความเข้าใจความคิดของคนจีนและวิถีของชีวิตที่ปกติธรรมดาในภูมิทัศน์ มี
 2 ปรัชญาจีนที่สำคัญหลักซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในภูมิทัศน์จีน คือ “ลัทธิเต๋า” (Taoism) และ
 “ขงจื้อ” (Confucianism) (Nasongkhla, 2008)

“ลัทธิเต๋า” (Taoism) มีปราชญ์ คือ เล่าจื้อ หรือ เหลาจื้อ (Laozi) ที่ปรากฏตั้งแต่
 770 ก่อนคริสต์ศักราช เต๋า แสดงถึงขนบธรรมเนียมทั้งทางความคิดและศาสนาในประเทศจีนก่อน
 ลัทธิขงจื้อ (Confucianism) (Nasongkhla, 2008 cited Guest, et al, 1984) “ลัทธิเต๋า” (Taoism)
 หมายถึง “วิถีแห่งชีวิต” (way of life) หรือการใช้ชีวิตให้กลมกลืนหรือเป็นอันหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ
 เป้าหมายของเต๋าสะท้อนถึงความสมดุลระหว่างชีวิต ธรรมชาติ และจิตวิญญาณ (Nasongkhla,
 2008) แนวคิดของความสมดุลเป็นรากฐานที่ถูกแสดงออกมาในปรัชญาจีนคือ หยินและหยาง ซึ่ง
 เป็นแนวความคิดของความแตกต่างกันในปรากฏการณ์ของชีวิต (Nasongkhla, 2008 cited Wu,
 1995, pp.157-8) หยินและหยางเป็นสัญลักษณ์ กฎเกณฑ์ของสิ่งตรงข้ามที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
 อาทิเช่น ผู้ชาย-ผู้หญิง พระอาทิตย์-พระจันทร์ ภูเขา-แม่น้ำ สวรรค์-โลก ความนิ่ง-พลังการ
 เคลื่อนไหว เย็น-ร้อน เป็นต้น หยินและหยางสามารถมองเป็นวิธีการเคลื่อนไหวและความสมดุล
 ของโครงสร้างจักรวาลระหว่าง สวรรค์ โลก และมนุษย์ (Nasongkhla, 2008)

หลักสุนทรียศาสตร์ของลัทธิเต๋า เป็นความเชื่อที่มีต้นตอเป็นของชาวจีนเองมีมาก่อนที่จีนจะรับพุทธศาสนาจากอินเดีย ความเชื่อนี้กล่าวถึงพลัง ความยิ่งใหญ่ของเป็นวิถีของจักรวาลที่มนุษย์จะต้องเข้าใจและดำเนินชีวิตตาม เป็นความรู้ความเข้าใจในวิถีจักรวาล รวมทั้งชีวิตของมนุษย์ ตามคัมภีร์ เต๋าเต็กเก็ง กล่าวว่า ธรรมชาติของเต๋านี้ไม่สามารถอธิบายเป็นเหตุเป็นผล ใช้อักษร หรือคำพูดมาอธิบายเป็นคำরাได้ (ไพโรจน์ ชมูณี, 2548) ในคัมภีร์เต๋าเต็กเก็งของปราชญ์ เหลาจื๋อ ซึ่งนิพนธ์มาแล้วกว่า 25 ศตวรรษ ได้กล่าวถึงความงามว่า “ เมื่อเต๋าดำรงอยู่ในทุกสิ่ง ความงามก็อยู่ในทุกสิ่ง ปราศจากขอบเขตเป็นอนันตภาพที่แผ่ครอบคลุมกว้างไพศาล ความงามมิได้มีเพียงดอกไม้ ใบไม้ ธารน้ำใส หุบเขา หรือในดวงจันทร์สว่างนวลเท่านั้น ความงามยังมีปรากฏอยู่ในสิ่งน่าเกลียด มืออยู่ในสิ่งบกพร่อง และสิ่งสามัญธรรมดาอันต่ำต้อย ในแผ่นกระดาษเก่าๆ ในไม้ผุๆ ในกะโหลกกระดูก ในรูโหว่หลังคารั่ว ความงามยังมีอยู่ในโคลนตมที่สกปรก ในฝุ่นละออง ในดอกไม้ที่เหี่ยวแห้ง ในสีซีดๆ และในความเก่าคร่ำคร่า ความงามในรูปแบบอันพิกลผิดธรรมดาเหล่านี้ ได้ถอนทิ้งรูป แบบของความงามอย่างเก่าโดยสิ้นเชิง ความงามในรูปแบบใหม่ได้พุ่งฝ่าฟันออกจากขอบเขต ออกไปสู่สาระที่แท้แห่งความงาม ไปสู่อันตภาพที่กว้างไพศาล ไปสู่ต้นกำเนิดของโลกและจักรวาล ที่ซึ่งการแบ่งแยกยังไม่มีเกิดขึ้น แจกกันลายครามนั้นงดงาม แต่ถ้วยแตก กะลาแตก ที่ตกทิ้งอยู่ตามดิน กิ่งดงามปานกัน ดอกบัวที่บานสล้างอยู่บนกิ่งสดชื่นอิมเอบกับดอกบัวที่หลุดจากขั้วร่วงหล่นแห้งเหี่ยวอยู่บนพื้น กิ่งดงามปานกัน ใครเลยอาจเข้าใจถึงความงามที่แท้” (พจนา จัทรสันติ, 2530)

ลัทธิขงจื๊อ หรือศาสนาขงจื๊อ (Confucianism) เป็นระบบด้านจริยธรรมและปรัชญาของจีน ซึ่งพัฒนาจากการสอนของขงจื๊อ (551 - 479 ปีก่อน ค.ศ.) นักปรัชญาชาวจีน ลัทธิขงจื๊อถือกำเนิดขึ้นเป็น "งานสอนด้านจริยธรรม-สังคมการเมือง" ในยุครุขุนชิว แต่ภายหลังพัฒนาส่วนที่เป็นอภิปรัชญา และจักรวาลวิทยาในสมัยราชวงศ์ฮั่น หลังการละทิ้งลัทธิฟาเจียในประเทศจีนหลังราชวงศ์ฉิน ลัทธิขงจื๊อได้กลายมาเป็นอุดมการณ์แห่งรัฐอย่างเป็นทางการของจีน กระทั่งถูกแทนที่ด้วย "หลัก 3 ประการแห่งประชาชน" เมื่อมีการสถาปนาสาธารณรัฐจีน ตามด้วยคอมมิวนิสต์ลัทธิเหมาหลังสาธารณรัฐจีนถูกแทนที่ด้วยสาธารณรัฐประชาชนจีนในจีนแผ่นดินใหญ่ (ขงจื๊อ, 2555)

มนุษย์นิยมเป็นแก่นของลัทธิขงจื๊อ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ว่า มนุษย์สามารถสอน พัฒนา และทำให้สมบูรณ์ได้ผ่านความพยายามส่วนตนและร่วมกับสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การฝึกตน และการเกิดขึ้นเอง (Self-Creation) ลัทธิขงจื๊อมุ่งเน้นการพัฒนาคุณธรรมและการธำรงรักษาจริยธรรม โดยมีหลักพื้นฐานที่สุด คือ เหวิน (Rén) ยี่ (Yi) และหลี่ (Li) เหวิน (Rén) เป็นข้อผูกมัดป

รัตนนิยมและความมีมนุษยธรรมแก่ปัจเจกบุคคลอื่นภายในชุมชน ยี่ (Yi) เป็นการคำนึงความชอบธรรมและอุปนิสัยทางศีลธรรมในการทำดี และหลี่ (Li) เป็นระบบจารีตและความเหมาะสมซึ่งตัดสินว่าบุคคลควรปฏิบัติตนอย่างไรให้เหมาะสมภายในชุมชน ลัทธิขงจื๊อถือว่า บุคคลควรยอมถวายชีวิตให้ หากจำเป็น เพื่ออุทิศแก่การคำนึงค่านิยมทางศีลธรรมหลัก เหมินและยี่ ผู้นับถือลัทธิขงจื๊ออาจเป็นผู้เชื่อในศาสนาพื้นบ้านของจีนด้วยก็ได้ เพราะลัทธิขงจื๊อเป็นอุดมการณ์มนุษยนิยมและเอเทวนิยม และไม่ข้องเกี่ยวกับความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติหรือในพระเจ้าที่มีตัวตน (ขงจื๊อ, 2555)

หลายวัฒนธรรมและประเทศได้รับอิทธิพลอย่างมากจากลัทธิขงจื๊อ รวมทั้ง จีนแผ่นดินใหญ่ ไต้หวัน เกาหลี ญี่ปุ่นและเวียดนาม เช่นเดียวกับอีกหลายดินแดนที่ชาวจีนเข้าไปตั้งรกรากจำนวนมาก เช่น สิงคโปร์ แม้แนวคิดลัทธิขงจื๊อจะแพร่หลายในพื้นที่เหล่านี้ มีคนส่วนน้อยนอกแวดวงวิชาการที่ระบุว่าตนเองเป็นผู้นับถือลัทธิขงจื๊อและกลับเห็นว่า จริยศาสตร์ขงจื๊อเป็นแนวปฏิบัติเดิมเดิมสำหรับอุดมการณ์และความเชื่ออื่นมากกว่า ซึ่งมีทั้งประชาธิปไตย มากซิสต์ทุนนิยม ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาพุทธ (ขงจื๊อ, 2555)

2. ภูมิทัศน์โรแมนติกในสุนทรียศาสตร์ตะวันตก ศตวรรษที่ 18 ถึง ศตวรรษที่ 19 Romantic landscape in Western Aesthetics (18th-19th century)

สุนทรียศาสตร์แบบโบราณมีความคิดพื้นฐานอยู่บนความงาม สุนทรียศาสตร์สมัยใหม่ในภาพที่กว้างกว่าคือ กล่าวถึงธรรมชาติ การเรียนรู้ของมนุษย์ที่ได้พัฒนาความรู้ ความคิดใหม่ขึ้นอีกมากมาย แล้วจึงนำความคิด ปรัชญาเหล่านี้มาพัฒนาเป็นหลักสุนทรียศาสตร์ และนำไปสู่การสร้างสรรค์ใหม่ ที่มีแนวความคิดต่างไปจากเดิมมาก ทั้งในทางกว้างและลึก การขยายตัวของความรู้โดยเฉพาะวิทยาศาสตร์และปรัชญาที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ตามมาด้วยความรู้ทางศิลปะและสุนทรียศาสตร์ ทางวิทยาศาสตร์ กาลิเลโอที่สังเกตแล้วเสนอว่าโลกไม่ใช่ศูนย์กลางของจักรวาล ทำให้เขาเดือดร้อนถูกผู้นำทางศาสนาไต่สวน ชีวิตนั้นปลายได้รับความทุกข์ทรมานมาก แต่ก็ยังมีนักวิทยาศาสตร์อีกหลายคนในศตวรรษนี้ที่ไม่กลัว และท้าทายอำนาจโบสถ์ที่ลดลงไปเรื่อยๆ จนในที่สุด สังคมในศตวรรษต่อมาต้องยอมรับในความรู้ใหม่ ในวิทยาศาสตร์สาขาอื่นๆ เช่น ฟิสิกส์และเคมี มีการพบธาตุใหม่ๆ เช่น ออกซิเจน ค้นพบอำนาจแม่เหล็กไฟฟ้า ผลการค้นคว้าของเซอร์ไอแซค นิวตันพบว่า แสงสีขาวประกอบด้วยแสงสีต่างๆ เจ็ดสี มี แดง แสด เหลือง เขียว น้ำเงิน คราม และม่วงรวมกันเป็นแสงอาทิตย์สีขาว ถ้าถามว่า แล้วสิ่งที่กล่าวมาแล้วเกี่ยวข้องกับสุนทรียศาสตร์

อย่างไร คำตอบคือ มันเป็นความเกี่ยวข้องทางอ้อม จากความรู้เหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นดาราศาสตร์ ฟิสิกส์ เคมี หรือชีววิทยา มีรากเหมือนกันคือ มีเหตุผลอธิบายได้ (ไพโรจน์ ชมูณี, 2548)

ช่วงแรกสุนทรียศาสตร์เริ่มต้นอย่างเหมาะสมในศตวรรษที่ 18 ครั้งแรกกับทฤษฎีสุนทรีย (Taste) ของคนอังกฤษในช่วงต้นของยุคและตามาด้วยชาวเยอรมันที่พยายามนิยามประสบการณ์สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics Experience) ทั้งสองแนวทางปฏิบัติมาพร้อมกันจนถึงสิ้นสุดศตวรรษที่ 18 กับ "การวิพากษ์การตัดสินของคานท์" Kant's Critique of Judgment และติดตามด้วยการพัฒนาของโพสท์คานเทียน (Post-Kantian) อาทิเช่น Hegel, Schopenhauer, Nietzsche ในศตวรรษที่ 19 มันเป็นการพัฒนาที่สำคัญเป็นสิ่งสำคัญของแบบแผนประเพณีสุนทรียศาสตร์ (Jeffers and Blocker, 1998)

Alexander Gottlieb Baumgarten เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมันใช้คำว่า Aesthetics เป็นครั้งแรกในศตวรรษที่ 18 ในปี 1750 อเล็กซานเดอร์ เบิร์กแมน แบ่งความคิดมนุษย์เป็น 2 ชนิด คือ ตรรกะ (Logic) และ สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ซึ่ง ตรรกะ (Logic) คือความเฉลียวฉลาดของเรา คือกระบวนการคิด รับรู้ เป็นวิธีการมองซึ่งมีเหตุผล เป็นการสำรวจและการอธิบายสิ่งต่างๆ ส่วน สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) คือสัญชาตญาณ วิธีการสัมผัสด้วยความรู้สึก (Sensual) ของการรู้จักสิ่งใดๆ ด้วย "ความรู้สึก" (Feel) ของสิ่งนั้น เหล่านี้คือรากของคำศัพท์ว่า Aesthetics เช่นเดียวกับที่มีคำว่า Anesthetic คือ "ไม่รู้สึก" (No feeling) (Jeffers and Blocker, 1998) ทฤษฎีของเขาถูกพิจารณาเป็นทฤษฎีของกระบวนการรับรู้เกี่ยวกับความรู้สึกและศิลปะ ยิ่งไปกว่านั้นมันยังรวมถึงอารมณ์ในกระบวนการของการคิด รับรู้ (Nasongkhla, 2008)

Edmund Burke ได้รับอิทธิพลจากตำราয়คกรีกและโรมัน คือ ผลงานของ Longinus ในแนวคิดเรื่อง "สิ่งมหัศจรรย์" (Sublime) ในศตวรรษที่ 3 ในตำราชื่อ Peri Hupsous (On the Sublime) การอธิบายของเอ็ดมุนด์ เบิร์ก (Edmund Burke) ถึงปัญหาของรส (Taste) "สิ่งมหัศจรรย์" (Sublime) และ "ความงาม" (Beautiful) ในปี 1757 ภายหลังเมื่อ "สิ่งมหัศจรรย์" (Sublime) กลายเป็นกุญแจสำคัญสำหรับการนิยามความหมายที่แบ่งบานในช่วงเวลาของศิลปะโรมานติก ซึ่งเริ่มต้นที่ศตวรรษที่ 18 และช่วงต้นของศตวรรษที่ 19 เขาได้แยกแยะและให้ความสำคัญอย่างเท่าเทียมกันของความคิดเรื่อง "สิ่งมหัศจรรย์" (Sublime) และ "ความงาม" (Beautiful) "สิ่งอะไรก็ตามที่ทำให้พอเหมาะที่กระตุ้นความคิดของความเจ็บปวด และอันตรายนั้นแหละที่พูดถึง อะไรก็ตามที่เป็นความน่ากลัว หรือประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งน่าหวาดกลัว คือที่มา

ของ “สิ่งมหัศจรรย์” (Sublime) ซึ่งมันเป็นผลผลิตของอารมณ์ที่แข็งแกร่งที่สุดที่จิตใจสามารถสร้างให้รู้สึกขึ้นมาได้” (Jeffers and Blocker, 1998)

แม้กระนั้น ความหลงใหล (Passion) ความไม่หลงใหล (No Passion) ความยิ่งใหญ่ (Greatness) ในมิติธรรมชาติ และความดีเลิศ (Magnificent) ก็เป็นต้นกำเนิดของ “สิ่งมหัศจรรย์” (Sublime) เช่นกัน ส่วน “ความงาม” (Beautiful) คือ สิ่งที่กระทบจิตใจอย่างมาก ไม่ขึ้นอยู่กับเพียงคุณลักษณะเชิงบวกบางประการเท่านั้น ซึ่งเขากล่าวว่า “ความงามที่ฉันทันหมายถึงคือ คุณภาพหรือคุณลักษณะนั้นในรูปร่างที่ทำให้เขารัก (Love) หรือหลงใหล (Passion) มันเหมือนกัน” (Jeffers and Blocker, 1998)

Immanuel Kant มีความสำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ของสุนทรียศาสตร์สำหรับการนิยามประสบการณ์สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics Experience) ในช่วงที่แพร่หลายอย่างเป็นสากลของเรื่องรส (Taste) และการวางตำแหน่งรากฐานซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จัก คือ ลัทธิแบบแผนนิยม (Formalism) (Jeffers and Blocker, 1998) คานท์แบ่งแยกรูปแบบออกจากการแสดง ออกความงาม และออก แบบ The Critique of Judgment รวมถึงแสดงความพอใจยอมรับความเป็นไปในสุนทรียศาสตร์ที่เป็นไปได้ทั้งหมด แต่การกล่าวอ้างถึงไม่ใช่คุณภาพและปริมาณของสิ่งนี้ ซึ่งต้องอ้างอิงถึงความกลมกลืนที่เป็นอิสระแห่งสติปัญญาของพวกเขา ดังนั้นเป้าหมายดูเหมือนเป็นการออกแบบการรับรู้ เขาแบ่งแยกสุนทรียศาสตร์จากตรรกะ (Logical) และการตัดสินทางศีลธรรม (Moral Judgment) และจากสัมผัสความรู้สึก (Sensation) เขาตั้งคำถามถึงการตัดสินความงามมีมาอยู่ก่อนแล้วตามมาด้วยความพึงพอใจหรือเปล่า (Carritt, E.F. 1914)

ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ของคานท์ส่วนหนึ่งพยายามสังเคราะห์ความสำคัญพื้นฐานของปรัชญาของเขา โดยเฉพาะในผลงานช่วงแรกของเขาใน “การวิพากษ์ของเหตุผลบริสุทธิ์ และการวิพากษ์เหตุผลที่ใช้ได้จริง” (Critique of Pure Reason and Critique of Practical Reason) การวิพากษ์ทั้งสองแสดงเป็นแบบทวินิยมระหว่าง “ขอบเขตของธรรมชาติ” (Realm of Nature) ในการกำหนดจัดการความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลและ “ขอบเขตของอิสรภาพ” (Realm of Freedom) ในอิสรภาพทางศีลธรรมและภาวะอิสระที่มีอยู่ทั่วไป การวิพากษ์ของการตัดสิน หรือ Critique of Judgment เกี่ยวข้องกับการตัดสินทางความรู้สึก (ความพึงพอใจ) โดยเจาะจงที่การตัดสินสุนทรียศาสตร์ของรสนิยม (Taste) และการตัดสินการศึกษาหาสาเหตุในชีวิตวิทยา (Jeffers and Blocker, 1998)

Mental faculties

Cognitive faculties

Critique

cognition

understanding

of Pure Reason

desire

reason

of Practical Reason

feeling

judgment

of Judgment

(Jeffers and Blocker, 1998)

ความงาม (Beauty) คือ รูปแบบ มีแบบแผน-เกือบเป็นตรรกะ หรือคณิตศาสตร์ และเกือบเป็นวัตถุประสงค์ที่มีการไตร่ตรองพิจารณากอย่างเป็นเหตุผล

สิ่งมหัศจรรย์ (Sublime) เป็นวิถีถึงการชื่นชมความน่ายำเกรงของธรรมชาติกับความรู้สึกเชิงบวก มันเป็นประสบการณ์ที่น่าหลงใหล ถ้าสิ่งนั้นช่วยให้รู้สึกปลอดภัยจากอันตรายจริง

ความงามเหมือนภาพวาด (Picturesque) เป็นการเชื่อมโยงอะไรที่มันพบในภาพภาพหนึ่งหรือเหมือนการมองด้วยสายตาของจิตรกร (Nasongkhla, 2008 cited Kant, 1851)

ความงามเหมือนภาพวาดในธรรมชาติ (Picturesque)

- กลุ่มอุดมคตินิยมเยอรมัน (German Idealism)

- พัฒนาแนวคิดเป็น Kantian

3. สุนทรียศาสตร์ตะวันตกสมัยใหม่ในศตวรรษที่ 19 – 20 (Modern Western Aesthetics 19th- 20th century)

ในศตวรรษที่ 19 แนวคิดของสุนทรียศาสตร์สามารถถกเถียง อภิปรายได้อย่างหลากหลาย เช่น สุนทรียศาสตร์แบบมาร์กซิสต์ Marxist Aesthetics ได้แย้งแนวคิดในศตวรรษที่ 18 ของ

สุนทรียศาสตร์พวกคานเทียน และพวกเฮเกล (Kantian and Hegelian) ว่าเป็นสุนทรียศาสตร์ของชนชั้นกลางและเป็นการยกระดับชนชั้น การปรากฏของคำศัพท์ภาษาเยอรมันว่า “Landschaft” ได้ขยายแนวคิดของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ไปยังความงามธรรมชาติที่นำไปสู่ภูมิทัศน์ของมนุษย์ (Nasongkhla, S. 2008) สุนทรียศาสตร์ของพวกมาร์คได้วิพากษ์สุนทรียศาสตร์ทุนนิยมจาก Baumgarten ถึง Kant, Hegel และ Shiller ที่ได้แย้งว่าสุนทรียศาสตร์ทำหน้าที่เป็นตัวกลางไกล่เกลี่ย ประณีประนอมและเจรจาต่อรองของการปกครองและอยู่ภายในจินตนาการและโลกอุดมคติ (Nasongkhla, 2008 cited Eagleton, 1990)

สุนทรียศาสตร์แบบมาร์กซิสต์ Marxist Aesthetics ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่กลายมาจากทฤษฎีของ คาร์ล มาร์ก Karl Marx เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงความเป็นเหตุเป็นผล ตรรกวิทยา ที่นำพวกมาร์กซิสต์ประยุกต์ใช้ไปสู่โลกของวัฒนธรรม หรือการระบุเจาะจงพื้นที่ที่สัมพันธ์ถึงรสนิยม (Taste) เช่น ศิลปะ และความงาม เป็นต้น พวกมาร์กซิสต์เชื่อว่าเศรษฐกิจและสภาพสังคมส่งผลต่อทุกๆ แง่มุมของปัจเจกชีวิต จากความเชื่อทางศาสนาไปยังระบบกฎหมายและกรอบการทำงานของวัฒนธรรม กฎเกณฑ์ของศิลปะไม่ได้แสดงออกดังเช่นสถานะที่เต็มไปด้วยความจริง แต่เป็นการค้นหาเพื่อพิสูจน์สิ่งเหล่านั้น นักสุนทรียศาสตร์มาร์กซิสต์ที่รู้จักกันดีทั้ง Georg Lukacs, Bertolt Brecht, tTerry Eagleton and Raymond Williams (Nasongkhla, 2008 cited Johnson, 1984)

มาร์คได้แย้งว่าแนวคิดของ “อิสรภาพ” (Freedom) “ปัจเจกนิยม” (Individualism) “ความถูกต้องแบบปัจเจก” (Individual Right) “ความเท่าเทียม” (Equality) ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นทั่วไปกับผู้คนอยู่ตลอดเวลา มันฝังตัวอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ แต่ในที่เกี่ยวข้องประวัติศาสตร์การขึ้นของชนชั้นกลางเป็นวิธีปกป้องของเขาเหล่านั้นที่น่าสนใจต่อต้านต่อชนชั้นที่สูงกว่า (ต่อมาชนชั้นทำงานที่ต่ำกว่า) ทศนคติพวกมาร์กซิสต์เป็นช่วงที่มีประวัติศาสตร์ที่แตกต่างมีคุณค่าในแบบของพวกเขาเอง ซึ่งเป็นคุณค่าที่สนับสนุนและปกป้องโครงสร้างอำนาจที่สำคัญกว่าภายในชนชั้นสังคม โดยเฉพาะ ส่วนศิลปะและปรัชญาถูกนำมาเป็นประโยชน์เพื่อสนับสนุนคุณค่าของระบบอำนาจด้วย (Jeffers and Blocker, 1998)

Georg W.F.Hegel “ความงามของศิลปะเป็นความงามซึ่งไม่ได้เกิดจากจิตใจหรือจิตวิญญาณเท่านั้นแต่เป็นการเกิดในตัวมัน ทุกอย่างที่มีความสวยงามเป็นความสวยงามแท้จริงเท่านั้นที่มีส่วนร่วมในบางสิ่งที่สูงกว่าและถูกสร้างขึ้นด้วยเหตุนั้น ในความรู้สึกสวยงามเกี่ยวกับ

ธรรมชาตินี้ปรากฏเด่นชัดในตัวของมันเองคือเป็นการสะท้อนกลับของความงามซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของจิตใจในบางที” (Jeffers and Blocker, 1998)

เฮเกลพูดถึงสุนทรียศาสตร์ตามขบวนการปรัชญาที่เขาเรียกว่า Absolute Idea เขาถือว่า Absolute Idea จะปรากฏตัวมันเองให้สัมผัสได้ในภาวะ 4 อย่างคือ

- 1) ตรรกศาสตร์
- 2) ธรรมชาติทางวัตถุวิสัย
- 3) ธรรมชาติแห่งจิตวิสัย
- 4) ภาวะการณ์ทางสังคมทั่วไป

นอกจากนี้ เขาเห็นว่า Absolute Idea นี้พัฒนาไปสู่สภาวะที่เรียกว่า Absolute Mind ซึ่งถือกำเนิดสิ่งทั้งหลายหรือสัจจะภาวะทั้งหลายนั้นเองขณะเดียวกันมันก็เป็นต้นกำเนิดของศิลปศาสตร์ และปรัชญาด้วย พูดถึง Absolute Mind ปรากฏอยู่ในรูปของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เราจะมีอารมณ์สัมผัสได้ในรูปของศาสนานั้นมันจะปรากฏ ในลักษณะที่จิตมนุษย์ได้กลายเป็นอันเดียวกับปวงเทพ ด้วยการใช้พิธีกรรมหรือการบูชาเป็นสื่อในทางปรัชญานั้น Absolute Mind จะกลายเป็นสภาพที่มีแต่ความบริสุทธิ์หรือกลายเป็นจิตที่บริสุทธิ์เท่านั้น (บุญย์ นิลเกษ, 2523)

- Frankfurt School และ Neo Marxist วิพากษ์ถึงมโนคติ (Ideology) และวัฒนธรรม
ส่วนมาก สนับสนุนการวิเคราะห์วัฒนธรรมเป็นคุณค่าและชื่นชม ภูมิทัศน์วัฒนธรรม
(Culturescape or Cultural Landscape) (Nasongkhla, 2008 อ้างอิง Adrono, 1984)

- George Santayana -The sense of beauty เป็นการตัดสินสุนทรียศาสตร์

- John Dewey -ประสบการณ์ทางสุนทรียศาสตร์ในชีวิตประจำวัน (Everyday Life)

- Holmes Rolston มีแนวคิดสุนทรียศาสตร์เชิงนิเวศวิทยา (Ecological Aesthetics)

4. สุนทรียศาสตร์ภายหลังสมัยใหม่ และปรัชญาแนวคิดที่สนับสนุนสุนทรีย-ศาสตร์ ศตวรรษที่ 20 จนถึงปัจจุบัน Postmodern aesthetics and Philosophies underpinning landscape aesthetics (20th century to present)

ตั้งแต่มีการปรากฏของคำว่า “Environmental Aesthetics” สุนทรียศาสตร์สิ่งแวดล้อม ในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 สุนทรียศาสตร์ได้ขยายออกไปไกลกว่าขอบเขตที่มีจำกัดของโลกศิลปะ และการเห็นคุณค่าของงานศิลปะไปสู่การเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและภูมิทัศน์ (Nasongkhla, 2008 cited Carlson, 2002 p.423) Carlson กล่าวว่า สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เปลี่ยนผ่านจากงานศิลปะไปสู่ธรรมชาติและภูมิทัศน์ในมิติที่หลากหลายเนื่องด้วยการเข้าถึงล่าสุด โดยเฉพาะในหมู่ผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับแวดวงสภาพแวดล้อมยังคงพึ่งแนวคิดเรื่อง “ความไร้อคติ” (Disinterestedness) ของ Kantian ในศตวรรษที่ 18 คือการมองภูมิทัศน์เป็นแบบแผน ความสวยงาม (Beautiful) ความงามดั่งภาพวาด (Picturesque) และความมหัศจรรย์ (Sublime) มากกว่าประสบการณ์และความรู้ในกระบวนการคิดรับรู้ (Nasongkhla, 2008)

Scenic and formal aesthetics in psychological approach ทิวทัศน์และสุนทรียศาสตร์แบบแผนในการเข้าถึงเชิงจิตวิทยา นักประสบการณ์ได้ปฏิบัติการเชิงปริมาณวิเคราะห์ สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์และการรับรู้ (Perception) นักจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ได้ศึกษาสุนทรียศาสตร์เรื่องรสนิยมมากกว่าภูมิทัศน์จริงตั้งแต่ปี 1870 (Nasongkhla, 2008 cited Valentine, 1962) และผู้เชี่ยวชาญคนหนึ่งได้ทำการเข้าถึงโดยเน้นที่การรับรู้ทางสายตา (Visual Perception) ของรูปทรง และการเข้าถึงการรับรู้ทางกระบวนการคิดรู้ (Cognitive) ในการศึกษาเมืองในอเมริกา 3 เมือง คือ Kevin Lynch วิเคราะห์คุณภาพในโครงสร้างและการรับรู้ทางสายตา (Visual Perception) ของรูปทรงเมือง เขา ค้นพบและระบุการรับรู้รูปทรงทางกายภาพขึ้นมา 5 แบบ คือ เส้นถนน Paths, เส้นขอบเขต Edges, ย่าน Districts, ชุมทาง/ชุมชน Nodes, ภูมิสัญลักษณ์ Landmarks เหล่านี้เป็นโครงสร้างของกระบวนการรับรู้ทางแผนที่ของภูมิทัศน์เมือง และเป็นกระบวนการวิเคราะห์ “จินตภาพเมือง” (Image of the city) ที่ภายในมีส่วนประกอบกาย 3 ประการคือ อัตลักษณ์ (Identity) รูปทรงทางกายภาพ (Physical Forms) และความหมาย (Meaning) (Nasongkhla, 2008 cited Lynch, 1960, pp.2-13)

นอกเหนือจากหลักการดังกล่าวข้างต้นแล้ว ลินซ์ ยังมีหลักการที่ว่าด้วย คุณภาพของรูปทรง อีก 10 ข้อ ซึ่งล้วนแล้วแต่ดัดแปลงจาก การจัดการระเบียบในการรับรู้ (Organization in

Perception) ของ จิตวิทยาเกสตัลท์โดยตรง เช่น การรวมกลุ่มก้อนอันเดียวกันของสิ่งที่อยู่ใกล้ๆกัน การใช้รูปทรงที่เรียบง่ายและสมบูรณ์ในตัว ความต่อเนื่องของทิศทาง ความโดดเด่นในกลุ่มย่อย ความชัดเจนตรงรอยต่อ ความระวิ้งระไวในการเคลื่อนไหว เป็นต้น (กำธร กุลชล, 2545)

Ecological Aesthetics สุนทรียศาสตร์เกี่ยวกับระบบนิเวศน์ โดยทั่วไปของทฤษฎีจะมุ่งเน้นที่การประเมินค่าทางธรรมชาติ และจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม (Environmental ethics)

Carlson (1985 and 1993) แย้งว่าวิธีการของการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์ ทั้งการจัดทำผังและการออกแบบล่าสุด ไม่ได้ใช้ประโยชน์ได้จริงกับการจัดการของภูมิทัศน์ไม่เพียงพอ เพราะว่ามุ่งจุดสนใจไปบนทิวทัศน์แบบภาพวาด (Picturesque) และผูกมัดไปถึงแบบแผนนิยม (Formalism) เขาเพิ่มเติมว่า โดยทั่วไปสาธารณะได้แย่งอย่างแคบมากต่อสภาวะสุนทรียศาสตร์ของสภาพแวดล้อมที่คาดการณ์ล่วงหน้าได้และมักเป็นมุมมองแบบแผนนิยม ซึ่งเกี่ยวกับอะไรที่ประกอบกันเป็นคุณภาพของสุนทรียศาสตร์ สิ่งนี้การนำไปสู่การพิจารณาอย่างหลากหลายถึงสุนทรียศาสตร์และจริยะของ “ภูมิทัศน์ที่เกี่ยวกับนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืน” (Ecologically Sustainable Landscape) (Nasongkhla, 2008)

Frederic Clement นักนิเวศน์ชีววิทยาแห่งฟิซ ชาวอเมริกัน มองชุมชนพืชเป็นดัง “Super-organism” ที่ต่อมาคำนี้ถูก A.G. Tanley ปฏิเสธ และบัญญัติ “Ecosystem” ขึ้นมาแทนในการใช้อธิบาย ลักษณะชุมชนสัตว์และพืช มโนทัศน์แห่งระบบนิเวศน์ (Ecosystem) ที่มีความหมายในปัจจุบันคือ “ชุมชนขององค์กรชีวิตและสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มีปฏิสัมพันธ์กันดังหน่วยแห่งนิเวศน์” นั้น ได้มีส่วนสร้างความคิดเชิงนิเวศน์ทั้งปวงที่กำลังตามมา และโดยชื่อ “Ecosystem” ก็สนับสนุน “System Approach” สำหรับนิเวศวิทยา (ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, 2543)

วิทยาศาสตร์แห่งนิเวศวิทยา สนับสนุนแนวความคิดกระบวนการให้เกิดขึ้นโดยการเสนอ มโนทัศน์ใหม่ขึ้น 2 ข้อคือ

- 1) มโนทัศน์เรื่องชุมชน (The Concept of Community)
- 2) มโนทัศน์เรื่องโครงข่ายโยงใย (The Concept of Network)

โดยการพิจารณาชุมชนเชิงนิเวศน์เป็นดังองค์กรชีวิตต่างๆที่ผูกกันอยู่ในองค์กรรวมแห่งหน้าที่ โดยการศึกษาความสัมพันธ์ที่มีร่วมกันและกันนั้น นักนิเวศวิทยาจึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในจุดสนใจจากเรื่ององค์กรชีวิต (Organism) ไปสู่ความสนใจเรื่องชุมชน (Communities) และมีการนำมโนทัศน์เช่นเดียวกันนี้ไปใช้กับระดับต่างๆในระบบนิเวศ (ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, 2543)

Phenomenological Aesthetics สุนทรียศาสตร์ปรากฏการณ์วิทยา สุนทรียศาสตร์ของชีวิตประจำวันและแบบแผนสังคมเชิงพื้นที่

แนวคิดแบบปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) นักวิจัยจะสนใจศึกษาว่า มนุษย์แต่ละคนผ่านประสบการณ์และมีปรากฏการณ์อะไรที่สะสมให้เขาสร้างโลกของความจริงของเขา ซึ่งความจริงในที่นี้เป็นเพียงความนึกคิดของแต่ละบุคคล สิ่งใดที่เขาตีความว่าสำคัญ สิ่งนั้นคือความจริงสำหรับเขา

ปรากฏการณ์วิทยาพยายามค้นหาความจริง แต่ความจริงที่ปรากฏการณ์วิทยาแสวงหานั้นอยู่ใน “โลกที่ปรากฏต่อหน้า” (Immanence) หาได้ก้าวผ่านประสบการณ์ไปสู่โลกของแบบหรือแม้แต่พระเจ้า อันเป็นความจริงสูงสุดที่รองรับยืนยันโลกปรากฏแต่อย่างใดไม่ ดังชื่อของปรัชญาของสำนักนี้ได้ระบุไว้ว่า จุดยืนในการหาความจริงวางอยู่บนฐานที่เรียกว่า “ประสบการณ์” ในความหมายที่กว้างที่สุด ในแง่นี้ ปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) คือสำนักทางปรัชญาที่เน้นการหาความจริงในปรากฏการณ์ (phenomena) (รชฏ สาตราวุธ, 2010)

เราไม่อาจนิยามได้อย่างแน่ชัดว่าปรากฏการณ์วิทยาคืออะไรกันแน่ เพราะนักปรัชญาในสายความคิดนี้มีวิธีการมองและวิธีการเข้าหาปัญหาแตกต่างกัน แต่เราสามารถเข้าใจจุดร่วมที่นักปรัชญาแต่ละท่านมีร่วมกันได้ จุดร่วมนี้คือการมองว่าปรากฏการณ์วิทยา คือ การศึกษาสำนักจากแง่มุมของมนุษย์ในฐานะประธานบุรุษที่หนึ่ง ตัวอย่างเช่น ในช่วงเทศกาลคริสต์มาส เด็กๆ รอคอยของขวัญอย่างใจจดใจจ่อ เด็กๆ สามารถจินตนาการไปว่า อยากได้ของขวัญอย่างโน้นอย่างนี้ อยากพูดคุยกับซานตาคลอส และคิดอยู่เสมอว่าซานตาคลอสมีจริงและใจดี ในแง่นี้ “ประสบการณ์” เรื่องซานตาคลอสเป็นการนึกถึงซานตาคลอส ตัวซานตาคลอสเองไม่มีจริงในเชิงประสบการณ์ แต่เด็กสามารถมีความรู้สึกร่วมและรู้สึกถึงได้จากตัวอย่างนี้เราจะพบว่า ซานตาคลอสในโลกสัมผัสได้มีอยู่จริง หากแต่เด็กๆ ก็สามารถมีความรู้สึกร่วม เข้าใจความหมาย และใช้ชีวิตไปกับสิ่งที่เราสำนึกถึงอย่างซานตาคลอสได้ ในแง่นี้ประสบการณ์หรือสำนึกของมนุษย์ที่ทำให้ชีวิต

มนุษย์มีความหมายไม่ใช่เพียงประสบการณ์เชิงประจักษ์ หากแต่เป็นทั้งประสบการณ์ ความฝัน อารมณ์ และจินตนาการ ในความหมายที่กว้างที่สุดด้วย (รชฏ สาตราวุธ, 2010)

การศึกษาสำนึกในรูปแบบนี้เป็นเป้าหมายในการศึกษาของปรากฏการณ์วิทยา กระนั้นก็ตามการกระทำดังกล่าวมิใช่การศึกษาแบบจิตวิทยา เนื่องจากปรากฏการณ์วิทยามุ่งศึกษาสำนึกจากมนุษย์แบบบุรุษที่หนึ่งไม่ใช่บุรุษที่สาม กล่าวคือ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติอย่างจิตวิทยาศึกษาธรรมชาติของจิตที่เป็น “สากล” “เป็นกลาง” โดยสุ่มเอาตัวอย่างในเชิงประจักษ์ แล้วเริ่มต้นกระบวนการการศึกษาจากตัวอย่างเชิงประจักษ์นั้น เมื่อได้คำอธิบายที่เป็นกลางแล้วจึงสามารถอธิบายจิตมนุษย์จากคำอธิบายนั้น ในแง่คำอธิบายที่เป็นกลางนี้คือคำอธิบายที่มาจาก “บุรุษที่สาม” ที่ไม่มีอยู่จริง ไม่ใช่ประสบการณ์ในความหมายที่กว้างที่ได้มาจากประสบการณ์บุรุษที่หนึ่ง ที่รวมเอาจินตนาการและอารมณ์เป็นส่วนหนึ่งด้วย (รชฏ สาตราวุธ, 2010)

การศึกษาสำนึกนี้มีเงื่อนไขที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ เราต้องเข้าใจว่าสำนึกไม่อาจศึกษาได้เดี่ยวๆ กล่าวคือ เราต้องศึกษาสำนึกในฐานะที่สำนึกต้องพุ่งไปสู่อะไรบางอย่าง ดังที่ฮูเซิร์ลกล่าวไว้ว่า การสำนึกคือการสำนึกถึงอะไรบางอย่าง เราเรียกกระบวนการที่สำนึกพุ่งไปสู่อะไรบางอย่างนี้ว่า “การพุ่งไปของเจตสำนึก” (intentionality) และเรียกวัตถุหรือสิ่งที่เราสำนึกว่า “วัตถุของการพุ่งไปของเจตสำนึก” (intentional object) (รชฏ สาตราวุธ, 2010)

แม้ว่าเราจะไม่สามารถนิยามได้อย่างแน่ชัดว่าปรากฏการณ์คืออะไร แต่เราสามารถเข้าใจปรากฏการณ์วิทยาผ่านความพยายามทางปรัชญาของปรัชญากระแสนี้ กล่าวคือ ปรากฏการณ์วิทยามุ่งเน้นศึกษา “ประสบการณ์” ของมนุษย์ในฐานะประธานบุรุษที่หนึ่งที่หมายรวมจินตนาการ ความฝัน อารมณ์ ความรู้สึกร่วม ไว้กับความหมายของประสบการณ์ด้วย การศึกษาดังกล่าวมุ่งเน้นไปที่สำนึกของมนุษย์ และการพุ่งไปของเจตสำนึก นี่เองคือจุดยืนของปรากฏการณ์วิทยา (รชฏ สาตราวุธ, 2010)

แนวความคิดเรื่องที่ว่าง (Space) และ สถานที่ (Place) “ที่ว่างเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุและกรอบของระนาบที่เป็นตัวกำหนดขอบเขตที่ว่าง สิ่งที่จะชี้ให้เห็นและรับรู้ความรู้สึกของพื้นที่ว่าง ได้แก่ ผลจากการมองเห็นภาพในมุมที่ปรากฏการบังกัน หรือซ้อนกันของวัตถุบางส่วน รวมถึงพื้นที่ผิวระนาบที่แปรเปลี่ยนต่าง ๆ กัน ทำให้เห็นว่าวัตถุหนึ่งอยู่หน้าอีกวัตถุหนึ่ง และบางครั้งระหว่างวัตถุนั้นทำให้จะมีที่ว่างแทรกอยู่” (เลอสม สถาปิตานนท์, 2556) และ Yi-Fu

Tuan ได้กล่าวว่า “พื้นที่ว่าง(Space) ถูกทำให้เปลี่ยนไปเป็น สถานที่ (Place) ด้วยการนิยามและการสร้างความหมายนั้นเกิดขึ้นมาภายหลัง” (Yi-Fu Tuan, 1977) **พื้นที่ว่าง (Space)** เป็นสิ่งที่เกิดมาและมีอยู่ก่อนที่จะเกิดการสร้างเป็นพื้นที่อื่นๆ การรับรู้ถึงพื้นที่ว่าง (Space) ทางภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมจะมี 2 แนวความคิด คือ พื้นที่ว่างในภูมิทัศน์ (Space of Landscape) และพื้นที่ว่างในทางภูมิศาสตร์ (Space of Geography) เออวิน สเตรทซ์ กล่าวในหนังสือ The primary world of senses ตอนหนึ่งว่า การรู้สึกถึงพื้นที่ว่าง(Sensory Space)และการรับรู้พื้นที่ว่าง (Perceptual Space) นั้นไม่เหมือนกันการรับรู้พื้นที่ว่างเป็นเพียงเรื่องของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (Hana Svobodova, 1990) **“สถานที่ (Place)** คือพื้นที่หนึ่งที่แสดงคุณลักษณะเฉพาะอย่างชัดเจน” (Nasongkhla, 2008 cited Nobrg-Schulz, 1984) อย่างไรก็ตาม **สถานที่** ได้ถูกทำให้เข้าใจและได้รับประสบการณ์ว่า เป็นภาพภูมิทัศน์ซึ่งมองเห็นได้โดยตรงและสามารถพิสูจน์ได้ชัดเจนซึ่งสัมพันธ์กับกิจกรรมของมนุษย์” (Nasongkhla, 2008 cited Relph, 1976)

Homeland กลุ่มคนที่มีความภาคภูมิใจ ในพื้นที่ รากเง้าวัฒนธรรม อารมณ์ความรู้สึกถึงความ เป็นเจ้าของแผ่นดิน บรรพบุรุษ ตระกูล พงศ์เผ่า และลักษณะของชาติพันธุ์ผู้มีความหมายหยั่งรากลึกถึงชุมชนที่อยู่อาศัย กับให้ความหมายนิยามถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของโดยเฉพาะชาติพันธุ์ (Nasongkhla, 2008)

Imagined community กลุ่มสังคมภาพลักษณ์เป็นการรวมกลุ่มคนที่มีความเป็นเฉพาะตัว ซึ่งสร้างกลุ่มได้ด้วยคนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะเหมือนกัน (Nasongkhla, 2008)

Social network in everyday landscape สังคมโครงข่ายในภูมิทัศน์ประจำวัน สนใจในกิจวัตรประจำวัน ความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน ที่ทำงาน ที่สาธารณะ โดยผู้คนจะเชื่อมโยงต่อกันเองในสังคมจนเกิดเป็นชีวิตในสังคม (Social life) สามารถอ่านเป็นเหมือนการอ่านตัวหนังสือในการใช้ชีวิต (Lived Text) (Nasongkhla, 2008)

Sociocultural Aesthetics สุนทรียศาสตร์วัฒนธรรมทางสังคม เน้นบริบทและสภาพแวดล้อมทางกายภาพคู่ขนานกับเวลา ประวัติศาสตร์ และขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม Symbolic Aesthetics สุนทรียศาสตร์สัญลักษณ์ความหมาย -การประเมินค่าของความหมายที่เชื่อมโยงกันของภูมิทัศน์ซึ่งส่งผลให้ผู้คนพอใจ ภูมิทัศน์เป็นระบบสัญลักษณ์ความหมายที่กำลังให้รูปธรรมแสดงออกถึงแนวความคิดของคุณค่า ความหมาย และความชอบ (Nasongkhla, 2008)

Symbolic Aesthetics สุนทรียศาสตร์สัญลักษณ์ความหมาย คือ การประเมินค่าของความหมายที่เชื่อมโยงกันของภูมิทัศน์ซึ่งส่งผลให้ผู้คนพอใจ ภูมิทัศน์เป็นระบบสัญลักษณ์ความหมายที่กำลังให้รูปธรรมแสดงออกถึงแนวความคิดของคุณค่า ความหมาย และความชอบ

Semiotics สัญลักษณ์วิทยา เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ อันถือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวของเรา สัญลักษณ์อาจจะได้แก่ ภาษา รหัส สัญลักษณ์ เครื่องหมาย ฯลฯ หรือหมายถึงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้มีความหมายแทนของจริงตัวจริง ในตัวบทและในบริบทหนึ่งๆ

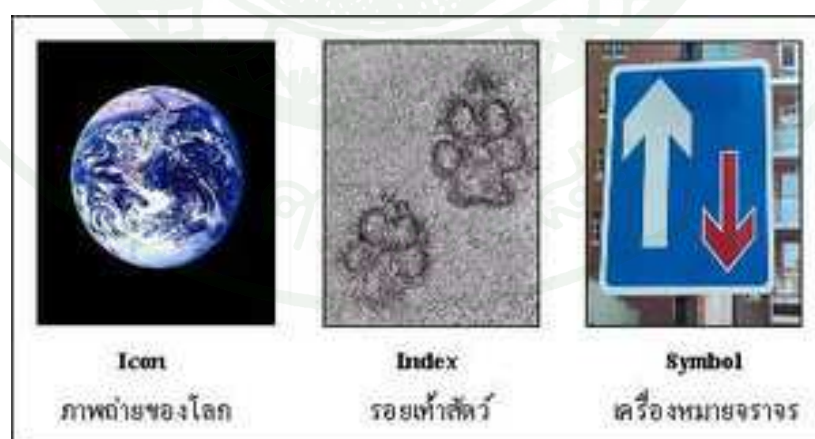
คำว่าสัญลักษณ์วิทยาหรือสัญลักษณ์ศาสตร์ (Semiology และ Semiotics) ทั้งสองคำนี้มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกคำเดียวกันคือ Semeion ที่แปลว่า Sign หรือ สัญลักษณ์ ซึ่งสัญลักษณ์วิทยา หรือสัญลักษณ์ศาสตร์ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องหมายและสัญลักษณ์ ทั้งสองคำนี้ต่างมีเอกลักษณ์และถูกรวมอยู่ในระบบของเครื่องหมาย ซึ่งรวมถึงการศึกษาว่าความหมายของมันถูกสร้างและถูกเข้าใจอย่างไร บางครั้งนักสัญลักษณ์วิทยาทำการตรวจสอบว่า สิ่งมีชีวิตสร้างมีความหมายและปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมอย่างไรในโลก ทฤษฎีสัญลักษณ์ในระดับทั่วไปจะกล่าวถึงเครื่องหมาย ที่ศึกษาในแง่ของการสื่อสารของสารสนเทศในสิ่งมีชีวิต (<http://en.wikipedia.org/wiki/Semiotics>) Semiotics เป็นคำที่นักปรัชญาชาวอเมริกัน Charles Sanders Peirce (ค.ศ.1839-1914) เป็นผู้ริเริ่มใช้และทำให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ส่วนคำว่า Semiology เป็นคำที่ตั้งขึ้นโดยนักภาษาศาสตร์ Ferdinand de Saussure (ค.ศ. 1857-1913) นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการอีกหลายคนนำเอาแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์วิทยาไปพัฒนาต่อ ซึ่งจะกล่าวถึงอีกคนได้แก่ Roland Barthes (ค.ศ. 1915-1980) ใน การศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับสัญลักษณ์และสัญลักษณ์วิทยานั้นมีเนื้อหาและวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่สอดคล้องและคล้ายคลึงกัน นั่นคือการศึกษาวิธีการสื่อความหมาย ขั้นตอนและหลักการในการสื่อความหมายตลอดจนเรื่องการทำความเข้าใจในความหมาย ของสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมหนึ่งๆ

รูปสัญลักษณ์และความหมายสัญลักษณ์

การศึกษาเกี่ยวกับสัญศาสตร์จะเป็นการหาความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์และความหมายสัญลักษณ์ เพื่อดูว่าความหมายถูกสร้างและถูกถ่ายทอดอย่างไร ซึ่ง Saussure อธิบายว่าในทุกๆ สัญลักษณ์ต้องมีส่วนประกอบทั้ง 2 อย่างได้แก่

1. รูปสัญลักษณ์ (Signifier) คือสิ่งที่เราสามารถรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส เช่นการมองเห็น ตัวอักษร รูปภาพ หรือการได้ยินคำพูดที่เปล่งออกมาเป็นเสียง (acoustic-image)
2. ความหมายสัญลักษณ์ (Signified) หมายถึงความหมาย คำนิยามหรือความคิดรวบยอด (concept) ที่เกิดขึ้นในใจหรือในความคิดของผู้รับสาร

ความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์แต่ละตัวนั้นเกิดขึ้นโดยตรรกะว่าด้วยความแตกต่าง (The logic of difference) หมายถึง ความหมายของสัญลักษณ์แต่ละตัวมาจากการเปรียบเทียบกับตัวมันแตกต่างจากสัญลักษณ์ตัว อื่นๆ ในระบบเดียวกัน ซึ่งหากไม่มีความแตกต่างแล้ว ความหมายก็เกิดขึ้นไม่ได้ ทั้งนี้ความต่างที่ทำให้ค่าความหมายเด่นชัดที่สุดคือความต่างแบบคู่ตรงข้าม (binary opposition) เช่น ขาว-ดำ ดี-เลว ร้อน-เย็น หรืออธิบายอีกอย่างคือ ความหมายของสัญลักษณ์หนึ่งเกิดจากความไม่มี หรือไม่เป็นของสัญลักษณ์อื่น (สรณี วงศ์เบ็ญสัจจ์, 2544)

ภาพที่ 2.1 แสดงภาพตัวอย่างของสัญลักษณ์ประเภทต่างๆ

ที่มา: สรณี วงศ์เบ็ญสัจจ์ (2544)

ประเภทของสัญลักษณ์

ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์แต่ละตัวนั้นเกิดขึ้นโดยการพิจารณาที่ตรรกะของความแตกต่างนั้นก็ได้มีการเสนอการจัดประเภทของสัญลักษณ์ โดย Peirce ได้กำหนดเอาไว้เป็น 3 ประเภท ซึ่งแบ่งตามความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์และความหมายสัญลักษณ์ดังนี้

1. รูปเหมือน (icon) เป็น ความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์เป็นเรื่องของความเหมือนหรือ คล้ายคลึงกับสิ่งที่มันบ่งถึง เช่นภาพถ่าย ภาพเหมือน ภาพยนตร์และแผนภาพ เป็นต้น

2. ดรรชนี (index) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์เป็นผลลัพธ์ หรือเป็นการบ่งชี้ถึงบางสิ่งบางอย่าง เช่นรูปกราฟที่แสดงผลลัพธ์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง รอยเท้าของสัตว์ที่ประทับลงบนพื้นดิน หรือดรรชนีที่อยู่ท้ายเล่มของหนังสือที่บอกให้เราทราบถึงข้อความที่เราต้อง การจะค้นหา คุณสมบัติ อีกประการที่น่าสังเกตของสัญลักษณ์ประเภทดรรชนีก็คือ เมื่อเราเห็นรูปสัญลักษณ์ประเภทดรรชนี ความหมายสัญลักษณ์ที่เรานึกถึงไม่ใช่สิ่งที่เรามองเห็นในขณะนั้น เช่นตัวอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วนั่นคือรอยเท้าสัตว์ที่เมื่อเราพบ เราไม่ได้นึกถึงรอยเท้าในขณะนั้น แต่เรานึกไปถึงตัวสัตว์ที่เป็นเจ้าของรอยเท้านั้น

3. สัญลักษณ์ (symbol) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์ที่แสดงถึงบางสิ่งบางอย่างแต่มันไม่ได้มีความคล้ายคลึงกับสิ่งที่มันบ่งชี้เลย ซึ่งการใช้งานเป็นไปในลักษณะของการถูกกำหนดขึ้นเองซึ่งได้รับการยอมรับจนเป็นแบบแผน (Convention) และต้องมีการเรียนรู้เครื่องหมายเพื่อทำความเข้าใจ หรือเป็นการแสดงถึงการเป็นตัวแทน (representation) ซึ่งสังคมยอมรับความสัมพันธ์นี้ ตัวอย่างเช่นเครื่องหมายทางคณิตศาสตร์ หรือการสวมแว่นนิ้วนางข้างซ้ายแสดงถึงการแต่งงาน เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ดี การจำแนกประเภทของสัญลักษณ์ทั้งสามแบบก็ไม่สามารถทำได้อย่างชัดเจน เช่นในกรณีรูปสัญลักษณ์ของคำว่า “Xerox” ในภาษาอังกฤษซึ่งความหมายสัญลักษณ์ของมันก็คือยี่ห้อของเครื่องถ่ายเอกสาร แต่รูปสัญลักษณ์ดังกล่าวได้กลายเป็นความหมายสัญลักษณ์ของ “การถ่ายเอกสาร” ในสังคมไทยเป็นต้น (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545)

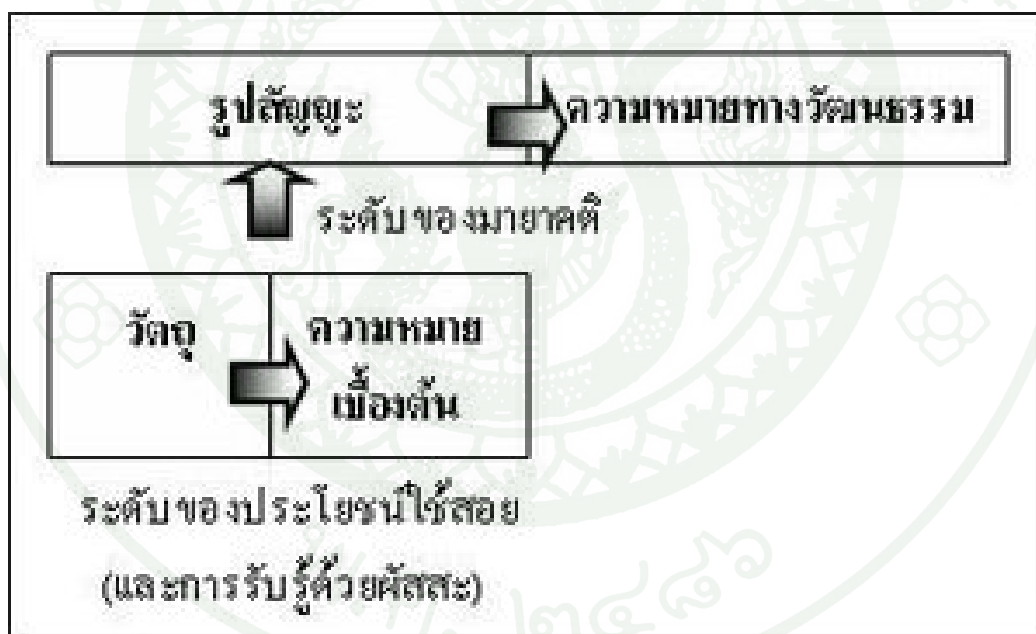
ความหมายตรงและความหมายแฝง

ในการทำงานของขั้นตอนการแสดงความหมายของสัญลักษณ์นั้นจะมีความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์และความหมายสัญลักษณ์ตลอดเวลา ซึ่ง Barthes ได้ให้แนวคิดในการวิเคราะห์ความหมาย 2 ชนิด คือ

1. ความหมายตรง (Denotation) เป็น ระดับของความหมายที่เกี่ยวข้องกับความจริงระดับธรรมชาติ เป็นความหมายที่ผู้ใช้สามารถเข้าใจได้ตรงตามตัวอักษรจัดอยู่ในลักษณะของการอธิบายหรือพรรณนา (Descriptive level) และเป็นความหมายที่เป็นที่รับรู้และเข้าใจได้สำหรับผู้รับสารส่วนใหญ่ ยกตัวอย่างเช่นเมื่อเรากล่าวถึงช้าง ก็จะนึกถึงลักษณะของสัตว์ที่มีรูปร่างใหญ่ มีงาและงวง เป็นต้น การอธิบายความหมายของคำศัพท์ในพจนานุกรมก็เป็นความหมายโดยตรงเช่นกัน (ภักพงศ์ อัครเศรณี, 2548)

2. ความหมายแฝง (Connotation) เป็นการตีความหมายของสัญลักษณ์โดยเป็นระดับที่พ่วงเอาปัจจัยทางวัฒนธรรมเข้ามา เกี่ยวข้องด้วย ซึ่งเป็นการอธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับอารมณ์ความรู้สึกของผู้ใช้ และคุณค่าทางวัฒนธรรมของเขา ความหมายแฝงหรือความหมายในระดับที่สองนี้สร้างขึ้นบนพื้นฐานของความหมายตรง ของสัญลักษณ์ตัวเดียวกัน ซึ่งกระบวนการเกิดขึ้นของความหมายแฝงนี้เกิดขึ้นเมื่อสัญลักษณ์ในความหมายระดับ แรกถูกนำไปใช้เป็นรูปสัญลักษณ์โดยมีการผูกโยงรวมเข้ากับความหมายใหม่ จึงเกิดเป็นความหมายแฝง ซึ่งกระบวนการนี้เองที่ Barthes ใช้ อธิบายการเกิด Myth (มายาคติ) ซึ่ง Barthes ได้อธิบายเกี่ยวกับกระบวนการดังกล่าวไว้ดังนี้ “มายาคติ เป็นระบบสื่อความหมายซึ่งมีลักษณะพิเศษตรงที่มันก่อตัวขึ้นบนกระแสการสื่อความหมายที่มีอยู่ก่อนแล้ว จึงถือได้ว่า มายาคติเป็นระบบสัญลักษณ์ในระดับที่สอง สิ่งที่เป็นหน่วยสัญลักษณ์ (ผลลัพธ์จากการประกอบของรูปสัญลักษณ์กับความหมาย) ในระบบแรก กลายมาเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์ในระบบที่สอง ขอย้ำในที่นี้ว่า วัสดุสำหรับสร้างวาทะแห่งมายาคติ (เช่น ภาษา ภาพถ่าย ภาพวาด โปสเตอร์ พิธีกรรม วัตถุ ฯลฯ) ไม่ว่าในเบื้องต้นนั้นจะมีความแตกต่างหลากหลายเพียงใดก็ตาม แต่ครั้นเมื่อถูกจับยึดโดยมายาคติแล้ว ก็จะถูกทอนให้เหลือเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์เพื่อสื่อถึงสิ่งอื่นเสมอ” (วรรณพิมล อังคศิริสรรพ, 2544) ซึ่งการแสดงกระบวนการทำงานของมายาคติจะแสดงในรูป 2.4 อย่างไรก็ตาม การสื่อความหมายในระดับของความหมายแฝงนี้มีแนวโน้มในการสื่อความหมายที่แตกต่างกันซึ่งขึ้นอยู่กับระดับของการสื่อความหมาย โดยแบ่งออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่

- ระดับของปัจเจก (individual connotations) ใน การทำความเข้าใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งของบุคคลนั้นเป็นการเรียนรู้วิธีการมองโลก และการที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับโลก ซึ่งการเรียนรู้เหล่านี้จะทำให้บุคคลมีความเข้าใจและให้นิยามต่อสิ่ง ต่างๆ ซึ่งอาจเหมือนหรือแตกต่างกันก็ได้ ซึ่งเรียกว่าประสบการณ์ ยกตัวอย่างเด็กหญิงที่ได้กลืนดอกกุหลาบเป็นครั้งแรกพร้อมกับมีประสบการณ์ที่น่ากลัว ในเวลาต่อมาหากเธอได้มองเห็นหรือได้กลืนดอกกุหลาบ ก็อาจเป็นการเตือนความจำให้เกิดความรู้สึกหวาดกลัวขึ้นมาอีก ซึ่งการมองเห็นหรือได้กลืนดอกกุหลาบนี้เป็นการนำพาการสื่อความหมายส่วนตัว สำหรับเด็กผู้หญิงคนดังกล่าว ดังนั้นการมอบดอกกุหลาบจึงอาจเป็นการสร้างความกลัวมากกว่าที่จะเกิดความรู้สึกซาบซึ้งในความรัก สิ่งที่เราควรระมัดระวังในการวิเคราะห์ในเชิงสัญศาสตร์ (semiotic analysis) สำหรับการสื่อความหมายระดับนี้คือ เนื่องจากการสื่อความหมายแบบส่วนตัว จึงอาจไม่ได้สื่อความหมายแตกต่างไปตามความหมายปกติดังที่คนอื่น ๆ มีส่วนร่วมในความหมายนั้น

ภาพที่ 2.2 แสดงภาพตัวอย่างระดับการสื่อความหมาย

ที่มา: สมเกียรติ ตั้งนโม (2550)

- ระดับของวัฒนธรรม (Cultural connotations) การสื่อความหมายในระดับนี้แสดงถึงการที่วัตถุในวัฒนธรรมได้พ่วงเอาความ สัมพันธ์และการสื่อความหมายเข้ามาในตัวมันและมีส่วน

ร่วมในการให้ความหมายกับ ผู้คนในวัฒนธรรม ยกตัวอย่างเช่นการมอบดอกกุหลาบ ที่คนให้การยอมรับในเชิงวัฒนธรรมเข้าใจร่วมกันว่าเป็นการแสดงถึงความรัก (สมเกียรติ ตั้งนโม, 2550)

แนวคิดชีวิตประจำวัน Everyday Life เน้นที่พฤติกรรม กิจกรรม และประสบการณ์ของมนุษย์ทั้งภายในและภายนอกที่ดำเนินอยู่ตลอดเวลาตลอดทั้งวัน จนบางครั้งกลายเป็นหลักปฏิบัติ และเป็นวัฒนธรรม

“วิถีชีวิตประจำวันก่อให้เกิดชนบทรรมนิยมการปฏิบัติ (Practice Tradition) ก่อให้เกิดวัฒนธรรมธรรมดาๆ (Ordinary Culture) ขึ้นมาจากข้างล่าง สิ่งนั้นคือ การสร้างการมองเห็นที่ไม่สามารถมองด้วยตาได้” (Ben Highmere, 2002)

5.สุนทรียศาสตร์ของไทย “ในประเทศไทยสุนทรียศาสตร์มาจากทั้งวัตถุวิสัยและจิตวิสัย อันหมายถึง ความงาม ที่ เป็นความบริสุทธิ์อย่างแท้จริงของธรรมชาติ ซึ่งในสำนักทางด้านศีลธรรม ความงาม มีการใช้คำและความหมายทับซ้อนประสานประโยชน์ซึ่งกันคือ ความสวยงาม (Beauty) และ ความดีงาม (Goodness) คนไทยไม่แยกความงามออกจากความดี” (ประเวศ วะสี, 2553) “ศิลปะไทยเป็นศิลปะประเภทได้รับวัฒนธรรมที่ดี ได้ปรัชญาที่ดีจากอินเดีย” (น. ณ ปากน้ำ, 2532) “คติไตรภูมิเป็นเรื่องเล่าที่สร้างภาพให้เป็นที่พอใจยิ่งกว่าหลักคำสอนและการปฏิบัติธรรมที่เข้าถึงได้ยาก ศรัทธาคนส่วนใหญ่เกิดจากความสุขเมืองสวรรค์ขณะเดียวกันก็ได้เห็นขุมนรก” (โชติ กัลยาณมิตร, 2517)

“การแสดงออกทางสุนทรียะของไทยนั้น ส่วนใหญ่ได้แรงบันดาลใจทางศาสนา ถ่ายทอดออกมาเป็นศิลปวัฒนธรรม “ภาพเขียนไทยสมัยโบราณนิยมให้อารมณ์อบอุ่น ความชื่นบาน ความหลังของพิธีกรรม และสายเลือดอันสืบทอดของผู้มีนามัยที่ดี ให้ความรู้สึกของความมั่งคั่งบริบูรณ์” (น. ณ ปากน้ำ, 2532) รวมทั้งสะท้อนภาวะแวดล้อมของสังคมที่อยู่รอบๆตัว และสิ่งหนึ่งที่สำคัญสูงสุดก็คือ สัญลักษณ์ของท้องถิ่นหรือของประเทศ” (น. ณ ปากน้ำ, 2532) “เพลงของชาวบ้านกอก หรือชาวพื้นเมืองในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีความสุข ความอุดมสมบูรณ์ มีสังคมที่เป็นปึกแผ่น จึงมีลักษณะสำเนียงเพลงเรียบๆไม่ผาดโผน ท่วงทำนองเป็นไปอย่างเอื่อยๆ ดังสังเกตได้จากเครื่องสายหรือเพลงไทยเดิม ที่มีการทอดจังหวะอย่างสบายเนิบๆไม่เร่งร้อน แม้บางครั้งจะมีเพลงเดี่ยวซอสามสายที่ทอดจังหวะอย่างสบายอารมณ์ เช่น เพลง บุษบันลอยเลื่อน หรือเพลง ลาวดวงเดือน ก็มีใช้เพลงอันแสดงความกดดัน อัดอั้นตันใจหรือเศร้าสร้อยแต่อย่างใด หากเป็นเพลง

เปล่งสำเนียงแสดงถึงความสบายใจและความปลอดโปร่งมากกว่าที่จะแสดงออกมา” (น. ณ ปากน้ำ, 2532)

“ทั้ง 3 ราชอาณาจักรของไทย คือ เชียงใหม่ตอนต้น สุโขทัย และอยุธยาเริ่มต้นด้วยวัฒนธรรมสูงส่ง และศิลปะรุ่งโรจน์ ประเทศไทยประสบความสำเร็จเรื่องอย่างสุดขีดก็คือสมัยสุโขทัย ทั้ง จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม สมัยสุโขทัยจึงเป็นเป็นสมัยคลาสสิกของเรา ศิลปะไทยได้มีรูปแบบอันพิเศษผิดไปจากพม่าและขอม ก็ตรงความอ่อนหวาน ความละมุนละไม และเข้าสู่ความเป็นตนของตนอย่างแรงกล้าในอยุธยาตอนปลาย จนตกทอดมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และในสมัยรัชกาลที่ 3 เริ่มนิยมศิลปะจีนสถาปัตยกรรมไทย เอาแบบโครงสร้างจีนมาใช้ เข้ารัชกาลที่ 4 และที่ 5 มีอิทธิพลศิลปะฝรั่งเข้ามาหลายอย่าง ทำให้มีการปฏิรูปศิลปะไทยหลายอย่างจนปัจจุบันได้แสดงให้เห็นคุณค่าของไทยและสากลอย่างเท่าเทียมกันเข้าถึงคติวัฒนธรรมแบบแผนใหม่ ขณะเดียวกันก็ไม่ผละจากชนบประเพณีของตน” (น. ณ ปากน้ำ, 2532)

สรุป

ในการทบทวนและตรวจสอบวรรณกรรมของบทที่ 2 ที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า องค์ความรู้ในเรื่อง “สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์” (Landscape Aesthetics) นั้นมีประวัติศาสตร์และสามารถสืบค้นได้ตั้งแต่ยุคโบราณกาลของทางซีกโลกตะวันตก แต่ในช่วงแรกๆ คำว่า “สุนทรียศาสตร์” (Aesthetics) จะเป็นการพูดถึงเรื่องราวของการตัดสินความงามเพียงอย่างเดียว โดยนักคิดนักปรัชญาที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นต่างแสดงแนวความคิดและทัศนคติออกมาจนกลายเป็นศาสตร์ที่คนรุ่นต่อๆ มาได้มาคิดและพัฒนาต่อ

จากการประมวลแนวคิดและความหมายของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์นั้น จะเห็นได้ว่า นิยามและความหมายถูกแปลมาจากคำที่ประกอบกัน 2 คำ คือ “Landscape” และ “Aesthetics” ซึ่งนิยามและความหมายยังไม่เป็นที่เข้าใจโดยทั่วไป โดยเฉพาะ ในวงวิชาการมีการใช้คำแทนคำว่า “Aesthetics” ในหลายความหมาย คือ สุนทรียศาสตร์ สุนทรียภาพ และสุนทรียะ ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องหานิยามความหมายที่สามารถนำมาใช้ให้สอดคล้องในงานวิจัยนี้ โดยสรุปได้ว่า ในงานวิจัยนี้ถ้าต้องกล่าวถึงวิชาและองค์ความรู้ในการรับรู้ความงามในภาพรวมจะใช้คำว่า “สุนทรียศาสตร์” ส่วนถ้าต้องกล่าวถึงการรับรู้และสัมผัสถึงความงามนั้น จะใช้คำว่า “สุนทรียะ”

การประมวลปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่เกี่ยวข้องและแนวคิดที่ใช้สนับสนุนสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยพบว่าปรัชญาและแนวคิดอยู่หลายส่วนที่สอดคล้องกับบริบทในพื้นที่กรุงเทพมหานครชั้นใน อีกทั้งสามารถนำปรัชญาและแนวคิดต่างๆ มาออกแบบวิธีวิจัย และพัฒนารอบแนวคิดวิธีการแปลความสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบทต่อไป

บทที่ 3

การออกแบบงานวิจัย

ในบทที่ 3 นี้เป็นการออกแบบงานวิจัย ซึ่งเกิดจากการประมวลความรู้ทฤษฎีต่างๆ ในบทที่ 2 นำมาเป็นฐานในการสร้างกรอบแนวคิดและแนวทางการวิจัย โดยในบทนี้จะแสดงการตั้งคำถามหลักและคำถามรองในงานวิจัย รวมถึงการออกแบบระเบียบวิธีการและกลยุทธ์ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล รวมไปถึงกระบวนการเลือกพื้นที่ศึกษา

คำถามในงานวิจัย

คำถามที่ 1

สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของพื้นที่ศึกษาในปัจจุบันเป็นอย่างไร? ในกรณีนี้เป็นคำถามหลักสำคัญของงานวิจัยนี้ที่ตั้งคำถามว่า “พื้นที่ศึกษามีความงามเป็นอย่างไร”

จากพื้นฐานความเชื่อว่างค์ประกอบที่ทำให้เกิดสุนทรียศาสตร์นั้นไม่ได้มีเพียงแค่สิ่งที่มองเห็นจับต้องได้ทางวัตถุวิสัย (Objective) เพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องอาศัยส่วนอื่นที่เรียกว่าจิตวิสัย (Subjective) และสัมพัทธนิยม (Relationism) (สุเชาวน์ พลอยชุม, 2523) ซึ่งผู้วิจัยได้วิพากษ์ไว้ในบทที่ 2 ว่าเป็นเรื่องของความงามทางรูปธรรม (Physical) และความงามทางนามธรรม (Non-Physical) ที่ประกอบเข้าด้วยกัน และนำไปสู่ความเข้าใจในภาพรวมเรื่องสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ โดยฐานความเข้าใจนี้เป็นแรงผลักดันให้เกิงานวิจัยที่มุ่งเน้นการแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของไทยในปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร และคนไทยมีการรับรู้และให้คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในมิติใดบ้าง ทั้งนี้ผู้วิจัยตั้งสมมุติฐานไว้ว่า สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ไม่อาจถูกมองและรับรู้ได้จากรูปธรรมเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมีมิติอื่นๆที่เกี่ยวข้องอีก ซึ่งอาจเกี่ยวโยงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่างๆ ของสถานที่นั้นๆ เป็นสำคัญ

ดังนั้นการค้นหาคำตอบจึงมุ่งไปที่การศึกษาและทำความเข้าใจการแสดงออกทางสุนทรียศาสตร์ของพื้นที่ทั้งที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดอย่างเป็นรูปธรรม และที่ไม่ปรากฏให้เห็น

อย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น ความงามที่อยู่ในรูปของนามธรรมซึ่งต้องการ การแปลความหมาย ขยายความ และอธิบาย เป็นต้น

คำถามที่ 2

คนที่ใช้พื้นที่ที่มีความเข้าใจทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ต่อพื้นที่นั้น ๆ อย่างไร ? ซึ่งการหาคำตอบจะเป็นดังภาพสะท้อนทัศนคติ ความคิด อารมณ์ และความรู้สึกของผู้คนที่อยู่อาศัย และใช้พื้นที่ ทั้งผู้ที่ใช้พื้นที่เป็นประจำและผู้ที่ผ่านมา นำไปสู่การหาความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ที่กำลังปรากฏอยู่ ของพื้นที่นั้นๆ ในปัจจุบัน

กลยุทธ์และวิธีการวิจัย

งานวิจัยเรื่องสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ (Landscape Aesthetics) นี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เนื่องจากมุ่งเน้นทำความเข้าใจข้อมูลในรายละเอียดและนำเสนอในรูปของคำพูด การอธิบายและรูปภาพ มากกว่าการให้ความสำคัญในเชิงปริมาณหรือตัวเลข ร่วมกับการศึกษาแบบแปลความ (Interpretive Approach) (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2523)

กลยุทธ์และวิธีการวิจัยที่ใช้ในการศึกษา “สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์” (Landscape Aesthetics) รวมไปถึงขั้นตอนการวิจัย เทคนิควิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ การศึกษาวิจัยในภาคสนาม มีรายละเอียดดังนี้

1. การศึกษาเชิงทฤษฎีและการศึกษาเชิงพื้นที่แบบกรณีศึกษา

เบื้องต้นนั้นการศึกษาทฤษฎีสุนทรียศาสตร์นั้นถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของงานวิจัยนี้ จากการศึกษาประมวลความรู้ในบทที่ 2 จะพบว่าสุนทรียศาสตร์เป็นทฤษฎีที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานและเป็นแขนงหนึ่งของการศึกษาที่มีการยอมรับกันในระดับสากล อีกทั้งสุนทรียศาสตร์ยังเป็นศาสตร์ที่มีการพัฒนาและขยายขอบเขตความรู้ ความเข้าใจไปยังมิติมุมมองที่หลากหลายมากในปัจจุบัน และคงปฏิเสธไม่ได้ว่าทฤษฎีความรู้ทางสุนทรียศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นการขยายความรู้มาจากวิชาการของโลกตะวันตก แม้ว่าโลกตะวันออก เช่น อินเดีย จีน ไทย วัฒนธรรมฮินดู พุทธ อิสลาม เป็นต้น จะมีการพัฒนาการด้านสุนทรียศาสตร์ แต่อาจจะไม่ปรากฏชัดในรูปของทฤษฎี

ที่ว่าด้วยสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ แต่ความเป็นแบบแผน เอกลักษณ์ และอัตลักษณ์เฉพาะตัวในพื้นที่นั้นๆ

จากการศึกษาพบว่าไม่มีทฤษฎีด้านสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ (Landscape Aesthetics) ยังไม่มีปรากฏให้เห็นชัดโดยตรง ดังนั้นการศึกษาทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในช่วงแรกจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจคำหลัก 2 คำ แล้วจึงนำความรู้ที่ได้มาประกอบเป็นความเข้าใจด้านสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ ได้แก่คำว่า “สุนทรียศาสตร์” (Aesthetics) และคำว่า “ภูมิทัศน์” (Landscape)

ส่วนแรกเป็นการศึกษาทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) โดยตรงโดยศึกษาเรียงตามยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ อีกส่วนหนึ่งเป็นการศึกษาความหมายและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ “ภูมิทัศน์” (Landscape) ซึ่งมาจาก “การวาดภาพทิวทัศน์” (Landscape Painting) ในระยะแรกเริ่มมาเป็นการจัดสวน (Gardening) เรื่อยมาจนเป็นศาสตร์ทางภูมิสถาปัตยกรรม (Landscape Architecture) ในปัจจุบัน

2. ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

เนื่องจากสุนทรียศาสตร์เป็นเรื่องที่เป็นวัตถุวิสัย (Objective) และจิตวิสัย (Subjective) ซึ่งมีความซับซ้อนทางความคิด และความเข้าใจโดยทั่วไป เป็นเรื่องที่บุคคลทั่วไปที่ไม่ได้ศึกษาหรือไม่เคยได้ยินเรื่องราวเหล่านี้จะเข้าใจได้ยาก ผู้วิจัยจึงเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มาใช้ในการค้นหาคำตอบของงานวิจัยนี้ เนื่องจากเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน ทั้งทางจิตวิสัย (Subjective) หรือนามธรรมที่และทางวัตถุวิสัย (Objective) หรือรูปธรรม จึงมีความเหมาะสมเพราะวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งเน้นรายละเอียดและคุณภาพของข้อมูลซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจในเชิงลึกได้

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในงานวิจัยนี้เป็นการใช้วิธีการศึกษาหลายๆแบบซึ่งรวมทั้งแนวทางการศึกษาแบบแปลความ (Interpretive Approach) และแนวทางการศึกษาเชิงธรรมชาติ (Naturalistic Inquiry) ซึ่งหมายความว่า การศึกษาสิ่งต่างๆในสถานที่ที่เป็นธรรมชาติ โดยพยายามที่จะทำความเข้าใจ หรือแปลความปรากฏการณ์ตามการให้

ความหมายของพื้นที่และคนที่ใช้พื้นที่ ร่วมกับการรวบรวมข้อมูลเชิงประจักษ์หลายๆแบบ เช่น การศึกษารายกรณีส่วนบุคคล การสัมภาษณ์ การสังเกต เอกสารทางประวัติศาสตร์ และสื่ออื่นๆ

การวิจัยเชิงคุณภาพในงานวิจัยนี้เป็นการแสวงหาความรู้โดยพิจารณาจากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงในทุกมิติ ให้ความสนใจกับข้อมูลด้านความรู้สึกนึกคิด ความหมาย ค่านิยมหรืออุดมคติของบุคคล ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการเป็นวิธีการหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล และเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการแปลความและสร้างกรอบแผนงานวิจัยเพื่อหาข้อสรุปแบบอุปนัย (Induction) คือ วิธีการให้เหตุผลโดยอาศัยข้อเท็จจริงหรือข้อมูลต่างๆแล้วสรุปลงเป็นผลลัพธ์ หรือสรุปจากการสังเกตจากสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นจริง (ศิริชัย กาญจนวาสี , 2523)

3. การศึกษาภาคสนาม (field research) หรือการลงปฏิบัติการในพื้นที่วิจัยถือเป็นส่วนสำคัญในงานวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะนอกจากจะได้รับประโยชน์จากการได้สัมผัสกับปรากฏการณ์ในพื้นที่จริง ได้รับประสบการณ์โดยตรง และสามารถค้นพบข้อมูลหรือสิ่งที่เกิดขึ้นจริงใหม่ๆได้ตลอดเวลา ซึ่งนอกเหนือจากการได้รับข้อมูลจากเอกสาร “การศึกษาภาคสนามเป็นการใช้ประโยชน์ทางกลยุทธ์ที่เฝ้าดูความจริงจากภายใน ไม่ใช่จากภายนอก การเน้นย้ำความสำคัญของตัวมันเอง เป็นการค้นพบ แปลความความหมายและคุณค่าที่ฝังอยู่ในสถานการณ์ของชีวิตแท้จริง การแสดงออกแบบแผนทางพฤติกรรมและเหตุผลที่อยู่ข้างหลังปฏิกริยาสัมพันธ์ตอบสนองทางสังคม” (Cuttaleeya Nopatatnaraporn, 2005 cited Sarantakos, 1993)

การวิจัยภาคสนามในงานวิจัยนี้เกิดจากการคิดอย่างใคร่ครวญ (Reflective thinking) จะใช้รูปแบบที่เรียกว่า “งานวิจัยภาคสนามแบบปง” (Phong's Model of field research) (Jitjyang Yamadhai, 2010) มีองค์ประกอบของการวิจัยภาคสนาม ดังนี้

1) นักวิจัย คือคนที่อยู่ในสนามมีความสัมพันธ์ระหว่างกันกับชาวบ้านในพื้นที่ ใช้การพินิจพิจารณา (Reflexivity) ผู้วิจัยต้องตรวจสอบวิธีคิดของตนเองอยู่เสมอว่า การสังเกตการณ์และหาความหมายอยู่ภายใต้ข้อสมมุติอะไร

2) สถานที่ ซึ่งหมายถึง การวิจัยภาคสนามโดยความหมายทั่วไป คือ งานวิจัยที่ผู้วิจัยลงเก็บข้อมูลด้วยตนเอง ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง สถานที่ในงานวิจัยจึงหมายถึง พื้นที่ที่มีคำถาม และคำตอบ ของการวิจัยอยู่ ณ สถานที่แห่งนั้น

3) การมีส่วนร่วม การวิจัยภาคสนามเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ที่ผู้วิจัยต้องพยายามที่จะมีส่วนร่วมกับวิถีชีวิตของคนที่เขาไปศึกษาให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตประจำวันธรรมดาของชาวบ้าน เพื่อทำความเข้าใจ ความหมายของประสบการณ์ และวิธีการสร้างความหมายให้แก่ประสบการณ์

4) วิทยวินัย (Discipline) เป็นกระบวนการ ตั้งคำถามและหาคำตอบอย่างมีระเบียบวิธี คือ การออกแบบวิจัย การออกแบบวิจัยภาคสนาม มีลักษณะการออกแบบหน่วยงาน ซึ่งการออกแบบไม่ควรทำแบบตายตัว (Rigid) แต่ควรมีความยืดหยุ่นให้สอดคล้องกับสถานการณ์และสภาพจริงในพื้นที่

5) ทฤษฎี หมายถึง ชุดของความคิดยอด (Set of Concept) ซึ่งอธิบาย หรือบรรยาย ความหมายและข้อเท็จจริง ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่การใช้ทฤษฎีอย่างระลึกรู้และใช้เป็นกรอบอ้างอิงในการมองปรากฏการณ์ที่มุ่งศึกษา

หลังจากที่ได้ข้อมูลมาแล้ว เรื่องที่จะต้องคำนึงก็คือ การจำแนกแยกแยะระหว่างข้อเท็จจริง (Fact) กับข้อมูลที่เป็นความคิดเห็นและอารมณ์ความรู้สึก (Opinion) ซึ่งในงานวิจัยเรื่องสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์นี้จะให้น้ำหนักไปที่ข้อมูลภาคสนามที่เป็นส่วนความคิดเห็นและอารมณ์ความรู้สึกไม่มากหรือน้อยไปกว่าข้อเท็จจริง (Fact) แต่จะดำเนินไปตามกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี ซึ่งจะอธิบายในลำดับต่อไป

การเลือกพื้นที่ศึกษา

1. หลักในการพิจารณาเลือกพื้นที่ศึกษา

เพื่อทำความเข้าใจและแปลความหมายของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยปัจจุบัน งานวิจัยนี้มีหลักในการพิจารณาเลือกพื้นที่ศึกษาดังนี้

1) เป็นพื้นที่ที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยใช้หลักสุนทรียศาสตร์หรือหลักคิดเฉพาะตัว พื้นที่ในประเทศไทยมีบริบทและมีความหลากหลายเนื่องจากลักษณะเฉพาะทางภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน ทั้งที่เกิดจากธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งทั้งสองสิ่งสามารถก่อให้เกิดสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ที่แตกต่างกันได้ ผู้วิจัยเชื่อว่า พื้นที่ที่มนุษย์สร้างขึ้นจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันของคนกับพื้นที่ และสามารถสะท้อนเอกลักษณ์เฉพาะตัวรวมถึงบริบทจำเพาะของกลุ่มคนนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี ดังนั้นพื้นที่ที่แสดงเอกลักษณ์ หรืออัตลักษณ์ที่ชัดเจนและถูกสร้างด้วยกลุ่มคนไทย มีที่มาจากคติความเชื่อ ความรู้ในการก่อร่างสร้างบ้านแปลงเมือง จากจารีต ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมแบบไทยทั้งหลายเหล่านี้จึงถูกนำมาเป็นข้อพิจารณาหนึ่งในการคัดเลือกพื้นที่ศึกษา

2) เป็นพื้นที่ที่มีการผสมผสานของความงามทางรูป (Physical Aesthetics) และนาม (Non-Physical Aesthetics) สุนทรียศาสตร์เป็นเรื่องที่ว่าด้วยความงาม แต่สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในงานวิจัยนี้ ไม่ได้มุ่งเน้นไปที่ความงามทางวัตถุ (Object) ที่บังเกิดทางสายตา (Visual) หรือทางสัมผัส (Sensual) เพียงอย่างเดียว แต่ได้เพิ่มเติมและค้นหามิติทางความงามที่เป็นนามธรรม (Abstract) หรือความงามที่เกิดจากสิ่งไร้รูป (Non-Physical) เช่น วัฒนธรรม (Cultural) ความเชื่อ (Believe) ศีลธรรม (Morals) จริยธรรม (Ethic) สัญญะ (Semiotics) เป็นต้น รวมถึงสิ่งที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง (Reality) เช่น พฤติกรรม (Behavioral) ปรากฏการณ์ศาสตร์ (Phenomenology) วิถีชีวิตประจำวัน (Everyday life) เป็นต้น

3) เป็นพื้นที่ที่แสดงออกถึงความสำคัญของสุนทรียศาสตร์ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ และเป็นพื้นที่ที่ยังมีการใช้อยู่ในปัจจุบัน มีความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องกับประวัติศาสตร์ กาลเวลา สถานที่ และผู้คน หมายถึง เป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่ยังมีพัฒนาการความเคลื่อนไหว มีการเจริญเติบโตของพื้นที่ มีวิวัฒนาการ และมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านรูปธรรมและ

นามธรรม เช่น ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม วิถีชีวิต วัฒนธรรม ขนบประเพณี เป็นต้น ซึ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อการรับรู้ด้านสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของผู้คนที่หลากหลาย

4) เป็นพื้นที่ที่มีผู้คนหลากหลายเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้พื้นที่ เช่น คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ คนที่ทำงานในพื้นที่ และคนที่มาใช้พื้นที่ด้วยเหตุอื่น

2. การศึกษาพื้นที่และการเลือกพื้นที่

จากการพิจารณาพื้นที่ในหลายๆแห่งตามวัตถุประสงค์และหลักพิจารณาที่กำหนดในเบื้องต้น ผู้วิจัยสนใจศึกษาพื้นที่ “กรุงรัตนโกสินทร์”¹ ทั้งนี้ พื้นที่ดังกล่าวมิได้ถูกใช้เป็นตัวแทนอธิบายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของไทยแต่อย่างใด แต่เป็นพื้นที่ศึกษาสำหรับทำความเข้าใจในเรื่องสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยปัจจุบันเท่านั้น

ผู้วิจัยมีแนวคิดที่ว่าพื้นที่ “กรุงรัตนโกสินทร์” มีความเหมาะสม สอดคล้อง และมีความชัดเจนในเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยปัจจุบัน ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1) กรุงรัตนโกสินทร์เป็นเมืองที่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์อย่างมีแบบแผนรวมถึงหลักคิด และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว อีกทั้งเป็นราชอาณาจักรในลำดับสุดท้ายจวบจนปัจจุบันที่คนไทยได้เริ่มมีการก่อร่างสร้างเมือง มีการตั้งถิ่นฐาน และถูกสถาปนาเป็นราชธานีตั้งแต่ปี พ.ศ.2325

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แห่งราชวงศ์จักรี เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2325 ครั้นนั้นได้มีการทำพิธีตั้งเสาหลักเมืองของพระนครใหม่ เมื่อ เดือน 6

1 ไม่มี “เกาะรัตนโกสินทร์” มีแต่ “กรุงรัตนโกสินทร์” ครั้งเมื่อรัชกาลที่ 1 ทรงสถาปนาราชธานีใหม่ฝั่งตะวันออก มิได้หมายความว่าราชธานีนาม กรุงเทพมหานครบรรพรัตนโกสินทร์ฯ จะกินอาณาเขตเพียงฝั่งพระนครเท่านั้น แต่แท้จริงแล้วกินพื้นที่ทั้งสองฝั่ง โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาผ่ากลาง เป็นเมืองออกแตก หาช “เกาะ” เหมือนดังใครๆ ชอบเรียกขาน เพราะมิได้มีแม่น้ำล้อมรอบเหมือนกรุงศรีอยุธยา มีเพียงแม่น้ำใหญ่อยู่ทางทิศตะวันตกของฝั่งพระนคร และโอบล้อมรอบด้วยคลองคูเมืองที่เป็นคลองขุด อันเป็นลักษณะผังของบรรดาเมืองโบราณแทบทุกแห่ง ดังนั้นหากจะเหมากรุงรัตนโกสินทร์เป็น “เกาะ” เมืองโบราณทุกแห่งในประเทศก็ต้องเป็น “เกาะ” ด้วยกันทั้งสิ้น (สุคตารา สุขฉายา, 2547)

ขึ้น 10 ค่ำ ตรงกับวันที่ 21 เมษายน ปีเดียวกัน มีพิธีกรรมมากมายที่สะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อ ในการก่อสร้างบ้านเมือง และการตั้งถิ่นฐาน เช่น ความเชื่อเรื่องเทพคุ้มครองเมือง การตั้งเสาหลักเมือง รวมถึงศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐาน เช่น การวางตำแหน่งที่ตั้งพระราชวังและวังที่สร้างขึ้นใน ระยะเวลาสั้น สอดคล้องกับแผนการตั้งทัพตามตำราพิชัยสงคราม ที่เรียกว่า “นาคนาม” มีคติการ สร้างพระราชวังและวัดที่ได้อิทธิพลมาจากศาสนาพุทธ และระบบจักรวาล (Cosmology) จาก ศาสนาฮินดู เมืองประกอบเมืองที่สำคัญทางกายภาพ คือ วัง วัด สถาบันราชการ บ้าน ตลาด คลอง สะพาน ถนน อีกทั้งเดิมทีบริเวณที่สร้างกรุงเป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานและการอยู่อาศัยแต่ เก่าก่อนอยู่ คือ บริเวณ “บางกอก” ซึ่งเป็นพื้นที่เรือกสวนไร่นา เป็นทั้งที่อยู่อาศัย และที่ทำกิน ทางการเกษตร

2) พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ ไม่เพียงแต่จะแสดงองค์ประกอบของเมืองทางกายภาพ (Physical) ที่สำคัญอย่างเด่นชัด เช่น วัง วัด สถาบันราชการ บ้าน ตลาด คลอง สะพาน ถนน ซึ่ง สามารถรับรู้ทางสายตา (Visual) หรือทางประสาทสัมผัส (Sensual) อีกทั้งในพื้นที่ที่สามารถ สังเกตเห็นมิติทางความงามที่เป็นนามธรรม (Abstract) หรือความงามที่เกิดจากสิ่งไร้รูป (Non-Physical) เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณีการปฏิบัติของกลุ่มคนที่อาศัยและใช้พื้นที่ การแสดงออก ทางวัฒนธรรม (Cultural) ความเชื่อ (Believe) และ สัญญะ (Semiotics) รวมถึงสิ่งที่เกิดขึ้นตาม ความเป็นจริง ซึ่งเกิด ณ ปัจจุบันที่มีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

3) จุดเด่นที่สำคัญอย่างมากอีกประการหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์ คือ การแสดงออกถึง คุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่ดำเนินมาอย่างยาวนานกว่าสองศตวรรษ เพราะวราชธานีนี้มีความ สัมพันธ์เชื่อมโยงมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน

ครั้งในสมัยอยุธยาที่ยกฐานะย่านบางกอกขึ้นเป็นเมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร ซึ่งเป็นเมือง หน้าด่านของกรุงศรีอยุธยาทำหน้าที่เก็บภาษีเรือสินค้าเข้าออก เรียกว่าขนอนบางกอก ขณะเดียวกันเป็นเมืองหน้าด่านป้องกันศัตรูทางทะเล (สุตารา สุจฉายา, 2547) “เมื่อสมเด็จพระ พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.2327 พระองค์ได้ทรงย้ายศูนย์กลาง การปกครองข้ามมาฝั่งตะวันออก แล้วย้ายชุมชนชาวจีนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณวัดโพธิ์ วัดสลัก ลงไปตั้งถิ่นฐานใหม่ทางใต้ตั้งแต่ปากคลองวัดสามปลื้มจนถึงปากคลองลำเพ็ง แล้วทรงสร้างวัง หลวง วังหน้า ขึ้นแทน ณ บริเวณนั้น พร้อมกับขุดคูพระนครใหม่ขนานกับคลองคูเมืองเดิมของ

ธนบุรีเพื่อขยายตัวเมืองให้กว้างขวางขึ้น หลังจากนั้นจึงสร้างกำแพงเมืองและป้อมปราการรายล้อมพระนคร” (สุตารา สุจฉายา, 2547)

“ความอลังการและคุณค่าที่แท้จริงของกรุงรัตนโกสินทร์นั้น อยู่ที่การผสมผสานสถานที่สำคัญอันโอฬาร และพื้นที่สาธารณะ ไม่ว่าจะเป็นเกี่ยวเนื่องกับศาสนาหรือที่เป็นของประชาชน เขากับการดำเนินชีวิตของชุมชนในพื้นที่ ซึ่งสารพัดหลอมรวมวิถีชีวิตแบบประเพณี เข้ากับความเป็นอยู่สมัยใหม่ในพื้นที่ประวัติศาสตร์ได้อย่างมีสีสัน การผนวกชุมชน วิถีชาวบ้าน และสมบัตินามธรรมของกรุงรัตนโกสินทร์” (บันทึกการเสวนาทางวิชาการเรื่องกรุงรัตนโกสินทร์, 2554)

4) กรุงรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่ที่มีผู้คนหลากหลายเข้ามามีส่วนร่วมในการอยู่อาศัย และการพัฒนาพื้นที่ ประกอบด้วยพื้นที่สำคัญมากมาย ได้แก่ พระบรมราชวัง วัด สถานที่ที่ท่องเที่ยว มหาวิทยาลัย ตลาด สวนสาธารณะ ลานโล่ง เป็นต้น ซึ่งบุคคลที่มาใช้พื้นที่มีตั้งแต่ระดับชั้นพระมหากษัตริย์ เจ้านายชั้นสูง ข้าราชการ จวบจนถึงนักท่องเที่ยวและบุคคลสามัญคนทั่วไปมาใช้พื้นที่ด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันตามพื้นที่และสถานที่ อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่มีแผนพัฒนาได้รับการปรับปรุงมาอย่างต่อเนื่อง

อนึ่งการดำเนินการของฝ่ายราชการในการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ 30 กันยายน 2519 กระทรวงมหาดไทยได้ริเริ่มตั้ง **คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วรรณคดี ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ภายในเขตกรุงเทพมหานคร** มีหน้าที่หลักสามประการคือ อนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ ปรับปรุงสนามหลวง และออกนโยบายควบคุมการก่อสร้างอาคารที่จะทำลายทัศนียภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาคณะกรรมการได้เปลี่ยนชื่อและขอบเขตความรับผิดชอบจนกลายเป็น **คณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์** (บันทึกการเสวนาทางวิชาการเรื่องกรุงรัตนโกสินทร์, 2554)

3. การกำหนดขอบเขตพื้นที่การศึกษา

การกำหนดขอบเขตพื้นที่การศึกษานั้น ในเบื้องต้นพิจารณาพื้นที่ให้สอดคล้องกับพื้นที่ภายใต้การดูแลของ “โครงการอนุรักษ์และพัฒนากุรงรัตนโกสินทร์” ซึ่งมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 5.8 ตารางกิโลเมตร แบ่งออกเป็น 3 บริเวณประกอบด้วย

- 1) บริเวณกุรงรัตนโกสินทร์ชั้นใน
- 2) บริเวณกุรงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก
- 3) บริเวณฝั่งธนบุรี

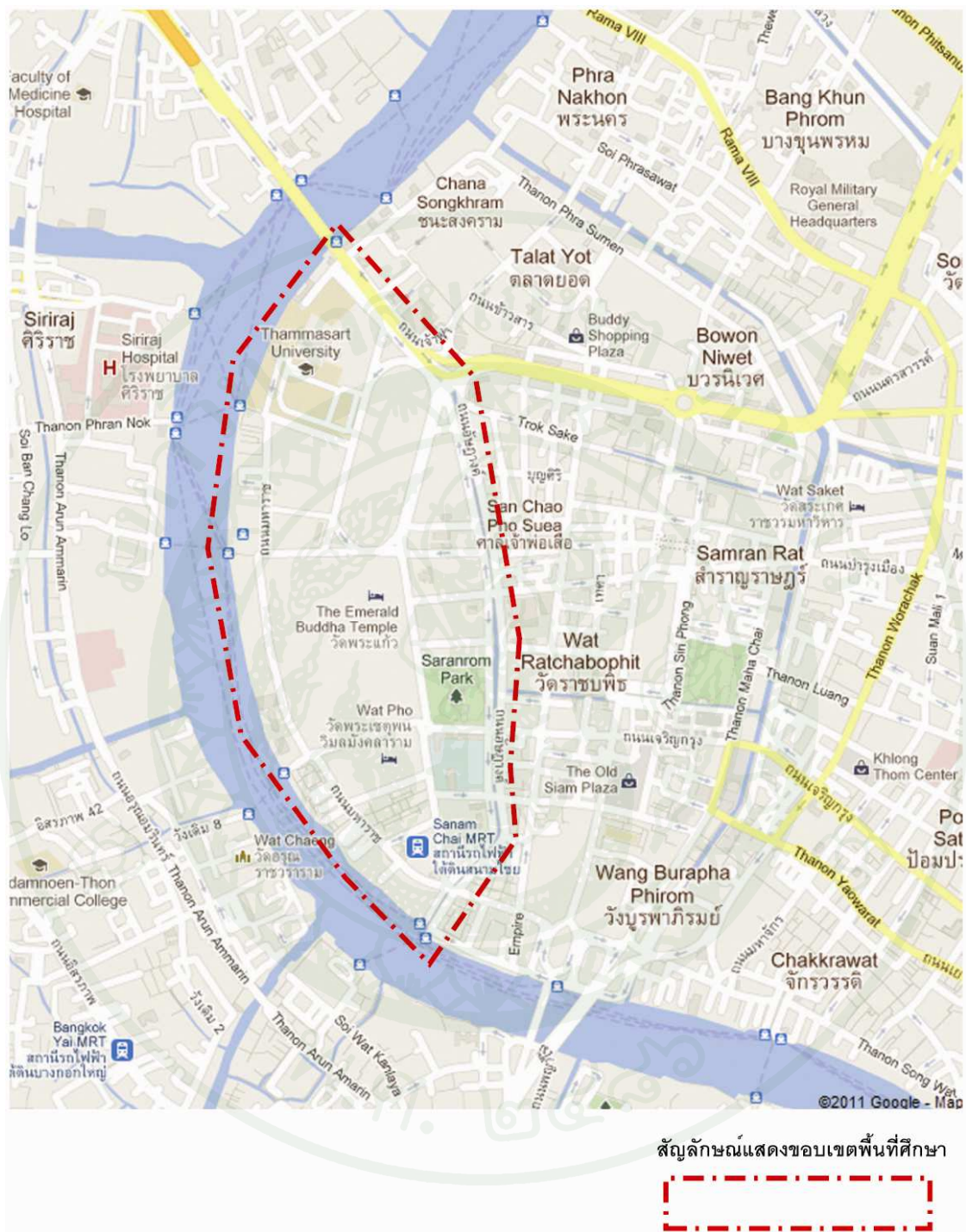
ทั้งนี้ด้วยเงื่อนไขทางด้านระยะเวลาในการวิจัยจึงได้เลือกเฉพาะพื้นที่ในส่วนบริเวณกุรงรัตนโกสินทร์ชั้นในเป็นพื้นที่ศึกษา (ภาพที่ 3.1) ประกอบด้วย บริเวณที่มีอาณาเขตล้อมรอบด้วยแม่น้ำเจ้าพระยา และคลองคูเมืองเดิม (คลองหลอด) มีเนื้อที่ประมาณ 1.8 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงพระบรม-มหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

ความน่าสนใจของกุรงรัตนโกสินทร์ชั้นในที่เต็มไปด้วยสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่งดงาม เช่น พระบรมมหาราชวัง วัดสำคัญเป็นจำนวนมาก สถาบันราชการ สถานศึกษา ซึ่งล้วนเป็นอาคารเก่าที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และมีความงดงามทั้งในรูปแบบศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และประเพณีนิยมต่างๆ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นพื้นฐานที่น่าสนใจต่อการศึกษาร่องสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนั้นยังมีที่ว่างสาธารณะ และอนุสาวรีย์ต่างๆ หลายแห่ง เอกลักษณ์ของกลุ่มอาคารและพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชน และการสร้างบ้านแปงเมืองในสมัยกุรงรัตนโกสินทร์ในช่วงแรก ซึ่งเริ่มจากพระบรมมหาราชวัง และวังหน้าเป็นแกนนำ อันเป็นเหตุให้เกิดวังเจ้านาย และบ้านเรือนเสนาบดี อยู่ในบริเวณใกล้เคียง และต่อมาภายหลังมีการเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอยเป็นที่ทำการราชการและสถานศึกษาไปเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นยังมีวัดสำคัญที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างและเชื่อมโยงไปสู่เส้นทางคมนาคม ซึ่งในยุคแรกจะเน้นแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองคูเมืองเดิมเป็นเส้นทางสัญจรหลัก

บริเวณพื้นที่นี้ยังมีสุนทรียศาสตร์ที่แฝงอยู่ในพื้นที่อย่างมากมายหลายมิติด้วยกัน ซึ่งในหลายๆครั้ง หลายๆคนไม่สามารถใช้ตามองดู หรือใช้ประสาทสัมผัสได้โดยง่าย เช่น จริยธรรม ความเชื่อ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม สังคม เป็นต้น รวมถึงแม้แต่เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ วิถีชีวิตประจำวัน ที่มีการเคลื่อนไหวและได้เกิดขึ้นจริงอยู่ตลอด ซึ่งบริบททั้งหลายเหล่านี้ทำให้พื้นที่บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในมีความน่าสนใจและมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้เป็นพื้นที่กรณีศึกษา

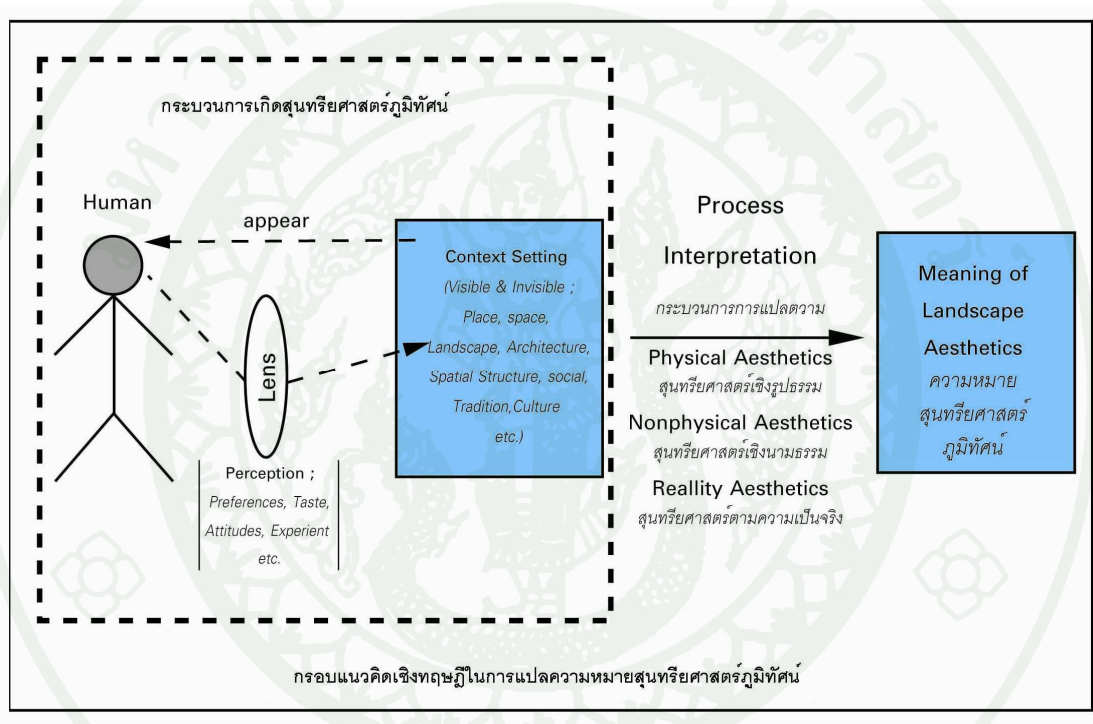
อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยตระหนักถึงความเป็นจริงพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในมีความเคลื่อนไหว และมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกันในทุกส่วน ไม่เพียงแต่เฉพาะพื้นที่ชั้นในเท่านั้น ดังนั้น การวิจัยจึงต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับภูมิทัศน์อื่นๆ ทั้งที่อยู่ในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก และภูมิทัศน์เขตพื้นที่บริเวณฝั่งธนบุรีด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นๆที่ทำการศึกษา

ภาพที่ 3.1 แสดงขอบเขตพื้นที่ที่กรณีศึกษาจากกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน
ที่มา: ดัดแปลงและปรับปรุง <http://maps.google.com/> (7 พฤษภาคม 2552)

กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีในการแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์

จากการประมวลความรู้ ความเข้าใจ ในทฤษฎีสุนทรียศาสตร์พื้นฐานและบริบทองค์ความรู้ทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับ “สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์” (Landscape Aesthetics) ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากนั้น ผู้วิจัยได้สร้างกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีในการแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยปัจจุบันขึ้น (ภาพที่ 3.2) ซึ่งประกอบด้วย 3 โครงสร้างหลัก คือ กระบวนการเกิดสุนทรียศาสตร์ กระบวนการการแปลความ และความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์

ภาพที่ 3.2 แสดงกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีในการแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์

กระบวนการเกิดสุนทรียศาสตร์

กระบวนการสุนทรียศาสตร์ คือ การเก็บรวบรวมข้อมูล กระบวนการเกิดสุนทรียศาสตร์บนพื้นฐานแนวคิดความเชื่อเรื่อง 1.ความงามเป็นวัตถุวิสัยนิยม (Objectivism) 2.ความงามเป็นจิตวิสัยนิยม (Subjectivism) และ 3.สัมพัทธนิยม (Relationism) (สุเชาว์ พลอยชุม. 2523)

โดยแบ่งปัจจัยหรือองค์ประกอบซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันไว้ 3 ประการด้วยกันคือ มนุษย์ (Human), เลนส์ (Lens), และบริบทที่ตั้ง (Context Setting)

- **มนุษย์ (Human)** ในความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานของไทยนั้น หมายถึง สัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล สัตว์ที่มีจิตใจสูง ต่างจากสัตว์เดรัจฉาน หรือเรียกอีกอย่างว่า คน ซึ่งไม่ว่าจะใช้คำว่า คน หรือ มนุษย์ ก็เป็นที่เข้าใจในความหมายโดยทั่วไปว่าคืออะไร แต่ในกรอบการทำงานของงานวิจัยนี้คำว่า มนุษย์ (Human) จะหมายถึง บุคคลผู้ที่ได้ใช้พื้นที่ ผู้ที่ได้สัมผัสกับพื้นที่ หรือผู้ที่ได้มีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพื้นที่ไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือโดยทางอ้อม มนุษย์เป็นผู้ที่มีกระบวนการรับรู้โดยอัตโนมัติและมีผลลัพธ์โดยตรงต่อสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของพื้นที่ ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยตั้งสมมุติฐานเกี่ยวกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ได้ว่า สามารถแบ่งเป็น 2 ประเภทด้วยกัน ประเภทแรกคือ ประชาชนทั่วไป (Ordinary People) ซึ่งมีทั้งประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ เช่น ผู้ถือเป็นเจ้าของอาคารหรือที่ดินเดิม พระภิกษุ เป็นต้น และประชาชนทั่วไปที่ไม่ได้อาศัยอยู่แต่ได้เข้ามาใช้พื้นที่ด้วยเหตุผลที่แตกต่างกัน เช่น นักศึกษา พ่อค้า ข้าราชการ นักท่องเที่ยว เป็นต้น

- **เลนส์ (Lens)** ในงานวิจัยนี้ไม่ได้หมายความว่าถึง แก้วตา ส่วนรับภาพจอตา หรือแว่นขยายแต่อย่างใด แต่หมายถึง การรับรู้โดยประสาทสัมผัส เป็นการถูกกระทบ (ผัสสะ) โดยทางกาย และการถูกกระทบ(ผัสสะ)โดยทางใจ เป็นได้ทั้งรูปธรรมและนามธรรม เป็นทั้งที่มีเหตุมีผลและไม่มีเหตุมีผล เช่น รสนิยม ความชื่นชอบพอใจ ทศนคติ ความรู้สึกนึกคิด ประสบการณ์ เป็นต้น เหล่านี้เป็นกลไกในการรับรู้โดยประสาทสัมผัส อันสำคัญที่ขับเคลื่อนเชื่อมโยงระหว่าง มนุษย์ (Human) และบริบทที่ตั้ง (Context Setting) ซึ่งในมนุษย์แต่ละคนย่อมจะมีการรับรู้ประสาทสัมผัสที่มีความแตกต่างกันไป จึงทำให้สุนทรียศาสตร์เป็นเรื่องที่ทำความเข้าใจและอธิบายได้ยาก แต่อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้ก็ไม่ได้มุ่งเน้นที่ผลของการตัดสินใจคุณค่าสุนทรียศาสตร์ว่าเป็นอย่างไร แต่จะนำเลนส์ (Lens) นี้มาช่วยร่วมพิจารณาเป็นกลไกหนึ่งของกระบวนการรับรู้สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์

- **บริบทที่ตั้ง (Context Setting)** จากแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์เรื่อง จิตวิสัย(Subjective) วัตถุวิสัย(Objective) และความสัมพัทธนิยม (Relationism) โดยงานวิจัยที่เคยปรากฏในเรื่องที่เกี่ยวข้องกันนี้มักมีมุมมองของวัตถุวิสัย(Objective) ที่มุ่งเน้นไปยังวัตถุ สิ่งของ หรือสิ่งที่เป็นรูปธรรม แต่ในงานวิจัยนี้ บริบทที่ตั้ง ไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่เป็นรูปธรรมเพียงอย่างเดียว แต่หมายความรวมถึง องค์ประกอบหรือสภาพแวดล้อมที่ปรากฏและแสดงให้เห็นอยู่ในพื้นที่ ทั้งที่มองเห็นด้วยตาและมองไม่เห็นด้วยตาแต่สัมผัสรับรู้ได้ เช่น สถานที่ พื้นที่ว่าง ภูมิทัศน์

สถาปัตยกรรม โครงสร้างต่างๆที่มีในพื้นที่ ชนบทธรรมเนียม จารีต วัฒนธรรม ศาสนา การดำรงชีวิต เป็นต้น

กระบวนการการแปลความ

กระบวนการการแปลความ (Process Interpretation) คือ วิธีการวิเคราะห์ หรือการค้นหาความหมายในสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ที่เกิดจากกระบวนการสุนทรียศาสตร์ (Landscape Aesthetics Process) โดยการนำเอาทฤษฎีองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องมาประยุกต์ใช้ให้สามารถทำความเข้าใจ เนื่องจากทฤษฎีองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์นั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก และแต่ละทฤษฎีนั้นก็มีความสำคัญแตกต่างกันไป งานวิจัยนี้ได้พัฒนารอบแนวคิดในการทำความเข้าใจสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์โดยได้มาจากการวิพากษ์ทฤษฎีในบทที่ 2 ประกอบด้วย 3 หัวข้อ ได้แก่

- 1) สุนทรียศาสตร์เชิงรูปธรรม (Physical Aesthetics)
- 2) สุนทรียศาสตร์เชิงนามธรรม (Non-Physical Aesthetics)
- 3) สุนทรียศาสตร์ตามความเป็นจริง (Reality Aesthetics)

- **สุนทรียศาสตร์เชิงรูปธรรม (Physical Aesthetics)** เป็นการเข้าถึงกระบวนการแปลความหมายที่มุ่งเน้นการอธิบายถึงสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้น โดยใช้ทฤษฎีความรู้ที่สามารถมองเห็นหรือจับต้องได้ เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างเด่นชัดซึ่งคนทั่วไปสามารถมองเห็น สัมผัสได้ เป็นรูปร่าง รูปทรง ทั้งสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (Natural Environment) เช่น รูปทรงแผ่นดิน ภูมิประเทศ ธรรมชาติ แม่น้ำ เป็นต้น และสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Built Environment) เช่น ผังเมือง ระบบการคมนาคม ถนน คลอง รูปทรงสิ่งปลูกสร้างต่างๆ เป็นต้น

- **สุนทรียศาสตร์เชิงนามธรรม (Non-Physical Aesthetics)** เป็นการเข้าถึงกระบวนการแปลความหมายที่มุ่งเน้นการอธิบายถึงสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้น โดยใช้ทฤษฎีความรู้ที่สามารถอธิบายถึงสิ่งที่มองไม่เห็นหรือสิ่งที่สัมผัสไม่ได้อย่างเป็นปรากฏรูปธรรม แต่ใช้กระบวนการทางทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยในการอธิบายความหมายให้ปรากฏได้

อย่างเด่นชัด ซึ่งในจำนวนทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมากมายนั้นจำเป็นจะต้องนำมาใช้ให้สอดคล้องกับบุคคลและสถานที่อย่างเหมาะสมตามทัศนคติทางวิชาการ เช่น สุนทรียศาสตร์ตามแบบประเพณี (Traditional Aesthetics) สุนทรียศาสตร์ทางวัฒนธรรมสังคม (Sociocultural Aesthetics) สุนทรียศาสตร์ทางจริยธรรม (Ethic Aesthetics) สุนทรียศาสตร์ทางความเชื่อและศาสนา (Believing & Religion Aesthetics) สุนทรียศาสตร์ทางสัญลักษณ์ (Semiotical Aesthetics) เป็นต้น ทั้งนี้ในการเลือกใช้ทฤษฎีความรู้ต่างๆ เหล่านี้จะขึ้นอยู่กับการศึกษาหรือวิจารณ์ของ ผู้ทำการวิจัยว่าเห็นสิ่งใดสอดคล้องเหมาะสมและเห็นสมควรกับสิ่งใด

- **สุนทรียศาสตร์ตามความเป็นจริง (Reality Aesthetics)** เป็นการเข้าถึงกระบวนการ แปลความหมายที่มุ่งเน้นการอธิบายถึงสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ที่ปรากฏขึ้นตามสภาวะความเป็นจริง ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาปัจจุบัน ซึ่งหมายความรวมถึงสภาวะสุนทรียศาสตร์ภายในและสภาวะ สุนทรียศาสตร์ภายนอกที่ปรากฏขึ้นของมนุษย์ โดยนำทฤษฎีที่เกี่ยวข้องอย่าง ปรากฏการณ์ ศาสตร์ (Phenomenology) , ชีวิตประจำวัน (Everyday Life) และสุนทรียศาสตร์ทางสัญลักษณ์ (Semiotical Aesthetics) มาใช้ค้นหาคำตอบและอธิบายความหมายทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ เพราะทฤษฎีเหล่านี้จะมุ่งอธิบายถึงโครงสร้างของประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของผู้คนจาก ข้างล่างทั้งภายในและภายนอก ซึ่งจะก่อให้เกิดเป็นปรากฏการณ์ต่างๆ เช่น แบบแผนวิถีคิด แบบ แผนปฏิบัติ วัฒนธรรม การเจริญเติบโต การพัฒนา และการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น

ระเบียบวิธีการเก็บข้อมูล

ในงานวิจัยนี้มีการเก็บข้อมูลจากหลายๆ แหล่งที่เกี่ยวข้อง ซึ่งข้อมูลนั้นๆ สามารถนำมา ตรวจสอบได้ เพื่อให้เกิดมิติที่หลากหลาย เช่น ข้อมูลเชิงรูปธรรม ข้อมูลเชิงนามธรรม ข้อมูลตาม ความเป็นจริงในปัจจุบัน โดยเทคนิคการเก็บข้อมูลประกอบด้วย การเก็บรวบรวมข้อมูลจาก เอกสาร แผนที่และภาพถ่าย ผู้สังเกต ผู้มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนา

1. ข้อมูลเอกสาร (Documentation)

ข้อมูลที่ได้จากเอกสารสำคัญต่างๆ ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษางานวิจัย อีกทั้ง การรวบรวมข้อมูลสามารถลงมือทำได้โดยง่าย ข้อมูลที่ได้จากเอกสารมีความหลากหลายทาง ข้อมูลอยู่มาก โดยถือเอาข้อมูลทางเอกสารนี้เป็นข้อมูลดิบหรือข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งยังไม่ผ่านการ

วิเคราะห์วิจัยแต่เป็นข้อมูลเอกสารที่เป็นพื้นฐานที่สามารถนำไปสู่องค์ความรู้ที่ต่อยอดต่อไป การค้นหาและได้มาของข้อมูลเอกสารมาในหลายรูปแบบ คือ เอกสารทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ เอกสารจากการสัมมนาทางวิชาการต่างๆ เอกสารทางราชการ หนังสือต่างๆที่ได้มาจากห้องสมุดในมหาวิทยาลัยหลายๆแห่งของประเทศไทย สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ บทกวี และเอกสารในสื่อออนไลน์ ซึ่งงานวิจัยนี้ถือเอาสื่อออนไลน์เป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลเอกสารเช่นกัน เพราะในปัจจุบันการเข้าถึงข้อมูลสามารถทำได้อย่างกว้างขวางโดยผ่านระบบเครือข่ายออนไลน์ ซึ่งทำให้เข้าถึงข้อมูลทางเอกสารสำคัญๆที่หลายครั้งต้องใช้ข้อมูลเชิงลึก หรือข้อมูลที่มีอยู่ในต่างประเทศ อีกทั้งยังมีผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความน่าเชื่อถือหลายๆท่านได้มีการแบ่งปันข้อมูลที่เป็นคุณประโยชน์ความรู้มากมายลงไปในสื่อออนไลน์

2. แผนที่ ภาพถ่าย และภาพวาด (Map Photography and Painting)

สำหรับงานวิจัยครั้งนี้เรื่องสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์นี้ การใช้ข้อมูลที่ได้มาจาก แผนที่ ภาพถ่าย และภาพวาด ซึ่งถือได้ว่าเป็นเอกสาร “ข้อมูลที่ได้จากการมองเห็น” (Visual Documentaries) ซึ่งจะเพิ่มมิติของรายละเอียดข้อมูลในเชิงลึกและหลากหลายมากขึ้น มีความแตกต่างกับข้อมูลที่ได้จากเอกสารเพราะ แผนที่ ภาพถ่าย และภาพวาด สามารถบ่งบอกถึงสภาวะเหตุการณ์ ประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ กาลเวลา และมิติทางรูปธรรมและนามธรรมอื่นๆตามทัศนคติมุมมอง และประสบการณ์ของผู้มองเห็นนั้นว่าจะสามารถอ่านและตีความแผนที่ ภาพถ่าย หรือภาพวาด ให้ได้ข้อมูลมากน้อยเพียงไร

3. การสังเกตการณ์ (Observation)

ในการศึกษาภาคสนามนั้นการสังเกตการณ์ถือเป็นโอกาสที่สำคัญของผู้ศึกษาวิจัย เพราะนอกจากการศึกษาทางกายภาพทั่วไปที่สัมผัสได้แล้ว ผู้สังเกตการณ์ยังสามารถเข้าถึงแหล่ง ที่ตั้งของที่มาของปัญหาในงานวิจัย ได้พบปรากฏการณ์ต่างๆ และได้รับประสบการณ์โดยตรงจากการสังเกตการณ์ในภาคสนาม ซึ่งตามจุดประสงค์ของงานวิจัยในเรื่องสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ที่ต้องการมิติทางสุนทรียศาสตร์ที่เพิ่มเติม อีกทั้งบริบทที่มีความซับซ้อนในพื้นที่กรณีศึกษาจึงออกแบบให้มีการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) หมายถึง การสังเกตที่ผู้สังเกตไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ แต่คอยเฝ้าดูอยู่ห่างๆ และเป็นไปตามสังเกตตาม

โครงสร้าง คือ การสังเกตการณ์เบื้องต้น การสังเกตการณ์เชิงรูปธรรม การสังเกตการณ์เชิงนามธรรม การสังเกตการณ์ตามความเป็นจริง (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2523)

การสังเกตการณ์เชิงรูปธรรม

การสังเกตการณ์เชิงรูปธรรมเป็นการสังเกตการณ์ความงามด้านกายภาพ ผู้สังเกตการณ์หรือนักวิจัยมีข้อมูลในการสังเกตแล้วส่วนหนึ่ง เป็นการสังเกตเพิ่มเติมและเจาะลึกมากขึ้น มุ่งเน้นสังเกตการณ์ในวัตถุหรือสิ่งที่มองเห็น สามารถสัมผัสจับต้องได้ เป็นการรับรู้ทางสายตาและประสาทสัมผัส โดยการสังเกตการณ์จะเริ่มมีความละเอียดในการสังเกต ผู้วิจัยสามารถเพิ่มการสำรวจอย่างละเอียด ใช้จิตสำนึกและจิตใต้สำนึกรับรู้สัมผัสถึง เช่น วัตถุ สิ่งปลูกสร้าง รูปร่าง รูปทรง สถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์ สถานที่ พื้นที่ว่าง สภาพสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ รวมทั้งรูปแบบแนวความคิด และความงามทางกายภาพ การสังเกตเห็นถึงจุดด้อยทางกายภาพ หรือทัศนอุจาดทางกายภาพก็เป็นการสังเกตการณ์เชิงรูปธรรมอีกอย่างหนึ่ง

การสังเกตการณ์เชิงรูปธรรมสามารถบันทึกข้อมูลด้วยวิธีที่มีความละเอียดมากขึ้น เช่น การจดบันทึก การทำแบบสอบถาม การบันทึกเสียงและภาพเคลื่อนไหว ถ่ายภาพ วาดภาพร่างอย่างรวดเร็ว การทำแบบแผนที่ (Mapping) การวางผังภูมิทัศน์ (Landscape Planning) เป็นต้น ซึ่งข้อมูลจากการสังเกตการณ์เชิงรูปธรรมจะถูกนำไปใช้วิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลการสังเกตการณ์อื่นๆ

การสังเกตการณ์เชิงนามธรรม

การสังเกตการณ์เชิงนามธรรมเป็นส่วนหนึ่งของการออกแบบการวิจัยนี้เพื่อสังเกตความงามในภูมิทัศน์ที่ไม่สามารถรับรู้ด้วยตาหรือใช้ประสาทสัมผัสได้โดยตรง เป็นการสังเกตการณ์ที่มีขอบเขตที่กว้างขวางมากเพราะเป็นเรื่องของนามธรรม ซึ่งการสังเกตการณ์นี้เป็นการสังเกตความงามผ่านตัวกลางที่ถูกสร้างสรรค์หรือสะท้อนทัศนคติมุมมอง ความชื่นชอบ ความรู้สึก รสนิยม ที่มีอิทธิพลมาจากชนบระเพณี วัฒนธรรม สังคม ความเชื่อ และศาสนา เป็นต้น สุนทรียศาสตร์ ความงามทางนามธรรมข้างต้นที่กล่าวมามักจะถ่ายทอดออกมาในรูปของ ศิลปกรรม นาฏกรรม วรรณกรรม สถาปัตยกรรม และสภาพแวดล้อม เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นการสังเกตการณ์ที่มีความ

ละเอียดอ่อนและมีความซับซ้อนที่ต้องอาศัยการตีความหรือแปลความหมายเสียก่อน ซึ่งแตกต่างกับการสังเกตการณ์เชิงรูปธรรมที่ไม่ต้องอาศัยการแปลความ

การสังเกตการณ์เชิงนามธรรมสามารถบันทึกและเก็บข้อมูลโดย การจดบันทึก การทำแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การบันทึกเสียงและภาพเคลื่อนไหว ถ่ายภาพ วาดภาพร่างอย่างรวดเร็ว การทำแบบแผนที่ แผนที่ (Mapping) เป็นต้น

การสังเกตการณ์ตามความเป็นจริง

การสังเกตการณ์ตามความเป็นจริงเป็นการสังเกตการณ์จากสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ศาสตร์ (Phenomenology) ที่เกิดขึ้นจริง มุ่งเน้นการสังเกตประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน (Everyday life) ของผู้คน และเข้าไปสังเกตในเหตุการณ์หรือสถานการณ์จริง เป็นการสังเกตที่มุ่งเน้นที่ปรากฏการณ์ของประสบการณ์ กิจกรรม การเปลี่ยนแปลง ความสำนึกตัวของบุคคล และประสบการณ์ภายในของสำนึกตัวของคนที่มีความรู้สึก เช่น ความรู้สึกรักในหน้าที่ ความรู้สึกถึงความจำเป็นเจ้าของความรู้สึกถึงความงามในกลุ่มชุมชน เป็นต้นเหล่านี้อาจจะถูกแสดงออกมาในรูปแบบของ ชุมชน กิจกรรม สภาพแวดล้อม หรืออื่นๆ การสังเกตการณ์ที่ก้าวพ้นภาพที่มองเห็นทั้งรูปธรรมและนามธรรมแต่เป็นสำนึกของความเป็นจริง

การสังเกตการณ์ตามความเป็นจริงนี้สามารถบันทึกและเก็บข้อมูลโดย การจดบันทึก การทำแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การบันทึกเสียง และภาพเคลื่อนไหว ถ่ายภาพ วาดภาพร่างอย่างรวดเร็ว การทำแบบแผนที่ (Mapping) การวางแผนภูมิทัศน์ เป็นต้น

4. การสัมภาษณ์ (Interviewing)

การสัมภาษณ์ในงานวิจัยนี้ เป็นการสนทนา พูดคุย และซักถามกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเผชิญหน้าตัวต่อตัว การสัมภาษณ์ในการวิจัยนี้เป็น การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interviews) ซึ่งจะทำให้ผู้สัมภาษณ์และผู้ร่วมสัมภาษณ์สามารถพูดคุยโต้ตอบกันได้ อย่างอิสระ มีอารมณ์ร่วมความผ่อนคลาย และมีทิศทางในการสัมภาษณ์ที่ตรงวัตถุประสงค์ การสัมภาษณ์ในงานวิจัยนี้เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้การสัมภาษณ์เดี่ยว (One-to-One) โดยมีแนวคำถามที่วางไว้ แนวคำถามนี้เป็นคำถามปลายเปิดที่ครอบคลุมประเด็นต่างๆ ที่ต้องการถามรูปแบบการสัมภาษณ์มีลักษณะเป็น

การสนทนากันตามธรรมชาติ จากประเด็นคำถามที่ตั้งไว้แล้วแตกเป็นคำถามย่อย เพื่อให้ผู้ร่วมสนทนาได้ให้ความเห็นจนครบถ้วนและชัดเจน

การออกแบบและเตรียมการสัมภาษณ์เชิงลึกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

1) ด้านผู้สัมภาษณ์หรือผู้วิจัย เตรียมแนวคำถามเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ซึ่งมีหลักในการเตรียมพอสรุปได้คือ วัตถุประสงค์ในการสัมภาษณ์คืออะไร ตั้งคำถามหลักๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น สร้างคำถามหลักๆเหล่านั้นในลักษณะคำถามแบบปลายเปิด (Open-end) แตกคำถามหลักออกเป็นคำถามย่อยให้ละเอียดที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อมุ่งเป้าไปที่ประเด็นในขณะสัมภาษณ์

2) ด้านผู้ให้สัมภาษณ์ ในงานวิจัยนี้จะถูกเลือกมาให้สัมภาษณ์แบบเดี่ยว ตัวต่อตัว (One-to-One) จาก 2 กลุ่มที่สำคัญคือ ประชาชนทั่วไปที่อาศัยในพื้นที่ และผู้ใช้พื้นที่ทั้งประจำและชั่วคราว เนื่องจากการสัมภาษณ์เชิงลึกต้องใช้เวลาค่อนข้างมาก ดังนั้น จึงไม่จำเป็นต้องสัมภาษณ์คนเป็นจำนวนมาก แต่ใช้เทคนิคการอิ่มตัวของข้อมูล (Data Saturation) เป็นหลักในการพิจารณาแทน ในงานวิจัยได้ทำการสัมภาษณ์จำนวน 30 คน

3) ด้านเนื้อหาการสัมภาษณ์ จะเน้นไปที่เนื้อหาทัศนคติ มุมมอง อารมณ์ ความรู้สึกถึง ความงาม หรือสุนทรียศาสตร์ที่มีต่อพื้นที่ โดยแกนหลักในคำถามในงานวิจัยคือ คำถามที่ 1 ความงามทางภูมิทัศน์ของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในปัจจุบันเป็นอย่างไร ซึ่งเป็นการแสดงทัศนคติความคิดเห็นต่อการแสดงออกของพื้นที่ และคำถามที่ 2 คนที่ใช้พื้นที่ที่มีความรู้สึกถึงความงามอย่างไรต่อภูมิทัศน์กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในปัจจุบัน เป็นทางการรับรู้ของผู้ให้สัมภาษณ์ต่อความงามของพื้นที่ และการสัมภาษณ์สนทนาจะเปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็น อธิบาย และพูดคุยเชิงลึกถึงสุนทรียศาสตร์ในส่วนอื่นๆ

5. การสุ่มตัวอย่าง

การสุ่มตัวอย่างเป็นการสุ่มแบบแบ่งกลุ่ม (Cluster Random Sampling) (ศิริชัย กาญจนวาสี หน้า 123 –131.) ซึ่ง ดร.ศิริชัย กล่าวว่า วิธีนี้เป็นการสุ่มตัวอย่างประชากรแบบที่ประชากรอยู่รวมกันเป็นกลุ่มๆ (Cluster) โดยแต่ละกลุ่มมีลักษณะภายในกลุ่มที่หลากหลายหรือมีความ

แตกต่างกันในทำนองเดียวกันแต่ระหว่างกลุ่มมีความคล้ายคลึงกัน เช่น กลุ่มเกษตรในหมู่บ้าน กลุ่มนักเรียนในห้องเรียน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับบริเวณพื้นที่รัตนโกสินทร์ชั้นในมีประชากรผู้ใช้พื้นที่ร่วมกันหลายกลุ่ม และในแต่ละกลุ่มมีลักษณะของประชากรหลากหลายเช่นเดียวกัน จะใช้กลุ่มเป็นหน่วยการสุ่ม โดยใช้วิธีสุ่มอย่างง่ายซึ่งวิธีนี้นิยมใช้สุ่มตัวอย่างประชากรที่แบ่งตามพื้นที่ ย่าน หรือชุมชน และในงานวิจัยนี้จะสุ่มแบ่งกลุ่มตัวอย่างโดยเน้นพื้นที่ดังนี้ (รูปภาพที่ 3.3)

- 1) วัด
- 2) วัด
- 3) สถานที่ราชการ
- 4) ชุมชน และบ้านเรือน
- 5) พื้นที่สาธารณะ

เนื่องจากการสุ่มตัวอย่างเป็นแบบแบ่งกลุ่ม จำนวนประชากรจึงมีขนาดที่แตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มที่ งานวิจัยนี้จึงเลือกการกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการอิ่มตัวของข้อมูล (Data Saturation) มาใช้ในการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย โดย องค์การ นัยพัฒนา (2548 หน้า 233) ได้อธิบายว่า การอิ่มตัวของข้อมูลอาจเกิดจากข้อมูลที่รวบรวมมาได้มีลักษณะที่เป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน (Emergence of Regularities) หรืออีกนัยหนึ่งคือ ข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้ส่วนใหญ่มีลักษณะทับซ้อนของสาระในประเด็นเดียวกัน

สรุป

ระเบียบวิธีการวิจัยในบทนี้ได้พัฒนาสาระสำคัญของงานวิจัยจากบทที่ 1 และบทที่ 2 ให้กลายมาเป็นเทคนิควิธีการวิจัยที่สามารถลงมือปฏิบัติได้จริงในลำดับต่อไป คำถามในงานวิจัยที่สำคัญ 2 คำถาม คือ (1) สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในปัจจุบันเป็นอย่างไร (2) คนที่ใช้พื้นที่มีสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ต่อกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในอย่างไร ซึ่งจะนำไปสู่จุดมุ่งหมายของงานวิจัยที่ต้องการค้นหาแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยที่น่าพื้นที่กรณีศึกษาเป็นบริเวณพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน เป็นหลักสำคัญ

ในงานวิจัยนี้จะใช้กลยุทธ์การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยในช่วงแรกจะเน้นไปที่การศึกษาองค์ความรู้และทฤษฎีที่สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ การศึกษาพื้นที่ศึกษา ลงปฏิบัติงานสำรวจภาคสนาม เหล่านี้ได้ถูกนำมาสังเคราะห์เป็น **กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีในการแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์** ซึ่งเป็นแก่นสำคัญในการวิจัยประกอบด้วย กระบวนการเกิดสุนทรียศาสตร์ กระบวนการการแปลความ และความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์

วิธีการเก็บข้อมูลนั้นจะได้มาจาก (1) ข้อมูลทางเอกสาร แผนที่ ภาพถ่าย และภาพวาด (2) การสังเกตการณ์ใน 3 ลักษณะ คือ การสังเกตการณ์เชิงรูปธรรม การสังเกตการณ์เชิงนามธรรม การสังเกตการณ์ตามความเป็นจริง และ (3) การสัมภาษณ์เชิงลึกเดี่ยวแบบตัวต่อตัว และการทำแบบสอบถามในกลุ่มตัวอย่าง ทั้งหมดที่กล่าวมาในบทที่ 3 จะนำไปสู่การศึกษาและรายงานผลการศึกษาในบทที่ 4 ต่อไป

บทที่ 4

ผลการศึกษาสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

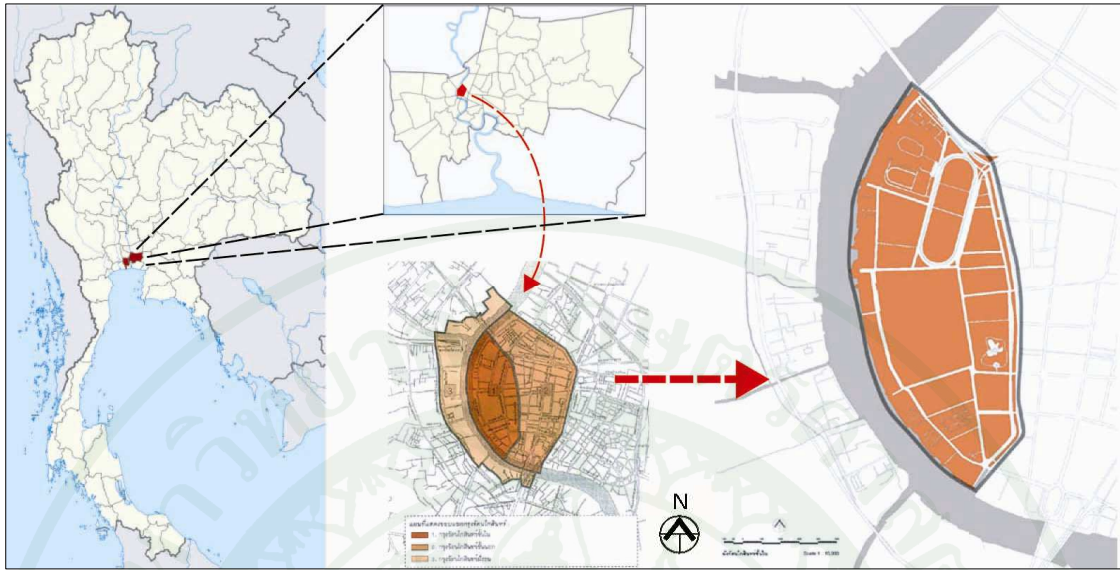
ในบทที่ 4 เป็นการแสดงผลการศึกษา โดยใช้พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในเป็นพื้นที่การศึกษานี้ และนำกรอบแนวคิด ระเบียบวิธีการวิจัยที่ได้นำเสนอไปแล้วในบทที่ 3 มาทำการศึกษาโดยการสำรวจพื้นที่ภาคสนาม สัมภาษณ์สอบถามจากการผู้ที่ใช้พื้นที่ และการตรวจเอกสาร โดยแสดงผลการศึกษาที่แบ่งทั้งหมดเป็น 4 ส่วนได้แก่ 1) สุนทรียศาสตร์ทางด้านภูมิศาสตร์ ที่ตั้งรูปร่างรูปทรงของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน 2) การแสดงออกของสุนทรียศาสตร์เชิงรูปธรรม อันได้แก่ การแสดงออกของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และการแสดงออกของสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น 3) การแสดงออกของสุนทรียศาสตร์เชิงนามธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมสังคม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา จริยธรรม สัญญาะ ความโหยหาความงามในอดีต และชาติพันธุ์ 4) การแสดงออกของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง ได้แก่ วิถีชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์คนกับพื้นที่ ปรัชญาการณพื้นที่ และมลทัศน์

สุนทรียศาสตร์ทางด้านภูมิศาสตร์ ที่ตั้ง และรูปทรงของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

จากการตรวจเอกสารได้พบว่า การตั้งชื่อเมือง ได้แฝงคติทางความเชื่อและได้แสดงสุนทรียะออกมาเป็นความงามทางภาษา คือ “กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบูรีรมณ์ อุดมราชานิเวศน์มหาสถาน อมรพิมารอวดทวารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” (สุดารา สุขฉายา, 2548)

อันมีความหมายว่า “พระนครอันกว้างใหญ่ดุจเทพนคร เป็นที่สถิตของพระแก้วมรกต เป็นนครที่ไม่มีใครบชนะได้ มีความงามอันมั่นคงและเจริญยิ่ง เป็นเมืองหลวงที่บริบูรณ์ด้วยแก้วเก้าประการ นารีนรมย์ยิ่ง มีพระราชนิเวศน์ใหญ่โตมากมาย เป็นวิมารเทพที่ประทับของพระราชผู้อวดทวารลงมา ซึ่งทำสักกะเทวราชพระราชทานให้พระวิษณุกรรมลงมาเนรมิตไว้” (สุดารา สุขฉายา, 2548)

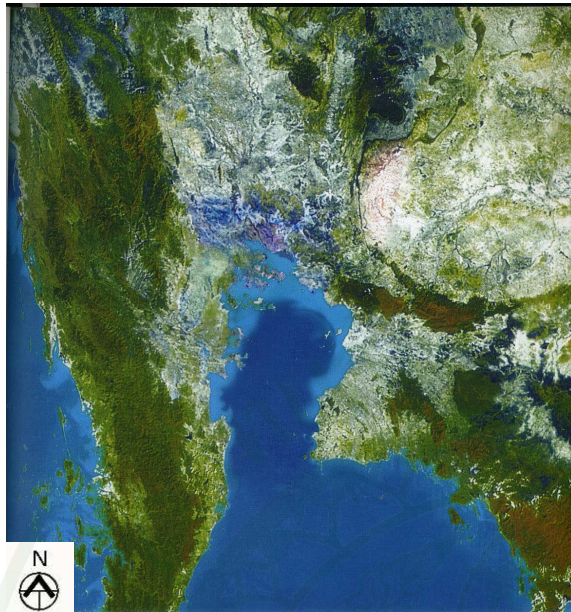
1. ภูมิศาสตร์ ที่ตั้ง และ อาณาเขต

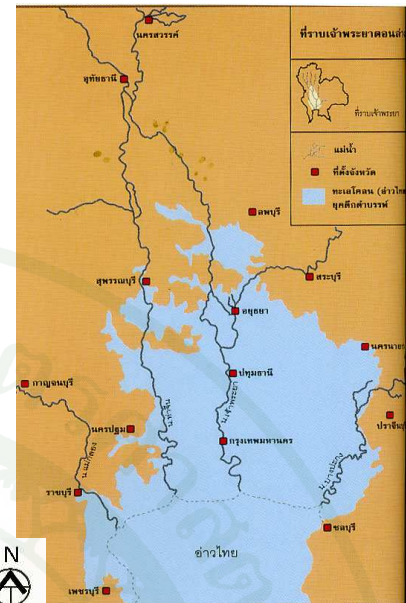
ภาพที่ 4.1 ชุดภาพแสดงที่ตั้งและขอบเขตพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

จากการตรวจเอกสารพบว่าจุดกำเนิดทางภูมิศาสตร์ของสภาพพื้นที่ว่า ราว 12,000 ปีมาแล้วพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ หรือทั้งกรุงเทพมหานครรวมไปถึงพื้นที่รอบๆเป็นพื้นที่ที่อยู่ใต้ทะเลอ่าวไทย คือไม่มีแผ่นดินแต่เป็นทะเล ต่อมาแผ่นดินโดยรอบงอกออกไปเรื่อยๆตามปรากฏการณ์ธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลมาจากการทับถมของตะกอนหรือโคลนตมที่ทะเลลึกไหลมากับน้ำในแม่น้ำสายต่างๆ พอนานวันก็กลายเป็นทะเลโคลนตมและขยายพื้นที่อย่างช้าๆตามขบวนการธรรมชาติ จนกระทั่งโคลนตมที่ทับถมกันกลับกลายเป็นดินดอนแผ่กว้างเป็นแผ่นดินบกสืบเนื่องมาจนปัจจุบันจึงทำให้ผืนแผ่นดินบริเวณนี้อุดมสมบูรณ์และเต็มไปด้วยแร่ธาตุตามธรรมชาติที่ดีที่สุดมากับโคลนตมจำนวนมหาศาลซึ่งเหมาะแก่การเพาะปลูกในสมัยต่อมา (สุจิตต์ วงษ์เทศน์, 2548)

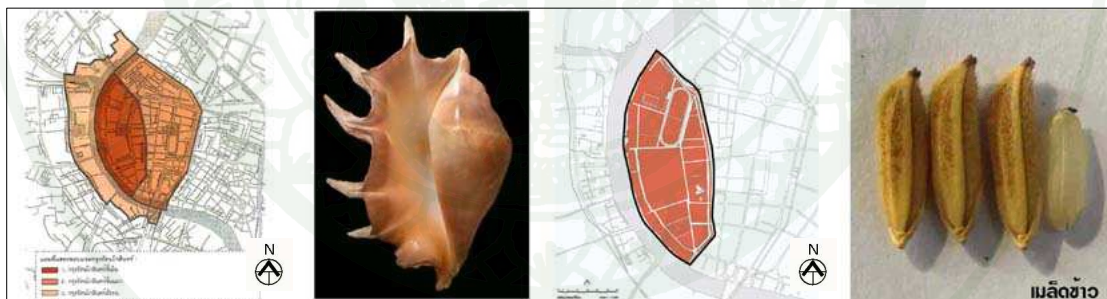
ปัจจุบันพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร จังหวัดกรุงเทพ ของประเทศไทย ในปัจจุบันมักจะถูกเรียกกล่าวกันโดยง่ายและติดปากว่า “เกาะรัตนโกสินทร์” ที่เรียกกันเช่นนี้เพราะอาจมีความเข้าใจมาจากการที่พื้นที่นี้สร้างอยู่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยาในทิศตะวันตกและได้มีการขุดคลองรอบเมือง ปัจจุบันเรียกว่า คลองคูเมืองเดิม จากทิศตะวันออกล้อมรอบเข้าหาแม่น้ำเจ้าพระยาแล้วจึงสร้างกำแพงเมืองล้อมไว้ด้านในเรียกว่า “เขตชั้นใน” ซึ่งมีพื้นที่ 1.8 ตารางกิโลเมตร เป็นเขตที่มีความสำคัญของการอนุรักษ์ในระดับสูง ทั้งนี้กรุงรัตนโกสินทร์ยังถูกแบ่งออกไปอีกสองชั้นด้วยกันคือ เขตชั้นกลาง และเขตชั้นนอก

ภาพที่ 4.2 ภาพจำลองพื้นที่ทะเลอ่าวไทย
ที่มา: สุจิตต์ วงเทศ (2548)

ภาพที่ 4.3 แสดงขอบเขตทะเลโคลน
ที่มา: สุจิตต์ วงเทศ (2548)

ภาพที่ 4.4 ชุดภาพแสดงรูปทรงของพื้นที่

2. รูปทรงของพื้นที่ศึกษา

จากการศึกษาโดยใช้ขบวนการด้านแผนที่ทั้งภาพถ่ายทางอากาศ และการจัดทำแผนที่จาก มาตราส่วนที่เป็นจริงกับพื้นที่ รวมทั้งการลงสำรวจพื้นที่เพื่อตรวจสอบอาณาเขต กรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้พบว่ารูปทรงของพื้นที่รัตนโกสินทร์นั้นไม่ใช่รูปทรงเรขาคณิตที่เข้าใจง่าย เป็นรูปทรงอิสระ คล้ายวงรีที่มีปลายบนและปลายด้านล่างค่อนไปทางสอบแหลม และมีความป้านของวงกลมออก

ทั้งสองด้านข้างอย่างไม่เท่ากัน มีเส้นของแม่น้ำไหลผ่านเป็นรูปตัว C ตัดตรงกลางค่อนไปทางด้านซ้าย มีพื้นที่รัตนโกสินทร์ชั้นในอยู่ตรงกลาง เมื่อไปเปรียบเทียบกับรูปทรงตามธรรมชาติผู้วิจัยมีความเห็นว่า รูปทรงของพื้นที่รัตนโกสินทร์โดยรอบอาจจะคล้ายรูปทรงของหอยสังข์ (ภาพที่ 4.4)

พื้นที่รัตนโกสินทร์ชั้นในที่อยู่ตรงกลางนั้น เป็นรูปทรงที่เกือบจะเป็นวงรีแนวตั้งแต่มีความเป็นเหลี่ยมมุม คือ มีมุมสอบปลายแหลมที่ด้านบนและล่างของพื้นที่ที่แยกออกเป็นรูปทรงสามเหลี่ยมกางออกไปรับกับเส้นที่เกือบจะขนานกันทั้งสองด้านของขอบเขตทางซ้ายและขวา ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับรูปทรงตามธรรมชาติเพื่อให้จดจำได้ง่ายน่าจะคล้ายกับเมล็ดข้าวสาร (ภาพที่ 4.4)

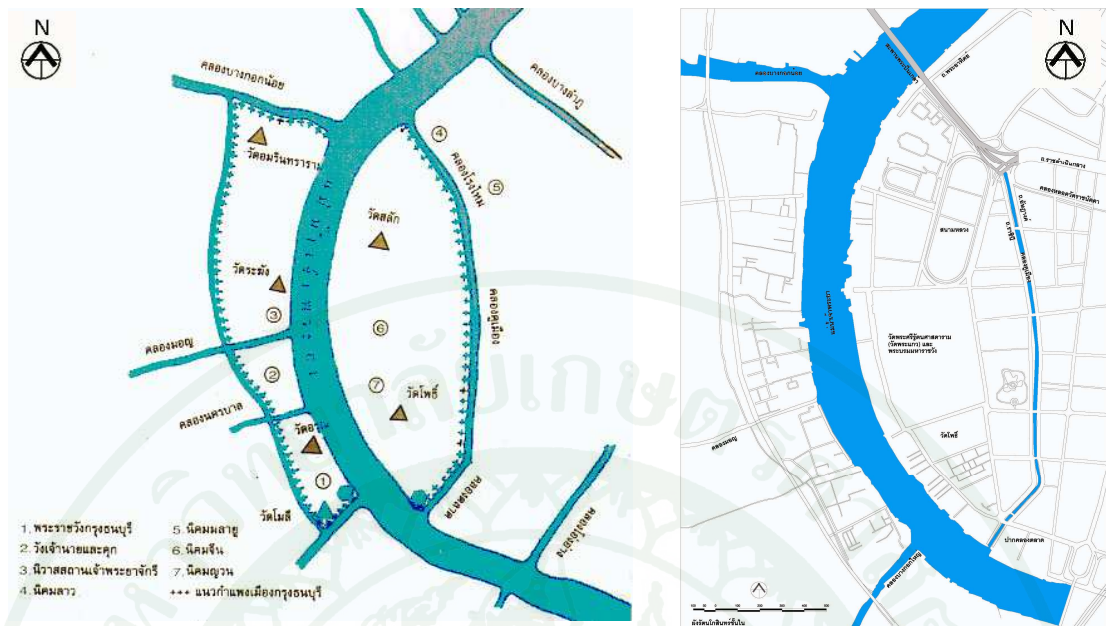
ภาพที่ 4.5 ผังแสดงแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าและการขุดคลองลัด(เจ้าพระยาสายใหม่)
ที่มา: สุจิตต์ วงเทศ (2548)

การเกิดรูปทรงของพื้นที่ที่เป็นไปในลักษณะเช่นนี้ เนื่องจากมีแม่น้ำเจ้าพระยาเคลื่อนตัวไหลผ่านพื้นที่ทางทิศตะวันตกไปเป็นรูปตัว C ซึ่งเดิมทีพื้นที่ตรงนี้มีได้มีแม่น้ำใหญ่ไหลผ่าน แต่แม่น้ำสายนี้ได้ไหลผ่านอ้อมแผ่นดินที่ถูกเรียกว่าบางกอกอย่างเป็นธรรมชาติ ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช ระหว่าง พ.ศ. 2077-2089 ด้วยเหตุผลที่มีการค้าทางทะเลกับนานาชาติซึ่งต้องอาศัยการเดินทางเรือจากทะเลอ่าวไทยเข้าตามลำน้ำเจ้าพระยามุ่งสู่พระนครศรีอยุธยา ผลจากการขุดคลองทำให้มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นสองประการ คือ 1)

เส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าลดความสำคัญลงเพราะคงเสียเวลาเดินทางมาก นานเข้าก็แคบลงเหลือกลายมาเป็นคลอง ต่อมาเมื่อเรียกคลองบางกอกน้อย-คลองบางกอกใหญ่ สืบมาทุกวันนี้ อีกประการหนึ่งคือ มีแม่น้ำเจ้าพระยาสายใหม่เกิดขึ้น ตั้งแต่ปากคลองบางกอกน้อย จนถึงปากคลองบางกอกใหญ่” (ภาพที่ 4.5) (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548)

อีกประการหนึ่งของการเกิดรูปทรงพื้นที่รัตนโกสินทร์ขึ้นในเนื่องมาจากการขุดคลองรอบกรุงทางด้านทิศตะวันออก (จากเหนือจรดใต้) ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แผ่นดินธนบุรี (เมืองเอกแต่ก่อน) โปรดเกล้าฯให้มีการขุดขึ้นเป็นคูเมืองด้านตะวันออกของกรุงธนบุรี โดยโปรดฯให้ขุดคูเมืองออกแม่น้ำเจ้าพระยาทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านเหนือที่ทำข้างวังหน้า ด้านใต้ที่ปาก คลองตลาด ดินจากการขุดคลองโปรดให้พูนขึ้นเป็นเชิงเทิน ตั้งค่ายไม้ทองหลางทั้งต้นตลอดแนวคลองเพื่อป้องกันข้าศึก เมื่อถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดเกล้าฯให้ย้ายพระราชธานีมาทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ทรงเห็นความสำคัญของคูเมืองเดิมเส้นนี้จึงโปรดเกล้าฯให้ทำการขุดคลองคูเมืองเดิมให้กว้างและลึกขึ้น เพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศเหนือและทิศใต้ คลองเส้นนี้จึงเปลี่ยนสถานะจากคูเมืองในสมัยกรุงธนบุรีเป็นคลองในเมือง ประชาชนทั่วไปนิยมเรียกคลองเป็น 3 ชื่อ คือ ช่วงใกล้แม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศเหนือเรียกว่า “คลองโรงไหม” ทางทิศใต้เรียกว่า “คลองตลาด” เพราะบริเวณปากคลองตลาดมีตลาดใหญ่ทั้งทางบกและทางน้ำตั้งอยู่ และช่วงกลางเรียกว่า “คลองหลอด” ซึ่งเป็นชื่อเดิมของคลองคูเมืองในสมัยกรุงธนบุรี ต่อมาเมื่อมีมติคณะรัฐมนตรีใน พ.ศ. 2525 ให้เรียกชื่อนี้เป็นคลองคูเมืองเดิมเพื่อไม่ให้เกิดความสับสนกับแนวคลองหลอดอีกสองสาย (คลองหลอดวัดราชนัคนา และคลองหลอดวัดราชบพิธ) (แ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2537) แต่ในปัจจุบัน “คลองโรงไหม”ซึ่งเป็นคลองที่เชื่อมต่อแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศเหนือได้ถูกปิดกั้นเหลือเป็นแค่ท่อส่งน้ำและประตูน้ำอีกทั้งถูกทดแทนด้วยถนนพระอาทิตย์ที่ตัดผ่านและสะพานพระปิ่นเกล้าที่ต่อมาจากถนนราชดำเนินกลาง

อย่างไรก็ดี แนวเส้นสะพานพระปิ่นเกล้าที่ทอดข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาจากฝั่งกรุงเทพไปฝั่งธนบุรีก็ยังคงรักษาแนวเส้นคลองคูเมืองเดิมอยู่โดยหัวสะพานได้เชื่อมต่อกับถนนราชดำเนินกลาง และถนนเรียบคลองคูเมืองเดิม คือ ถนนราชินี และถนนอัษฎางค์ จึงทำให้แนวขอบเขตและรูปทรงของพื้นที่ส่วนปลายเมื่อด้าวสารทางทิศเหนือยังคงรักษารูปทรงไว้ในลักษณะเดิม (ภาพที่ 4.6)

ภาพที่ 4.6 ผังแสดงเปรียบเทียบขอบเขตคลองสายเก่า-ปัจจุบัน
ที่มา: ปรับปรุงจาก สุจิตต์ วงเทศ (2548)

3. การเข้าถึงพื้นที่

จากการสำรวจพื้นที่พบว่า การเข้าถึงกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในโดยทางบกสามารถทำได้ ดังนี้ **ทิศเหนือ** เข้าได้ทั้งจากฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี โดยฝั่งพระนครใช้เส้นทางของถนนสามเสนตรงเข้าสู่ท้องสนามหลวงที่ และจากฝั่งธนบุรีสามารถใช้สะพานพระปิ่นเกล้าข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาได้ **ทิศตะวันออก** มีถนนเข้าถึงกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในมากมาย ได้แก่ ถนนราชดำเนินกลาง ถนนบำรุงเมือง ถนนเจริญกรุง ถนนพาหุรัด ถนนจักรเพชร เป็นต้น เส้นทางสัญจรเป็นแบบตาราง (Grid) ส่วนทาง**ทิศตะวันตก** ใช้ถนนพรานนก-วังหลัง แล้วต่อเรือข้ามแม่น้ำเจ้าพระยามายังฝั่งพระนคร รวมทั้งสามารถใช้เส้นทางรถไฟซึ่งมีสถานีต้นทางอยู่ที่สถานีรถไฟบางกอกน้อย และ**ทางทิศใต้** พื้นที่สิ้นสุดที่ปากคลองตลาดเชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา โดยจะต้องอาศัยสะพานพุทธยอดฟ้า และสะพานพระปกเกล้าที่ใช้ข้ามจากฝั่งธนบุรีทางทิศใต้เข้าสู่ฝั่งพระนคร

การเข้าถึงกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในโดยทางน้ำทำได้ด้วยการโดยสารเรือทั้งจากเรือด่วนเจ้าพระยา เรือข้ามฟาก และเรือรับจ้างทั่วไป โดยเรือด่วนเจ้าพระยาจะสามารถเข้าถึงพื้นที่ได้ทั้งจากทางเหนือตั้งแต่ อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี จนถึงท่าราชวรานุบูรณะทางทิศใต้ ทางทิศตะวันตก

การแสดงผลของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงรูปธรรม

การแสดงผลของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงรูปธรรม เป็นการแสดงผลที่เกิดจากการสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์ผู้ใช้พื้นที่ และการวิเคราะห์จากแผนที่ ซึ่งแสดงถึงการรับรู้ความงามทางภูมิทัศน์อย่างเป็น "รูปธรรม" (Physical) คือสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย อันได้แก่รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สามารถสัมผัสได้ด้วยกาย แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ การแสดงผลของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ (Natural Environment) และการแสดงผลของสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Built Environment) (กำธร กุลชล, 2545)

1. การแสดงผลของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ (Natural Environment)

“แม้ความฉลาดของมนุษย์ทำให้สามารถใช้เครื่องจักรประดิษฐ์สิ่งต่างๆ ได้อย่างมากมายแต่เราไม่เคยพบสิ่งประดิษฐ์ใดที่งดงาม เหมาะเจาะตรงใจไปกว่าธรรมชาติเพราะสิ่งที่ธรรมชาติสรรค์สร้างไม่มีความขาดความเกิน”

ลีโอนาโด ดา วินชี (อ้างใน จอห์น เลน, 2550)

พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในเป็นเมืองที่ถูกสร้างขึ้นมาตั้งแต่โบราณ แม้กระทั่งช่วงแม่น้ำเจ้าพระยาที่ไหลผ่านพื้นที่ก็เป็นคลองขุดมาก่อน แต่จากการสัมภาษณ์ผู้ใช้พื้นที่ กับพบว่าผู้ใช้พื้นที่มีความเข้าใจว่าความงามบางพื้นที่ในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในเป็นสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เช่น แม่น้ำเจ้าพระยา สนามหลวง เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากผู้ใช้พื้นที่ท่านหนึ่งกล่าวในการให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยขณะนั่งพักผ่อนในสวนนาคราภิรมย์บริเวณท่าเตียนว่า “ผมชอบมาเดินตั้งแต่ถนนข้าวสารมาถึงสนามหลวงที่จะมีต้นมะขามใหญ่ร่มรื่น ชอบมานั่งชมแม่น้ำ ธรรมชาติ มันทำให้รู้สึกสบายดี โล่ง สดชื่นมันมีเสน่ห์และสวยงาม”

ภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติ (The Natural Landscape Scene)

พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในเป็นที่ราบลุ่มต่ำในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งมีสภาพพื้นที่เป็นแอ่งกระทะจากอ่าวไทย พื้นที่ชั้นในมีแม่น้ำเจ้าพระยาสายใหญ่ไหลโอบขนานทางด้านทิศตะวันตกและมีคลองคูเมืองเดิมตัดลัดรอบทางด้านทิศตะวันออก ระดับพื้นดินมีความสูงตั้งแต่ 0.00 เมตร จนกระทั่งต่ำกว่าระดับน้ำทะเล -1.00 เมตร ทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้สามารถมองเห็นภูมิประเทศได้ในระดับพื้นราบและระดับสายตาโดยรอบ จากการตรวจเอกสารพบว่า ใน

อดีตพื้นที่จะสามารถมองออกไปได้ไกลกว่าปัจจุบันเพราะไม่มีอาคารสิ่งปลูกสร้างที่สูงกว่ายอดไม้ จะมีก็เพียงแต่ยอดวัด ยอดเจดีย์ หรือพระบรมมหาราชวังเท่านั้น แต่ส่วนอื่นจะเห็นเป็นภาพ ทิวทัศน์อย่างเป็นธรรมชาติปกคลุมโดยทุกทิศทาง สามารถมองข้ามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาไปทาง ตะวันตกที่เต็มไปด้วยทิวแถวต้นไม้ ลำคลอง เพราะเป็นส่วนผลไม้ ภูมิทัศน์ราบเรียบเต็มไปด้วย ธรรมชาติและสวนผลไม้ มีเส้นขอบฟ้าเป็นยอดของทิวไม้ที่เสมอใกล้เคียงกัน

ภาพที่ 4.8 ภาพวาดลายเส้นกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากหนังสือ The Illustrated London News ฉบับวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2410

ที่มา: เว็บไซต์ <http://rattanakosin.org/community/> (15 มีนาคม 2553)

“สมัยเมืองธนบุรีเต็มไปด้วยสวนผลไม้ นานาชนิด ลานูแบร์นั่งเรือผ่านสวนผลไม้สมัย สมเด็จพระนารายณ์แล้วบันทึกว่ามีอาณาบริเวณยาวไปตามชายฝั่งแม่น้ำตั้งแต่บางกอกถึงตลาด ขวัญคือ จ.นนทบุรีปัจจุบัน” (สุจิตต์ วงษ์เทศน์, 2548) แต่ภายหลังการย้ายเมืองในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมาได้มีการปลูกสร้างป้อมปราการและกำแพงเมือง ตลอดจนกระทั่งขยายพื้นที่การสร้างวัง ในรัชกาลที่ 2 และ 3 ในฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา การขยายเมืองและถนนออกไปในรัชกาล ต่อมา สิ่งปลูกสร้าง อาคารต่างๆก็ยึดพื้นที่ทางฝั่งตะวันออกทั้งหมดรวมถึงฝั่งธนบุรีด้วย (แน่น น้อย ศักดิ์ศรี, 2534)

จากการสำรวจพื้นที่ พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในก็ยังคงมีพื้นที่ที่คนทั่วไปจะรับรู้ได้ถึง ความงามตามธรรมชาติ คือ พื้นที่เปิดโล่งที่อยู่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา และเนื่องด้วยพื้นที่มีรูปทรง ที่ขวางรับทิศตะวันออกและตะวันตก ในยามเช้าและยามเย็น สีจากแสงอาทิตย์และแสงจันทร์จะ ทำให้เกิดภาพภูมิทัศน์ที่สวยงาม อีกทั้งยังเปิดพื้นที่ให้เห็นท้องฟ้าที่มักมีปรากฏการณ์ทางอากาศ มาให้พบเห็นบ่อยๆ เช่น กลุ่มเมฆที่มีรูปทรงต่างๆซึ่งมักจะมีชมรมคนดูเมฆ หรือชมรมคนรักเมฆ (ออนไลน์ <http://www.cloudloverclub.com>) มาใช้พื้นที่สำหรับดูและถ่ายภาพอยู่บ่อยๆ หลายครั้ง มักจะเกิดรุ้งเมื่อมองไปฝั่งตรงข้ามกับแสงอาทิตย์ภายหลังฝนตก ปรากฏการณ์พระอาทิตย์ทรง กลด คือ มีสายรุ้งรอบดวงอาทิตย์ก็มักจะพบเห็นและเกิดขึ้นอยู่เสมอ ฯลฯ เหล่านี้ก็จะสามารถพบ ได้ในบริเวณพื้นที่เปิดโล่ง เช่น สนามหลวง และพื้นที่สาธารณะริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นต้น ทั้งนี้มี พื้นที่ชั้นในที่ผู้คนนิยมไปชมพระอาทิตย์ตกและสัมผัสรับลมเย็น ได้แก่ ทำน้ำต่างๆ สวนนาครา ภิรมย์ สโมสรราชนาวิ ลานปรีดี พนมยงค์ พื้นที่ที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดนี้เป็นพื้นที่โล่งที่เปิดให้ เห็นปรากฏการณ์ความงดงามตามธรรมชาติ

ภาพที่ 4.9 ชุดภาพธรรมชาติของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

ภาพความงามตามธรรมชาติของแม่น้ำเจ้าพระยานี้ได้ถูกถ่ายทอดผ่านการประพันธ์ บทกลอนและเพลงที่มีความไพเราะสวยงาม อาทิเช่น "จากหยดน้ำ หยดน้อย หลายร้อยหยด รวมกันหมด เป็นมหา ซลาศัยจากปิง วัง ยม น่าน ผ่านมาไกล แล้วรวมไหล กันเข้า เป็นเจ้าพระยา...." นี่คือท่อนแรกของเพลงชื่อ "หยดน้ำเจ้าพระยา" คำร้อง ศิริพงษ์ จันทรหอม ทำนอง เอื้อ สุนทรสนาน เพลงนี้มาจากบทกลอนประกวตโนงาน "ลอยลำไปกับเรือเพลง" ปี 2510-2515 ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมต่อเนื่องกันถึง 12 ครั้ง โดยบรรดาชาวนักกลอนในยุคนั้น นำโดย สนิท กาญจน์ กาญจนาสน์ เจ้าของบทกลอนที่กลายมาเป็นคำร้องในบทเพลงอันเลื่องชื่อ "จากเจ้าพระยาถึงฝั่งโขง" เป็นผู้จัดนักกลอนและผู้สนใจทางด้านกาวยกลอน ล่องเรือไปบนแม่น้ำเจ้าพระยา มีกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับบทกลอน เช่น แต่งกลอน ใต้กลอนสด²

“พินสยรุ่งรายประเลงเพลงความหลัง
พรมวาริตรียางค์หลังระบาย
สร้างสายทิพย์ขลุ่ยไทยให้ชื่นฉ่ำ
สร้างสายธารอุดมทัศน์เอื้อศรัทธา
มิ่งมหาวารีแห่งชีวิต
กระแสนธารมารดาคำน่านม
กำจรเอื้องเมืองแม่แควสีสาย
รายลำน่าน้ำใจไม่ผ่นพัก
ขวัญเจ้าเอ๋ยเจ้าพระยาขวัญหล้าแหล่ง
เชิดขวัญชมชื่นใจในสาคร
ลมเมืองร้อนโรยมาจากนาข้าว
เสียงขลุ่ยตามลำนาค้าคื่นคอย
เพชรน้ำฝนหล่นแล้วแก้วปรากฏ
ระเิบเอบอิมหวังยังยืนยาว
เพลงเรือรักเรือเร่จะเห่หา
ดาวเดือนต่างดวงตาในราตรี
ลำน่าน้ำเจ้าพระยาน้ำอาถรรพณ์
ระลอกน้อยลอยพยับเหมือนลักยิ้ม
เจ้าพระยาคือนิยามแห่งความรัก
สัญลักษณ์ลำน่าน้ำใจ

แม่ปิง วัง ยม น่าน ผสานสาย
เล่นนิยายยี่ดยาวเจ้าพระยา
สร้างสายธรรมคำจูนบุญรักษา
สร้างชีวาวิญญานธารอารมณ์
เนรมิตหวานชื่น และชื่นชม
กระแสนมน้ำตาความรัก
มากำจายเจ้าพระยามหาศักดิ์
อาณาจักรธารพระจันทร์นรินทร์
ชื่นบานแข่งขวัญฟ้าอำอัปสร
ฟังเพลงกลอนกล่อมขวัญบรรเลงลอย
ฉ่ำเนื้อสาวสไบกรองทองสายสรว้อย
ให้เคลิ้มคล้อยปล่อยใจไปถึงดาว
หวานยิ่งรสผิงรวงแห่งทรวงสาว
เริ่มเรื่องราวรุ่งรองของชีวี
ไอลมหนาวเจ้าพระยาฟ้าเปลี่ยนสี
ลอยนทีประทีปทิพย์กระพริบพริ้ม
กล่อมชีวันหวานไหวให้เอบอิม
ประทับพิมพ์พัศตร์แทนแผ่นดินไทย
อาณาจักรศักดิ์ศรีที่ผืนไฟ
รวมอยู่ในทุกที่มีเธอ.....”

จากหนังสือรวมบทกวี "คำหยาด"ผู้ประพันธ์ อ.เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

² เว็บไซต์ไทยโพสต์ www.thaipost.net

ในคราวหนึ่งมีการจัด แต่งกลอนประกวดในงาน หัวข้อ "หยดน้ำเจ้าพระยา" ผลงานกลอนประกวดที่ชนะเลิศในครั้งนั้น เป็นของหนุ่มนักกลอนนามว่า ชื่อ ศิริพงษ์ จันทน์หอม กรรมการตัดสินชี้ขาดในวันนั้นคือ ครูเอื้อ สุนทรสนาน ซึ่งท่านชื่นชอบบทกลอนสำนวนนี้มาก จึงได้นำบทกลอนความยาว 4 บทนี้ไปใส่ทำนองในจังหวะควิควอลซ์ และได้กลายมาเป็นเพลงคู่ที่ ครูเอื้อ สุนทรสนาน ขับร้องเอง คู่กับ วรณัฐ อารีย์ เป็นบทเพลงที่ฟังครั้งใดผู้ฟังก็จะสัมผัสได้ถึงบรรยากาศและจินตนา การที่งดงามและยิ่งใหญ่ สมกับเป็นเพลงสำหรับแม่น้ำสายหลักของคนไทยทั้งประเทศ³

พื้นที่สีเขียว

จากการให้สัมภาษณ์ของแม่ชีท่านหนึ่งบริเวณลานปรีดี พนมยงค์ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่า “แม่ชอบมานั่งพักผ่อนที่ในช่วงเลิกเรียน ก่อนกลับวัด มันมีต้นไม้ แม่น้ำ มีกระบอกเป็นธรรมชาติไม่วุ่นวายเหมือนข้างนอก” ผู้วิจัยจึงตั้งข้อสังเกตว่า ผู้ใช้พื้นที่บางคนมีการรับรู้สุนทรียะตามธรรมชาติในบริเวณพื้นที่สีเขียวที่มักจะมีต้นไม้ใหญ่ และพรรณไม้ให้ความร่มรื่น

ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจพื้นที่สีเขียวในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน โดยพื้นที่ที่เห็นได้เด่นชัดที่สุดคือ **สนามหลวง** ซึ่งมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นลานหญ้าเปิดโล่งขนาดใหญ่โดยมีพื้นที่ประมาณ 66,098 ตร.ม. และมีต้นไม้ใหญ่คือต้นมะขามล้อมรอบ ในอดีต “ต้นมะขามที่ปลูกในสนามหลวง ปลูกสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯให้ปลูกต้นมะขามไว้รอบๆสนามหลวง จำนวน 365 ต้น โดยปลูก 2 แถว ซึ่งปัจจุบันทัศนียภาพอันเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของท้องสนามหลวงคือ ต้นมะขามเก่าแก่ที่โอบล้อมเป็นอุโมงค์ทางเดินที่เหลือเพียง 702 ต้น เพิ่มขึ้นรวมจำนวน 778 ต้น และแซมด้วยต้นหางนกยูง 26 ต้น รวมทั้งสิ้น 804 ต้น โดยกรุงเทพมหานครได้นำเทคนิคทางวิชาเกษตรมาใช้ในการบำรุงรักษา” (สำนักการโยธา กรุงเทพมหานคร, 2555)

จากการสำรวจพื้นที่พบพื้นที่สีเขียวที่เป็นสวนสาธารณะที่สร้างขึ้นเพื่อให้ความร่มรื่นและเป็นสถานที่พักผ่อนของประชาชน เนื่องจากพื้นที่ถูกจำกัดด้วยอาคารที่ก่อสร้างมาแต่เดิมแล้ว จึงต้องอาศัยพื้นที่ว่างของสถานที่ราชการในการจัดสร้าง บางที่เป็นสวนที่พระมหากษัตริย์พระราชทานพื้นที่ให้ บางที่เป็นการปรับปรุงหรือสร้างเพิ่มเติมใหม่ เช่น มหาวิทยาลัย หรือสถานที่

³ เว็บไซต์ไทยโพสต์ www.ThaiPost.net

ราชการอื่นๆ และบางทีเป็นการสร้างขึ้นใหม่จากแนวคิดเพิ่มพื้นที่สีเขียวที่กำลังเป็นกระแสของโลก การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน เช่น สวนนาคาภิรมย์บริเวณท่าเตียน

พื้นที่สีเขียวสวนสาธารณะ หรือ พระราชอุทยานสราญรมย์ เป็นสวนสาธารณะที่มีความร่มรื่น มีเนื้อที่ขนาด 23 ไร่ อยู่ตรงข้ามกับพระบรมมหาราชวังไปทางทิศตะวันออก สร้างขึ้นในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมาณ พ.ศ. 2417 โปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างสวนพฤกษศาสตร์ อย่างในต่างประเทศ มีต้นไม้และพรรณไม้หลากหลายชนิด และที่โดดเด่น เช่น ต้นจำปาเทศ (*Pterospermum Acer folium*) พันธุ์ไม้หายากของไทยที่อนุรักษ์ไว้ (ศูนย์ข้อมูลกรุงรัตนโกสินทร์, 2557)

พื้นที่สีเขียวสวนนาคาภิรมย์ จากการสำรวจพื้นที่พบว่าสวนสาธารณะขนาดเล็ก มีพื้นที่รวม 3 ไร่ 3 งาน 65.90 ตารางวา อยู่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา ถนนท้ายวัง ท่าเตียน เป็นสวนสาธารณะสมัยใหม่ที่เน้นพื้นที่แข็งแรง มีพื้นที่สีเขียวที่ถูกแต่งเติมด้วยพรรณไม้ที่ไม่ต้องการความสูงใหญ่เพื่อที่จะไม่บดบังทัศนียภาพที่เด่นชัดของแม่น้ำเจ้าพระยา มีสนามหญ้าสีเขียวผืนใหญ่ มีลานขนาดใหญ่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตลอดความยาวของพื้นที่ติดกับผืนน้ำ ส่วนไม้ประดับเน้นกลุ่มของไม้พุ่มเตี้ย ส่วนที่สูงโปร่งมีเพียงต้นลีลาวดีที่ไม่สูงมากนัก และได้อนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่บางต้นที่เก่าแก่ไว้ เช่น ต้นกร่าง เป็นต้น

พื้นที่สีเขียวลานปริติ พนมยงค์ เป็นพื้นที่คล้ายสวนสาธารณะที่มีพื้นที่แข็งแรง แต่มีต้นไม้ยืนต้นให้ร่มเงาและความเขียวขจีของพรรณไม้ต่างๆ ลานนี้ผู้คนทั่วไปสามารถเข้าไปใช้พื้นที่ได้ตั้งอยู่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และในมหาวิทยาลัยนี้ยังได้มีการอนุรักษ์ต้นไม้ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ คือ ต้นหางนกยูงฝรั่ง หรือที่ชาวธรรมศาสตร์เรียกสั้นๆ ว่า ต้นยูงทอง เป็นต้นไม้ที่พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จมาปลูกที่หน้าหอประชุมใหญ่ จำนวน 5 ต้น และต้นโพธิ์ ที่ลานโพธิ์เป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ศูนย์ข้อมูลกรุงรัตนโกสินทร์, 2557)

พื้นที่สีเขียวสวนแก้วในมหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นสวนสาธารณะขนาดเล็กในมหาวิทยาลัยซึ่งจะมีต้นไม้ที่ไม่ใหญ่มากเนื่องจากมีพื้นที่จำกัด สวนแก้วจะมีต้นแก้วล้อมรอบเป็นสำคัญ นอกจากจะให้ความเขียวร่มรื่นแล้วการได้รับกลิ่นหอมของดอกแก้วที่ขจรคุ้งออกมาทั่วทั้งบริเวณ และมีต้นไม้โบราณที่อนุรักษ์ไว้คือ ต้นอินจัน ซึ่งมี 2 ต้นคือที่บริเวณสวนแก้ว และบริเวณลานศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี ส่วนในบริเวณมหาวิทยาลัยนี้ยังมีต้นไม้โบราณขนาดใหญ่อยู่บริเวณประตูทางเข้าด้านคณะโบราณคดี คือ ต้นกร่าง ที่สูงประมาณ 20 เมตร เส้นรอบวงขนาดประมาณ 9 เมตร เป็นต้นไม้ที่มีอายุเกิน 100 ปี

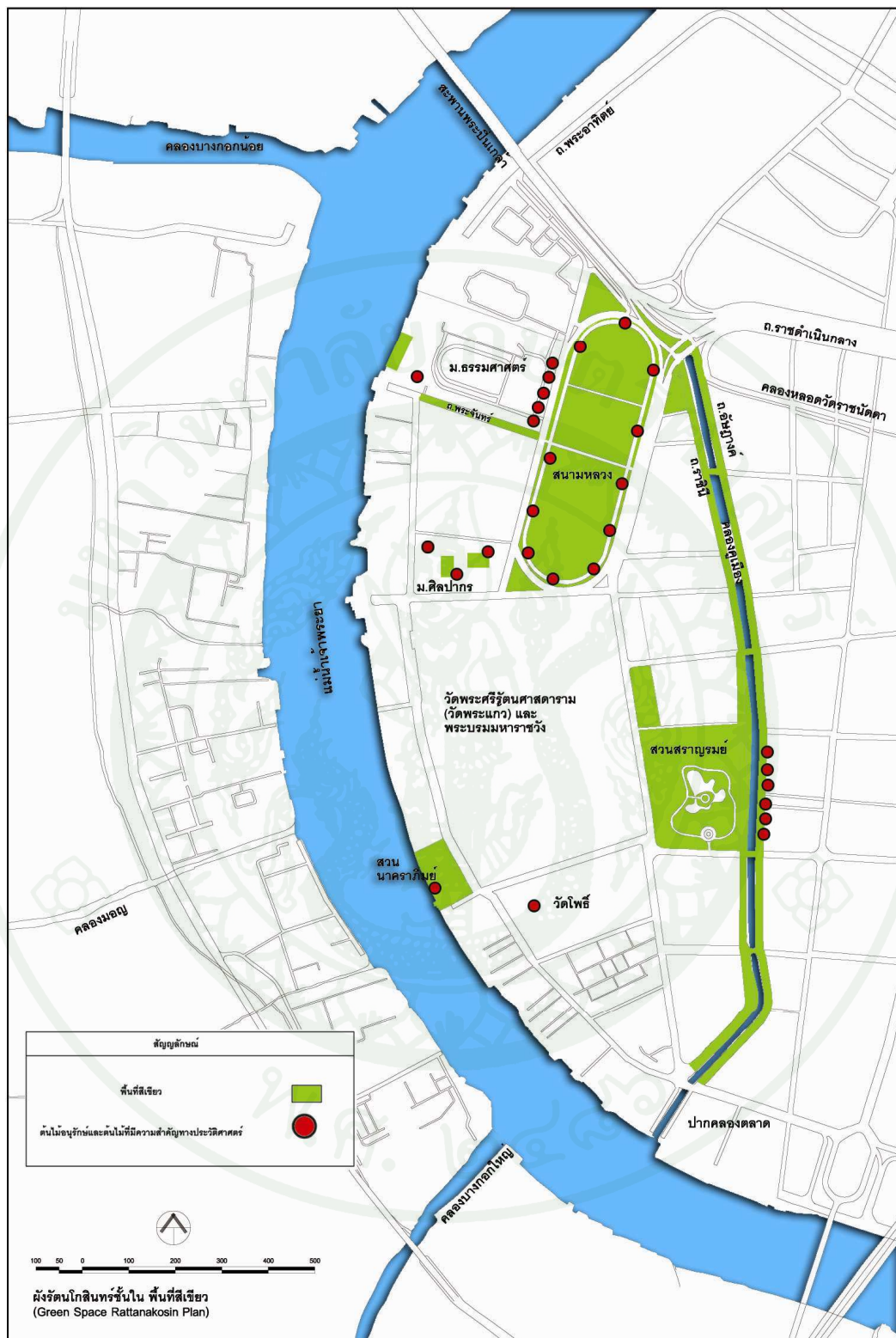
และได้รับรางวัลชนะเลิศ "ต้นไม้ใหญ่ที่สุดจากการสำรวจของ กรุงเทพมหานคร" (ออนไลน์ สุรศักดิ์ เนชั่น, 2541)

นอกจากนี้ยังพบพื้นที่สีเขียวที่เกิดจากการอนุรักษ์และดูแลรักษาต้นไม้ที่ปลูกอยู่ริมถนนต่างๆ เช่น อุโมงค์ต้นไม้ที่ถนนพระจันทร์ ซึ่งเป็นถนนและทางเท้าที่มีต้นประดู่ขนาดใหญ่ มีกิ่งก้านใบแผ่ปกคลุมสองข้างทางเป็นอุโมงค์ต้นไม้ตรงกลางถนนสร้างความร่มรื่นแก่ผู้ใช้พื้นที่ ส่วนถนนอื่นๆในกรุงเทพมหานครชั้นในจะพบความเขียวร่มรื่นบริเวณฟุตบาททางเท้าที่มักจะเป็นต้นไม้ชนิดเดียวกัน มีขนาดและความสูงที่ใกล้เคียงปลูกเป็นทิวแถว

จากการสำรวจพื้นที่บริเวณคลองคูเมืองเดิมจะพบต้นไม้ใหญ่ในหลากหลายพันธุ์ โดยส่วนใหญ่มักจะให้ร่มเงาและช่วยสร้างพื้นที่บริเวณนี้ให้มีความเขียวร่มรื่น ต้นไม้ที่พบ อาทิเช่น ต้นขนุน ต้นประดู่ ต้นไทร ต้นโพธิ์ ต้นหูกวาว ต้นมะขาม ต้นชมพูพันธุ์ทิพย์ ต้นพญาสัตบรรณ เป็นต้น “ในบริเวณนี้มีการอนุรักษ์ต้นตะเคียนเก่าที่ปลูกมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ในปัจจุบันพบว่ามียอดต้นตะเคียนทอง เหลืออยู่เพียง 6 ต้นเท่านั้น” (ออนไลน์ สุรศักดิ์ เนชั่น, 2541)

ภาพที่ 4.10 ชุดภาพแสดงพื้นที่สีเขียวและต้นไม้อนุรักษ์

ภาพที่ 4.11 ผังแสดงพื้นที่สีเขียวในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

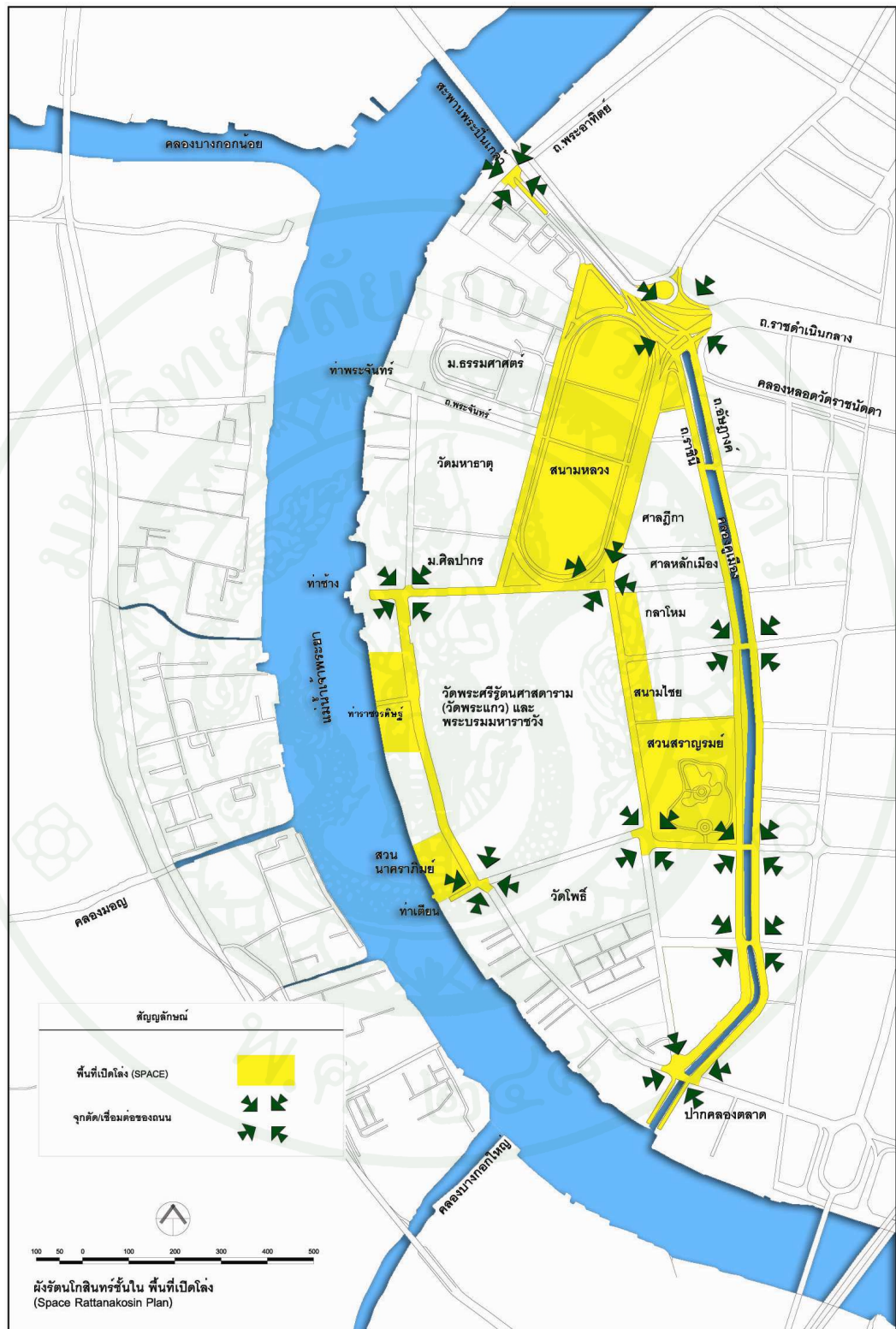
2. การแสดงออกของสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Built Environment)

สภาพแวดล้อมที่เกิดจากการสร้างของมนุษย์มีทั้งที่เป็นรูปจับต้องได้ทางกายภาพ ทั้งที่เคลื่อนที่ได้โดยย้ายได้ และที่ติดกับพื้นที่เคลื่อนย้ายไม่ได้โดยง่ายหรือหากย้ายก็ต้องชำระค่าเสียหาย ซึ่งเป็นทั้งงานศิลปะหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์อย่างอื่น ได้แก่ วัตถุต่างๆที่มีทั้งที่เป็นงานศิลปะและทำเพื่อการใช้สอยธรรมดา เช่น รูปปั้น สิ่งประดิษฐ์และเครื่องใช้ต่างๆ ส่วนที่เป็นของติดที่เคลื่อนย้ายไม่ได้ง่ายๆนัก ได้แก่ อนุสาวรีย์ อาคาร บ้านเรือน ถนน ทางเดิน สวน หมู่บ้าน ชุมชน เมือง เมือง เป็นต้น (ประสงค์ เอี่ยมอนันต์, 2552)

2.1 พื้นที่ว่าง และสถานที่ (Space and Place)

จากการสำรวจพื้นที่และการสัมภาษณ์พบว่า การแสดงออกทางกายภาพของ “พื้นที่ว่าง” (Space) สามารถพบเห็นอยู่อย่างชัดเจนทั้งในพื้นที่สาธารณะและในพื้นที่ส่วนบุคคลหรือพื้นที่ทางราชการ เช่น พื้นที่ท้องสนามหลวงและบริเวณรอบๆ พื้นที่รอบคลองคูเมืองเดิม พื้นที่ว่างริมแม่น้ำเจ้าพระยา พื้นที่สวนสาธารณะ พื้นที่ว่างภายในสถานที่สำคัญต่างๆ และพื้นที่ว่างที่มีการเชื่อมต่อของถนนที่มาบรรจบกันแล้วทำให้เกิดพื้นที่ว่างทางสายตา (ภาพที่ 4.12 และ 4.13)

บริเวณรอบๆสนามหลวงและพระบรมมหาราชวังจะมีระยะถอยร่นจากถนนรอบวังอย่างต่ำ 20 เมตร อีกทั้งมีกฎหมายควบคุมอาคารที่ไม่ให้สูงเกิน 16 เมตร จึงทำให้จุดเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ว่างผืนใหญ่นำสายตาและชักจูงไปในส่วนของการเชื่อมต่อด้วยพื้นที่ว่างที่มาพร้อมกับถนนทางเท้า และแนวถอยร่นของอาคาร ซึ่งพื้นที่ว่างที่เกิดจากการเชื่อมต่อของถนนมีอยู่หลายจุดในพื้นที่ ได้แก่ ทิศเหนือเป็นพื้นที่ว่างที่เกิดจากการตัดกันและเชื่อมต่อของถนนราชดำเนินใน ถนนราชดำเนินกลาง สะพานพระปิ่น และคลองคูเมืองเดิม พื้นที่ว่างบริเวณสี่แยกต่างๆบนถนนหลักๆ เช่น ถนนราชดำเนิน ถนนมหาราช ถนนอัษฎางค์ ถนนราชินี และถนนสนามไชย (ภาพที่ 4.12 และ 4.13)

ภาพที่ 4.12 ผังแสดงพื้นที่ว่างในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

ภาพที่ 4.13 ชุดภาพพื้นที่ว่าง (Space) ในกรุงเทพมหานครชั้นใน

“พื้นที่ใดๆ (Space) ถูกทำให้เปลี่ยนไปเป็น สถานที่ (Place) ด้วยการนิยาม และการสร้างความหมายนั้นเกิดขึ้นมาภายหลัง” (Yi-Fu Tuan, 1977)

“สถานที่ (Place)” คือ การสร้างสภาพแวดล้อมที่พบเห็นได้อยู่ทุกหนทุกแห่ง มันเป็นการตระหนักถึงเรื่องของโครงสร้าง โครงสร้างทางสถาปัตยกรรม และต้องการบ่งบอกถึงลักษณะที่มี การคิดไตร่ตรองมาแล้วอย่างรอบคอบ และท่ามกลางเมืองใหญ่ๆ เช่น โตเกียว ปักกิ่ง ไชล์ ฮุสตัน ซานฟรานซิสโก ลอสแอนเจลิส แม็กซิโกซิตี ซานติอาโก เดอ ชิลี บลูโนส ไอเลส อเล็กซานเดรีย เยรูซาเล็ม เหล่านี้ได้ทำให้ประทับในความทรงจำซึ่งเป็นรูปแบบของการสร้างสภาพแวดล้อมที่มีแบบแผนของถนน บ้านและส่วนอื่นๆที่ควรจะมีในตัวมัน” (N.J. Habraken, 1998)

กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในเป็นสถานที่ (Place) ที่ถูกเรียกกันมานานกว่า 232 ปี ว่า “กรุงรัตนโกสินทร์” หรือในปัจจุบันบางคนอาจนึกถึงจะเรียกสถานที่นี้ว่า “เกาะรัตนโกสินทร์” ในสังคมไทยคนไทยมักจะมีคำถามที่ถามกันอยู่บ่อยๆว่า “ไปไหนมา” หรือ “จะไปไหน” คำตอบที่ได้มานั้นมักจะตอบมาเป็น สถานที่ (Place) การสื่อสารจะเกิดความเข้าใจก็จะขึ้นอยู่กับว่าสถานที่นั้นๆเป็นที่รู้จักหรือไม่ ถ้าไม่ก็จะมีสถานที่ที่ละเอียดปลีกย่อยเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่สมบูรณ์ ดังนั้นสถานที่จึงมีนิยามความหมายของแต่ละที่ทั้งกว้าง ลึก และละเอียดตามแต่สถานที่นั้นและแต่ละบุคคลจะนิยามความหมายให้

กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญมากในหลายๆด้านต่อประเทศไทย เป็นสถานที่ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ เป็นสถานที่อนุรักษ์ เป็นสถานที่ท่องเที่ยว เป็นสถานที่ทำงาน เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นสถานที่กินที่อยู่อาศัย เป็นต้น ในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในนี้มีสถานที่ที่มีความโดดเด่นทางด้านความงดงาม เช่น พระบรมมหาราชวัง วัดพระแก้ว วัดโพธิ์ เป็นต้น สถานที่นั้นนอกจากจะบ่งบอกถึงวัตถุประสงค์ของสถานที่นั้นๆ แล้วยังบ่งบอกถึงความหมายในนัยยะอื่นๆด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจึงแบ่งสถานที่ออกเป็น 5 กลุ่ม ตามประเภทของการใช้ที่ดินที่มีอยู่ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ดังนี้

- 1) พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว)
- 2) วัด
- 3) สถานที่ราชการ
- 4) ที่อยู่อาศัย ย่านและตลาด
- 5) สถานที่สาธารณะ

1) **พระบรมมหาราชวัง** เป็นสถานที่ที่ถูกพูดถึงทุกครั้งในการสัมภาษณ์ผู้ให้พื้นที่ ผู้ให้สัมภาษณ์จะพูดถึงพระบรมมหาราชวังด้วยความรู้สึกลักษณะที่คล้ายๆกัน โดยใช้คำอธิบายว่า “เป็นที่ที่ความสวยงาม” “มีคุณค่า” “เป็นโบราณสถาน” “เป็นความภูมิใจ” “เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์” “คู่บ้านคู่เมือง”

ภาพที่ 4.14 พระบรมมหาราชวังมุงสูงจากทิศตะวันออกทางขวาเป็นพื้นที่วัดพระแก้ว
ที่มา: [www. Wikipedia.th.org](http://www.Wikipedia.th.org) (9 มีนาคม 2555)

จากการสำรวจพื้นที่และตรวจเอกสารพบว่า พื้นที่ของพระบรมมหาราชวังมี 152 ไร่ 2 งาน แผนผังของพระบรมมหาราชวัง สร้างติดกับแม่น้ำ หันหน้าไปทางทิศเหนือโดยมีแม่น้ำเจ้าพระยา อยู่ทางทิศตะวันตก มีกำแพงล้อมรอบพระบรมมหาราชวัง ซึ่งประกอบด้วย บริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดารามและเขตพระราชฐานสามารถซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

เขตพระราชฐานชั้นหน้า นับตั้งแต่ประตูวิเศษไชยศรีถึงประตูพิมานไชยศรี รวมบริเวณรอบนอกกำแพงชั้นในของพระบรมมหาราชวัง เป็นที่ตั้งของหน่วยราชการ และที่ทำการของทหารรักษาพระราชวัง เช่น สำนักพระราชวัง สำนักราชเลขาธิการ ราชบัณฑิตยสถาน อีกทั้งยังรวมถึงพื้นที่ทำราชวรดิฐสถานที่เป็นที่ตั้งของพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย

เขตพระราชฐานชั้นกลาง นับตั้งแต่ประตูพิมานไชยศรีถึงประตูสนามราชกิจ เป็นที่ตั้งของปราสาทราชมณเฑียรทั้งสถาปัตยกรรมไทยและตะวันตก ใช้ประกอบพระราชพิธีสำคัญ ๆ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีฉัตรมงคล ประกอบไปด้วย

- หมู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นปราสาทจัตุรมุข มีเรือนยอดมณฑปเจ็ดชั้น มีความงดงามและสัดส่วนที่พอเหมาะทำให้พระที่นั่งองค์นี้เป็นแม่แบบของสถาปัตยกรรมไทย และรวมทั้งจะพบเห็นพระที่นั่งวิมานรัตยา พระที่นั่งราชกรัณยสภา พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกษ์ปราสาท (โชติ กัลยาณมิตร, 2517)

- หมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เป็นพระที่นั่งหมู่ใหญ่โดดเด่นสง่างามในรูปแบบตะวันตกผสมผสานสถาปัตยกรรมไทย ประกอบด้วยพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเป็นประธานตั้งอยู่ด้านหน้า และมีพระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์กับพระที่นั่งสมมติเทวราช ตั้งอยู่ด้านหลัง (สุดารา สุจฉายา, 2548)

- พระที่นั่งในหมู่พระมหามณเฑียร จะพบพระที่นั่งสำคัญ 3 องค์เชื่อมต่อกันและมีพื้นที่สูงลดหลั่นกันลงไป เพื่อแสดงสถานะทางสังคม ได้แก่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานมีระดับพื้นที่สูงสุดเพราะเป็นสถานที่ใช้บรรทม พระที่นั่งไพศาลทักษิณมีระดับสูงรองลงมา ด้วยเป็นที่ประทับและเฝ้าแทนของฝ่ายใน และพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมีระดับต่ำสุดเพราะเป็นท้องพระโรงสำหรับออกมหาสมาคม ซึ่งถือว่าศักดิ์ต่ำกว่า และมีกำแพงแก้วล้อมรอบและภายในยังพบพระที่นั่งอีกหลายองค์ เช่น พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ พระที่นั่งราชฤดี พระที่นั่งสนามจันทร์ และหอพระปริตร (สุดารา สุจฉายา, 2548)

เขตพระราชฐานชั้นใน นับตั้งแต่ประตูสนามราชกิจจนถึงแนวทางทิศใต้ เป็นที่ตั้งของพระที่นั่งบรมพิมาน พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ พระพุทธรัตนสถาน พระตำหนัก ตำหนัก เรือน ของพระมเหสี พระราชธิดา เจ้าจอม ข้าราชการบริวารฝ่ายใน

ภาพที่ 4.15 พระบรมมหาราชวัง

ที่มา: www.Wikipedia.th.org (9 มีนาคม 2555)

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จากการสัมภาษณ์พบว่าผู้ใช้พื้นที่จะนิยมเรียกว่า “วัดพระแก้ว” ซึ่งเป็นสถานที่หนึ่งที่ถูกลำเลียงถึงทุกครั้งในการสัมภาษณ์โดยจะพบคำพูดซ้ำๆ จากผู้ใช้พื้นที่ว่า “เป็นที่ที่มีความสวยงาม” “มีคุณค่า” “เป็นโบราณสถาน” “เป็นความภูมิใจ” “เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์” และ “คู่บ้านคู่เมือง”

จากการสำรวจพื้นที่และตรวจเอกสาร พบว่าเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง และเป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธรูปมหาเศวตฉัตร 9 ชั้น หรือเรียกกันทั่วไปว่า “พระแก้วมรกต” ปัจจุบันเป็นสถานที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล วัดพระแก้วเป็นวัดที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ เพราะมีแต่ส่วนพุทธาวาสไม่มีส่วนสังฆาวาส วัดพระแก้วมีอาคารประกอบเป็นจำนวนมาก แบ่งกลุ่มอาคารออกเป็น 3 กลุ่ม ตามตำแหน่งและความสำคัญ คือ

- กลุ่มพระอุโบสถ เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญสูงสุด มีพระอุโบสถเป็นอาคารประธานซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหาเศวตฉัตร 9 ชั้น ล้อมรอบด้วยศาลาราย พระโพธิ์ธาตุพิมาน หอราชพงศานุสรณ์ หอราชกษัตริย์นามานุสรณ์ หอระฆัง และ หอพระคันธารราษฎร์ (สุดารา สุขฉายา, 2548)

- กลุ่มอาคารบริเวณฐานไฟ มีอาคารหลักสามหลัง คือ ปราสาทพระเทพบิดร พระมณฑป พระศรีรัตนเจดีย์ นอกจากนี้ยังพบวัตถุประดับตกแต่ง เช่น รูปปั้นสัตว์หิมพานต์ บุษบกพระราชลัญจกร นครวัดจำลอง พระสุวรรณเจดีย์ และ พนมหมาก (สุดารา สุขฉายา, 2548)

- กลุ่มอาคารประกอบ เป็นกลุ่มอาคารและสิ่งประดับอื่นๆ ที่นอกเหนือ จากกลุ่มอาคารทั้งสองกลุ่ม ประกอบด้วย หอพระนาค พระเศวตฉัตรวิหารยอด หอมณเฑียรธรรม พระอัมรินทร์มหาเจดีย์ ยักษ์ทวารบาล และจิตรกรรมฝาผนังที่พระระเบียง จำนวน 178 ห้อง เรียงต่อกันยาวตลอดฝาผนังทั้ง 4 ทิศ มีเนื้อหาจากวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ (สุดารา สุขฉายา, 2548)

ภาพที่ 4.16 ชุดภาพพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

2) **วัด หรืออาราม** จากการสำรวจพื้นที่และสัมภาษณ์จะพบว่า ผู้ใช้พื้นที่มีคำที่เรียกรวมกันว่า “วัด วา อาราม” ซึ่งในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในนั้นนอกจากวัดพระแก้วที่อยู่ในพระบรมมหาราชวังนั้น มีวัดที่สำคัญตั้งอยู่ 4 แห่ง คือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรมหาวิหาร และวัดบวรสถานสุทธาวาส

เป็นที่น่าสังเกตว่า วัด ในพื้นที่นี้เป็นวัดของผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ ภายในวัดจะมี ภูมิ ซึ่งใช้เป็นเป็นที่อาศัยของนักบวชในศาสนาพุทธซึ่งก็คือ พระสงฆ์ มีเจดีย์ พระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ ซึ่งใช้สำหรับประกอบศาสนพิธีต่าง ๆ เช่น การเวียนเทียน การสวดมนต์ และนิยมแบ่งเขตภายในวัดออกเป็นสองส่วนคือ พุทธาวาส และสังฆาวาส โดยส่วนพุทธาวาสจะเป็นที่ตั้งของสถูปเจดีย์ อุโบสถ สถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา และส่วนสังฆาวาส เป็นส่วนกุฏิสงฆ์ใช้จำพรรษา

นอกจากนี้ปรากฏอย่างชัดเจนว่า วัด เป็นสถานที่ที่แสดงออกทางศิลปกรรม ทั้งสถาปัตยกรรมไทย จิตรกรรมไทย ประติมากรรมไทย อีกทั้งยังแสดงออกถึงความงามในแบบศิลปกรรมต่างชาติ เช่น การผสมผสานของสถาปัตยกรรมไทย จีน และตะวันตก รูปทรงหลังคาหลังคาการตกแต่งหน้าบันโบสถ์ วิหารด้วยกระเบื้องเคลือบแบบจีน รูปปั้นตุ๊กตาจีน เป็นต้น

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร หรือวัดโพธิ์ เป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งที่ทำให้การสัมภาษณ์พูดถึงความสวยงาม ความเก่าแก่ เป็นที่สักการบูชา ความมีชื่อเสียงเป็นสถานที่ท่องเที่ยว และผู้ให้สัมภาษณ์และคนทั่วไปในพื้นที่จะเรียกชื่อสั้นๆว่า “วัดโพธิ์”

จากการสำรวจพื้นที่และตรวจเอกสารพบว่า วัดโพธิ์เป็นวัดที่เก่าแก่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เดิมเรียกว่า วัดโพธาราม แต่คนไทยทั่วไปนิยมเรียกว่า วัดโพธิ์ เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร และเป็นวัดประจำรัชกาลในรัชกาลที่ 1 เปรียบเสมือนเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศด้วย เนื่องจากเป็นที่รวมจารึกสรรพวิชาหลายแขนง โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 3 โปรดให้จารึกสรรพวิชาต่างๆ 8 หมวดลงบนแผ่นหินอ่อนประดับไว้ตามศาลาราย ทำให้ประชาชนสามารถเข้าไปศึกษาเรียนรู้ได้ทั้งทางโลกและทางธรรม อีกทั้งมีการแสดงออกทางศิลปกรรมที่หลากหลายสาขาให้เรียนรู้ จึงมักถูกเปรียบเทียบกับให้เป็น “มหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของคนไทย” วัดโพธิ์ถือได้ว่าเป็นวัดที่มีพระเจดีย์มากที่สุดในประเทศไทย โดยมีจำนวนประมาณ 99 องค์ มีพระ

เจดีย์ที่สำคัญ คือ พระมหาเจดีย์สี่รัชกาล ซึ่งเป็นพระมหาเจดีย์ประจำรัชกาลที่ 1-4 (วัชร วัชรสินธุ์, 2548)

ในการสำรวจพื้นที่ที่จะพบเห็นวัดโพธิ์ เป็นสถานที่ที่มีขนาดใหญ่รองลงมาจากพระบรมมหาราชวัง อยู่ใกล้แม่น้ำเจ้าพระยา จะพบว่าพระวิหาร หรือพระอารามของวัดโพธิ์จะมีความโดดเด่นเห็นชัดเนื่องจาก กำแพงวัดไม่สูงนักจึงทำให้สถาปัตยกรรมภายในวัดมีความโดดเด่นมองเห็นได้จากด้านนอกกำแพง ชุ่มประทุมมีความวิจิตรงดงามเป็นชฎายอดแหลม 6 ชั้นตกแต่งด้วยปูนปั้นและกระจกสีซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของวัดนี้ มีขอบเขตของมูมมอที่เปิดชัด สถานที่มีความต่อเนื่องของรูปทรง มีรูปทรงทั้งใหญ่-เล็กหลากหลายในขนาดของรูปทรง มีการบอกทิศทางที่แน่ชัด และมีสีสันที่สดใสสวยงามทั้งที่เป็นสีทองอร่ามจากอาคารโบสถ์ วิหาร และสีส้มสดใสสดใส่เขียวของกระเบื้องหลังคา รวมถึงความสวยงามที่มาจากรายละเอียดต่างๆ สถานที่นี้เต็มไปด้วยการแสดงออกทางศิลปกรรม ตั้งแต่คติการสร้างวัด อาคารสถาปัตยกรรมสิ่งก่อสร้างต่างๆ ในวัดงานจิตรกรรมฝาผนัง ประติมากรรมทั้งไทยและจีน อีกทั้งงานภูมิทัศน์ที่มีรูปแบบเฉพาะตัว

มีพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ “เขตวัดโพธาราม (เดิม)” ได้แก่ ส่วนตะวันตกของวัด พื้นที่นี้เป็นที่ตั้งของ วิหารพระพุทธไสยาส ศาลาการเปรียญ พระมณฑป และพระมหาเจดีย์สี่รัชกาล ซึ่งภายในวิหารพุทธไสยาสประดิษฐานพระพุทธไสยาส ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ก่ออิฐถือปูนปิดทองทั่วทั้งองค์ และมีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 3 ของประเทศ โดยมีลักษณะพิเศษ ได้แก่ พระบาทซ้ายและขวาซ้อนเสมอกัน โดยที่พระบาทประดับมุกภาพมงคล 108 ประการ ตรงกลางเป็นรูปจักรตามตำรามหาปुरुสลักษณะ เป็นการผสมผสานคติความเชื่อที่รับมาจากชมพูทวีปและจีน อีกส่วนคือ “เขตพระอุโบสถ” นอกเขตวัดโพธารามเดิม สร้างตามคติไตรภูมิ โดยให้พระอุโบสถเป็นเสมือนเขาพระสุเมรุ และให้วิหารทิศทั้งสี่ เป็นเสมือนทิวลิปหลักทั้งสี่ (วัชร วัชรสินธุ์, 2548)

ในการสำรวจวัดนี้ปรากฏพบอีกว่ามีประติมากรรมและวัตถุอื่น ๆ พบสิ่งน่าสนใจอีกหลายอย่าง อาทิเช่น รูปปั้นฤๅษีดัดตนในท่าต่างๆ และที่น่าสนใจอีกอย่างคือ ยักษ์วัดโพธิ์ที่ตั้งอยู่ตรงชุมประตูทางเข้าพระมณฑป โดยมีสีกายเป็นสีแดงและสีเขียว ลักษณะคล้ายยักษ์ในรามเกียรติ์ซึ่งมีตำนานเกี่ยวกับยักษ์วัดโพธิ์และยักษ์วัดแจ้งซึ่งทำให้เกิดท่าเตียนใน ปัจจุบัน รวมทั้งยังมีศิลาจำหลักภาพเรื่องรามเกียรติ์ เจดีย์แบบจีน สูง 6 ชั้นตั้งบนฐานแท่นสิงห์ เรียกว่า ทะ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง และศิลปวัตถุโบราณต่างๆ ที่จัดแสดงตามศาลาราย (วัชร วัชรสินธุ์, 2548)

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร จากการสำรวจพื้นที่และการสัมภาษณ์พบว่าประชาชนทั่วไปจะเรียกชื่อวัดสั้นๆว่า “วัดมหาธาตุ” และจากการตรวจเอกสารพบว่า เป็นวัดเก่าแก่มัยอยุธยา ที่เรียกว่าวัดสลัก เป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุและเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชหลายพระองค์ ในสมัยรัชกาลที่ 1 เคยใช้เป็นที่สังคายนาพระไตรปิฎก และในสมัยรัชกาลที่ 5 ใช้พื้นที่วัดเป็นสถานที่สร้างเมรุพระราชทานเพลิงศพพระราชวงศ์ และโปรดเกล้าให้จัดตั้งบาลีวิทยาลัยขึ้น ปัจจุบัน คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (สุดารา สุจฉายา, 2548)

จากการสำรวจพื้นที่พบว่าวัดมหาธาตุมีพื้นที่ขอบเขตรอบวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมูตั้งอยู่ริมถนนพระจันทร์ ภายในเป็นกลุ่มอาคารโบสถ์ วิหาร ก่ออิฐถือปูนและหลังคาทรงไทย มีลานโล่งระหว่างอาคาร ปัจจุบันการใช้พื้นที่ของวัด เป็นวัดที่มีทั้งภิกษุ สามเณร ชี และบุคคลทั่วไปเข้าไปศึกษาเรียนรู้พุทธศาสนาได้ และผู้คนทั่วไปยังนิยมไปประกอบพิธีทางศาสนาในวัดนี้ได้อยู่ มีการแบ่งส่วนของสถานที่ของกุฏิสงฆ์ออกเป็นอีกส่วนหนึ่ง คือ เขตสังฆาวาส

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร จากการสำรวจพื้นที่และสัมภาษณ์พบว่าโดยทั่วไปจะเรียกชื่อวัดสั้นๆว่า “วัดราชประดิษฐ์” แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าโดยทั่วไปผู้ที่มาใช้พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์จะไม่ทราบถึงตำแหน่งที่ตั้ง และรายละเอียดต่างๆของวัด ไม่มีการกล่าวอ้างถึงในการสัมภาษณ์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสำรวจพื้นที่และตรวจเอกสารพบว่า เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น มีเขตสังฆาวาสนั้นจึงห้ามสตรีผ่านเข้าออกมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงปัจจุบัน” (สุดารา สุจฉายา, 2548)

จากการสำรวจพื้นที่พบว่า “วัดราชประดิษฐ์” อยู่ติดกับสวนสราญรมย์และคลองคูเมืองเดิม มีพื้นที่ประมาณ 3 ไร่ 7 งาน ซึ่งมีขนาดเล็กมากกว่าอารามหลวงชั้นเอกดังที่กล่าวมา มีรูปทรงพื้นที่เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าแบ่งเขตพุทธาวาส และสังฆาวาส โดยมีส่วนของเขตพุทธาวาสเป็นส่วนที่มีสุนทรียะทางคติสถาปัตยกรรมไทยโดยวางผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งแนวไปทางทิศเหนือและได้ตามแบบโบราณโดยมีเจดีย์เป็นหลักของวัด เมื่อเข้าไปสักการะพระประธานในวิหารแล้วก็จะได้กราบพระเจดีย์ไปด้วย สิ่งที่น่าสนใจ คือ ปาสาณเจดีย์ เป็นเจดีย์ประดับหินอ่อน และวิหารหลวง ที่ประดับหินอ่อนและทำมุข ในพระวิหารหลวงมีจิตรกรรมฝาผนัง มีสถาปัตยกรรมอื่นๆ คือ ปรางค์ขอม, ปราสาทพระบรมรูป (ปราสาทพระจอม), ปราสาทพระไตรปิฎก ฯลฯ

วัดบวรสถานสุทธาวาส จากการสัมภาษณ์ในพื้นที่ทั่วไปในกรุงรัตนโกสินทร์ไม่เป็นที่รู้จัก และกล่าวถึง แต่จากการสัมภาษณ์กับผู้ที่มาใช้พื้นที่บริเวณโรงละครแห่งชาติจะเรียกชื่อวัดนี้ว่า “วัดพระแก้ววังหน้า” เป็นวัดในพระราชวังบวรสถานมงคลจึงไม่มีพระภิกษุจำพรรษา สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วเสร็จในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและได้รับพระราชทานนามว่า วัดบวรสถานสุทธาวาส (สุดราฯ สุจฉายา, 2548)

จากการสำรวจพื้นที่พบว่าปัจจุบัน วัดนี้หลงเหลือเพียงพระอุโบสถ ตั้งอยู่ในสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ พระอุโบสถเป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ภายในมีภาพจิตรกรรมฝาผนังตามคติพุทธ มีเทพชุมนุมหลังพระประธาน และมีภาพสุริยะเทพ-จันทร์เทพอยู่ทางด้านซ้ายและขวา ด้านหลังพระอุโบสถมีรูปปั้นพระพิฆเนศวร วัดนี้ไม่มีการประกอบสังฆกรรมใด ๆ แต่จะใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีไหว้ครูพิธีครอบครู และพิธีมงคลต่าง ๆ ของบรรดานาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และกรมศิลปากร

ภาพที่ 4.17 ชุดภาพวัดในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

3) สถานที่ราชการ จากการสำรวจการใช้ที่ดินในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ผู้วิจัยพบว่ามี การก่อสร้างสถานที่ราชการอยู่ทั่วบริเวณทุกทิศทาง และจากการตรวจเอกสารพบว่าสถานที่ ราชการมีมาตั้งแต่ “สมัยต้นรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 1-3 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเป็น ผู้ว่าราชการงานเมืองโดยที่พระราชโอรสหลายพระองค์เป็นผู้รับพระราชทานโองการไปดำเนินใน ด้านต่างๆ ดังนั้นสถานที่ราชการจึงอยู่ในพระบรมมหาราชวัง พระราชวัง วังของพระบรมวงศานุ วงศ์ รวมทั้งบ้านขุนนางหรือเสนาบดีที่มีภารกิจตามพระราชประสงค์ เช่น ศาลลูกขุนใน ศาลา ลูกขุนนอก คลังดินปืน โรงไหม คลังสินค้า” (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534) ในสมัยรัชกาลที่ 5 สถานที่ ราชการที่สำคัญที่สุดยังคงอยู่เป็นพระบรมมหาราชวัง แต่ได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ใน พื้นที่พระราชฐานชั้นนอก โดยโปรดเกล้าฯ ให้รื้อถอน ก่อสร้าง หรือปรับปรุงอาคารต่างๆ มากมาย เช่น โรงช่างสิบหมู่ และโรงหล่อกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร, ที่ทำการกระทรวงยุติธรรมและศาล สถิตย์ยุติธรรม, กระทรวงกลาโหม, พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร, มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, โรงเรียนราชินี เป็นต้น ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงมี สถานที่ราชการเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะบริเวณคลองคูเมืองเดิมที่ทวีความหนาแน่นขึ้น ในสมัยนี้มีการ จัดสร้างสถานที่ราชการขึ้นเป็นแห่งแรกโดยไม่ต้องอาศัยพระราชวังหรือวังเช่นแต่ก่อน ซึ่งในพื้นที่ รัตนโกสินทร์ชั้นในมีสถานที่ราชการเพิ่ม ได้แก่ กระทรวงการต่างประเทศวังสราญรมย์, กระทรวง พาณิชย์, กรมการรักษาดินแดน, สถานที่ตำรวจนครบาลพระราชวัง, หอสมุดวชิราวุธ และในสมัย รัชกาลที่ 7 เป็นช่วงเศรษฐกิจตกต่ำที่สืบผลมาจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้ไม่ปรากฏสถานที่ ราชการเพิ่มขึ้นมากนัก แต่มีที่สำคัญในพื้นที่นี้ คือ กรมแผนที่ทหาร ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 8 นั้นแม้ จะครองราชย์ไม่นานแต่ก็มีสถานที่ราชการที่สำคัญ คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครั้นมาถึงสมัย รัชกาลที่ 9 ซึ่งมีระยะเวลาการครองราชย์ที่ยาวนานจนกระทั่งปัจจุบัน บ้านเมืองมีความเจริญใน ทุกๆ ด้าน การบริหารประเทศแบ่งออกเป็นขอบข่ายงานต่างๆ จึงทำให้มีสถานที่ราชการเพิ่มขึ้น มากมาย และขยายออกจากคลองคูเมืองเดิมไปตามถนนที่ตัดใหม่ในสายต่างๆ สถานที่ราชการ เหล่านี้จะถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นหน่วย งานนั้นๆ โดยเฉพาะ (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534)

จากการสำรวจพื้นที่และตรวจเอกสารพบว่าสถานที่ราชการมีประวัติศาสตร์และความงาม ของรูปแบบ อาคารสถานที่ที่เป็นไปตามยุคสมัยที่แตกต่างหลากหลาย ผู้วิจัยจึงได้แบ่งกลุ่มของ สถานที่ราชการที่สำคัญในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในโดยจำแนกตามหน้าที่ใช้สอย ได้แก่

- สถานที่ราชการที่เกี่ยวกับพระบรมมหาราชวัง ได้แก่ สำนักพระราชวัง สำนักราช เลขาธิการ ราชบัณฑิตยสถาน ที่ทำการของทหารรักษาพระราชวัง พิพิธภัณฑ์วัดพระศรี

รัตนศาสดาราม โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (ชาย) คณะ
องคมนตรีไทย สโมสรข้าราชการ

- สถานที่ราชการทหาร ได้แก่ กระทรวงกลาโหม กรมแผนที่ทหาร กรมพระ
ธรรมนูญ หน่วยบัญชาการกำลังสำรอง ราชนาวิสัยสโมสร กรมกิจการพลเรือนทหารเรือ

- สถานที่ราชการหน่วยงานรัฐ ได้แก่ กระทรวงยุติธรรม ศาลฎีกา สำนักอัยการ
สูงสุด ศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง กรมศิลปากร

- พิพิธภัณฑ์และโรงละคร ได้แก่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหอศิลป์เจ้าฟ้า พิพิธภัณฑ์หอศิลป์พระศรี พิพิธภัณฑ์การเรียนรู้
แห่งชาติ (มิวเซียมสยาม) พิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พิพิธภัณฑ์
ปิ่นใหญ่วิไลย พิพิธภัณฑ์กรมที่ดิน ตึกถาวรวัตถุ (ตึกแดง) โรงละครแห่งชาติ

- สถานศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ (วิทยาลัย
นาฏศิลป์) โรงเรียนราชินี โรงเรียนวัดราชบพิธ โรงเรียนข่าวทหารบก โรงเรียนพาณิชยการ
ตั้งตรงจิตร

- สถานที่ราชการอื่นๆ ได้แก่ กองการท่องเที่ยวสำนักปลัดกรุงเทพมหานคร สถานี
ตำรวจนครบาลพระราชวัง สถานแรกรับเด็กและเยาวชนหญิงสถานพินิจและคุ้มครองเด็ก
กระทรวงยุติธรรม

ภาพที่ 4.18 ชุดภาพแสดงสถานที่ราชการในรูปแบบต่างๆในกรุงเทพมหานครชั้นใน

4) **ที่อยู่อาศัย ย่านและตลาด** จากการสำรวจพื้นที่ การสำรวจการใช้ที่ดินพบว่าในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์มีกลุ่มการใช้พื้นที่เป็นที่อยู่อาศัย ย่าน และตลาดอยู่เป็นจำนวนน้อย และจากการสัมภาษณ์ ที่อยู่อาศัย ย่านและตลาด เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปของคนที่ใช้พื้นที่ แต่มักจะถูกเรียกรวมกันในชื่อๆเดียว เช่น ท่าพระจันทร์ ท่าช้าง ท่าวัง ท่าเตียน เป็นต้น

จากการตรวจเอกสารพบว่า ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้น ราษฎรทั่วไปต้องพึ่งทางน้ำเป็นทางคมนาคม การติดต่อค้าขาย และเป็นสาธารณูปโภค ราษฎรส่วนใหญ่ใช้เรือเป็นพาหนะและมีจำนวนมากที่ใช้เรือประทุนและเรือนแพเป็นที่พักอาศัย บ้านเรือนและเรือนแพของราษฎรจึงมักปลูกหรือจอดอยู่ริมแม่น้ำ ริมคลอง ส่วนบรรดาวังเจ้านายและบ้านเรือนของเสนาบดี ขุนนางและราษฎรทั่วไปจะอยู่ภายในเขตกำแพงพระนคร และในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอนันตมหิตล ที่ดินในบริเวณนี้ส่วนใหญ่เป็นของทางราชการและของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ หรือที่ดินที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้เป็นกรรมสิทธิ์แก่บรรดาขุนนาง ข้าราชการในรัชกาลที่ผ่านมา ต่อมาในช่วงเวลาที่ที่ดินในบริเวณนี้มีราคาสูงขึ้น การที่จะนำมาสร้างเป็นบ้านเดี่ยวที่มีที่ดินกว้างขวางล้อมรอบเช่นที่เคยทำมาในอดีตจึงไม่เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ ดังนั้นการสร้างอาคารพักอาศัยเพิ่มเติมขึ้นใหม่ในบริเวณนี้จึงเป็นการสร้างอาคารประเภทบ้านแถว หรือตึกแถว ซึ่งใช้อยู่อาศัยและค้าขายไปด้วยเป็นส่วนใหญ่เพราะใช้พื้นที่ค่อนข้างจำกัด และสร้างได้จำนวนหลายคูหาต่อกัน และสร้างตามแนวนอนหลักเพื่อใช้ทำการค้าที่ชั้นล่างรวมทั้งอยู่อาศัยที่ชั้นบน ที่อยู่อาศัยประเภทตึกแถวนี้ดำรงคงอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน (เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534)

- **ท่าพระจันทร์** จากการสำรวจพื้นที่พบว่า เป็นทั้งที่อยู่อาศัย ย่าน ตลาดและชุมทางคมนาคมทางน้ำ โดยพัฒนามาจากการที่เป็นจุดรับส่งคนโดยสารระหว่างฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรี ลักษณะของอาคารยังคงเป็นตึกแถวหลายคูหาเรียงรายไปตามถนนมหาธาตุ มีตรอก มีซอยย่อยอยู่ภายใน เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและร้านค้า การค้าที่มีลักษณะเด่น คือ พระเครื่องและวัตถุมงคล อาหารสำเร็จรูป

- **ท่าช้างวังหลวง** จากการสำรวจพื้นที่พบว่า ปัจจุบันใช้เรียกครอบคลุมทั่วบริเวณ ทั้งท่าเรือตลาด ย่าน ที่อยู่อาศัย พบตึกแถวบริเวณที่ก่อสร้างตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นอาคารพาณิชย์แบบพักอาศัย บริเวณด้านหน้าเป็นตลาดขายของเบ็ดเตล็ดที่ขยายตามแนวทางเท้าไปด้านหน้าสโมสรราชนาวิ และอาหารสำเร็จรูป อีกทั้งมีบริการการท่องเที่ยวทาง

น้ำ เป็นจุดเชื่อมต่อการคมนาคมที่สำคัญทางน้ำ และทางบก ต่อมามีการสร้างแพลตฟอร์มเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นอาคารสูง 5 ชั้น

- **ท้าววัง** จากการสำรวจพื้นที่ พบว่าเป็นสถานที่ตั้งของชุมชนที่ไม่มีค้อยเป็นที่รู้จักและกล่าวถึงในการสัมภาษณ์ เป็นชุมชนเล็กๆอยู่ระหว่างท่าช้างและท่าพระจันทร์ มีพื้นที่ ๑.๕ ไร่ เป็นของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และม.ศิลปากร บ้านเรือนบางส่วนล้ำเข้าไปในพื้นที่ในการดูแลของกรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชนาวี และจากการพูดคุยกับคนในชุมชนมีความเชื่อว่าพื้นที่ชุมชนนี้เป็นพื้นที่เก่าแก่ และเป็นของลูกหลานข้าราชการบริพารเก่าวังท่าพระที่สืบกันมายาวนาน ซึ่งตรงกับการตรวจเอกสารที่พบเจอในโครงการปรับปรุงชุมชนท้าววังว่า “เป็นลูกหลานสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ตามหลักฐานที่ปรากฏ นอกจากนั้นก็ยังมีหน้าที่ยื่นอื่นๆอีกหลายอย่าง ในเวลานั้นที่ท้าววังแห่งนี้เป็นที่เรือสำคัญ มีเรือที่ชาวสวนผลไม้ทางฝั่งธนบุรีนำผลไม้มาจอด ข้าราชการบริพารเหล่านี้ มีหน้าที่อยู่ 3 อย่าง จัดหาอาหารส่งเข้าทั้งวังหลวงและวังท่าพระ นอกจากนั้นก็ยังจัดดอกไม้ส่งไปด้วย” (ออนไลน์, <http://arsomsilp.ac.th/>, 2514) ที่อยู่อาศัยเป็นบ้านเรือนทั้งไม้และปูน ปลูกสร้างในสองฟากของตรอกหรือซอยซึ่งไม่กว้างนัก ปัจจุบันมีอยู่ 80 หลังคาเรือน ซึ่งมีการปรับปรุงทาสีบ้านในสีสันสดใส ฟากหนึ่งขนานด้วยกำแพงเก่า อีกฟากหนึ่งขนานด้วยแพลตฟอร์มของกองทัพบก

- **ท่าเตียน** จากการสำรวจพื้นที่และสัมภาษณ์รวมถึงการตรวจเอกสารพบว่า เป็นแหล่งย่านชุมชนที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป มีตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการสร้างตึกแถวสองชั้นล้อมรอบตลาดใหญ่ไว้ภายในตึกแถวดังกล่าวชั้นล่างใช้เป็นการค้าส่วนชั้นบนใช้เป็นที่พักอาศัย ท่าเตียนเป็นสถานการค้าและแหล่งชุมชนชาวจีน สภาพโดยทั่วไปชุมชนท่าเตียน เป็นชุมชนที่อยู่ติดแม่น้ำเจ้าพระยาตลอดแนวแม่น้ำเนื้อที่บริเวณ 3.5 ไร่ จำนวนบ้านเรือน 800 ครัวเรือน เป็นที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เป็นอาคารพาณิชย์สมัย ร.5 เป็นสถาปัตยกรรมยุโรปสมัยเรอเนซองส์ (แน่น้อย ศักดิ์ศรี, 2534) บริเวณริมน้ำปลูกที่รุกคลองค่อนข้างหนาแน่น อาชีพเป็นการค้าขาย ตลอดแนวย่านถนนท้ายวัง มีการขนส่งที่สำคัญจะเห็นได้ว่าการค้าขายทางด้านทิศเหนือของตลาด เป็นย่านการค้าอาหารแห้ง กะปิ น้ำปลา ของแห้งจากทะเล ในอดีตส่วนทางใต้เป็นแหล่งจำหน่ายน้ำมันเบนซิน มะพร้าว และน้ำตาลปี๊บ ปัจจุบันพบว่าได้มีการพัฒนาพื้นที่อาคารบางส่วนที่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นโรงแรม และร้านอาหาร

ภาพที่ 4.19 ชุดภาพแสดงที่อยู่อาศัย ย่าน ตลาดในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

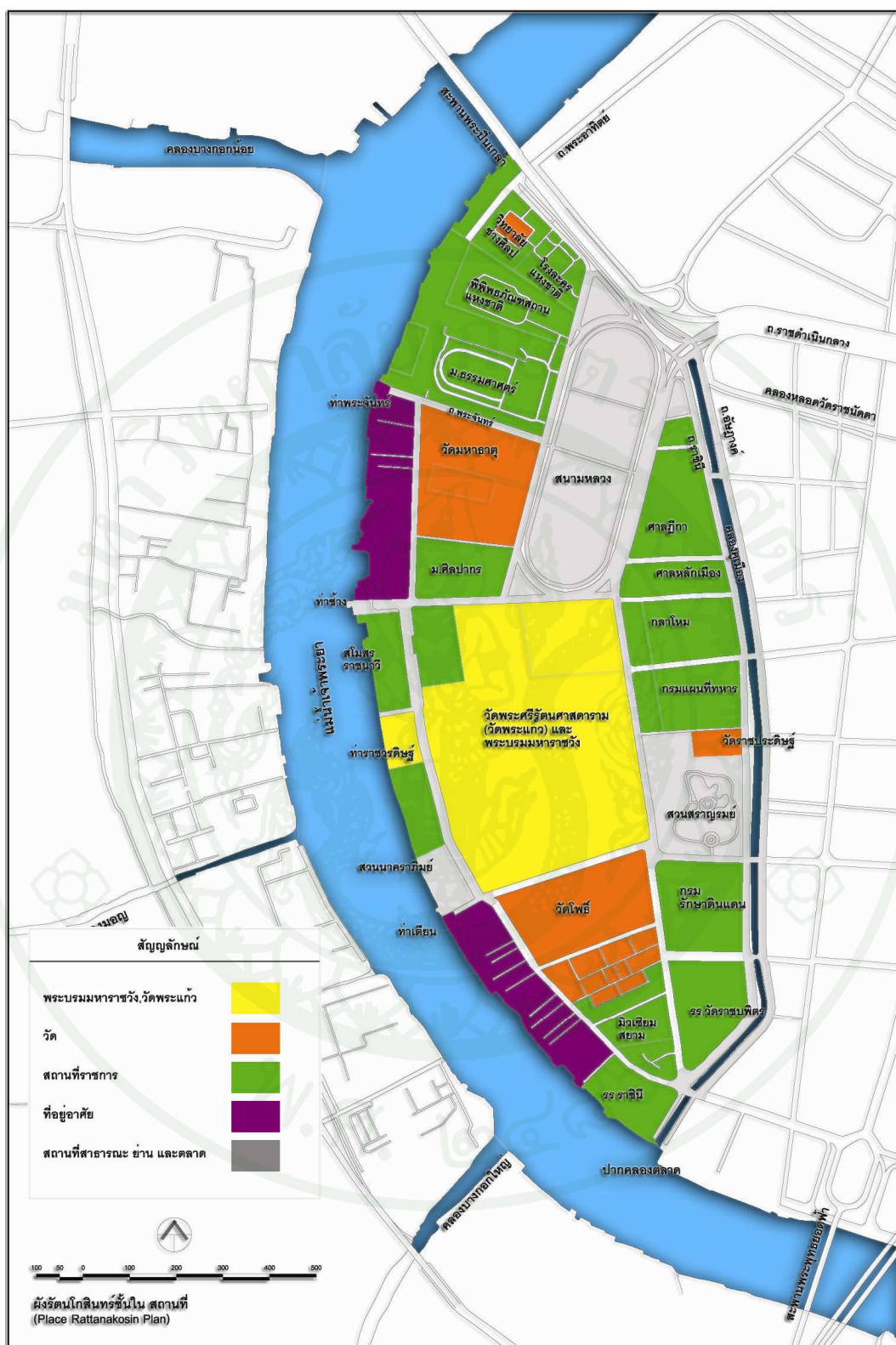
5) **สถานที่สาธารณะ** จากการสำรวจพื้นที่และตรวจเอกสารจะพบได้ว่าสถานที่สาธารณะส่วนหนึ่งมีความสอดคล้องกับพื้นที่สีเขียวและพื้นที่ว่างดังที่กล่าวมา แต่จะแตกต่างกันในบางสถานที่ เพราะพื้นที่สีเขียวบางที่ไม่เป็นสถานที่สาธารณะ คือ ไม่เปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าใช้ได้ เช่น ทหาราชวรดิษฐ์ สวนขวาที่พระบรมมหาราชวัง หรือพื้นที่ว่างในสถานที่ราชการต่างๆ เป็นต้น อีกทั้งพื้นที่ว่างในส่วนที่กล่าวมาบางพื้นที่เป็นพื้นที่ว่างที่เกิดจากมองเห็นทางสายตาเท่านั้น เช่น จุดเชื่อมต่อของถนน เป็นต้น

จากการสำรวจพื้นที่พบว่าพื้นที่สาธารณะหลายแห่งถูกควบคุมโดยรัฐให้มีเวลาในการใช้พื้นที่คือมีเวลาเปิดและปิด มีการรักษาความปลอดภัย เพราะต้องการการดูแลรักษาพื้นที่ให้มีความสมบูรณ์เพื่อประโยชน์ในทุกทางเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญสูงในการจัดกิจกรรมทั้งจากประชาชนทั่วไป จากทางราชการ และจากงานพระราชพิธี เช่น สนามหลวง ทหาราชวรดิษฐ์ เป็นต้น

พื้นที่สาธารณะส่วนใหญ่มักใช้เป็นพื้นที่พักผ่อน ออกกำลังกาย หรือประกอบกิจกรรมต่างๆของประชาชน เช่น สนามหลวง สวนสราญรมย์ สวนนาคราภิรมย์ เป็นต้น สถานที่สาธารณะบางส่วนประชาชนสามารถเข้าไปใช้พื้นที่ในลักษณะของการประกอบอาชีพ แต่ไม่มีสิทธิครอบครองพื้นที่นั้นๆจึงทำให้มีประชาชนจำนวนมากเข้าไปใช้พื้นที่บริเวณทางเท้าว่างสิ่งของที่ขายได้จนดูคล้ายตลาดกลางแจ้ง และตลาดกลางคืน อีกทั้งประกอบกับผู้คนนิยมที่จะเข้ามาใช้พื้นที่ดังกล่าวเพื่อจับจ่ายเลือกซื้อสินค้าและเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจไปในตัวด้วย เช่น คลองคูเมืองเดิม ทางเท้าถนนจันทร์ ทางเท้าถนนมหาราช ลานโล่งท่าช้าง ลานโล่งท่าพระจันทร์ เป็นต้น

ภาพที่ 4.20 ชุดภาพแสดงพื้นที่สาธารณะในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

ภาพที่ 4.21 ผังแสดงกลุ่มสถานที่ในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน โดยจำแนกจากการใช้ที่ดิน

2.2 สิ่งปลูกสร้างและสถาปัตยกรรม

จากการสัมภาษณ์ผู้ใช้พื้นที่ในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในพบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนมากจะพูดถึงความงามในพื้นที่นี้ในลักษณะของแทนความหมายเป็นความงามทางสถาปัตยกรรม เช่น ความงดงามของวัด ความสวยงามและมีคุณค่าของพระบรมมหาราชวัง ความสวยงามของตึก อาคาร เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการสะท้อนความงามทางสถาปัตยกรรมสิ่งปลูกสร้างที่เป็นกายภาพที่มองเห็นจับต้องได้ ดังจะยกตัวอย่างการให้สัมภาษณ์ของผู้ใช้พื้นที่บางท่าน

“ถ้าพูดถึงเรื่องความงามผมว่า ตึก อาคาร สถานที่ที่มันมีอยู่มาแต่ก่อนมันสวยงามของมันอยู่แล้ว” (อาจารย์มหาวิทยาลัยศิลปากรท่านหนึ่ง)

“ทั้งบรรยากาศ สถานที่ โบราณสถาน อาคารบ้านเรือนต่างๆ ก็รู้สึกสวยงาม เช่น วัดพระแก้ว พระราชวังเก่า” (นักศึกษา)

“สิ่งที้งดงามที่มองเห็นก็คือ โบราณสถาน อาคาร บ้านเรือน โบราณสถานที่มีความคุณค่า เช่นวัดพระแก้ว หรือสถานที่ต่างๆ” (ประชาชน)

“รู้สึกภูมิใจครับ ได้ยืนมานั่งอยู่ เห็น วัดพระแก้วมรกต เห็นศาลหลักเมือง เห็นพระแม่ธรณี มหาลัทธิธรรมศาสตร์” (พนักงานรักษาความปลอดภัย)

ดังที่กล่าวมาแล้วผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ว่า การแสดงออกทางความงามของพระราชวัง วัดพระแก้ว ตึก อาคาร บ้านเรือน ที่มักพูดถึงนั้น คือ สิ่งปลูกสร้างและสถาปัตยกรรม (Building and Architecture) ซึ่งจากการสำรวจและวิเคราะห์พื้นที่จึงพบว่า ในพื้นที่รัตนโกสินทร์ชั้นในพบเห็นสถาปัตยกรรมสิ่งปลูกสร้างที่มีความแตกต่างกัน 3 ประเภท คือ 1) สถาปัตยกรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ 2) สถาปัตยกรรมร่วมสมัย 3) สถาปัตยกรรมอื่น

1. สถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ คือ รูปแบบของสถาปัตยกรรมในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลปัจจุบัน) เป็นยุคที่ได้รับอิทธิพลจากอยุธยา จากตะวันตก และจากประเทศจีน โดยแยกรูปแบบออกเป็นประเภทได้ดังนี้

- **วัด** ในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น มีรูปแบบดำเนินรอยตามแบบสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา เช่น การสร้างโบสถ์วิหารให้มีฐานโค้ง การสร้างหอไตรหรือหอพระไตรปิฎกกลางน้ำ เป็นต้น (แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, 2534) ในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่ได้รับอิทธิพลจีน การ

เปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัด เช่น ได้เอาข้อฟ้า ไบระกา หางหงส์ ออก โดยเปลี่ยนมาเป็นก่อกฐี ถีอปูนและใช้ลวดลายดินเผาเคลือบประดับหน้าแทนการใช้ ไม้สลักแบบเดิม นิยมใช้เสา เป็นสี่เหลี่ยมทึบ ไม่มีบัวเสา วัดเป็นสถานที่สำคัญในการแสดงออกทางศิลปะไทยแขนง ต่างๆอย่างน่าสนใจ สถาปัตยกรรมในรูปแบบของยุคนี้ ได้แก่ วัดพระแก้ว วัดโพธิ์ วัด มหาธาตุ วัดบวรสุทธาวาส และวัดราชประดิษฐ์ (โชติ ภัลยาณมิตร, 2517)

- **วัง** สร้างตามแบบกรุงศรีอยุธยา 3 แห่ง คือพระบรมมหาราชวัง พระราชวังบวรสถานมงคล พระราชวังบวรสถานพิมุข โดยทั้งตำแหน่งที่ตั้งนั้นยึดหลักยุทธศาสตร์เป็น สำคัญ ตามตำราพิชัยสงคราม คือ "มีแม่น้ำโอบล้อมภูเขาหรือหากหาภูเขาไม่ได้ มีแม่น้ำ เพียงอย่างเดียวก็ได้ เรียกว่า "นาคนาม" (สุดรา สุธงษา, 2548) วัง เป็นที่อยู่อาศัยของ พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางไทยผู้ สูงศักดิ์ในสมัยนั้น เรียกขาน ตามแต่บรรดาศักดิ์ ให้เห็นถึงยศที่ชัดเจน เช่น พระตำหนัก พระที่นั่ง พระวิมาน หรือพระ มหาปราสาท วังหลายแห่งเป็นจุดเริ่มต้นของการแสดงออกทางศิลปะไทยแขนงต่าง ๆ อัน เนื่องจากวังมักเป็นโรงงานช่างหรือโรงฝึกงานช่าง อย่างช่างสิบหมู่ ในพื้นที่ศึกษาพบวังใน หลายรูปแบบ ที่สำคัญได้แก่ หมู่พระที่นั่งมหาราชเทียร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระราชวังบวรวิเศษ (พิพิธภัณฑสถานแห่ง) วังท่าพระ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระที่ นังราชกรัณยสภา พระที่นั่งบรมพิมาน (เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534)

- **ที่พักอาศัย** ในการประยุกต์ยุคแรก ๆ เรือนไม้จะนำศิลปะตะวันตกมาประยุกต์ เช่นเรือนปั้นหยา ซึ่งดัดแปลงมาจากเรือนไม้ของยุโรป สร้างขึ้นในพระราชวังก่อน แพร่หลายสู่บ้านเรือนประชาชน ปัจจุบันเรือนไทยจะได้รับอิทธิพลตะวันตก ให้มีแนวโน้ม นำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมอื่นมาด้วย (เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534) ปัจจุบันในพื้นที่พบที่อยู่ อาศัยเป็นตึกแถว อาคารพาณิชย์และเรือนไม้ปลูกกันเองริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณ ชุมชนต่างๆ

2. **สถาปัตยกรรมร่วมสมัย** เป็นสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตกอีกทั้งมี รูปแบบที่ผสมผสานรูปแบบความเป็นไทยไปในสถาปัตยกรรมนั้นๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดย่าน ตลาดเป็นศูนย์กลางชุมชน ทำให้เกิดที่พักอาศัยและร้านค้าตามย่านต่างๆ เรียกสถาปัตยกรรม เช่นนี้ว่า เรือนโรง มีลักษณะเป็นเรือนพื้นดินดิน ไม่ตั้งอยู่บนเสาสูงเช่นเรือนไทยในอดีต ตั้งอยู่ย่าน ชุมชนการค้าชาวจีนที่เข้ามาทำการค้าขาย โดยเปิดหน้าร้านสำหรับขายของ ส่วนด้านหลังไว้พัก

อาศัย เมื่อเรียงรายกันเป็นแถว จึงกลายเป็น ห้องแถว จากการสำรวจพื้นที่พบว่ามีสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัยนั้นมีทั้งลักษณะที่ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบเกือบ 100 % เช่น อาคารแบบนีโอคลาสสิก หรือรูปแบบเรอเนซองส์ เป็นต้น และรูปแบบที่เป็นลักษณะสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ เช่น มีตัวอาคารเป็นแบบตะวันตกแต่หลังคาทรงไทย เป็นต้น ส่วนมากสร้างเป็นอาคารสำคัญต่างๆ แยกเป็น 2 กลุ่ม คือ อาคารที่ทำการขนาดใหญ่ และอาคารพาณิชย์ที่อยู่อาศัย

- **อาคารที่ทำการขนาดใหญ่** ผู้วิจัยพบว่าเป็นอาคารที่มีลักษณะสูงใหญ่ โดดเด่นด้วยลักษณะของอาคารที่เป็นตึกแต่จะมีรูปแบบของสถาปัตยกรรมไทยเข้าไปผสมผสาน ตัวอย่างที่สำคัญของอาคารเหล่านี้ ได้แก่

กระทรวงกลาโหม เป็นอาคาร 3 ชั้น งดงามด้วยสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก แบบนีโอปัลลาเดียน ลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม คือ ผัง มีลักษณะเกือบสี่เหลี่ยมจัตุรัสโอบล้อมลาน อาคารหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเน้นทางเข้าด้วยมุขหน้าจั่วทรงโรมันตกแต่งด้วยปูนปั้น หน้าต่างบริเวณชั้น 3 ของมุข เป็นหน้าต่างบานโค้งส่วนที่เป็นช่องแสงติดกระจกสีต่างๆ มีปูนปั้นประดับแตกต่างกันแต่ละ มุขชั้นที่ 2 มีระเบียงขนาดใหญ่และต่อรองรับด้วยเสากลมขนาดใหญ่ หัวยุโรปเป็นระเบียง 6 ต้น ด้านหน้าของระเบียงใหญ่ประดับด้วยสัญลักษณ์สามเหล่าทัพ คือ กองจักร สมอ และปีกอยู่บนพื้นรูปสี่เหลี่ยมสีทอง ทางด้านซ้ายและขวาของรูปสัญลักษณ์มีอักษรคำโคลง ด้านหน้าอาคารเป็นสนามหญ้ากว้างตกแต่งด้วยปืนใหญ่โบราณหลายกระบอก

ศาลฎีกา “มันเป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมรูปแบบหนึ่งที่เข้ามาในประเทศไทยในราวๆ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 โดยสไตล์ของมันก็จะเป็รูปร่างหน้าตาที่เรียบง่าย ตัดการใช้ลวดลายไทยออกทั้งหมด หลังคาที่เป็นทรงจั่ว ก็จะเป็นหลังคาแบบดาดฟ้าเรียบๆ ซึ่งคนในยุคนั้นเขาเรียกว่า สถาปัตยกรรมแบบทันสมัย รูปร่างหน้าตาก็เหมือนกล่องสี่เหลี่ยมพับไปพับมาอะไรอย่างนี้ ซึ่งเป็นสไตล์สถาปัตยกรรมที่ ณ ขณะนั้นในยุโรปกำลังเป็นที่นิยม แต่ในสังคมไทยเราก็หยิบเอามาใช้ ตามทัศนะผมซึ่งเป็นการตีความก็คือ ในยุคนั้นคณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตย ตั้งใจที่จะหยิบเรื่องรูปแบบ Modern Architecture มาใช้ในลักษณะที่เป็นสถาปัตยกรรมในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งอันนี้ผมคิดว่าเป็นคุณค่าที่สำคัญของสถาปัตยกรรมในยุคนั้น ยิ่งไปรวมกับคุณค่าที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกเฉลิมฉลองในคราวที่ ประเทศไทยได้เอกราช

ราชสมบูรณ์ทางการศาลนี้ ก็ยังมีความสำคัญมากเข้าไปใหญ่” (ชาติรี ประกิตนันทการ, 2556)

โรงละครแห่งชาติ เป็นอาคารคอนกรีต 2 ชั้น รูปตัวที เป็นแบบทรงไทยประยุกต์ โดยผสมผสานระหว่างหลังคาทรงไทยชั้น 2 ชั้น มุงกระเบื้องเคลือบสี ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ปูนปั้น เรียบแบนต่อเป็นแผ่นเดียวกันกับตัวตึกแบบตะวันตก ประดับปูนปั้นนูนสูง รูปพระพิฆเนศ มีซุ้มจระนำข้างละ 3 ซุ้ม ตีฉาบฉลุโลหะซุ้มละภาพ เป็นภาพพระนารายณ์ พระพรหม และพระอิศวร ส่วนซุ้มจระนำด้านซ้ายเป็นภาพเทพเจ้าแห่งดุริยางคศิลป์ เรียงจากหน้าโรงไปหลังโรงคือ พระวิศณุกรรม พระพรคนธรรพ์ และพระปัญจสีขร ได้ซุ้มจระนำทั้ง 2 ข้างมีภาพปูนปั้นครึ่งซีกรูปเศียรครุฑทางนาฏศิลป์ ข้างละ 5 เศียรทั้งสองข้างเป็นภาพอย่างเดียวกันหากแต่กลับจากซ้ายเป็นขวาเท่านั้น คือ พระ นาง ยักษ์ ลิง ฤาษี ห้องโถงด้านหน้าของโรงละคร ช่องขวาด้านตะวันออก เป็นรูปราชัตให้วครุชาติรี ช่องกลางเป็นรูปพระนารายณ์ ช่องซ้ายด้านตะวันตกเป็นรูปเจ้าเงาะและนางรจนาทอนเลือกคู่เป็นสัญลักษณ์ของ ละครนอก (กรมศิลปากร, 2539)

ตึกถาวรวัตถุ สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมขอม มุงกระเบื้องกาบูนีลสีดำ ประดับด้วยบราลีสีเดียวกัน ตอนกลางมีอาคารพระปราสาทถึง ๓ หลัง และสุดปีกของอาคารมีเรือนธาตุแบบนี้ทั้งสองข้างป้อมลมอาคารประดับลายปูนปั้น เฉพาะหลังกลางมีลายที่หัวเสาและฐานเสาประดิษฐ์จากฐานกลีบบัว ประติมากรรมประติมากรรมของเรือนกลางเป็นรูปโค้งแหลมแบบสถาปัตยกรรม Gothic นอกนั้นเป็นประติมากรรมที่เหลี่ยมธรรมดา ช่องทางเข้าออกอยู่กึ่งกลางของปีกซ้ายของอาคาร ซุ้มประตูรูปโค้งแหลมสูงจรดส่วนหลังคา มีหน้าบันเพียงชั้นเดียว อาคารด้านหลังประดับหน้าบัน มีระเบียบตลอดความยาวของอาคาร ตัวอาคารยกพื้นสูง ฐานอาคารก่ออิฐถือปูนแบบฐานปัทม์ มีบันไดขึ้นทั้งหน้าและหลังเป็นระยะๆ ตลอดอาคารด้วย ปัจจุบันอาคารหลังนี้เป็นที่ทำการของส่วนราชการ ๓ หน่วย คือ ปีกขวาเป็นที่ทำการของกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร และที่ทำการของศูนย์นราธิปเพื่อการค้นคว้าและวิจัยทางสังคมศาสตร์ ซึ่งเป็นสาขาของหอสมุดแห่งชาติ ปีกซ้ายเป็นที่ทำการของราชบัณฑิตยสถาน (กรมศิลปากร, 2539)

อาคารอื่นๆ ที่สำคัญ ได้แก่ อาคารกรมแผนที่ทหารซึ่งสร้างตามรูปแบบบาโรก, อาคารหน่วยบัญชาการกองกำลังสำรองสร้างตามรูปแบบนีโอคลาสสิก ตึกสุนันทาลัย ราชินีสร้างตามรูปแบบนีโอคลาสสิก อาคารมิวเซียมสยามสถาปัตยกรรมทรงโคโลเนียลแห่งยุคนีโอคลาสสิก อาคารกรมศิลปากร หรือวังหน้าพระลานตะวันออกสร้างตาม

รูปแบบนีโอคลาสสิกมีภาพเขียนปูนเปียกด้านบนชั้น 2 สถานที่สำรวจพระราชวัง, ศาลหลักเมืองสร้างตามรูปแบบไทยประยุกต์, หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาปัตยกรรมไทยประยุกต์

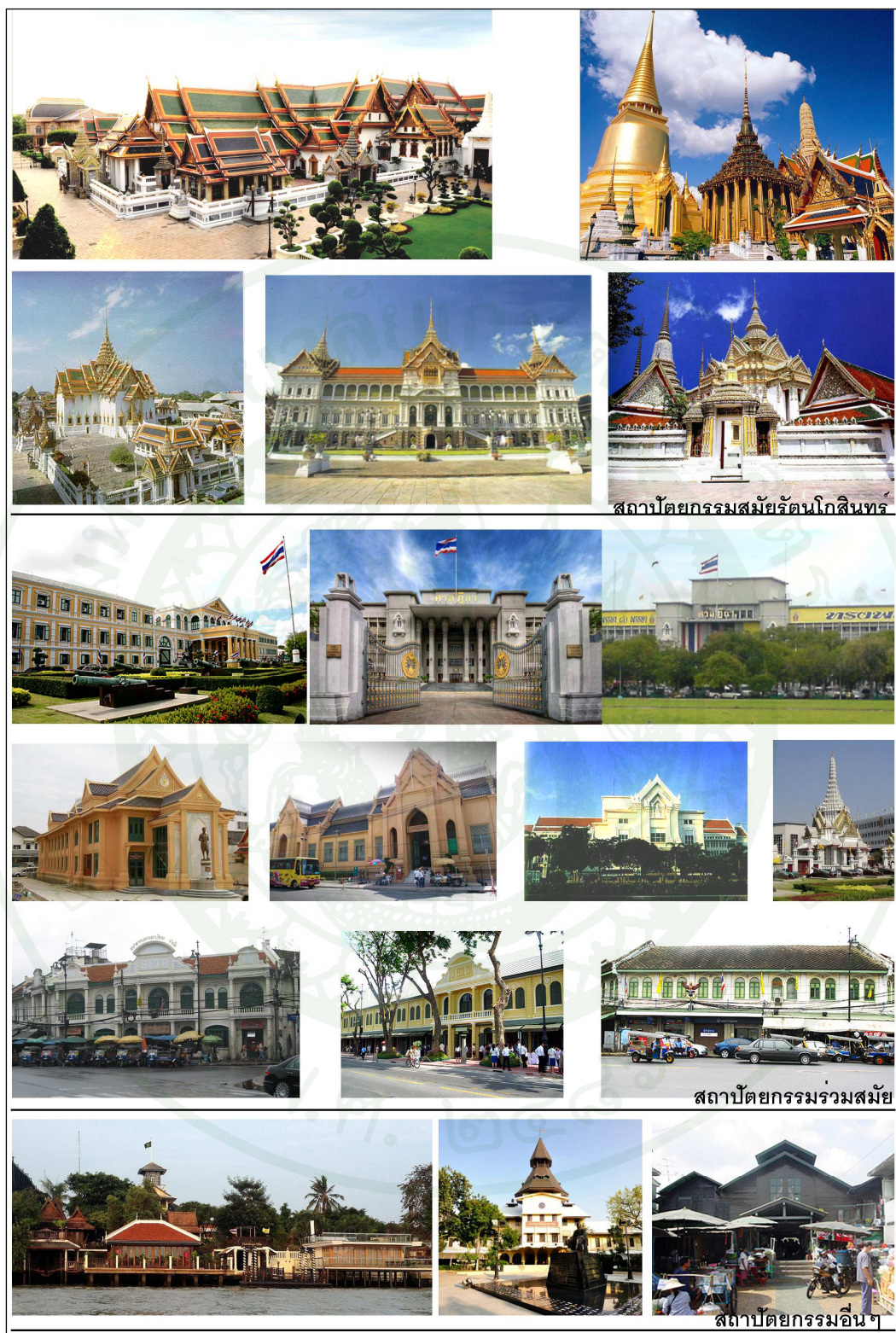
- **อาคารพาณิชย์ที่อยู่อาศัย** ส่วนใหญ่สร้างตั้งแต่รัชกาลที่ 5 และอาคารที่สำคัญมีอยู่ด้วยกัน 3 อาคาร ได้แก่

- **ตึกแถวบริเวณท่าช้าง** มุมนมหาราชเป็นอาคารสูง 2 ชั้น หลังคาทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องว่าว มีกระบังหน้าของอาคาร (pediment) มีประดับลายปูนปั้น เสามีสองแบบ แบบหนึ่งเป็นเสาเหลี่ยมมีรอยเซาะร่อง อีกแบบหนึ่งเป็นเสากลมเรียบ ปลายเป็นลายก้นหอยแบบ Ionic

- **ตึกแถวบริเวณท่าเตียน** เป็นตึกแถว 2 ชั้น ประดับตกแต่งอาคารตามแบบอิทธิพลศิลปะยุโรปสมัยเรอเนซองส์ (RENAISSANCE) หลังคาทรงปั้นหยาแบบไทย ชั้นบนของอาคารแต่ละห้องมีหน้าต่างบานคู่ หน้าต่างเป็นช่องไม้ฉลุ บริเวณที่เป็นช่องทางเข้าสู่ตลาดท่าเตียน มีทั้งหมด 3 ทาง คือ ทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้

- **ตึกแถวริมถนนหน้าพระลาน** เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น หลังคาทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องว่าว ด้านหน้าอาคารมีกระบังหน้า (pediment) ตรงกลางมี 3 ห้อง เป็น pediment ใหญ่ มีลายปูนปั้นรูปดอกบัว ขนาบข้างด้วยแจกันปูนปั้น หน้าต่างโค้งเป็นบานแฝดอยู่ภายในกรอบวงโค้ง ช่องลมหน้าต่าง 2 บานนี้เป็นไม้ฉลุลาย บานหน้าต่างเป็นบานลูกฟักกระดานดุน ประตูมี 2 แบบ ประตูชั้นล่างเป็นบานเฟี้ยม บางบานประตูเป็นบานลูกฟักกระดานดุน ระเบียงปรากฏตรงช่องที่มี pediment เท่านั้น

3. **สถาปัตยกรรมอื่นๆ** จากการสำรวจในพื้นที่นี้ผู้วิจัยคิดว่าเป็นอาคารสิ่งปลูกสร้างที่ไม่สามารถจัดกลุ่มได้ เพราะมีความหลากหลายในรูปแบบและยุคสมัยในการก่อสร้าง รวมไปถึงสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ หรือสถาปัตยกรรมหลังอุตสาหกรรมได้เน้นการสร้างความงามจากรูปทรงและโครงสร้าง วัสดุ การออกแบบโครงสร้าง ออกแบบรูปทรงเป็นกล่อง มีกระจกโค้ง เป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นอาคารที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ หรือสร้างเพิ่มเติมขึ้นในพื้นที่ สถานศึกษา และ สิ่งปลูกสร้างอื่นๆ เช่น ตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, บ้านจักรพงษ์ (สถาปัตยกรรมตะวันตกสไตล์อิตาลีเลียนวิลล่า) ทำเนียบองคมนตรี เป็นต้น

ภาพที่ 4.22 ชุดภาพแสดงสถาปัตยกรรมลักษณะต่างๆในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

2.3 จุดศูนย์รวมและชุมชน

จากการสำรวจพื้นที่ สัมภาษณ์และตรวจเอกสารพบว่าจุดศูนย์รวมและชุมชนในพื้นที่รัตนโกสินทร์ชั้นในมีเกิดจากการรวมกันของกลุ่มคนในสถานที่ใดที่หนึ่งและร่วมกันทำกิจกรรมที่หลากหลายโดยมีผู้ใช้พื้นที่บางคนให้ความเห็นว่า “แต่ละคนมันจะอยู่ในสังคมที่ไม่กว้างนัก ที่เราจะสัมผัสกันแต่มันก็งามของมันอยู่แล้ว ละ กลุ่มศิลปากรก็ศิลปากร กลุ่มธรรมศาสตร์ก็ธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ก็กลุ่มทำพระจันทร์ ทำเทียนก็มีกลุ่มแม่ค้าทำเทียน กลุ่มปากคลองก็มีกลุ่มปากคลองมันก็มีความงาม มีคาแลคเตอร์ของมันอยู่แล้ว” (อาจารย์มหาวิทยาลัยศิลปากรท่านหนึ่ง, ผู้ให้สัมภาษณ์)

จากความคิดเห็นดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าจุดศูนย์รวมและชุมชนจึงไม่ใช่แค่ ย่านชุมชนที่มีที่อยู่อาศัยเดิม แต่พบว่ามีชุมชนและจุดศูนย์รวมของกลุ่มคนที่มารวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมในลักษณะเดียวกัน เช่น ชุมชนสถานศึกษา ชุมชนข้าราชการต่างๆ หรือชุมชนของพ่อค้าแม่ขาย เป็นต้น รวมถึงพื้นที่ หรือสถานที่ที่เป็นจุดศูนย์รวมต่างๆ และสามารถแบ่งกลุ่มได้ดังนี้

1. ชุมชนที่มีที่อยู่อาศัยเดิม จากการสำรวจพื้นที่พบว่ามีชุมชนที่มีที่อยู่อาศัยเดิม ได้แก่

- **ชุมชนทำพระจันทร์** ซึ่งเป็นการเข้ามาของผู้คนจากหลากหลายที่เพราะเป็นจุดที่สามารถเชื่อมต่อจากฝั่งธนบุรีได้ เป็นชุมชนที่มีคนอยู่อาศัยมาแต่เดิม ผู้ที่ใช้พื้นที่ ส่วนใหญ่จะเป็นพ่อค้าแม่ขาย คนที่ใช้พื้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คนที่ใช้พื้นที่วัดมหาธาตุ คนจากพื้นที่อื่นที่สนใจพระเครื่องวัตถุมงคลและคนที่คนที่ใช้พื้นที่โรงพยาบาลศิริราชและบริเวณชุมชนวังหลังฝั่งธนบุรี จุดเด่นที่พบเห็นได้ง่าย คือ ตลาดพระเครื่องวัตถุมงคลทั้งริมถนนและในอาคารพาณิชย์ 2 ชั้น และร้านอาหารหลากหลายที่มีทั้งอยู่ในอาคารติดถนน ริมแม่น้ำ และบนทางเท้า

- **ชุมชนทำซ่าง** เป็นอีกพื้นที่ที่เป็นจุดรวมและชุมชนที่มีขนาดใหญ่กว่าทำพระจันทร์ เพราะมีพื้นที่ที่กว้างกว่า เป็นจุดเชื่อมต่อทั้งทางบกและทางน้ำ โดยเฉพาะการคมนาคมทางน้ำที่สามารถเชื่อมต่อได้ไกลกว่า และอยู่ใกล้พระบรมมหาราชวัง จึงทำให้ชุมชนนี้มีชาวต่างชาติที่หลากหลายเชื้อชาติเข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่ด้วย คนที่ใช้พื้นที่มีมาจากหลายที่ทุกทิศทาง ปะปนกับคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดิม คนที่ใช้พื้นที่ท่องเที่ยว คนที่ใช้พื้นที่มหาวิทยาลัยศิลปากร ข้าราชการทหารเรือ ข้าราชการบริพารในวัง คนที่ใช้พื้นที่ฝั่งธนบุรี และนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย-ชาวต่างชาติ จุดเด่นของพื้นที่นี้ คือ อาคารเก่าแบบตะวันตกสมัย

ร.5 ประกอบกับพื้นที่ลานโล่งที่เป็นตลาดอาหารสำเร็จรูป และท่าเรือ ที่มีบริการในทุก รูปแบบ ตั้งแต่ เรือข้ามฟาก เรือด่วนเจ้าพระยา เรือหางยาว เรือรับจ้างบริการนักท่องเที่ยว

- **ชุมชนท่าเตียน** เป็นชุมชนที่มีมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ แต่คนในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายจีนและเป็นชุมชนที่มีคนอยู่อาศัยเดิมมากกว่าทั้ง 2 พื้นที่ข้างต้น เป็นจุดรวมที่สำคัญ เพราะเป็นจุดรวมสำหรับผู้คนที่ต้องการจะข้ามไปยังวัดอรุณ อีกทั้งพื้นที่นี้ก็อยู่ติดกับวัดโพธิ์ที่เป็นจุดสำคัญของพื้นที่ชั้นในเช่นเดียวกัน และที่สำคัญยังเป็นทั้งที่อยู่อาศัยและตลาดค้าของแห้งจากทะเลที่เก่าแก่ ผู้ใช้พื้นที่ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่อยู่เดิมนักท่องเที่ยวชาวไทย นักท่องเที่ยวต่างชาติ จุดเด่นของพื้นที่ คือ ตลาดอาคารเก่า โบราณสร้างในสมัย ร.5 เป็นสถาปัตยกรรมแบบเรือนของส มีลานโล่งเข้าถึงท่าน้ำ ประกอบกับการเปิดพื้นที่สวนสาธารณะเพิ่มขึ้น คือ สวนนาคราภิรมย์ พื้นที่ถูกล้อมด้วยสถานที่สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ นั่นคือ พระบรมมหาราชวัง วัดโพธิ์ และวัดอรุณ

2. **ชุมชนของกลุ่มคนที่มารวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมในลักษณะเดียวกัน** จากการสำรวจพื้นที่และสัมภาษณ์พบว่า พื้นที่หรือสถานที่ใดๆที่ไม่ได้เป็นที่อยู่อาศัยเดิมซึ่งมีผู้คนเข้ามาใช้พื้นที่หรือรวมตัวกันเพื่อกระทำกิจกรรมใดๆทั้งที่เหมือนและแตกต่างกัน แต่นิยมที่จะใช้พื้นที่หรือสถานที่นั้นๆเสมอจะปรากฏเป็นชุมชน เช่น ชุมชนสถานศึกษา ชุมชนข้าราชการต่างๆ หรือชุมชนของพ่อค้าแม่ขาย เป็นต้น และชุมชนในลักษณะนี้จะพบเห็นได้เด่นชัด ได้แก่

- **ชุมชนพื้นที่สาธารณะบริเวณสนามหลวง** เป็นพื้นที่ว่างเก่าแก่ครั้งตั้งแต่สมัยสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ มีผู้คนเข้ามาใช้พื้นที่มากมายมีวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย แต่ที่นี้ก็เป็นทั้งที่รวมของผู้คนจากทั่วประเทศ เป็นจุดศูนย์กลางและศูนย์รวมที่ใหญ่ที่สุดในพื้นที่ชั้นใน การประกอบกิจกรรม มีทั้ง พักผ่อน ออกกำลังกาย ท่องเที่ยว และกิจกรรมเฉพาะที่รวมกลุ่มคนเฉพาะกิจกรรมนั้นๆ เช่น กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางการเมือง กิจกรรมทางวัฒนธรรม การแข่งขันการเล่นวอลเลย์บอล การแข่งขันศิลปะการต่อสู้ การละเล่นแบบไทย รวมทั้งกิจกรรมทางราชการในวาระและพระราชพิธีต่างๆ ฯลฯ

- **ชุมชนทางการสถานศึกษา** เป็นชุมชนที่ผู้คนมารวมกันเพื่อการศึกษาหาความรู้ทั้งอาจารย์ นิสิตนักศึกษา พระ และบุคคลทั่วไป จุดเด่นของชุมชนจะเป็นสถานที่ที่มีประวัติศาสตร์ มีกลุ่มอาคารที่หลากหลายเพื่อใช้ศึกษาหาความรู้ มีทั้งอาคารเก่าและใหม่ มีสวนหย่อม มีลานโล่ง ได้แก่ ชุมชนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชุมชนมหาวิทยาลัยศิลปากร ชุมชนวัดมหาธาตุ (มหาจุฬาลงกรณราชมหาวิทยาลัย) ชุมชนวิทยาลัยนาฏศิลป์ ชุมชนโรงเรียนราชินี ชุมชนโรงเรียนวัดราชประดิษฐ์ ชุมชนโรงเรียนพณิชยการตั้งตรงจิต

- **ชุมชนข้าราชการ** นับได้ว่าเป็นชุมชนและศูนย์รวมที่เก่าแก่ของข้าราชการทหารและข้าราชการบริหาร เพราะเหตุที่ทั้งสองสิ่งนี้อยู่คู่มาอยู่กับพื้นที่รัตนโกสินทร์ตั้งแต่แรก ชุมชนนี้จะเป็นชุมชนปิดที่คนทั่วไปไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมโดยไม่ได้รับอนุญาตได้ สิ่งที่โดดเด่นของชุมชนนี้เห็นจะเป็นเรื่องของลักษณะเฉพาะ เช่น การแต่งกาย และสถานที่ของชุมชนที่มักจะเป็นอาคารเก่าแก่ที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม

- **ชุมชนคลองคูเมืองเดิม** เป็นชุมชนและจุดศูนย์รวมที่เกิดขึ้นเองโดยไม่มีการจัดตั้ง เกิดจากความต้องการของผู้คนที่ต้องการใช้พื้นที่ว่างเพื่อการประกอบอาชีพ ส่วนหนึ่งชุมชนนี้เริ่มมาจากพื้นที่สนามหลวงในอดีตที่ทางรัฐห้ามคนเหล่านี้จากการค้าขายในพื้นที่สนามหลวง ชุมชนนี้มีการเจริญเติบโตของพ่อค้าแม่ค้าอย่างรวดเร็ว จุดเด่นของชุมชนนี้ คือ เป็นตลาดถนนคนเดินที่มีของวางขายมากมายหลายชนิดอยู่บนพื้นถนน ทางเท้า เรียบคลองหลอดล้อมรอบพื้นที่ศาลฎีกา มีการค้าขายทั้งกลางวันกลางคืน ชุมชนนี้ได้รับความสนใจ และเข้าไปมีส่วนร่วมจากผู้คนทั่วไปและนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 4.24 ชุดภาพแสดงจุดศูนย์รวมและชุมชนในกรุงเทพมหานคร

2.4 โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งก่อสร้างพิเศษ

จากการตรวจเอกสารพบว่าโครงสร้างพื้นฐานตั้งแต่ครั้งอดีต ตัวอย่างเช่น “เมื่อมีการคมนาคมทางน้ำเป็นหลักก็จะขุดลอกต่อขยายคลอง หรือเส้นทางทางน้ำให้เกิดความสะดวกรวดเร็ว และขุดคูคลองและการสร้างกำแพงเมืองเพื่อป้องกันการพระนคร มีการก่อกำแพงรอบกรุงพระนครตามแนวคลองรอบกรุง และด้านแม่น้ำเจ้าพระยา สูง 7 ศอก (3.60 เมตร) หนา 5 ศอก (2.70 เมตร) พร้อมกับสร้างป้อมปราการเรียงรายเป็นตามกำแพงเป็นระยะๆ หักกันรวมทั้งหมด 15 ป้อม” (แม่น้ำน้อย ศักดิ์ศรี, 2534) อีกทั้ง การสร้างท่าเรือ สะพาน และถนน ก็นับได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของโครงสร้างพื้นฐานในสภาพแวดล้อมเมืองในช่วงเวลานั้นๆ และยังพบว่าโครงสร้างพื้นฐานได้มีวิวัฒนาการพัฒนา เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ซึ่งในปัจจุบันการสร้างสภาพแวดล้อมเมืองให้สวยงามสมบูรณ์นั้นเพียงแค่ว่าใช้โครงสร้างพื้นฐาน อาจจะไม่เพียงพอสำหรับการที่จะแสดงออกในสิ่งอื่นๆ ในพื้นที่ จึงต้องอาศัยสิ่งก่อสร้างพิเศษ เช่น อนุสาวรีย์ หรือการใช้ภูมิสัญลักษณ์อื่นๆ

จากการสำรวจพื้นที่ในปัจจุบันโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งก่อสร้างพิเศษ สามารถพบเห็นได้ทั่วไปในพื้นที่กรุงเทพมหานครชั้นใน อีกทั้งยังมีรูปแบบของการแสดง ออกในโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งก่อสร้างพิเศษในหลายรูปแบบ ซึ่งสามารถรับรู้ได้ทางกายภาพ ได้แก่ ทางสัญจรทางบก ทางสัญจรทางน้ำ สะพาน ทางเท้า ท่าเรือ และสิ่งก่อสร้างพิเศษอื่นๆ

1. **ทางสัญจรทางบก** จากการตรวจเอกสารพบว่า “ถนน มีมาตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ปรากฏเป็นสภาพทางเดินแคบๆ เช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี กล่าวคือเป็นถนนดินหรือถมทรายแล้วใช้อูฐเรียงตะแคง หรือวางแบนราบลงที่แนวกลางของเส้นทางให้กว้างพอที่คนจะเดินสวนกันได้ ดังปรากฏอยู่ในงานจิตรกรรมฝาผนังบางแห่ง” (นิจ วิทยุธีระนันท์,) ในสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงโปรดให้ตัดถนนขึ้น 9 สาย แต่มีถึง 8 สาย และได้เพิ่มถนนท้ายวังในรัชกาลที่ 2 สืบเนื่องจนกระทั่ง และในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงพัฒนาถนน เริ่มจากพระบรมมหาราชวังหรือใกล้เคียงและยึดถือตามแนวเส้นทางสัญจรเดิมเป็นหลัก ในรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 จึงได้เพิ่มการสร้างความแข็งแรงของถนนขึ้นและมีการพัฒนาถนนจนกระทั่งปัจจุบัน (แม่น้ำน้อย ศักดิ์ศรี, 2534) และจากการสำรวจพื้นที่พบว่าถนนสายสำคัญหลายสายแสดงออกถึงความงามของสภาพแวดล้อมโดยรอบ ได้แก่

- **ถนนรอบพระบรมมหาราชวัง** ประกอบด้วย ถนนหน้าพระลานที่อยู่ด้านเหนือ กำแพงวังมีจุดเด่นที่พื้นที่สีเขียวและภูมิทัศน์ที่งดงามของพระบรมมหาราชวังอีกทั้งถนนที่มุ่งสู่พื้นที่เปิดโล่งของท่าช้างที่ประกอบด้วยตึกแถวโบราณแบบนีโอคลาสสิก ถนนสนามไชย ทิศตะวันออกมีจุดเด่นที่เส้นถนนที่ตรงยาวลงทิศใต้ประกอบกับอาคารขนาดใหญ่ของ กระทรวงกลาโหมที่เป็นสถาปัตยกรรมแบบยุโรปนีโอคลาสสิกอีกทั้งภูมิทัศน์ด้านหน้ามีปืนใหญ่โบราณตั้งแสดงอยู่ และมีอาคารอื่นๆในรูปแบบสถาปัตยกรรมยุโรปเช่นเดียวกัน ถนน มหาราชทิศตะวันตก มีจุดเด่นเป็นถนนเรียบกำแพงพระบรมมหาราชวังควบคู่ไปกับแม่น้ำ เจ้าพระยา ส่วนถนนท้ายวังทางทิศใต้ มีจุดเด่นที่วัดโพธิ์ที่เป็นสถาปัตยกรรมไทย อีกทั้ง ปลายถนนที่ทิศตะวันตกยังได้พบเห็นตึกแถวโบราณสมัยรัชกาลที่ 5 สร้างแบบเรือนของค์ ประกอบกับพื้นที่เปิดโล่งของ สวนนาคกรภิรมย์ที่ทำเตียน

- **ถนนรอบสนามหลวง** เป็นกลุ่มถนนที่ล้อมรอบสนามหลวงไว้ภายในและมี จุดเด่นที่เป็นถนนที่มีความร่มรื่น ถนนมีขนาดกว้าง 4-6 เลน ขนาบโดยรอบสนามหลวง มี สถานที่และสถาปัตยกรรมสำคัญสองข้างทาง เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ตึกถาวรวัตถุ อาคารศาลฎีกา และพระบรมมหาราชวัง เป็นต้น ซึ่งกลุ่มถนนที่ล้อมรอบสนามหลวง ประกอบไปด้วย ถนนหน้าพระธาตุทางทิศตะวันตกมาบรรจบกับถนนราชดำเนินในทางทิศ ตะวันออก และถนนหน้าพระลานทางทิศใต้

- **ถนนพระจันทร์** เป็นถนนประวัติศาสตร์อีกเส้นหนึ่งที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ปัจจุบันถนนนี้เต็มไปด้วยความร่มรื่นที่ถูกปกคลุมด้วยต้นไม้ใหญ่

- **ถนนมหาราช** เป็นถนน 2 เลน เรียบแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ท่าพระจันทร์ จนกระทั่งปากคลองตลาดในทิศใต้ เป็นถนนที่มีความยาวคู่ขนานกับรูปทรงพื้นที่ทาง ตะวันออก จุดเด่นจะผ่านย่านชุมชนและสถานที่สำคัญมากมาย มีมุมมองปิดบริเวณท่า พระจันทร์ มีมุมมองเปิดบริเวณท่าช้าง ท่าราชวรดิษฐ์ พระบรมมหาราชวัง จนกระทั่งถึง บริเวณท่าเตียน จะเปิดมุมมองทางสถาปัตยกรรมที่ขัดแย้งกันทั้งสองฝั่งถนนของวัดโพธิ์ กับตึกแถวแบบเรือนของส์ที่ทำเตียนและจะเปิดโล่งอีกครั้งเมื่อสิ้นสุดถนนที่ ปากคลองตลาด

- **ถนนคูขนานคลองคูเมืองเดิม** ได้แก่ ถนนอัษฎางค์ทางฝั่งตะวันออกและถนน ราชินีทางฝั่งตะวันตก เป็นถนนคูขนานคลองคูเมืองเดิมที่มีความยาว โดยทิศเหนือจรดถนน ราชดำเนินกลางลงขนานกับคลองคูเมืองเดิมมาทางทิศใต้สุดที่ปากคลองตลาด ทิศนี้ภาพ

ของถนนมีความร่มรื่นด้วยต้นไม้ และคลองคูเมืองเดิม มีมุมมองที่ค่อนข้างเปิดมากกว่า ปิดเพราะความกว้างของทั้งสองถนนและคลองคูเมืองเดิม

- **ถนนเจริญกรุง** ถนนแห่งประวัติศาสตร์ เป็นถนนแห่งแรกของประเทศที่สร้างตามแบบยุโรป แต่ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่จะเป็นถนนเส้นสั้นๆที่ตัดผ่านสวนสราญรมย์ไปทางทิศตะวันออก จุดเด่นของถนนนี้คือ เป็นถนนประวัติศาสตร์ที่มีความร่มรื่นที่ได้จากต้นไม้สองข้างทางและสวนสราญรมย์ อีกทั้งสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิกของกรมการรักษาดินแดน เป็นถนนที่มีมุมมองค่อนข้างปิดและจะเปิดโล่งที่สะพานมอญ

2. **สะพาน** จากการสำรวจพื้นที่พบว่าในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในพบว่ามีสะพานอยู่หลายที่ และมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ พบหลายแห่งที่เป็นสะพานข้ามคลองคูเมืองเดิมที่มีความสำคัญและมีความสวยงาม ได้แก่

- **สะพานผ่านพิภพลีลา** เป็นสะพานที่มีการปรับปรุงมาโดยตลอด ที่สำคัญคือ การปรับปรุงเมื่อมีการก่อสร้างสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า โดยได้ขยายและเบี่ยงสะพานผ่านพิภพลีลาจนไม่หลงเหลือเหลือติดปรากฏให้เห็น ปัจจุบันเป็นราวระเบียงคอนกรีตประดับลายปูนปั้น จุดเด่นของสะพานคือมีการเชื่อมต่อของถนนทำให้เกิดพื้นที่ว่าง

- **สะพานเจริญศรี 34** สร้างในรัชกาลที่ 6 เป็นสะพาน ข้ามคลองคูเมืองเดิม โครงสร้างสะพานเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ราวสะพานทั้งสองข้างเป็นลูกกรงปูนปั้นที่มีลายละเอียดงดงามมาก เชิงสะพานมีเสาปูนหล่อ 4 เสาประดิษฐานเป็นรูปานมีเพ็ญอุบะแบบตะวันตก ที่แท่นเสามีเลข 4 หมายถึง ปีที่ 4 แห่งการครองราชย์ และเป็นลำดับที่ 4 ที่สร้างขึ้นในรัชกาล ที่กลางสะพานมีจารึกนามสะพานและปีพุทธศักราชที่สร้างเสร็จ เหนือจารึกนี้เป็นแผ่นจารึกพระปรมาภิไธยย่อ ว.ปร. ปัจจุบันพระปรมาภิไธยนี้เคลื่อนหายไปเหลือแต่กรอบ กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนสะพานเจริญศรี 34 เป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ

- **สะพานช้างโรงสี** เดิมเป็นสะพานไม้ซุง ต่อมาได้รับการซ่อมเปลี่ยนแปลงรูปร่างมาหลายครั้ง คอนกรีตเสริมเหล็ก ปลายสะพาน 4 มุมประดับรูปหัวสุนัขมีอักษรบอกศักราช 129 เป็นสัญลักษณ์ของปีที่ซ่อมสะพาน ซึ่งตรงกับปีระสมุติ (ปีจอ) ของสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ และมีลวดลายเกี่ยวเนื่องที่ด้านบนราวจับของสะพาน

- **สะพานปีกุน** เป็นสะพานสำหรับคนเดิน สร้างสมัยรัชกาลที่ 5 ลักษณะเป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็ก ราวสะพานมีลักษณะเป็นเหล็กกลมทอดไปตามยาวทาสีเขียว คั่นด้วยเสาคอนกรีตเป็นระยะ ลักษณะเด่นที่น่าสนใจ คือ เสาที่เชิงสะพานทั้งสองฝั่ง มี

ทั้งหมด 4 ต้น เป็นเสาคอนกรีตเสาร่องหัวเสาเป็นรูปถ้วยประดับช่อมาลามีวงรูปไข่ 4 วง ทุกเสา มีความหมายถึง ต้นเสา หมายถึง เทียนประทีปพระชันษาเป็นตะเกียงไม่มีแสง จะให้ความหมายถึง 4 รอบพรรษา เมื่อขาดพระราชสวามีไปก็คล้ายดวงชวาลาที่ดับแสง ขาดความรุ่งโรจน์ มีบันไดโค้งครึ่งวงกลม 6 ชั้น

- **สะพานหก** คือสะพานคนข้ามคลองคูเมืองเดิมเรียกตามลักษณะซึ่งนำแบบมาจากสะพานในเมืองวิลันดา เนเธอร์แลนด์ สร้างในรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 มีลักษณะพิเศษ คือสามารถยกหรือหกลให้เรือผ่านได้ มี 8 แห่ง ปัจจุบันสะพานหกได้ชำรุด 7 แห่งและเหลืออยู่ 1 แต่ก็ได้เปลี่ยนแปลงรูปทรงจนหมดสิ้นสะพานหกที่ข้ามคลองด้านหลังกระทรวงมหาดไทยได้เปลี่ยนแปลงรูปทรงเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กสำหรับการเดินรถรางข้ามคลองคูเมืองเดิมในสมัยรัชกาลที่ 5 ภายหลังยกเลิกการเดินรถรางได้ปรับทางลาดด้านหนึ่งให้เป็นขั้นบันได และยังคงรูปทรงจวบจนปัจจุบัน ทางรัฐบาลได้ดำเนินการสร้างสะพานหกบริเวณหน้ากระทรวงมหาดไทยขึ้นมาใหม่ให้มีลักษณะเหมือนอย่างโบราณเพื่อเป็นอนุสรณ์ของกรุงรัตนโกสินทร์

- **สะพานมอญ** สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยชาวมอญที่มาอาศัยอยู่ริมฝั่งคลองหลอดได้ช่วยกันทำขึ้นจึงเรียกว่า สะพานมอญ ตัวสะพานใช้ไม้สักขนาดใหญ่ ปัจจุบันเป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กแบบง่าย ๆ แต่มีความงามอยู่ที่ลูกกรงราวสะพานเป็นเหล็กดัดลวดลายแบบ “นวศิลป์” หรือ “ART NOUVEAU” ทาสีเขียว

- **สะพานอุบลรัตน์** สร้างในพุทธศักราช 2455 ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นที่ระลึกแด่พระองค์เจ้าอุบลรัตน์นารีนาถ พระอรรคชายาเธอในรัชกาลที่ 5 เป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็ก ที่มีแผนผังและราวสะพานโค้งเป็นครึ่งวงกลมอย่างได้สัดส่วนรับกับภูมิทัศน์เปิดโล่งและคลองคูเมืองสวยงาม ลูกกรงปูนปั้นเป็นลูกมะหวดกลม พนักเหนือลูกกรงประดับด้วยลายดาราแบบไทย ที่กึ่งกลางราวสะพานทั้งสองข้างทำเป็นแผ่นจารึกชื่อสะพานและปีพุทธศักราช 2455 จารึกทั้งด้านนอกและด้านในทั้งสองข้าง มีลายดอกอุบลในกรอบสี่เหลี่ยมประดับอยู่ในแผ่นจารึกด้วย

- **สะพานเจริญรัช 31** สร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กทอดข้ามคลองมีมุมมองที่เปิดกว้างเพราะมีถนนบรรจบกันหลายสายและติดกับพื้นที่ปากคลองตลาด พนักราวสะพานทั้งสองข้างโค้งเป็นรูปครึ่งวงกลม ลูกกรงสะพานทั้งสองข้างประดิษฐ์เป็นลูกกรงปูนปั้นรูปเสือป่ายืนหันข้าง ประคองพระขรรค์ด้วยเท้าคู่หน้าทั้งคู่ โดยหันหน้าเข้าหากันที่บริเวณกึ่งกลางราวสะพาน อันหมายถึงกิจการเสือป่าที่ทรงสถาปนาในปีเดียวกันนี้ กึ่งกลางสะพานเป็นรูป

คล้ายโล่จารึกนามสะพาน แวดล้อมด้วยลายใบไม้แบบยุโรป เหนือราวสะพาน มีพระปรมาภิไธยย่อว่า ว.ป.ร. ประดิษฐานอยู่ตรงกลางรัศมี ปลายราวสะพานทั้งสองฝั่งมีแผ่นกลมจารึกเลข 31 ซึ่งหมายถึงพระชนมายุ กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนสะพานเจริญรัช 31 เป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ

3. บาทวิถี หรือทางเท้า จากการสำรวจพื้นที่พบว่าทางเท้า เป็นโครงสร้างพื้นฐานที่สามารถสร้างความแตกต่างทางภูมิทัศน์ เนื่องจากทางเท้าในสมัยนี้มีการตกแต่งและมีราคาก่อสร้างที่หลากหลาย ซึ่งในกรุงเทพมหานครชั้นในนั้นบาทวิถีจะตั้งอยู่ทั้งสองริมถนนทุกสายในพื้นที่ ทั้งนี้กรุงเทพมหานครมีการปรับปรุงพัฒนาบาทวิถี ทางเท้าในบางส่วนของพื้นที่สำคัญให้ดูสวยงาม ส่วนใหญ่จะใช้ซีเมนต์บล็อก และคอนกรีตปั๊มลายเพื่อความสวยงามและแข็งแรง เช่น บริเวณรอบสนามหลวง บริเวณรอบพระบรมมหาราชวัง บริเวณย่านชุมชนท่าช้าง ท่าพระจันทร์ ชุมชนท่าเตียน และบริเวณคลองคูเมือง เป็นต้น บาทวิถี ในพื้นที่นั้นนอกจากจะใช้เป็นทางเดิน ยังปลูกต้นไม้ให้ร่มเงาแล้ว ยังสามารถเป็นที่ประกอบอาชีพค้าขายได้ด้วย ซึ่งบางคนก็ชอบ บางคนก็ไม่ชอบ และจากการสัมภาษณ์กับหลายคนในพื้นที่มักจะมีความเห็นคล้ายกันว่า สามารถยอมรับได้กับการมีการค้าการขายบนทางเท้าได้ แต่จะต้องเป็นระเบียบมากกว่านี้

4. ทางสัญจรทางน้ำ จากการตรวจเอกสารพบว่าเป็นเส้นทางที่สำคัญที่สุดในอดีต มีการคมนาคมทางแม่น้ำเจ้าพระยามาตั้งแต่อดีตสมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน แม่น้ำเจ้าพระยา ยังคงช่วยทั้งการคมนาคมทางใกล้และทางไกล อีกทั้งจากการสำรวจพื้นที่พบว่าโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ท่าเรือ หรือ เรือ มีผลกระทบต่อทัศนียภาพ

ท่าเรือ จากการสำรวจพื้นที่พบว่าท่าเรือกลายเป็นพื้นที่ที่มีคนมาใช้กันมากมาย เป็นจุดเชื่อมต่อเปลี่ยนถ่ายผู้คน สิ่งของ ระหว่างทางน้ำกับทางบก ทั้งระยะทางใกล้และระยะทางไกล จนท่าเรือบางแห่งขยายตัวจากเป็นท่าเรือรับส่งคนและสินค้าธรรมดา กลายเป็นย่านพาณิชยกรรมที่สำคัญ อีกทั้งยังเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจเพราะสามารถมองเห็นทัศนียภาพสวยงาม และทำกิจกรรมทางน้ำ เช่น ตกปลา เล่นน้ำ เป็นต้น ถ้าเรือที่สำคัญของพื้นที่นี้ได้แก่ ท่าพระจันทร์ ท่าช้างวังหลวง ท่าเตียน ทั้ง 3 ท่า มีลักษณะเป็นพื้นที่ทางเข้ามีลานโล่ง และมีอาคารเรือนไม้ที่ต้องเดินเข้าไปจนถึงท่าเรือยกเว้นท่าช้างวังหลวง ที่สร้างเป็นอาคารคอนกรีต และที่แตกต่างคือ ท่าราชวรดิษฐ์ เดิมเป็นที่ตั้งของพระตำหนักน้ำซึ่งสร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ปัจจุบันเป็นพระที่นั่ง ท่าราชวรดิษฐ์ยังเป็นที่เสด็จประทับในการเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค

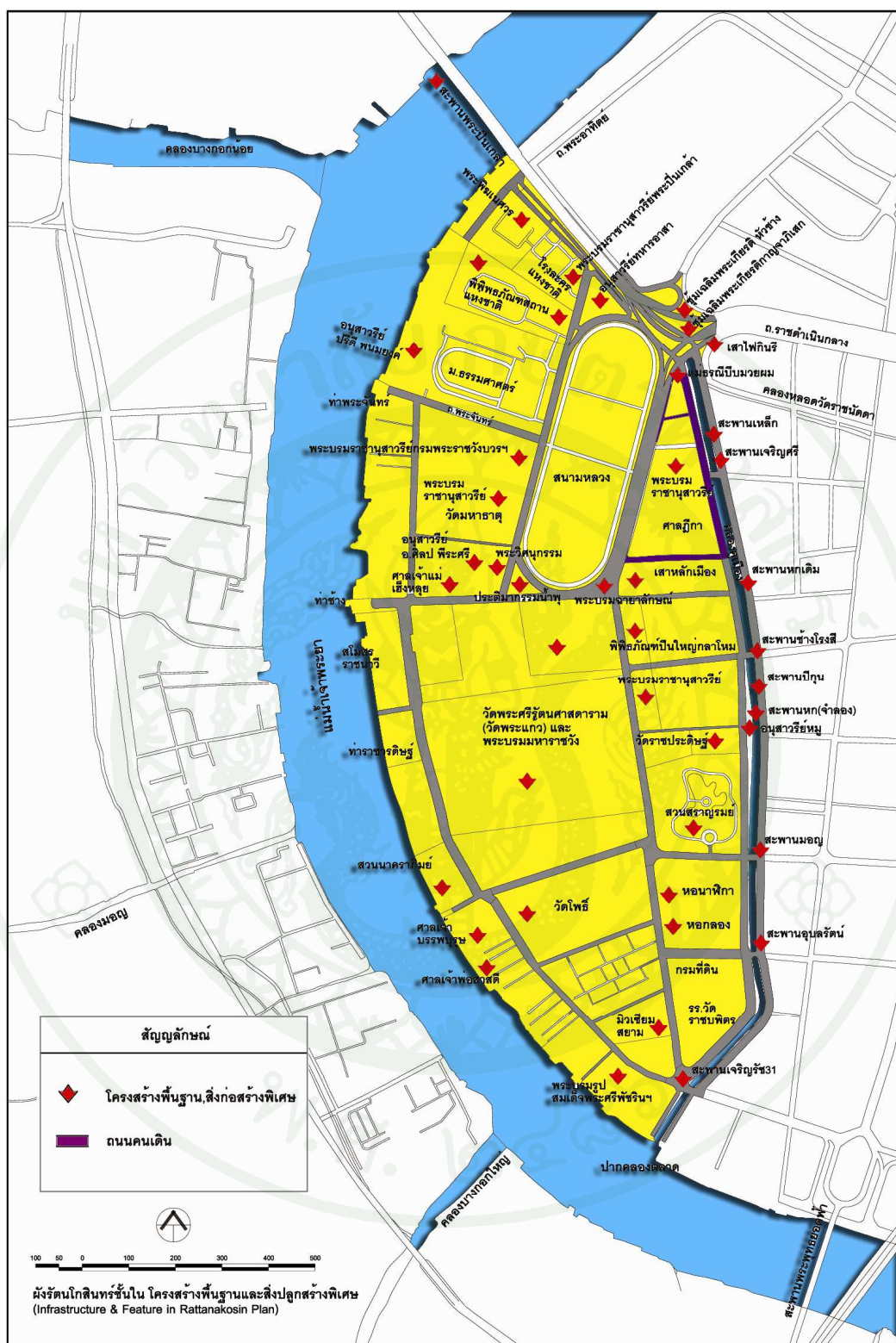
5. **อนุสาวรีย์ และอนุสรณ์สถาน** จากการสำรวจพื้นที่พบว่า เป็นสิ่งปลูกสร้างพิเศษที่พบเห็นอยู่ไม่น้อยในพื้นที่นี้ มักตั้งอยู่ในที่โล่ง และส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในสถานที่สำคัญ ความงดงามของอนุสาวรีย์และอนุสรณ์สถานจะอยู่ในรูปของประติมากรรมสถาปัตยกรรม และที่สำคัญ ได้แก่

- **อนุสาวรีย์ทหารอาสา** ตั้งอยู่บนพื้นที่โล่งตรงมุมด้านทิศเหนือของสนามหลวง สร้างขึ้นเพื่อทหารอาสาในสงครามโลกครั้งที่ 2 มีรูปทรงคล้ายเจดีย์ มีซุ้ม 4 ด้าน ประดับด้วยหินอ่อน ด้านหน้าและหลังของอนุสาวรีย์จารึกเหตุผลแห่งการประกาศสงคราม การประกาศรับทหารอาสาสมัคร การจัดกำลังรบ และการเดินทาง อีกสองด้านจารึกชื่อของทหารผู้สละชีวิตจำนวน 19 คน อัฐิของทหารที่เสียชีวิตได้ถูกนำมาบรรจุไว้ที่แห่งนี้

- **พระบรมราชานุสาวรีย์** สร้างเพื่อรำลึกถึง สมเด็จพระบรมราชาเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของวัดมหาธาตุ พระรูปหล่อด้วยสำริดรมดำ มีขนาดเท่ากับครึ่งพระองค์จริง ประทับยืนหันพระพักตร์ออกสู่ท้องสนามหลวง ยกพระแสงดาบอยู่ในพระหัตถ์ทั้งสอง พระรูปนี้ประดิษฐานอยู่บนแท่นแผ่นหินอ่อน พระแท่นมีพานพุ่มดอกไม้ทำด้วยสำริดรมดำ มีเครื่องสักการบูชาต่างๆ พระรูปนั้นอยู่บนลานหินอ่อนอีกที่หนึ่ง จากลานนี้มีบันไดทอดลงมาด้านซ้ายและด้านขวาซึ่งสู่องค์พระรูป รอบบริเวณพระอนุสาวรีย์ฯ ตกแต่งและประดับให้ดูเรียบร้อยสวยงามด้วยสนามหญ้าและไม้ดอกต่างๆ มีรั้วโปร่งล้อมอีกที่หนึ่ง สามารถเห็นพระอนุสาวรีย์ฯ นี้ตั้งอยู่อย่างสูงเด่นเป็นสง่า น่าเคารพเกรงขาม และขณะเดียวกันก็ชวนให้รำลึกถึงพระเกียรติคุณ

- **แม่ธรณีบีบมวยผม หรือ อุทกทาน** บริเวณเชิงสะพานผ่านพิภพลีลา สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้าพุทธโกศลวชิรเมธีทรงออกแบบแม่พระธรณีเป็นรูปหล่อโลหะอยู่ในซุ้มเรือนแก้วฐานสูง โดยฐานล่างเป็นทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ประดับลวดลายปูนปั้นรูปกลีบบัวและให้น้ำไหลออกจากมวยผม แต่เดิมสร้างขึ้นเพื่อเป็นสาธารณประโยชน์แก่ประชาชนเพื่อจะได้ใช้น้ำในการบริโภค ปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่ยึดถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์

- **อนุสาวรีย์หมู** บริเวณเชิงสะพานปิ่นเกล้า สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2456 ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระมเหสีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีพระชนมายุครบ 50 พรรษา ทำเป็นรูปหมูยืนอยู่บนเนินหินหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ด้านขวาของหมูตอนล่างได้เป็นหินสูง ที่ฐานมีศิลาจารึกเป็นหินชนวนสีเทา มีการประดับไฟให้สวยงาม มีการจัดปลูกกระเบื้องทางเดิน วางก้อนหินประดับ และจัดปลูกต้นไม้ประดับ กันบริเวณด้วยรั้วเตี้ยทาสีขาว

ภาพที่ 4.26 ผังโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งก่อสร้างพิเศษในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

ภาพที่ 4.27 ชุดภาพโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งก่อสร้างพิเศษ

อนุสาวรีย์อื่นๆที่สำคัญ ได้แก่ พระราชานุสาวรีย์พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในโรงละครแห่งชาติ พระพิฆเนศวรในวิทยาลัยนาฏศิลป์ พระนารายณ์ทรงอุทธรณ์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อนุสรสถานปรีดี พนมยงค์ อนุสาวรีย์ ศ.ศิลป์ พีระศรี พระบรมอนุสาวรีย์สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถโรงเรียนราชินี

6. **หอนาฬิกา** เป็นสถาปัตยกรรมที่งดงามแปลกตาในรายละเอียด สร้างขึ้นตามแบบสถาปัตยกรรมที่ผสมกันระหว่างยุโรป จีน และไทย โดยเป็นอาคาร 4 ชั้น มีเสากลมและอาร์ตโค้งโดยรอบคล้ายแบบเรอเนซองส์ แต่มียอดมัมไม้สิบสอง แบบไทยที่มุมของอาคารทั้งสี่ด้าน ชั้น 2-3 เป็นทรงแปดเหลี่ยมคล้ายทรงจีน แต่รายละเอียดเป็นแบบฝรั่งและชั้นยอดเป็น นาฬิกากลม โดยมียอดหลังคาแปดเหลี่ยมลดหลั่นไป

7. **หอกลอง** รัชกาลที่ 1 ได้มีการสร้างหอกลองไว้หน้าวัดพระเชตุพนฯ มีกลองสำคัญประจำอยู่ 3 ใบ คือ กลองย่าพระสุรสีห์ ไว้ตีบอกเวลา กลองอัคคีพิณาคไว้ตีเพื่อบอกเหตุไฟไหม้ และกลองพิฆาตไพร่ ไว้ตีเมื่อเกิดศึกสงครามหรือเข้าศึกบุกมาประชิดพระนคร มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมคล้ายเจดีย์จีนทรงสี่เหลี่ยมซ้อนกัน 4 ชั้น ยอดหอกลองจากทรงมณฑปมาเป็นรูปยอดเกี้ยวแบบจีน

8. **ซุ้มเฉลิมพระเกียรติและอื่นๆ** เป็นภูมิสัญลักษณ์อีกแบบหนึ่งที่มีพบเห็นได้บ่อยๆ เช่น ซัด เป็นการแสดงเอกลักษณ์ความงามของช่างศิลป์ไทยที่สามารถนำมาใช้ประดับสภาพแวดล้อมได้อย่างสวยงาม ซุ้มต่างๆเริ่มจัดสร้างขึ้นในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ในปี พ.ศ. 2539 โดยกรุงเทพมหานคร สร้างขึ้นเพื่อเป็นการชื่นชมพระบารมี และแสดงความจงรักภักดี ส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งก่อสร้างอย่างไม่เป็นถาวร และจะแสดงออกทางศิลปกรรมไทยทั้งจิตรกรรมและประติมากรรม โดยจะเน้นที่รูปพระบรมฉายาลักษณ์ ประดับกรอบลายไทย มีสัตว์หิมพานต์ อยู่ด้านล่าง เช่น สิงห์ กิณี เป็นต้น

9. **พิพิธภัณฑสถานแห่งน้ำกระทรงกลาโหม** แสดงเป็นปืนใหญ่ที่มีอายุตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ มีทั้งหมด 40 กระบอก และที่สำคัญ คือ ปืนพระพิรุณแสนห้า เป็นปืนที่มีขนาดใหญ่หล่อด้วยสำริด ประดับลวดลาย รัชกาลที่ 1 ทรงสร้างขึ้นให้เป็นคู่กับปืนพลีชีพสุทธาหงาย จึงมีลักษณะเหมือนกันทุกประการ แยกความต่างจากชื่อที่จารึกบนกระบอกปืน

การแสดงออกของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงนามธรรม

“ในความงามมักมีสิ่งซ่อนอยู่ และสิ่งที่ซ่อนอยู่จะค่อยๆเผยให้ความงาม
ที่ประจักษ์ด้วยสายตาถูกจับตัวและดำดิ่งลึกลงไปจิตใจ” (มานิตย์ ภู่อารีย์, 2551)

ในหลายๆครั้งที่ผู้วิจัยลงภาคสนามเพื่อที่จะเก็บข้อมูล และค้นหาสิ่งที่เป็นสุนทรียะซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่ามีซ่อนอยู่ในความงามของภูมิทัศน์ที่นอกเหนือไปจากสิ่งที่เราๆทุกคนมองเห็นสิ่งปลูกสร้างที่สวยงามโดยทั่วไปแล้ว ผู้คนที่ให้สัมภาษณ์มักจะพูดเป็นเสียงเดียวกันถึงความงามที่สัมผัสและจับต้องได้เด่นชัด เช่น ความสวยงามของวัดพระแก้วและพระบรมหาราชวัง ความสวยงามบริเวณท้องสนามหลวงที่ปรับปรุงใหม่สะอาดและร่มรื่น เป็นต้น แต่ยังมีอยู่หลายคนที่ยกบอกสิ่งที่ไม่ได้ใช้สายตาออกมาอย่างไม่รู้ตัว สิ่งเหล่านี้ทางผู้วิจัยจัดได้ว่าเป็นความงามหรือสุนทรียะเชิงนามธรรม (Non- Physical Aesthetics) เช่น ความภาคภูมิใจในพื้นที่ ความรู้สึกถึงความเฉพาะตน หรือ อัต-ลักษณะ ความรักชอบในสังคมถิ่นที่อยู่ ความผูกพันของกิจกรรมภายในสถานที่ ความชื่นชอบในสิ่งที่ไร้ระเบียบ ความเชื่อ และความงามในอดีต เป็นต้น สิ่งต่างๆที่กล่าวมาข้างต้นเหล่านี้ได้ใช้พื้นที่หรือภูมิทัศน์เป็นสื่อในการถ่ายทอดที่ลึกไปกว่าที่จะมองเพียงผิวเผิน หากแต่การมองเห็นสิ่งที่เป็นนามธรรมนี้อาจจะต้องมีปัจจัยหรือองค์ประกอบอื่นๆ เช่น ระยะเวลา ความรู้ หรือประสบการณ์ เป็นต้น

จากการวิเคราะห์ที่ได้จากการสัมภาษณ์ และสำรวจพื้นที่ศึกษาได้จำแนกและจัดกลุ่มหมวดหมู่ในการแสดงออกของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงนามธรรม ที่สามารถรวบรวมได้ดังนี้

วัฒนธรรมสังคม เป็นการแสดงออกในพื้นที่ของรูปแบบที่คนในสังคมนิยมปฏิบัติหรือทำกิจกรรมกัน อาจเป็นสิ่งที่นิยมทำกันมาอยู่แต่ก่อนแล้ว หรือได้รับจากวัฒนธรรมอื่น และอาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในพื้นที่ที่นิยมทำตามกัน วัฒนธรรมสังคมนี้น่าจะมีแนวโน้มที่จะปฏิบัติกันต่อไป บ้างก็มาอย่างรวดเร็วและจากไป วัฒนธรรมที่แสดงตัวออกมาให้เห็นเด่นชัดในพื้นที่แยกออกมาได้ 3 รูปแบบ คือ 1) วัฒนธรรมสังคมประจำถิ่น 2) วัฒนธรรมแบบผสม 3) วัฒนธรรมอื่นๆ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) **วัฒนธรรมสังคมประจำถิ่น** คือ การแสดงออกที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของคนในชาติ คนในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นทางศิลปกรรม การกิน การอยู่ และวิถีชีวิต สิ่งที่เห็นชัดของวัฒนธรรมประจำพื้นที่คือ

ศิลปกรรม กรุงรัตนโกสินทร์แสดงออกทางสถาปัตยกรรมไทย จิตรกรรมไทย ประติมากรรมไทยได้อย่างมีเอกลักษณ์โดยพบเห็นวัดและวังได้ทั่วไป ส่วนการละครนั้นจะพบเห็นได้จากการแสดงที่โรงละครแห่งชาติและการรำกัณฑ์ที่ศาลหลักเมือง หรือมีงานมหรสพรื่นเริงที่ท้องสนามหลวง

วิถีชีวิต จากการสังเกตการณ์ในพื้นที่ชุมชนในกรุงรัตนโกสินทร์พบว่า คนที่ใช้พื้นที่จะมีจำนวนที่บางตาหรือไม่มากนักในช่วงเวลาเช้าเพราะส่วนใหญ่จะเข้าไปอยู่ในสถานที่ศึกษา ทำงาน หรือทำกิจธุระ จะเริ่มมีคนมากในเวลากลางวันถึงเย็นเพราะผู้คนจะออกมารับประทานอาหารเช้า และกลับบ้าน ผู้คนนิยมเดินในระยะจากถนนหนึ่งไปถนนหนึ่ง รูปแบบการแต่งกายของคนในพื้นที่จะเป็นไปตามหน้าที่การงานที่มีความหลากหลาย เช่น การสวมใส่เครื่องแบบของหน่วยงานต่างๆ วัฒนธรรมด้านอาหารการกินคนส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับช่วงเวลานี้เป็นการพบปะพูดคุยและผ่อนคลายจากกิจกรรมหลักๆ เน้นรับประทานข้าวและกับข้าวเป็นหลัก มีทั้งข้าวราดแกง ก๋วยเตี๋ยว อาหารจานเดียว อาหารตามสั่งเพื่อให้เกิดความรวดเร็ว และย่านที่มีเสน่ห์เรื่องอาหาร ทำพระจันทร์ และทำข้าง

ภาษาที่ใช้ในพื้นที่ เป็นภาษาไทยและยังแสดงออกถึงระบบคุณธรรมแบบไทย เช่น ความขยันหมั่นเพียร ความกตัญญู การให้ความเคารพนับถือผู้มีอาวุโส ความนอบน้อมถ่อมตน ความมีน้ำใจ สิ่งเหล่านี้ถูกแสดงออกให้พบเห็นได้ทั่วไปในพื้นที่เพราะในพื้นที่มีทั้งสถานศึกษา วัด และสถานที่ราชการ

2) **วัฒนธรรมแบบผสม** จากการสำรวจพื้นที่ได้สังเกตเห็นการแสดงออกถึงการรับเอาค่านิยมแนวคิดของต่างชาติมาปรับใช้กับสิ่งที่เป็นอยู่ ซึ่งมีทั้งเปิดเผยและซ่อนแฝงอยู่ในพื้นที่ ได้แก่

ศิลปกรรม ถูกแสดงออกโดยสถาปัตยกรรมทั้งในแบบไทยประยุกต์และแบบยุโรป เช่น พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท อาคารกลาโหม ตึกแถวที่หน้าพระลาน เป็นต้น ส่วนด้านจิตรศิลป์นั้น ปรากฏให้เห็นเป็น มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่มีการเรียนการสอนศิลปะที่มีรูปแบบมาจากตะวันตก การจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มิวเซียมสยาม รวมทั้งพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ต่างๆที่มีอยู่มากในพื้นที่

สังคมวิถีชีวิต ที่ผสมผสานมาจากวัฒนธรรมอื่นๆจะสังเกตได้จากพื้นที่บริเวณรอบพระบรมมหาราชวัง โดยเฉพาะด้านหน้าของถนนหน้าพระลานจนถึงท่าช้างวังหลวง

ที่มีผู้คนจำนวนมากตั้งแต่ตอนสายถึงเวลาเย็นซึ่งส่วนมากเป็นชาวต่างชาติ ส่วนน้อยกว่าจะเป็นคนไทย ผู้ประกอบการที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว พ่อค้า ผู้คนบริเวณนั้นสามารถสื่อสารกับชาวต่างชาติได้ในระดับหนึ่ง มีอาหารการกินแบบชาวตะวันตกและให้ความสะดวกรวดเร็วในบริเวณนั้น เช่น ร้านอาหารต่างชาติ ร้านกาแฟ ร้านเบเกอรี่ เป็นต้น อีกส่วนหนึ่ง คือ ชุมชนท่าเตียน ที่มีถิ่นที่อยู่ดั้งเดิมเป็นชาวจีนตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี เป็นการผสมผสานของวัฒนธรรมจีนที่มีหลักคิดของขงจื้อที่เน้นระบบคุณธรรมผู้น้อยกับผู้อาวุโส ความกตัญญู ความถูกต้องความดีงาม และคุณธรรม ลัทธิเต๋าที่เชื่อในความสัมพันธ์สอดคล้องกับธรรมชาติผสมความเชื่อเหนือธรรมชาติ จะเห็นมีศาลเจ้าในชุมชนท่าเตียน และสังเกตว่าผู้คนบริเวณนี้มีความชำนาญด้านการค้าขาย

การสื่อสารที่หลากหลายผู้คนจากหลายวัฒนธรรม ทำให้หลายคน หลายระดับการศึกษาในพื้นที่ใช้ภาษาไทยและภาษาอื่นปนกันไป เช่น ไทย จีน อังกฤษ เป็นต้น

3) วัฒนธรรมอื่นๆ จากการเฝ้าสังเกตการณ์และสัมภาษณ์พบว่ามีแสดงออกทางวัฒนธรรมอื่นๆ เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยการหลั่งไหลกันของบริบทต่างๆ วัฒนธรรมแบบนี้จึงเกิดขึ้นตามมา

พบเห็นการสร้างอาคารที่อยู่อาศัยที่ไม่สอดคล้องกับพื้นที่ เช่น แฟลต การสร้างบ้านของชุมชนที่รูกล้าแม่น้ำ และพบว่ากิจกรรมการค้าขายที่นิยมการใช้บาทวิถีทางเท้าเป็นที่ตั้งของหาบเร่แผงลอย มีการเททิ้งของเสีย หรือชำระล้างสิ่งของบนพื้นที่สาธารณะ ซึ่งพบเห็นที่ ถนนพระจันทร์ ถนนมหาธาตุ ท่าช้างวังหลวง ท่าเตียน และถนนทางเท้าคลองคูเมืองเดิม ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้ใช้พื้นที่จำนวนหนึ่ง พบว่ามีปฏิริยาแตกต่างกัน คือ ทั้งชื่นชอบและไม่ชอบ และพบว่าด้านการท่องเที่ยวมีการอำนวยความสะดวกให้อย่างไม่สนใจกฎเกณฑ์ใดๆ เช่น การจอดรถทัวร์ในเขตห้ามจอด การไม่ใส่ใจต่อสภาพแวดล้อม การทิ้งขยะ การจราจรที่ไร้ระเบียบ วัฒนธรรมของความไร้ระเบียบนี้เป็นจุดศูนย์รวมและเป็นที่ยอมรับของคนเร่ร่อน ให้เป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน บริเวณคลองคูเมืองเดิม ได้สะพานพระปิ่นเกล้า และสังเกตพบว่าในเวลาค่ำบริเวณรอบสนามหลวงจะมีกิจกรรมที่สุ่มเสี่ยงต่อการทำผิดจารีตประเพณี ผิดศีลธรรม และผิดกฎหมาย เช่น การให้บริการนวดในที่ลับตาคน การขายบริการทางเพศทั้งเพศตรงข้ามและเพศเดียวกัน เป็นต้น

ภาพที่ 4.28 ชุดภาพวัฒนธรรมสังคมแบบต่างๆที่พบในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

ประเพณี เป็นการแสดงออกทางความงดงามในการดำรงชีวิตที่เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งสืบเนื่องกันมาอย่างมีเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคมในหลายๆด้าน ทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ ศาสนา เศรษฐกิจ การปกครอง โดยอาศัยพื้นที่ในกรุงรัตนโกสินทร์เป็นสื่อส่งผ่านจากการตรวจเอกสารกรมศิลปากรได้แบ่งประเพณีเป็น 2 ชนิด คือ ประเพณีหลวง และประเพณีราษฎร์ ซึ่งความสัมพันธ์ของประเพณีทั้งสองลักษณะนี้ มิได้แยกกันเด็ดขาด แต่มีความสัมพันธ์ที่แสดงถึงความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ของประเพณีหลวง และประเพณีราษฎร์ คือ ได้มีการหยิบยืมเลียนแบบวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ประเพณีหลวงเองก็ได้แบบอย่างของประเพณีราษฎร์มาขัดเกลา ให้ละเอียดอ่อน มีความประณีต วิจิตรซับซ้อน หรือมีความขลังศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น ทั้งนี้ด้วยการรับแบบแผนจากต่างประเทศ เช่น อินเดีย จีน เปอร์เซีย มอญ เขมร และชวา เข้า มาผสมผสานจนกลายเป็นประเพณีหลวงโดยสมบูรณ์ หลังจากนั้นก็มีอิทธิพลส่งกลับไปสู่ประเพณีราษฎร์อีกครั้งหนึ่งโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ดังกล่าว ทำให้ประเพณีราษฎร์ค่อยๆเปลี่ยนแปลงไปตามประเพณีหลวง (กรมศิลปากร, 2552)

ภาพที่ 4.29 ชุดภาพแสดงประเพณีต่างๆที่พบในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน
ที่มา: ปรับปรุงจากเว็บไซต์ th.wikipedia.org

1) **ประเพณีหลวง** เป็นการแสดงออกของแบบแผนการประพฤติปฏิบัติอย่างสืบเนื่องและงดงามของ พระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งกำหนดขึ้นโดยพระราชสำนัก และเป็นที่ทราบกันดีว่ากรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในเป็นพื้นที่ที่สำคัญและเป็นศูนย์กลางในการจัดงานพระราชพิธีตามราชประเพณีต่างๆ อาทิเช่น พระบรมมหาราชวังใช้เป็นศูนย์กลางในการประกอบราชพิธี วัดพระศรีรัตนศาสดารามใช้ประกอบราชพิธีทางศาสนา สนามหลวง (ด้านทิศใต้) ใช้ประกอบพระราชพิธีที่ราษฎรสามารถมีส่วนเกี่ยวข้องด้วยได้ เช่น การตั้งพระเมรุมาศ ราชพิธีแรกนาขวัญ และทำราชวโรดิษฐ์ใช้ประกอบพระราชพิธีทางชลมารค เหล่านี้การแสดงออกของประเพณีหลวงจะมีความวิจิตรงดงามมีความศักดิ์สิทธิ์ ทรงคุณค่า และถึงพร้อมครบถ้วนด้วยศิลปกรรมชั้นสูงในทุกสาขา

2) **ประเพณีราษฎร์** เป็นการแสดงออกของแบบแผนการประพฤติปฏิบัติอย่างสืบเนื่องมา โดยถูกกำหนดจากกลุ่มคนในสังคมนั้นๆ ซึ่งส่วนใหญ่ในพื้นที่รัตนโกสินทร์นี้จะมีเนื้อที่ที่จะใช้จำกัด จึงเลือกใช้สถานที่อื่นแทน เช่น วัดโพธิ์ และวัดมหาธาตุประกอบพิธีประเพณีทางศาสนา ใช้ทำน้ำต่างๆ รวมถึงคลองคูเมืองเดิมในประเพณีลอยกระทง สนามหลวงใช้ในประเพณีตักบาตรวันขึ้นปีใหม่ วันเฉลิมฯ และวันสงกรานต์ จากการสังเกตพบว่าประเพณีราษฎร์ จะเน้นการใช้พื้นที่ลงในกิจกรรมประเพณีที่งดงามและเป็นเอกลักษณ์ ส่วนประเพณีปลีกย่อยก็จะกระจายไปตามสถานที่ต่างๆ เช่น การไหว้ครู หรือครอบครูในมหาวิทยาลัย การทำพุทธาภิเษก หรือเทวาภิเษก ต่างที่วัดมหาธาตุ วัดโพธิ์ หรือวัดบวรสถานสุทธาวาส รวมถึงประเพณีตรุษจีน ไหว้เจ้า และประเพณีอื่นๆ ของชาวจีนในชุมชนท่าเตียน ประเพณีทั้งหลายเหล่านี้กลายเป็นเสน่ห์และความชื่นชอบที่ผู้คนสัมผัสได้ดังจากที่ได้สอบถามกับผู้ใช้พื้นที่

ความเชื่อ ศาสนาและจริยธรรม

ความเชื่อ คือ ความมั่นใจต่อสิ่งนั้นๆ ว่าเป็นความจริง ซึ่งความเชื่อบางอย่างอาจสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ เช่น ผี เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้า เครื่องรางของขลัง เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2552) จากการสังเกตการณ์ภาคสนามพบว่าการแสดงออกทางความเชื่อในพื้นที่อย่างชัดเจนซึ่งสะท้อนออกมาในรูปแบบงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม หรือสถานที่ อาทิเช่น ศาลหลักเมือง ศาลเจ้าพ่อหอกลอง ศาลเจ้าแม่เหียงหลุย ตลาดพระเครื่อง วัดอุโมงค์ พระพิมพ์เนศวร พระวิษณุกรรม แม่พระธรณีปีปมวยผม ต้นพระศรีมหาโพธิ์

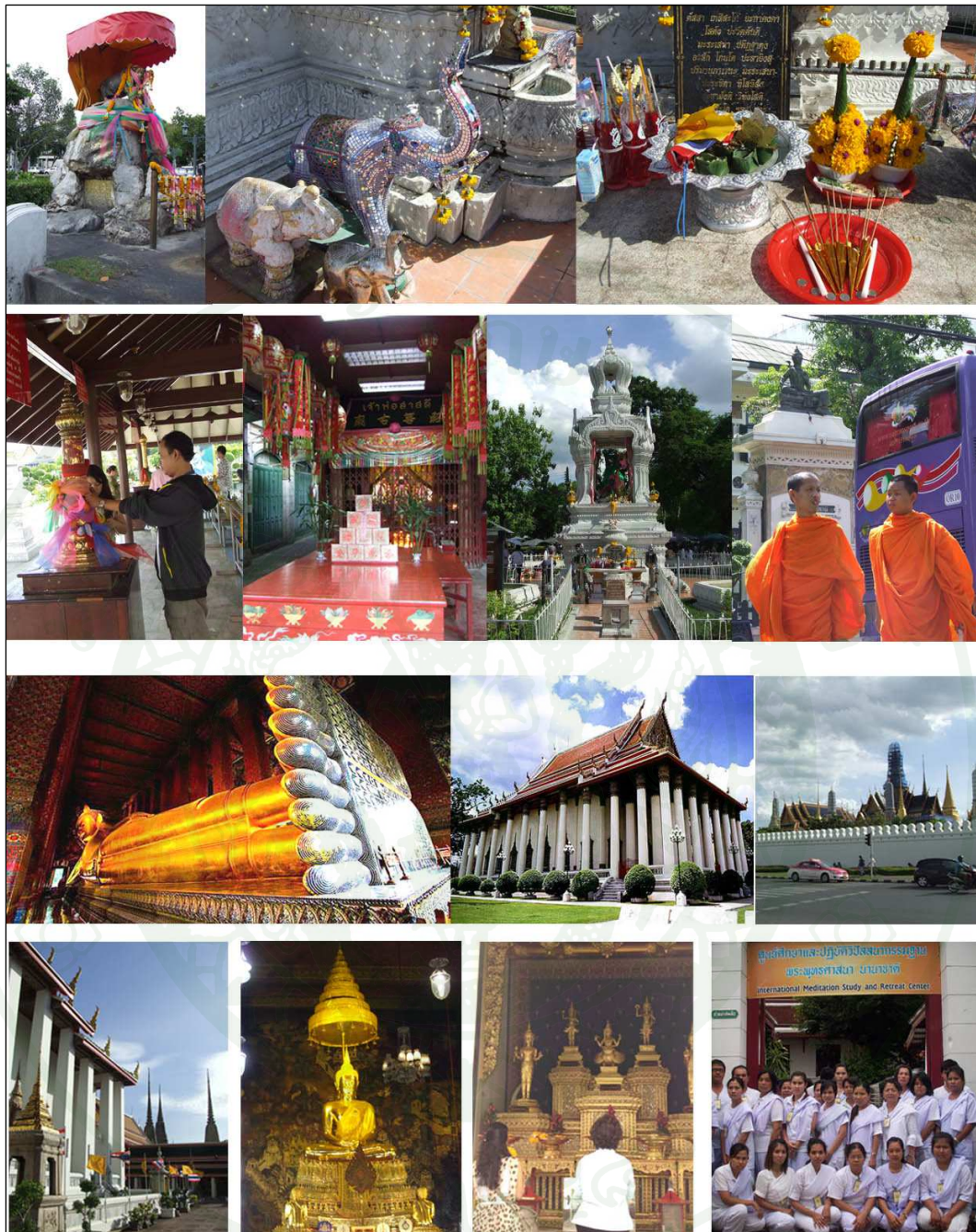
ศาสนา คือ ลัทธิความเชื่อถือของมนุษย์อันมีหลัก คือแสดงกำเนิดและความสิ้นสุดของโลกเป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมาตมประการหนึ่ง แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาปอันเป็นไปใน

ฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้นๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) อาจกล่าวได้ว่า ศาสนาเป็นสิ่งที่ควบคุม และประสานความ สัมพันธ์ของมนุษย์ ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข

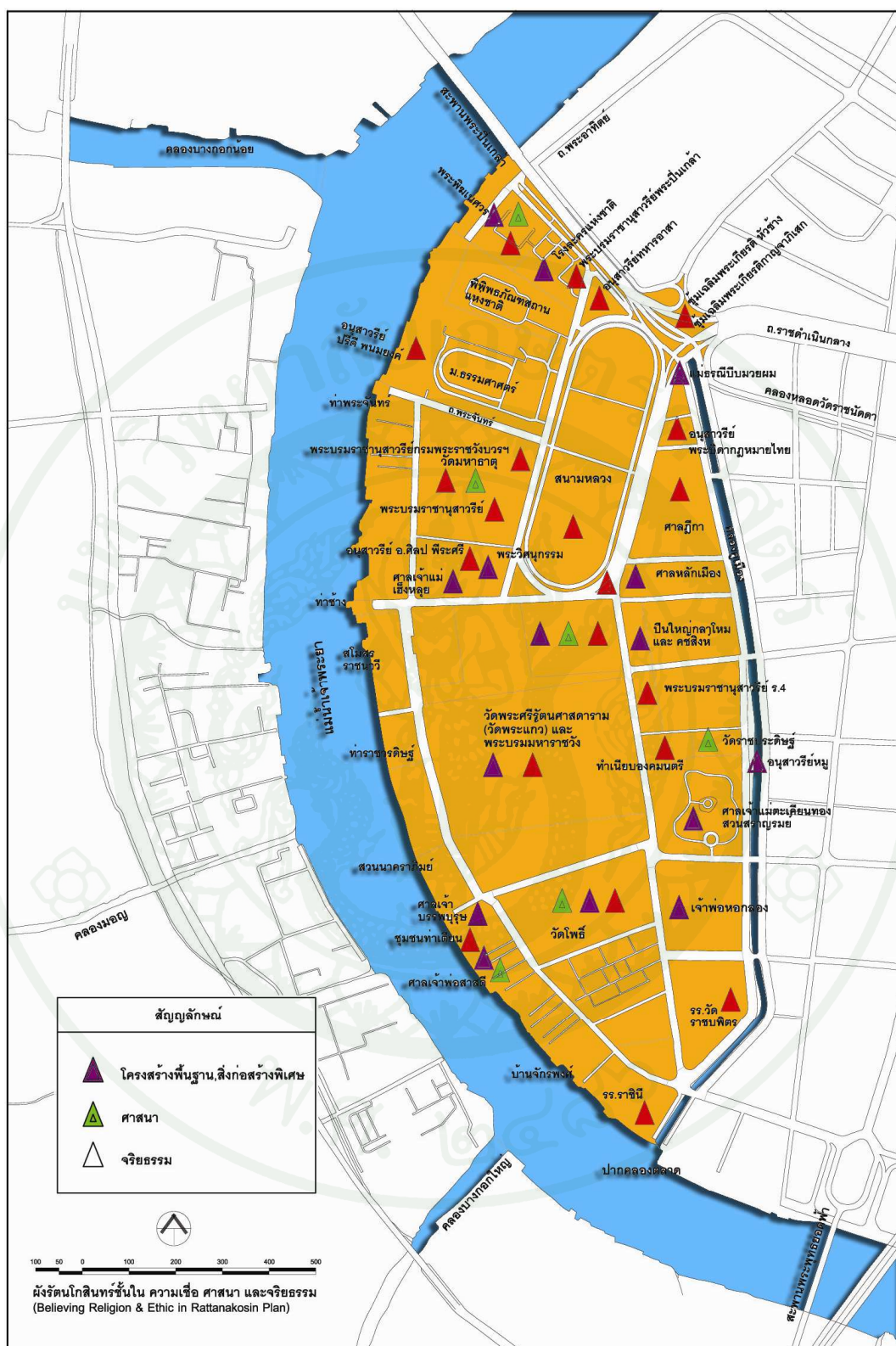
จากการสังเกตการณ์จะพบว่าในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในมีพื้นที่ทางศาสนาซึ่งแสดงออกในรูปของสิ่งปลูกสร้างและสถาปัตยกรรม เช่น วัด ศาลเจ้า สิ่งเหล่านี้เป็นการบ่งบอกถึงการนับถือศาสนาของผู้คนในพื้นที่นั้นๆ ได้แก่ ศาสนาพุทธที่มีมาตั้งแต่ก่อนสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ เห็นได้จากวัดที่มีอยู่ก่อนสมัยอยุธยา ได้แก่ วัดมหาธาตุ วัดโพธิ์ และมีการสร้างวัดเพิ่มจนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 เนื่องจากวัดมีจำนวนมากขึ้นในพื้นที่ทั้งชั้นใน-ชั้นนอกและไม่มีพื้นที่เพียงพอ วัดที่สร้างสมัยรัตนโกสินทร์ได้แก่ วัดพระแก้ว วัดบวรสถานสุทธาวาส วัดราชประดิษฐ์ ส่วนศาลเจ้านั้นเกิดจากศาสนาที่ยึดถือกันมาของคนจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่บริเวณท่าเตียน ซึ่งผสมผสานกันกับลัทธิเต๋า ลัทธิขงจื้อ และพุทธศาสนานิกายมหายาน

จริยธรรม เป็นปรัชญาซึ่งศึกษาเกี่ยวกับความดีงามทางสังคมมนุษย์ จำแนกแยกแยะว่า สิ่งไหนถูกและสิ่งไหนผิด เป็นหลักการปฏิบัติที่ใช้ควบคุมให้ผู้คนประพฤติไปในแนวทางเดียวกัน (กรมศิลปากร, 2552) จากการสังเกตการณ์พบว่าจริยธรรมนี้มักจะเป็นการแสดงออกที่ซ่อนแฝงมาในลักษณะที่ซ่อนอยู่ในระบบสัญลักษณ์ที่จับต้องได้ เช่น วัด มหาวิทยาลัย และโรงเรียนซึ่งเป็นที่อบรมศึกษาสั่งสอนเรื่องจริยธรรม หรือสะท้อนออกมาในแบบของรูปเคารพบุคคลสำคัญ อนุสาวรีย์ต่างๆ และที่พบเห็นได้ในพื้นที่ ได้แก่ วัดพระแก้ว วัดมหาธาตุ วัดโพธิ์ วัดราชประดิษฐ์ วัดบวรสุทธาวาส ศาลฎีกา ม.ธรรมศาสตร์ ม.ศิลปากร มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาลัยช่างศิลป์ ร.ร.ราชินี ร.ร.วัดราชบพิตร อนุสาวรีย์ทหารอาสา พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระราชวังบวร มหาสุรสีหนาท พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว อนุสาวรีย์สมเด็จพระศรีพัชรินทราบราชนีนาท ลานปรีดี พนมยงค์ อนุสาวรีย์ ศ.ศิลป์ พีระศรี และซุ้มเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

จากการสำรวจ และสังเกตการณ์ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์มีทั้งสามสิ่งที่กล่าว คือ ความเชื่อ ศาสนา และจริยธรรม มาเป็นดังภาพสะท้อนที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของคนกับการใช้พื้นที่ โดยจะพบลักษณะซึ่งสัมพันธ์กับศาสนาพุทธที่คนส่วนใหญ่นับถือชัดเจนที่สุด อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าการนับถือศาสนาพุทธจะไม่สามารถแยกออกจากเรื่องความเชื่อได้เลย แต่ผู้คนกลับใช้ความเชื่อเหล่านั้นเพื่อเข้าถึงศาสนาควบคู่ไปกับหลักจริยธรรมที่สอดคล้องกัน ข้อสังเกตนี้สอดคล้องกับผลจากการสัมภาษณ์และการตรวจเอกสารว่าคนไทยไม่อาจแยก “ดี-งาม” กับ “ถูก-ผิด” และ “บุญ-บาป” แต่กลับไปใช้ร่วมกันหรือใช้อย่างซ้อนทับกัน (ประเวศ วะสี, 2553)

ภาพที่ 4.30 ชุดภาพแสดงเรื่องความเชื่อ ศาสนา และจริยธรรม

ภาพที่ 4.31 ผังแสดงตำแหน่งพื้นที่ที่พบความเชื่อ ศาสนา และจริยธรรม

สัญลักษณ์ ในพื้นที่รัตนโกสินทร์ชั้นในนั้นเต็มไปด้วยสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้ความหมาย และเป็นสิ่งที่จับต้องได้จริง บางครั้งอยู่ในรูปแบบของสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม พื้นที่ สถานที่ อนุสาวรีย์ ชื่อ หรืออื่นๆ หลักฐานการแสดงออกถึงสัญลักษณ์ในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในนั้นมีอยู่มากมายและมีตั้งแต่ความหมายที่เป็นภาพรวมทั้งหมดของพื้นที่ทั้งหมดจนกระทั่งถึงสัญลักษณ์ในระดับที่เป็นปัจเจก ซึ่งในงานวิจัยนี้จะแบ่งสัญลักษณ์ที่พบได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1) สัญลักษณ์ระดับวัฒนธรรม (Cultural Connotations) “การสื่อความหมายในระดับนี้แสดงถึงการที่วัตถุในวัฒนธรรมได้พ่วงเอาความสัมพันธ์และการสื่อความหมายเข้ามาในตัวมัน และมีส่วนร่วมในการให้ความหมายกับ ผู้คนในวัฒนธรรม” (สมเกียรติ ตั้งนโม, 2550) อาทิเช่น

การแสดงออกถึงความหมายโดยรวมของพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ ที่เป็นตัวแทนของความเป็นไทย ที่มีรูปแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เป็นสัญลักษณ์ของประเทศ เป็นศิลปกรรมชั้นสูง มีความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรม (ศิริพร นันตา, 2547)

การแสดงออกของสถานที่ต่างๆ ในพื้นที่ศึกษานี้มีอยู่หลายแห่งและหลายลักษณะ รูปแบบ และลักษณะการแสดงออกของสัญลักษณ์ระดับวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป เช่น พระบรมมหาราชวัง ที่สะท้อนสัญลักษณ์เป็นที่ประทับขององค์เทพในทิพวิมาน ที่มีความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์คือองค์สมมุติเทพ วัดที่แสดงออกถึงความมีศรัทธาและความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพุทธศาสนา ศาลฎีกาที่จะแสดงถึงความยุติธรรม กระทรวงกลาโหม ที่แสดงออกถึงความแข็งแกร่งมั่นคง มหาวิทยาลัยที่แสดงออกถึงสติปัญญา ปัญญาชน การมีการศึกษา ที่พักอาศัยในรูปแบบตะวันตกซึ่งสะท้อนถึงยุคสมัยของการล่าอาณานิคม การแผ่ขยายของอิทธิพลของชาติตะวันตก เป็นต้น

2) สัญลักษณ์ระดับปัจเจก (Individual Connotations) เป็นการแสดงออกขององค์ประกอบในรายละเอียดที่มีอยู่ ซึ่งเกิดจากทั้งความจงใจและความไม่ตั้งใจในการสร้างองค์ประกอบต่างๆ การพบเห็นได้นั้นต้องขึ้นอยู่กับความรู้และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล (สมเกียรติ ตั้งนโม, 2550) ซึ่งจะยกตัวอย่างที่พบเห็นได้มากมายในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในเพียงบางส่วน อาทิเช่น

การแสดงออกของรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมไทยที่บ่งบอกเป็นสัญลักษณ์ เช่น ยอดมณฑปแทนเขาพระสุเมรุ ยอดฉัตรที่แสดงพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ปูนปั้นที่มีความหมายถึงพุ่มบูชาถวายพระ

การแสดงออกของรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่ เช่น เสา 6 ต้น ด้านหน้าอาคารศาลฎีกาที่แสดงถึงหลัก 6 ประการของคณะราษฎร การใช้หัวเสาแบบของ

กรีกโรมัน เช่น หัวเสาแบบดอลิกที่กระทรวงกลาโหม เป็นตัวแทนกฎความจริงของโซเครตีส ความซื่อตรง เรียบง่าย เข้มแข็ง หัวเสาแบบไอโอนิกที่กรมการรักษาดินแดน เป็นตัวแทนของปรัชญาพลาโตที่เน้นความสมดุลมีเหตุมีผล มีสติสัมปชัญญะ

การแสดงออกในงานศิลปกรรม เช่น จิตรกรรมฝาผนังรามเกียรติ์ที่มีนัยยะของสมมุติเทพ ธรรมะกับอธรรม รูปสัตว์หิมพาน ยักษ์ บ่งบอกถึงสถานที่ที่เป็นเทวภูมิ

ภาพที่ 4.32 ชุดภาพแสดงสัญลักษณ์ระดับวัฒนธรรม และสัญลักษณ์ปัจเจก

การโหยหาความงามในอดีต (Nostalgia)

เหตุเพราะกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในเป็นพื้นที่อนุรักษ์ และเป็นเมืองเก่าที่ยังคงมีลมหายใจอยู่ ไม่ใช่เมืองโบราณที่ลุ่มสลายไปกับกาลเวลาแล้ว ปัจจุบันนี้สถานที่สำคัญของเมืองจึงยังคงมีสภาพที่สมบูรณ์งดงามตามแบบเมื่อครั้งในอดีต อีกทั้งยังมีร่องรอยของประวัติศาสตร์ในอดีตให้พบเห็นได้อยู่ทุกหนแห่ง ทั้งจากสิ่งปลูกสร้าง วัตถุ และผู้คน ดังนั้นทำให้เมื่อมีการพูดคุยสัมภาษณ์ผู้ที่ใช้พื้นที่จึงมักจะเล่าเรื่องราวโยงใยถึงอดีต ที่เป็นเช่นนี้เป็นเพราะกรุงรัตนโกสินทร์นั้นยังคงสะท้อนความงดงามของวันเวลาเก่าก่อน ในปัจจุบันประกอบกับหลักฐานข้อมูลที่มีบันทึกอย่างมากมายซึ่งมีการเผยแพร่โดยทั่วไป รวมทั้งเรื่องเล่าและตำนาน (Myth) ที่ช่วยเสริมสร้างจินตภาพอีกทางหนึ่ง

- **สภาพบ้านเมืองในอดีต** จากการตรวจเอกสารและการสัมภาษณ์พบว่า ผู้คนมักจะมีจินตภาพที่ทับซ้อนกันของช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่ 100-200 ปี คือ แยกแยะไม่ได้ชัดเจนว่าเป็นช่วงเวลาใด เช่น ช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-3 หรือช่วงการเปลี่ยนแปลงโดยรับอิทธิพลตะวันตก รัชกาลที่ 4-6 แต่จะมีจินตภาพที่ปะปนกัน คือ เห็นภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีพระบรมมหาราชวังและวัดวาอารามต่างๆสวยงามเหมือนหรือสวยงามกว่าปัจจุบัน เนื่องจากมีสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติเปิดโล่งมากกว่า ไม่แออัดคับคั่งไปด้วยผู้คน นักท่องเที่ยว หรือยานพาหนะต่างๆ มีแม่น้ำ ลำคลองที่ใสสะอาดหลายสายจนเป็นที่กล่าวขานของชาติตะวันตกว่าเป็น “เวนิสตะวันออก” ในแม่น้ำเจ้าพระยามีทั้งเรือเดินสมุทร เรือสำเภาจีน และเรือต่างๆ แม่น้ำมีขนาดกว้างใหญ่กว่า ใสสะอาดกว่าปัจจุบัน ในลำคลองจะเต็มไปด้วยเรือพ่อค้าแม่ค้า เป็นตลาดน้ำ และชุมชนกลางน้ำ บ้านเรือนริมน้ำ ผู้คนมีอัธยาศัยดี ยิ้มแย้มทักทายอย่างมีไมตรี แต่งตัวแบบไทยโบราณ นุ่งผ้าถุง นุ่งโจงกระเบนกระโจมอก เดินเท้าเปล่า มีรถม้า มีแจ็กใส่หมวกเข็นรถเข็น เป็นต้น ดังจะยกตัวอย่างที่ผู้ให้สัมภาษณ์บางคนกล่าวถึงบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในว่า

“ไม่รู้สินะ ผมไม่อยากให้ทำอะไรเลย อยากให้เป็นแบบนี้ไปตลอด ไม่อยากให้มีตึกเด็กอะไรเลย ถ้าย้อนกลับไปสมัยก่อนที่มีแต่พระราชวังสวยๆ วัดสวยๆ แม่น้ำสวยงาม คนใส่ชุดไทยเดินไปมา มีรถม้า ไม่มีรถยนต์วันแควิน ก็ดีนะ” (ประชาชน, ผู้ให้สัมภาษณ์)

“รู้สึกว้าว...เอ่อ..ชอบวิถีชาวบ้านแบบคนเก่าๆ คนโบราณหรือตลาดเก่าๆที่มันอยู่ใกล้ๆในวัดแบบนั้นดูมันเข้ากับพื้นที่มากกว่า” (ประชาชน, ผู้ให้สัมภาษณ์)

“เวลามันมีบรรยากาศในการแห่ หรือว่าประกอบพิธีต่างๆที่เกี่ยวกับวัดพระแก้ว มีขบวนอะไรที่ออกมาจากประตูวัดพระแก้ว มีการแต่งตัวไทยๆโบราณ เวลาที่มีพวกมหรสพบริเวณสนามหลวง มีวัดพระแก้ว มีโขน มีละครมันดูแล้วลึกลับ” (ประชาชน, ผู้ให้สัมภาษณ์)

- **ประสบการณ์ในอดีต** จากการตรวจเอกสารและการสัมภาษณ์นั้นเป็นเรื่องราวของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่และไม่ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่ มีทั้งที่ถูกบันทึกไว้ในรูปเอกสารสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นคำบอกเล่าซึ่งเกิดจากประสบการณ์ความผูกพันที่ไม่ย้อนหลังไปไกลเกินกว่า 100 ปี มักจะแสดงออกด้วยภาพของสภาพแวดล้อมของบ้านเมือง ธรรมชาติแม่น้ำ-ลำคลอง ถิ่นที่อยู่ และกิจกรรมต่างๆ เช่น พระราชพิธีต่างๆ ที่ท้องสนามหลวง การลงเล่นน้ำ อาบน้ำ ใช้น้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาสำหรับอุปโภค-บริโภค สถานที่ที่เป็นที่ประทับของพระเมรุและตลาด คือสนามหลวงที่เต็มไปด้วยผู้คน

เมื่อกล่าวถึงภูมิประเทศก่อนที่จะสร้างถนนราชดำเนินนั้น “บางแห่งก็เป็นสวน บางแห่งก็เป็นที่ลุ่มน้ำนอง ลักษณะเช่นนี้มีอยู่มากแห่งหรือเกือบทั่วไป แม้ในกำแพงพระนครแต่ก่อนนี้ก็เช่นนั้น ม.ล.ยิ่งศักดิ์ อิศรเสนา ได้เขียนเล่าไว้ในหนังสือ ประวัติเจ้าคุณพ่อ ถึงพระนครเมื่อ 100 กว่าปีมาแล้ว มีความตอนหนึ่งว่า กรุงเทพมหานครเวลานั้น ก็คือป่าเตี้ยปนละเมาะเราดูนี่เอง มีทุ่งหญ้าแทรกแซงอยู่กันเป็นตอนๆ พึ่งมีมนุษย์มาหักล้างถางที่ปลูกเคหสถานอยู่กันเป็นหย่อมๆ รอบพระนครริมกำแพงเมืองด้านในมีราษฎรส่วนมากเป็นทาสพลกษัตริย์ปลูกเพลิงสุนัขแห่งนุ่งจากอยู่กันเป็นระยะๆ บ้างก็เปิดด้านหน้าออกขายกล้วยแขกบ้าง ข้าวโพดคั่ว อ้อยควั่นบ้างตามแต่ฤดูกาลจะอำนวยผล อะไรให้มีขายก็ขายกันไปตามเพลง บนกำแพงเมืองก็ยังเป็นที่ราษฎรอาศัยเลี้ยงวัวได้ไม่เหมือนเดี๋ยวนี้ จิงนานๆ ก็มีวัวกวาดพลัดกำแพงลงมาบนหลังคาเพิงของชาวบ้านทำให้โกลาหลอลหม่านกันเสียที่หนึ่งพอแก้เหงา ที่ไหนเป็นที่ลุ่มไม่มีใครปลูกบ้านเรือนอยู่ก็เป็นป่าไผ่มีดทับ หน้าน้ำ น้ำขังแค่นั้นเอง เช่นแถวบางลำพู คอกวัว ไปจนกระทั่งวัดศิริเมื่อก่อนเป็นดงไผ่น้ำแฉะทั้งนั้น ทุ่งพระเมรุก็ยังเป็นป่ารก หน้าน้ำเซาะขังจึงเป็นที่ตกปลากินกัน ถึงหน้าแล้งก็สร้างเมรุกันเสียที่ พึ่งจะมาให้ท่านเอาข้าวใส่บาตรกันตอนหลังนี้เอง แม้ที่ว่ากรากลาโหมและยุติธรรมซึ่งอยู่หน้าพระราชวังก็ยังเป็นโรงจากพื้นดินทุบราดกรวดเตียน พอหมอบกราบกันได้เท่านั้น ถนนครั้งนั้นก็คือช่องป่าที่กรุยใหม่ พึ่งฟันต้นไม้ใหญ่ลงพอหายเกะกะเท่านั้น ทางที่ใช้สัญจรกันจริงๆ ก็เพียงแนวเตียนราบด้วยเท้ากว้างพอตะแคงหลีกกันได้ครีๆ นอกนั้นก็กรูกร้างไปด้วยหญ้าพงแซม ผักโขม และขี้ครอกสองข้างทาง คนเดินเท้ากันไม่ถึงเส้นจะมองเห็นกันก็ทั้งยาก นี่คือลักษณะภูมิประเทศของบางกอก แม้สร้างถนนแล้วสองข้างทางก็ยังมีต้นไม้ยังไม่เป็นตึกกรมบ้านช่องหนาแน่นเหมือนอย่างทุกวันนี้” (ส.พลายน้อย, 2502)

จากการประมวลเอกสารด้านประวัติศาสตร์ของกรุงรัตนโกสินทร์สามารถสรุปได้ว่าสภาพแวดล้อมของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในจะเริ่มเปลี่ยนแปลงใกล้เคียงปัจจุบันตั้งแต่มีการสร้างถนน สะพาน อาคารต่างๆ ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 จนกระทั่งปัจจุบัน (เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2537)

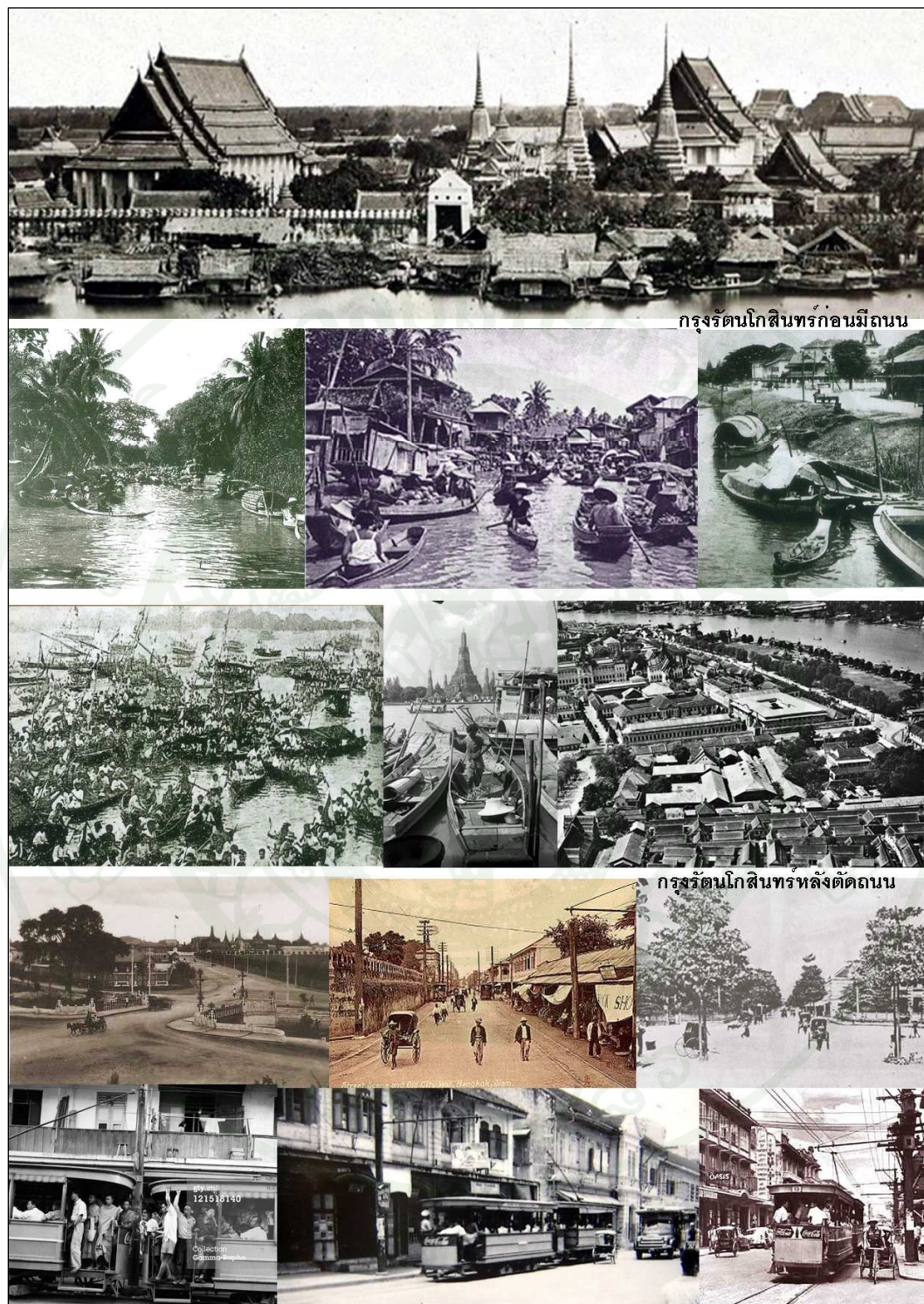
- **เรื่องเล่าหรือตำนาน (Myth)** เป็นเรื่องที่เล่าต่อกันมาแต่อาจไม่ได้เกิดขึ้นจริงในบันทึกประวัติศาสตร์ และเป็นส่วนที่เสริมสร้างให้คนที่ใช้พื้นที่เกิดจินตนาการมองเห็นภาพและหลายครั้งกลายเป็นความเชื่อที่ซ้อนทับกันกับเรื่องจริง และซ้อนทับอยู่ในพื้นที่จริง เช่น

ตำนานท่าเตียน มีอยู่ว่า ยักษ์วัดโพธิ์ที่ดูแลวัดโพธิ์และยักษ์วัดแจ้งซึ่งดูแลวัดแจ้ง ทั้ง ๒ คน เป็นเพื่อนรักกัน วันหนึ่งยักษ์วัดโพธิ์ไม่มีเงินจึงไปขอยืมเงินจากยักษ์วัดแจ้ง แต่เมื่อถึงกำหนดส่งเงินคืน ยักษ์วัดโพธิ์กลับไม่ยอมจ่าย ยักษ์วัดแจ้งจึงข้ามแม่น้ำเจ้าพระยามาทวงเงินคืน แต่ยักษ์วัดโพธิ์ไม่ยอมให้ ที่สุดเกิดการทะเลาะ ต่อสู้กัน จึงทำให้ในบริเวณนั้นถูกยักษ์ทั้งสองเหยียบย่ำ ราบเรียบกลายเป็นสถานที่ที่โล่งเตียนไปหมด ครั้นเมื่อพระอิศวร (พระศิวะ) ได้ทราบเรื่องราว จึงได้ลงโทษโดยการสาปให้ยักษ์ทั้ง ๒ กลายเป็นหิน แล้วให้ยักษ์วัดโพธิ์ทำหน้าที่ยืนเฝ้าหน้าพระอุโบสถ และให้ยักษ์วัดแจ้งทำหน้าที่ยืนเฝ้าพระวิหารวัดแจ้งเรื่อยมา ชาวบ้านจึงพากันเรียกว่า “ท่าเตียน” เรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้ (ออนไลน์ , http://www.lib.su.ac.th/rattanagosin_web, 2556)

เจ้าพ่อหอกลอง มีเรื่องเล่าว่าเจ้าหน้าที่ประจำหอกลองคนแรก ได้เสียชีวิตลงในหน้าที่ราชการที่ 1 จึงได้โปรดฯ ให้สร้างศาลไว้ใกล้กับบริเวณหอกลองเพื่อเป็นที่ระลึก (ออนไลน์ , http://www.lib.su.ac.th/rattanagosin_web, 2556)

พระพุทธรูปปฏิมากร หรือพระแก้วมรกต มีเรื่องในหนังสือตำนานโบราณแต่งเป็นภาษามคธไว้ เรียกชื่อว่า “รัตนพิมวงค์” เล่า เรื่องเดิมของพระพุทธรูปแก้วพระองค์นี้สืบมาว่า พระมหามณีรัตนปฏิมากรองค์นี้เทวดาสร้างถวายพระอรหันต์องค์หนึ่ง มีนามว่า พระนาคเสนเถระ ในเมืองปาฏลิบุตร ผู้เป็นพระอรหันต์ อันมีฤทธิ์ ได้อธิษฐานอาราธนาพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระพุทธเจ้า ให้ประดิษฐานอยู่ในองค์พระมหามณีรัตนปฏิมากรถึง 7 พระองค์ เนื้อแก้วก็ปิดสนิทติดเป็นเนื้อเดียวดังเดิมไม่มีแผลมีช่อง พระมหามณีรัตนปฏิมากรอยู่เมืองปาฏลิบุตร แล้วตกไปเมืองลังกาทวีป แล้วตกมาเมืองกัมพูชา เมืองศรีอยุธยา เมืองละโว้ เมืองกำแพงเพชร แล้วภายหลังตกไปอยู่เมืองเชียงรายได้ เจ้าเมืองเชียงรายได้เอาปูนทาอุดปิดทองบรรจุไว้ในพระเจดีย์ที่เมืองเชียงรายนั้น จากเชียงรายไปลำปางแล้วกลับมาเชียงใหม่ แล้วย้ายไปหลวงพระบาง เวียงจันทร์ กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตามลำดับ (ไชศรี ศรีอรุณ, 2553)

จากการประมวลเอกสารตำนานเหล่านี้ได้พบว่า บางเรื่องเล่าตำนานได้กลายเป็นเสน่ห์ของพื้นที่ เป็นส่วนที่เสริมสร้างสุนทรียะและจินตนาการในการเข้าไปสัมผัสพื้นที่ และเป็นการสร้างภาพในอดีตที่ที่เกิดจากจินตนาการในตำนาน

ภาพที่ 4.33 ชุดภาพกรุงรัตนโกสินทร์ในอดีต

ที่มา: สุจิตต์ วงษ์เทศ และเว็บไซต์ th.wikipedia.org/wiki/รัตนโกสินทร์ (17 มีนาคม 2556)

ชาติพันธุ์

จากการตรวจเอกสารทางประวัติศาสตร์พบว่าคนกรุงเทพในยุคกรุงธนบุรี-ต้นรัตนโกสินทร์ ไม่ได้เป็นคนไทยทั้งหมด อาจแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ 3 กลุ่ม (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548) ดังนี้

1) **คนพื้นเมืองดั้งเดิม** ซึ่งจะพบว่าคนเหล่านี้ถูกคนอยุธยาคนนั้นเรียกชื่อ (ในกฎหมายเทียบบาล)ว่า “แขกขอมลาวพม่าแมงมอญสุ่มแสงจันจามชาว...”ซึ่งเหล่านี้ถูกเรียกเป็นชาวสยามทั้งนั้นโดยไม่จำแนก แต่ถ้าจำแนกจำได้ดังนี้ คือ แขก ขอม ลาว พม่า แมง (มอญลำพูน) มอญ มสุ่มแสง(อาจจะเป็นพวกข่าหรือเงาะ) จัน จาม (ตระกูลมาเลย์-จามในเขมรและเวียดนาม) ชาว

2) **คนต่างชาติต่างภาษา(นานาชาติ)** “คนพวกนี้ทับซ้อนอยู่ด้วยกัน 2 กลุ่ม มีทั้งกลุ่มพื้นเมืองดั้งเดิมที่อยู่ห่างไกล กับกลุ่มจากที่อื่นชัดๆ เช่นตะวันออกกลาง ยุโรป ฯลฯ รวมถึงหมู่เกาะ เช่น ญี่ปุ่น ฯลฯ การแบ่งคนอย่างกว้างในยุคนั้นถือเอาภาษาเป็นเกณฑ์ แม้เป็นตระกูลเดียวกันอย่างลาว-ไทยก็ถูกแบ่งเป็นต่างชาติ เช่น ลาวน้ำหมึก ลาวทรงดำ ทรงขาว เป็นต้น เนื่องจากสื่อสารกันไม่ได้ ภาษาที่รู้จักมีมากกว่า 60 ชาติภาษา นอกจากนี้ยังมีชื่อชาติภาษาต่างๆ อยู่ในโคลงภาพคนต่างภาษาในรัชกาลที่ 3 ที่โปรดให้แต่งและวาดภาพประกอบติดไว้ที่ศาลารายรอบบริเวณกำแพงวัดพระเชตุพน และ อ.ทวีศักดิ์ เผือกสม ได้ถอดความว่ามีชนชาติดังนี้ พวกสิงห์ (สิงหล) ไทย กะเหรี่ยง ดอดชิ (Dutch) แอฟริกัน อิตาลี ฝรั่งเศส ยิบซีเดอาน (Egyptian) ระกาฉวน(Saracen) ยี่ปุ่น อาหรับ หมู่มไ้ระกี (Turk) แขกปะถ่าน (Pathan) แขกจุเหลียว หรือปีตะสบาก(Russian Peterburg) หูซ (ตาตาร์) [Tartar] มอญ กระแซ (Shan) เจี้ยว (เมืองแสนหวิ) พม่า อินตู มลายู พราหมณ์ฮินดู พราหมณ์รามเศร์ จาม ลาวบวน หุ้ยหุย (แขกมุสลิม) เกาหลีญวน จัน เขมร และลิวซิว(เมืองจิมก้องโนจีน)” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548)

3) **คนไทยสยาม** คือ พวกที่เรียกตัวเองว่า“ไทย” มีหลักแหล่งอยู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเท่านั้น เพราะมีพวกที่ถูกเรียกจากคนอื่นว่า ไทยน้อย กับไทยพม่า อยู่ด้วย สาเหตุที่ต้องเรียกรวมๆ ว่าไทยสยาม เพราะว่าแยกคนไทยออกจากคนสยามไม่ได้ เช่นคนพื้นเมือง และคนต่างชาติบางพวก เดิมได้ชื่อว่าเป็นคนสยามทั้งหมด ครั้นนานไปก็ปรับตัวเป็นคนไทยสืบสายตระกูลกันต่อมา ตัวอย่างคนไทยสยามในกรุงเทพ เช่น ตระกูลจัน (พระเจ้าตาก) ตระกูลเปอร์เซียมุสลิม (บุญนาถ) เป็นต้นเหล่านี้ได้กลายมาเป็นคนไทยสยามอย่างสมบูรณ์ในภายหลัง (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548)

ในพื้นที่กรุงเทพมหานครชั้นในปัจจุบันนั้นมีความหลากหลายในกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากพื้นที่นี้มีประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ทั้งมีอยู่เดิมและที่มีการเปลี่ยนถ่ายย้ายถิ่นฐาน นอกจากนี้พื้นที่ยังเต็มไปด้วยนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก กลุ่มชาติพันธุ์ที่พบอยู่ในพื้นที่ทั้งที่อยู่อาศัยและเข้ามาใช้พื้นที่มีมากมายและหลากหลาย ทั้งนี้สามารถแบ่งอย่างกว้างๆ ได้ดังนี้

1) **คนไทย-คนไทยเชื้อสายต่างๆ** คือ คนไทย หรือคนไทยสยามดั้งเดิมที่มีการผสมเชื้อสายไทย-ลาว ไทย-เขมร ไทย-มอญ เหล่านี้ที่เข้ามาสร้างกรุงศรีอยุธยาต้นรัตนโกสินทร์ และคนไทยเชื้อสายอื่นๆ ที่พูดภาษาไทย ใช้ภาษาไทยเป็นหลัก จะพบเห็นได้ คนไทยท้องถิ่นซึ่งพบโดยทั่วไป คนไทยเชื้อสายจีนแต่ຈິຈຽພໍຈະພໍได้บริเวณชุมชนท่าเตียน ชุมชนท่าช้าง ทั้งนี้ยังมีการสืบเชื้อสายของคนไทยลูกผสม (ลูกครึ่ง - ลูกเสี้ยว) ในราชวงศ์จักรี คือ เชื้อสายรัสเซีย-อังกฤษ-สกอต ในวังจักรพงษ์อีกด้วย ส่วนปัจจุบันนั้นในสถานที่ราชการ สถานศึกษาและอื่น พบคนไทยที่เรียกว่า “ลูกครึ่ง” หรือ “ลูกเสี้ยว” ซึ่งหมายถึง คนไทยที่มีพ่อ หรือแม่เป็นชาวต่างชาติ ส่วนมากเป็นชาวตะวันตกผิวขาว หรือชาวอินเดีย ใช้ภาษาไทยเป็นหลักและใช้ภาษาต่างชาติด้วย ซึ่งสามารถพบได้โดยทั่วไป

2) **คนต่างชาติ** ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร คือคนที่ไม่ได้ใช้ภาษาไทยเป็นหลักในการสื่อสาร แต่ใช้ภาษาประจำชาติของตน ทั้งที่สามารถแบ่งเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวตามศูนย์ข้อมูลกรมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ดังนี้ คือ กลุ่มชาวเอเชียที่มีจำนวนมากกว่ากลุ่มอื่นประมาณถึง 50% เช่น จีน มาเลเซีย พม่า ลาว กัมพูชา ญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน เป็นต้น กลุ่มชาวยุโรปที่ประมาณได้ 25% เช่น สหราชอาณาจักร เยอรมัน ฝรั่งเศส ยุโรปตะวันออก เป็นต้น กลุ่มชาวอเมริกา เช่น อเมริกา แคนาดา บราซิล เป็นต้น กลุ่มชาวเอเชียใต้ เช่น บังกลาเทศ ปากีสถาน อินเดีย เนปาล เป็นต้น กลุ่มชาวโอเชียเนีย เช่น ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ เป็นต้น กลุ่มชาวตะวันออกกลาง เช่น อียิปต์ ซาอุดีอาระเบีย คูเวต เป็นต้น และกลุ่มชาวแอฟริกา เช่น เซาท์แอฟริกา และอื่นๆ เป็นต้น

ภาพที่ 4.34 ชุดภาพกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในช่วงตั้งแต่กรุงธนบุรี-ปัจจุบัน

ที่มา: ปรับปรุงจากเว็บไซต์ th.wikipedia.org/wiki

การแสดงออกของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง

จากการวิเคราะห์ที่ได้จากการสำรวจพื้นที่ สังเกตการณ์และการสัมภาษณ์ สรุปว่า การแสดงออกของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ตามความเป็นจริงนั้นเป็นสิ่งที่งานวิจัยนี้ต้องการชี้ให้เห็นถึง ความงามของสภาพแวดล้อมและสังคมที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงในพื้นที่ ซึ่งไม่ได้แบ่งเป็นรูปธรรม หรือนามธรรม แต่ผู้วิจัยจะพยายามค้นหาและนำเสนอผลการวิจัยจากการสำรวจพื้นที่ และสังเกตการณ์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

วิถีชีวิตประจำวัน (Everyday Life)

วิถีชีวิตประจำวันเป็นสิ่งที่พบเห็นอยู่ทั่วไปในภูมิทัศน์หรือ ซึ่งจะพบได้ทั้งภูมิทัศน์ที่ดูธรรมดาๆ ไม่มีอะไรน่าสนใจ หรือมีรูปแบบที่จริงจังดงามก็ได้ ในมุมหนึ่งวิถีชีวิตประจำวัน เป็นภาพสะท้อนถึงสถานที่นั้นๆว่าเป็นพื้นที่แบบไหน อย่างไร จนในบางครั้งก็กลายเป็นชื่อเรียกเพื่อให้เกิดการสื่อความหมายที่เข้าใจอย่างตรงไปตรงมา เช่น พระบรมมหาราชวัง ท้องพระเมรุ (สนามหลวง)

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจว่ากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นในถูกประกาศให้เป็น**พื้นที่อนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า** โดยคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ที่เปลี่ยนมาจาก คณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ วันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2541 โดยอยู่ภายใต้ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2541 (สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์, 2554) แต่ในความเป็นจริงนั้น ในหลายๆพื้นที่ในบริเวณนี้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศ ผู้คนสามารถท่องเที่ยวชมได้ทุกเกือบทุกสถานที่ นอกนั้นเป็นสถานที่ราชการและเป็นที่อยู่อาศัยและประกอบกิจการต่างๆ สิ่งที่น่าสนใจคือ ผู้คนที่ใช้พื้นที่บริเวณนี้ส่วนใหญ่ไม่ใช่นักท่องเที่ยว แต่เป็นผู้ที่เข้ามาประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่น ทำงาน เรียนหนังสือ รวมทั้งเป็นแหล่งรวมของชุมชนและเป็นสถานที่ เช่น ทำพระจันทร์ ทำช้าง ทำเตียน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ที่อยู่อาศัยที่แตกต่างและยังคงมีการวิพากษ์วิจารณ์ ได้แก่ พื้นที่ด้านบนสุดของคลองคูเมืองเดิมได้สะพานพระปิ่นเกล้า และบริเวณรอยต่อคลองคูเมืองเดิมกับคลองหลอดวัดราชนาค ซึ่งกลายเป็นที่อยู่อาศัยของคนเร่ร่อน จากข้อสังเกตด้านบนและการสอบถามจะเห็นได้ว่า ผู้คนที่ใช้พื้นที่นี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ไม่ได้มีภูมิลำเนาอยู่ที่นี่แต่จะอาศัยอยู่และมาจากนอกพื้นที่ ซึ่งจะมีวิถีชีวิตแบบที่การทำงานนอกบ้านเป็นหลัก ผู้คนเดินทางมาจากหลายทิศทางทั้งทางรถและทางเรือ ส่วนมากจะใช้ช่วงเวลา

กลางวันในการประกอบกิจกรรมการงานต่างๆในสถานที่นั้นๆและออกมาบริเวณตอนกลางวัน พอถึงช่วงเวลาเลิกกิจกรรมการงานในเวลากลางคืนก็จะออกจากพื้นที่ไป นอกจากนี้ยังมีนักท่องเที่ยวที่มา กับทัวร์และมาเองเข้าไปชมสถานที่ต่างๆเป็นจำนวนมาก มีการจราจรที่แออัดและหนาแน่น ดู สับสนวุ่นวายในช่วงเวลากลางวัน เช่น บริเวณหน้าพระบรมมหาราชวัง ทำน้ำ ป้ายรถเมล์ และ ตลาดต่างๆ ส่วนช่วงเวลากลางคืนจะพบเห็นผู้คนส่วนหนึ่งมีการพักผ่อนและการออกกำลังกายใน พื้นที่สามหลวงและสวนสาธารณะ ซึ่งในตอนกลางวันแดดร้อนจะมีคนใช้พื้นที่น้อย สถานที่ต่างๆ จะปิดบริการและไม่มีผู้คนเข้าไปใช้พื้นที่ในช่วงค่ำ จะมีก็แต่ส่วนของพื้นที่สาธารณะที่มีการมาจับจองพื้นที่ขายของในเวลาค่ำคืน เช่น บริเวณถนนและทางเท้าริมคลองคูเมืองเดิมซึ่งจะมีผู้คน หลากหลายมาวางแผงขายของอย่างแน่นหนาประกอบกับผู้ที่มาเลือกซื้อสินค้าตลอดทั้งคืนทำให้พื้นที่บริเวณนี้มีความคึกคักทุกคืน หรือบริเวณรอบอนุสาวรีย์ทหารผ่านศึกด้านหน้าตรงข้ามโรงละครแห่งชาติจะมีผู้คนมาประกอบอาชีพให้บริการนวดแผนไทยทั่วบริเวณทางเท้าและพื้นที่สนามหญ้า

ในส่วนที่เป็นพื้นที่อยู่อาศัยนั้นผู้วิจัยพบว่าบริเวณท่าเตียนและท่าช้างเป็นชุมชนตลาดที่เก่าแก่ ผู้คนส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ที่เดิม ผู้สูงอายุมักจะใช้ด้านล่างของอาคารตึกแถวที่สร้างตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นร้านค้า และใช้ชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัย ส่วนลูกหลานก็จะเริ่มขยับขยายออกไปทำงานอยู่นอกพื้นที่ เช่นเดียวกับชุมชนท่าพระจันทร์ ส่วนชุมชนท่าวังนั้นเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีการสร้างบ้านเรือนในตรอกแคบๆที่ใช้เป็นที่อาศัยเท่านั้น ดังนั้นผู้คนส่วนหนึ่งจึงอาศัยรายได้จากการท่องเที่ยวเป็นรายได้หลักของคนในชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้พบเห็นการประกอบอาชีพแบบเร่ขายหรือแบบแผงลอย และให้บริการรับจ้างอื่นๆ

จากการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์เต็มไปด้วยสิ่งปลูกสร้างที่สำคัญและสวยงามต่างๆแล้ว ยังพบเห็นความขัดแย้งระหว่างอาคารสิ่งปลูกสร้างและองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ หรือความขัดแย้งทางสายตาในสภาพแวดล้อมหลายแห่ง ที่เด่นชัดมากจะพบเห็นฝั่งตะวันตกของพื้นที่บริเวณถนนมหาราชช่วงท่าพระจันทร์เรื่อยลงมาท่ามหาราชจนกระทั่งท่าช้างวังหลวง จะพบเห็นอาคารพาณิชย์ 2 -4 ชั้นอยู่ตรงข้ามวัดมหาธาตุ ประกอบกับการใช้ถนนและทางเท้าที่มีพื้นที่ไม่เพียงพอกับความต้องการใช้เพราะมีหาบเร่แผงลอยตลอดทางทำให้ผู้คนส่วนหนึ่งต้องลงไปเดินบนถนนที่มี 2 เลนและจะต้องมีการหลบหลีกกันเองระหว่างรถกับคน ประกอบกับความแตกต่างหลากหลายของอาคารสิ่งปลูกสร้าง ได้แก่ อาคารพาณิชย์ 2 และ 4 ชั้น วัด ภูมิจัดพลัดทหาร 5 ชั้น อาคารเรือนแถวไม้เก่า ตึกแถวแบบตะวันตกสมัยรัชกาลที่ 5 ตลาดบนลานโล่ง

อาคารราชการต่างๆ และร้านอาหารริมแม่น้ำ ต้นไม้ เสาไฟและสายไฟฟ้า เหล่านี้สร้างภูมิทัศน์ที่ทำให้เกิดความรู้สึกไม่สอดคล้องต่อวัตถุประสงค์ของพื้นที่ที่ประกาศให้เป็น “พื้นที่อนุรักษ์และพัฒนา”

ภาพที่ 4.35 ชุดภาพแสดงวิถีชีวิตประจำวัน

ความสัมพันธ์ของคนกับสภาพแวดล้อม

ความสัมพันธ์หรือความเกี่ยวข้องกันของสภาพแวดล้อมระหว่างพื้นที่กับพื้นที่ที่เกิดขึ้นไม่ได้ถ้าขาดปัจจัยสำคัญในการเชื่อมโยงพื้นที่ คือ ผู้ใช้พื้นที่ จากการประมวลเอกสาร ทำให้เกิดความเข้าใจว่า กรุงเทพมหานครชั้นในนั้นเป็นพื้นที่ที่ถูกก่อสร้างมาตั้งแต่อดีตที่มุ่งเน้นการป้องกันเมืองมากกว่าเรื่องอื่นๆ ดังนั้น หัวใจความสำคัญของการออกแบบเมืองและพื้นที่จึงอยู่ที่

พระบรมมหาราชวังที่อยู่ชั้นในสุด และเนื่องจากระบบการปกครองเป็นไปในรูปแบบของ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ศูนย์กลางการปกครองมาจากพระมหากษัตริย์ที่อยู่ในใจกลาง พระบรมมหาราชวัง ดังนั้นการจัดการพื้นที่ในอดีตจึงมุ่งให้ความสำคัญจากใจกลางพระบรมมหาราช วังจนถึงกำแพงวังซึ่งเป็นแนวป้องกันสุดท้ายที่แข็งแกร่งที่สุด ส่วนพื้นที่นอกวังก็จะมีผลสำคัญรอง ลงไป (เน่งน้อย ศักดิศรี, 2537) แต่ถ้ากล่าวถึงความสัมพันธ์ของพื้นที่นั้นก็จะมี"ข้อจำกัดเรื่องคตินาที่แบ่งลำดับชั้นของพื้นที่อย่างชัดเจน ดังจะเห็นตัวอย่างในคำเรียกภาษาไทยที่มีการเรียงลำดับ ชั้นไว้ คือ เมือง(เวียง) วัง บ้าน นา ป่า ซึ่งจะสังเกตการณ์จัดลำดับความสำคัญของพื้นที่ได้ในคำ ไทยเหล่านี้" (Nasongkhla, 2008)

ในอดีตพระบรมมหาราชวังเป็นหัวใจสำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์เพราะเป็นศูนย์กลาง อำนาจการปกครอง ทุกสิ่งอย่างจึงพุ่งมาที่พระบรมมหาราชวังและกระจายออกไป แต่เมื่อยุคสมัย เปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย พระบรมมหาราชวังไม่ใช่ที่ประทับของ พระมหากษัตริย์ แต่กลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่มีความสำคัญของประเทศ ดังนั้น ความสัมพันธ์ของ พื้นที่จึงแปรเปลี่ยนตาม เนื่องจากลำดับความสำคัญของพื้นที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับลำดับชั้นทางสังคม แต่กลับขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นๆในสภาพแวดล้อมมากกว่าดังจะเห็นได้จากแผนผังของความสำคัญใน พื้นที่ คือ พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ในงานวิจัยนี้ถูกจำแนกตามวัตถุประสงค์การใช้ของพื้นที่เพื่อแสดง ความสัมพันธ์โดยประยุกต์ใช้กับแผนภูมิรูป "รากโกกงาง" (กำจร กนธ, 2545 อ้างอิง Christopher Alexander, 1965) ดังนี้ 1) พระบรมมหาราชวัง 2) สถานที่ท่องเที่ยว สันทนาการ 3) สถานที่ราชการ สถานศึกษา วัด 4) ที่อยู่อาศัย 5) ตลาดและร้านค้า 6) ท่ารถและท่าเรือ

ตามแผนภูมิ (ภาพที่ 4.36) จะพบว่าความสัมพันธ์ที่จัดเป็นหมวดหมู่นี้มี 6 ประเภท แต่ พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่อื่นมากที่สุดในรัตนโกสินทร์ชั้นนี้ไม่ใช่พระบรมมหาราชวังดังแต่ก่อน แต่กลับกลายเป็นพื้นที่สาธารณะคือ 5)และตลาดและร้านค้า และ 6) พื้นที่คมนาคม ท่ารถและ ท่าเรือ ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่าพื้นที่เปิดหรือพื้นที่สาธารณะมีความสำคัญและมีความจำเป็น มากกว่า อีกทั้งถ้าดูจากแผนผังนี้จะเห็นถึงความสัมพันธ์ที่ไม่สมดุลกัน คือ พระบรมมหาราชวัง (1) มีความสัมพันธ์แค่สถานที่ท่องเที่ยวและนันทนาการ (2) กับตลาดร้านค้าและการคมนาคมเท่านั้น (5-6)

ภาพที่ 4.36 ผังแสดงความสัมพันธ์ของพื้นที่ และแผนภูมิรูป รากโก่งกาง
ที่มา: ปรับปรุงจากทฤษฎีของ Christopher Alexander (กำธร กุลชล, 2545)

ปรากฏการณ์ของพื้นที่

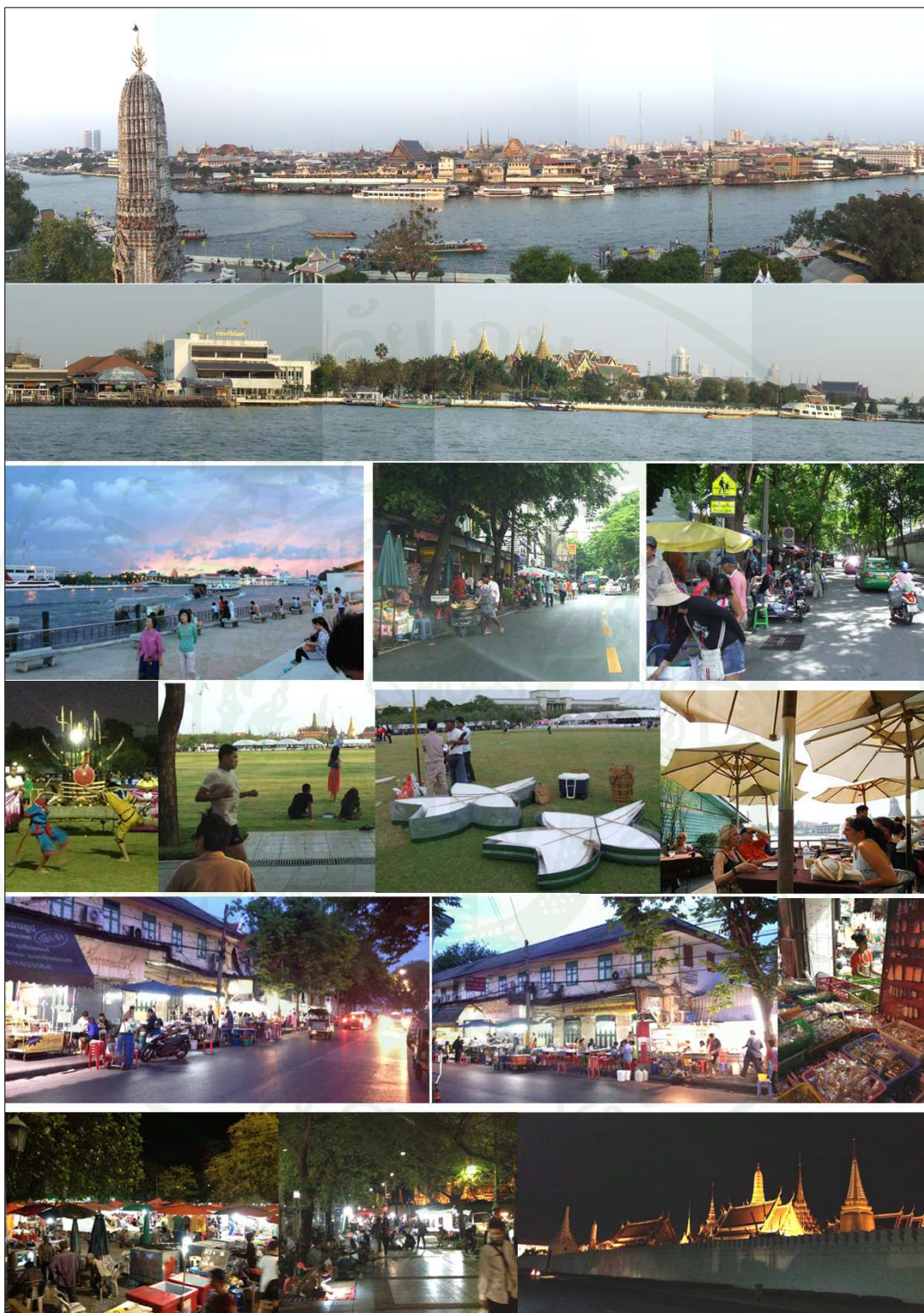
จากการสำรวจพื้นที่พบว่า ปรากฏการณ์ของพื้นที่ มาจากประสบการณ์ และความรู้สึกของผู้วิจัยที่เกิดขึ้นเองอย่างเป็นธรรมชาติในระหว่างการลงภาคสนามซึ่ง อาจมีความซ้อนทับกันในพื้นที่ ซึ่งในพื้นที่ที่มีความเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่งนั้น ทำให้เกิดการสร้างปรากฏการณ์ตลอดเวลา โดยผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างปรากฏการณ์ที่ได้สังเกตเห็น มาโดยสังเขป ดังนี้

สนามหลวง ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน สนามหลวงได้สร้างแรงปะทะในความรู้สึกนึกคิดของผู้คนตลอดมา สนามหลวงแห่งนี้สามารถสร้างความสุข ความปิติอิ่มเอม ความภาคภูมิใจ ความอึดเอิบใจ ความสนุขสนาน ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความเศร้าหมอง ความอาลัย ความรัก และอื่นๆอีกมากมาย เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะ สนามหลวงมีการพัฒนาการมาพร้อมๆกับการก่อสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ผ่านวันเวลา มีกิจกรรมและมีการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่อย่างมาก และทุกครั้งก็จะมีผู้คนจำนวนมากเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น การใช้พื้นที่สนามหลวงในการประกอบพระราชพิธีต่างๆ ตั้งแต่พระราชพิธีที่ทำให้คนไทยมีความรู้สึกสุขเกษมอึดเอิบภาคภูมิใจในความเป็นคนไทย รู้สึกถึงความจงรักภักดีในสถาบันพระมหากษัตริย์ ความรู้สึกการสร้างขวัญกำลังใจ อย่างพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีกาญจนาภิเษก พระราชพิธีแภกนาขวัญ และการถวายพระพรในวันเฉลิมฯ เป็นต้น หรือจะเป็นการสร้างความโศกเศร้า อาลัยอาวรณ์กับพระราชพิธีถวายและพระราชทานพระเพลิงพระบรมศพและพระศพเพื่อส่งเสด็จสู่สวรรคาลัย ซึ่งเปลี่ยนพื้นที่เป็นดังอาลัยสถานทีวิจิตรตรงดงาม หรือจะเป็นการได้รับประสบการณ์จากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ด้วยกิจกรรมขนาดใหญ่ต่างๆ เช่น กิจกรรมทางการเมืองที่สร้างอารมณ์ร่วมของผู้คนได้อย่างรุนแรง กิจกรรมทางบ้านเมืองในการจัดงานต่างๆที่พื้นที่ส่งมอบความสนุกเพลิดเพลินได้ หรือจะเป็นกิจกรรมทางศาสนาที่สร้างอารมณ์ร่วมทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นต้น

ตัวอย่างข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่าสนามหลวงได้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ ทั้งภายนอกและภายใน ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ยังคงดำเนินอยู่ในปัจจุบัน แม้กระทั่ง ณ ตอนนี้ได้มีการปรับปรุงสนามหลวงใหม่ให้มีภูมิทัศน์ที่สวยงามและมีระเบียบกฎเกณฑ์ในการใช้พื้นที่ก็ยังสามารถทำให้คนได้รับประสบการณ์และสร้างความรู้สึกที่แตกต่างกัน เช่น ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะรู้สึกชื่นชม ชื่นชอบเพราะความสวยงามของภูมิทัศน์ที่มีต้นไม้สนามหญ้าที่เขียวขจีโดยมีพระบรมมหาราชวังเป็นฉากหลัง ชื่นชมกับการรักษาความปลอดภัยในพื้นที่โดยการเพิ่มแสงสว่างและหน่วยรักษาความปลอดภัย แต่ก็มีคนอีกจำนวนไม่น้อยที่ไม่ชื่นชมไม่เห็นด้วยกับการปิดกั้น

พื้นที่ด้วยรั้วเหล็กรอบสนามหลวง ไม่ขึ้นชมกับการเปิดทางเข้า-ออกที่มีอยู่น้อย และการเหลือพื้นที่ทางเท้าภายนอกรั้วเหล็กเพียงน้อยนิด จึงทำให้คนบางกลุ่มถูกผลักดันออกจากพื้นที่ไป ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าผลจากการจัดการนี้เชื่อมโยงกับปรากฏการณ์พื้นที่ทางเท้าบริเวณรอบสนามหลวงเป็นพื้นที่ค้าขาย เช่น บริเวณคลองคูเมืองเดิม ทางเท้าหน้าศาลฎีกา ทางเท้าถนนพระจันทร์ บริเวณอนุสาวรีย์ทหารผ่านศึก ซึ่งพื้นที่เหล่านี้มีหาบเร่แผงลอย คนไร้บ้านต่างๆ จำนวนมาก อาจเนื่องจากสามารถฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ในการใช้พื้นที่ได้จากจำนวนคนที่มีมาก หลายพื้นที่ในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในมีปรากฏการณ์ทางพื้นที่ที่โดดเด่นก็เพราะพื้นที่เหล่านั้นสามารถปรับเปลี่ยนการใช้สอยได้ตลอดเวลาตามต้องการ ซึ่งคงไม่มีพื้นที่อื่นใดที่มีขนาดใหญ่และมีการปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยได้โดยใช้เวลาเพียงไม่กี่ชั่วโมง เช่น ทางเท้าในเวลากลางวันเป็นแผงขายพระพटकกลางคืนเป็นร้านก๋วยเตี๋ยวริมทาง หรือบริเวณพื้นที่อนุสาวรีย์ทหารผ่านศึกที่กลางวันเป็นท่ารถเมล์แต่เมื่อพลบค่ำกลายเป็นสถานบริการนวดแผนไทย เป็นต้น

ปรากฏการณ์ในพื้นที่อีกอย่างหนึ่งที่พบเห็นได้อย่างชัดเจนคือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามช่วงเวลา จากการสังเกตการณ์พบว่ากรุงรัตนโกสินทร์ในช่วงเวลากลางวันจะมีความคึกคักจากผู้คนที่มาร่วมประกอบกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่ จะพบเห็นภูมิทัศน์ และสภาพแวดล้อมได้อย่างเด่นชัดสามารถเข้าถึงพื้นที่ได้เกือบทุกพื้นที่จะมีแค่สถานที่ที่จำกัดคนเข้าถึงเท่านั้น โดยพื้นที่ได้สร้าง เมื่อถึงเวลากลางคืนภาพของภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมจะแตกต่างจากเวลากลางวันอยู่มาก ผู้คนไม่สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้ทุกที่เหมือนเวลากลางวันเพราะหลายพื้นที่ปิดหรือการเข้าถึงมีความยาก มีอุปสรรคมากกว่า เช่น ไม่สว่าง ระยะทางไกล เป็นต้น จะพบเห็นความมั่งคั่งของสิ่งปลูกสร้างภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมได้เฉพาะพื้นที่หรือสถานที่ที่ถูกจัดไว้ให้โดยใช้แสงไฟ อาทิเช่น พระบรมมหาราชวัง และสนามหลวง เป็นต้น ดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า “ช่วงเวลา” มีความสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ของพื้นที่

ภาพที่ 4.37 ชุดภาพแสดงปรากฏการณ์ของพื้นที่

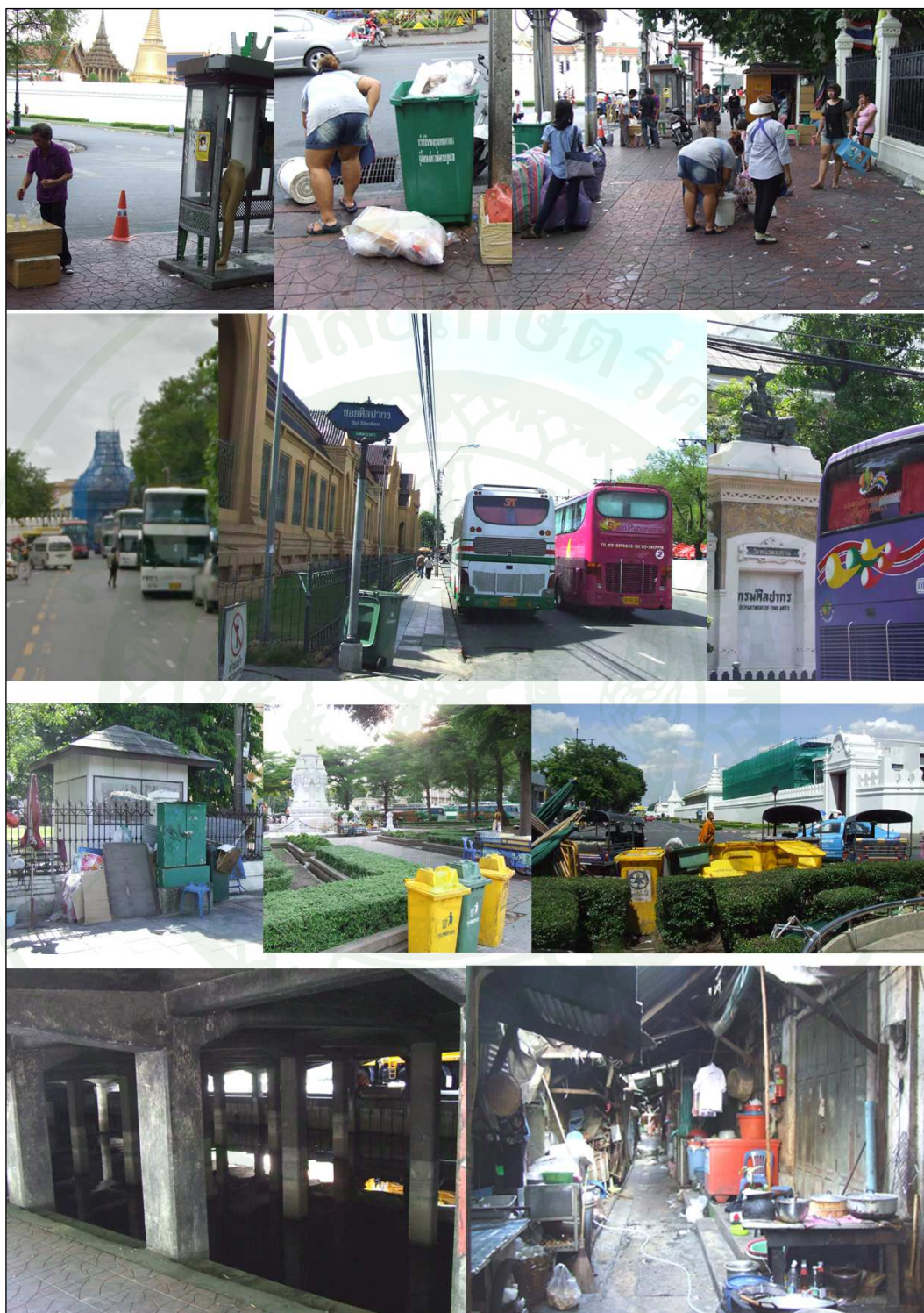
มลพิษ (Visual Pollution)

ในความเป็นจริงของพื้นที่มักจะไม่ได้มีเพียงแต่ความงามที่เป็นสุนทรียะแต่มักจะปรากฏสิ่งที่อยู่ตรงข้ามเสมอไม่มากนักน้อย ซึ่งก็คือ มลพิษ (Visual Pollution) หรือ เรียกว่า มลภาวะทางสายตา หรือทัศนอุจาด จะไม่ใช่แค่การมอง เป็นปัญหาของสภาพแวดล้อมในชุมชนเมืองที่เหมือนกับปัญหาน้ำเสีย อากาศเสีย เสียงดัง การจราจรคับคั่ง เป็นต้น ซึ่งในงานวิจัยนี้มีผลกระทบต่อการรับรู้ได้โดยตรงทั้งที่มองเห็นจับต้องได้เป็นรูปธรรม และทั้งที่รู้สึกสัมผัสได้เป็นนามธรรม เช่น การสร้างความรู้สึกที่ไม่น่ามอง ไม่เหมาะสมทางจารีต เป็นต้น เหล่านี้อาจเป็นสาเหตุที่ทำให้ภูมิทัศน์เมือง (Urban Landscape) มีสภาพที่ไม่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยซึ่งอาจเกิดจากองค์ประกอบต่างๆของเมือง รวมทั้งสร้างความรู้สึกที่ไม่น่ามอง

เป็นที่น่าแปลกที่งานวิจัยนี้ได้ค้นพบสุนทรียภาพในมลพิษจากการที่ได้สัมผัสภาพพูดคุยกับบุคคลบางกลุ่มที่ใช้พื้นที่ ซึ่งทำให้เข้าใจว่าผู้คนมีความรู้สึก การรับรู้ และความชอบที่หลากหลาย ทั้งตรงกันและไม่ตรงกันต่อพื้นที่ต่างๆในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ดังนี้

- ความเห็นที่ตรงกันเกี่ยวกับพื้นที่ที่มีมลพิษที่ไม่เรียบร้อย ไม่สวยงาม ทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม และเป็นการทำลายพื้นที่ ได้แก่ การจราจรที่ไร้ระเบียบทั่วทุกถนน การจอดรถทัวร์บริเวณหน้าพระบรมมหาราชวัง หาบเร่แผงลอยบริเวณหน้าพระบรมมหาราชวัง บริเวณด้านในตลาดท่าเตียนริมแม่น้ำเจ้าพระยา คอนโดมีเนียมที่อยู่ตรงข้ามสะพานพระปิ่นเกล้า หรือการใช้พื้นที่ริมถนนในการซื้อ-ขายบริการทางเพศ

- ความเห็นความรู้สึกของคนกลุ่มหนึ่งต่อพื้นที่ที่มองว่าเป็นพื้นที่ที่ดี ชอบ และไม่เห็นว่า เป็นมลพิษ ซึ่งขัดแย้งกับอีกกลุ่มที่มองว่าเป็นมลพิษ ได้แก่ ชุมชนท่าวังที่มีการรुक้าแม่น้ำเจ้าพระยา พื้นที่ทางเท้าหาบเร่แผงลอยบริเวณถนนพระจันทร์ ถนนมหาราช และบริเวณรอบคลองคูเมืองเดิม การใช้พื้นที่รอบบริเวณอนุสาวรีย์เป็นที่ให้บริการหนดแผนไทย

ภาพที่ 4.38 ชุดภาพตัวอย่างมลทัศนียภาพในกรุงเทพมหานคร

สรุปผลการศึกษา

การแสดงผลการศึกษาที่ได้มาจากการสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์ และการตรวจเอกสาร ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์มีการแสดงออกทางสุนทรียะภูมิทัศน์ดังนี้

1. การแสดงออกสุนทรียะภูมิทัศน์เชิงรูปธรรม เป็นการแสดงออกทางความงามที่เด่นชัดในพื้นที่ เช่น ความงามของสถาปัตยกรรม สถานที่ และวัตถุต่างๆที่สามารถพบเห็นได้ ส่งผลให้ผู้ในพื้นที่มีส่วนร่วมกับความงามที่ปรากฏเป็นรูปธรรม และผู้ใช้พื้นที่สามารถบอกเล่า แสดงอารมณ์ และความรู้สึกที่สะท้อนจากภูมิทัศน์เชิงรูปธรรมออกมาได้อย่างชัดเจน อีกทั้งมีการตรวจเอกสารก็มีความชัดเจนในข้อมูล เช่น ความงามตามธรรมชาติ แม่น้ำ พระรามเก้า ความงามของสถาปัตยกรรมสิ่งปลูกสร้าง ความงามของพื้นที่และสถานที่ เป็นต้น

2. การแสดงสุนทรียะภูมิทัศน์เชิงนามธรรม เป็นการแสดงออกที่ไม่เหมือนรูปธรรม คือ ไม่สามารถพบเห็นได้ง่าย และจากการสัมภาษณ์พบว่าผู้ใช้พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่สามารถแยกความงามเชิงนามธรรมออกจากรูปธรรมได้ แต่ผู้ใช้พื้นที่สามารถสัมผัสและถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องแปลความจากคำสัมภาษณ์ออกมาเป็นการแสดงผลสุนทรียะเชิงนามธรรม ตัวอย่างเช่น การให้สัมภาษณ์ของประชาชนท่านหนึ่งว่า

“ไม่ค่อยเห็นแล้ว ถ้าสมัยก่อนอาจจะเห็น เออเห็นก็คือ สมัยก่อนคนต่างจังหวัดมา จะมาจอดแล้วก็ยกมือไหว้วัดพระแก้ว แต่เดี๋ยวนี้ไม่เห็นแล้ว สมัยก่อนตัวพี่เองก็ทำ ตอนเข้ากรุงเทพใหม่ๆ เจอวัดพระแก้วก็รู้สึกว้าวพระแก้วมรกตท่านประดิษฐานที่นั่นก็มาจอดมาหยุด คนหยุดรถก็ไหว้” (ประชาชน ผู้ให้สัมภาษณ์)

จากคำสัมภาษณ์ และคำที่ขีดเส้นใต้ทำให้ผู้วิจัยแปลความได้ว่าในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์มีความงามทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และจริยธรรม

3. การแสดงสุนทรียะภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง เป็นการแสดงออกของพื้นที่ศึกษาที่สัมพันธ์กันกับพฤติกรรมของผู้ใช้พื้นที่ที่พบเห็นอยู่เป็นประจำ ทำให้พบว่ามีข้อวิพากษ์ทางสุนทรียะที่แตกต่างหลากหลาย เช่น วิถีชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ของคนกับสภาพแวดล้อม ปรากฏการณ์ในพื้นที่ และมลทัศน์ การค้นหาผลการศึกษานี้ต้องอาศัยการเฝ้าติดตามสังเกตการณ์ และการวิเคราะห์ ตีความ ผู้ใช้พื้นที่จะบอกเล่าโดยพฤติกรรมและการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของพื้นที่นั้นๆ

บทที่ 5

อภิปรายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

หลังจากได้แสดงผลของงานวิจัยในบทที่ผ่านมาแล้ว บทที่ 5 นี้จะเป็นการอภิปรายวิพากษ์ และประมวลความคิด เพื่อตอบคำถามในงานวิจัย ซึ่งเป็นการอธิบายความเข้าใจเรื่องความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในในบริบทไทยปัจจุบันซึ่งสะท้อนถึงความเข้าใจในสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์

ความเข้าใจของคนไทยในสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยปัจจุบัน

ความเข้าใจในสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในงานวิจัยนี้ คือ กระบวนการทางจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับผัสสะ (Sensation) และการรับรู้ (Perception) เพื่อเข้าถึงความงามทางภูมิทัศน์ หรือสภาพแวดล้อม ซึ่งทำให้บุคคลสามารถแปลความหมายจากการสัมผัส โดยเริ่มตั้งแต่ การเลือกสิ่งเร้า (selection) ในที่นี้ คือ ภูมิทัศน์หรือสภาพแวดล้อมที่มากกระทบกับอวัยวะรับสัมผัสทั้งห้า และประมวลสิ่งเร้า (Organization) โดยส่งกระแสประสาทไปยังสมองเพื่อการแปลความ (Interpretation) ซึ่งอาจจะมีลักษณะเป็นนามธรรม หรือเป็นลักษณะทางกายภาพก็ได้ การรับรู้ยังเป็นกระบวนการที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความจำ (Memory) ในตอนที่แปลผลตีความสิ่งเร้าจะต้องเทียบเคียงกับประสบการณ์เดิม (Experience) ในความจำ (นายแพทย์สันติชัย จำจิตรขึ้น, 2011)

นายแพทย์สันติชัย จำจิตรขึ้น (2011) ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี ได้อ้างอิงว่า Kraupl Taylor (1966) ได้กำหนดระดับขั้นต่างๆ ที่ซับซ้อนขึ้นตามลำดับของการรับรู้ไว้ดังนี้

1. Field of Sensations (ความรู้สึกถึงขอบเขตข้อมูล) คือ ในการเกิดผัสสะขึ้นแต่ละครั้งจะมีการรับข้อมูลเข้ามามากกว่า 1 อย่าง เช่น ในขณะที่ฟังการบรรยาย เราจะเห็นทั้งผู้บรรยาย ได้ยินเสียงของผู้บรรยาย และเห็นโสตทัศนูปกรณ์ไปพร้อมๆ กันในคราวเดียว (สันติชัย จำจิตรขึ้น, 2011)

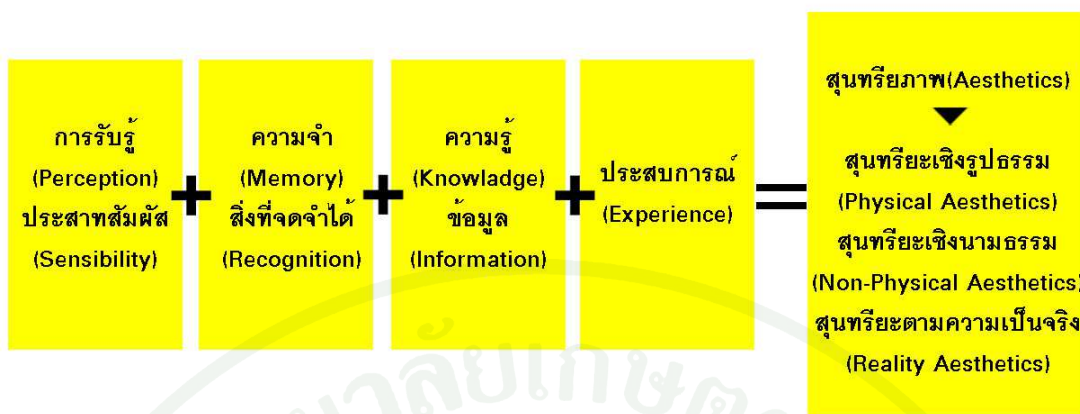
2. Sensory Perception (สิ่งที่รับรู้ได้ที่เกี่ยวกับความรู้สึก) คือ ขั้นตอนที่มีการรับรู้ข้อมูลเพียงรูปร่างลักษณะเท่านั้น โดยยังไม่มี การเทียบเคียงกับสิ่งที่จดจำได้ (Precognition) เป็นขั้นตอนที่ยังไม่ทราบความหมาย เช่น เห็นวัตถุสิ่งหนึ่ง แล้วทราบแต่เพียงว่าเป็นผ้าที่มีรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยที่ยังไม่รู้ว่แท้จริงแล้วสิ่งนั้นคือธงชาติ (สันติชัย จำจิตรขึ้น, 2011)

3. Meaningful Perception (สิ่งที่รับรู้ได้มีความหมาย) คือ ขั้นตอนที่มีการรับรู้ความหมายของสิ่งเร้า ซึ่งขั้นตอนนี้ต้องอาศัยการเทียบเคียงกับสิ่งที่จดจำได้ (recognition) ที่อยู่ในความจำ (Memory) เช่น เมื่อเห็นผ้าที่เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ที่เป็นแถบสี 5 แถบ โดยมีแถบน้ำเงินใหญ่อยู่ตรงกลาง ถูกประกอบด้วยกบขาวแดงตามลำดับ ในลักษณะที่เป็นริ้วแนวนอน ก็สามารถรับรู้ได้ว่า คือธงชาติไทย (สันติชัย จำจิตรขึ้น, 2011)

ดังที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ากระบวนการของการรับรู้เป็นกระบวนการที่คาบเกี่ยวกันระหว่างเรื่องความเข้าใจ การคิด การรู้สึก (Sensing) ความจำ หรือประสบการณ์ การเรียนรู้ การตัดสินใจ และการตีความ ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการการเกิดสุนทรียะ คือ การใช้ประสาทสัมผัส และการรับรู้ ในการแปลความหรือให้ความหมายไปในทางสุนทรียะความงาม (Aesthetics) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความทรงจำ ความรู้ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันไป (ภาพ 5.1)

การสร้างความหมายทางสุนทรียะภูมิทัศน์ของคนที่ใช้พื้นที่

ความหมายและความเข้าใจในสุนทรียะภูมิทัศน์ของคนไทยที่ใช้พื้นที่รัตนโกสินทร์ชั้นในมีทั้งความเหมือนและแตกต่างกันไปในแต่ละบริบทพื้นที่ ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางสุนทรียะของบุคคล ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้จำแนกออกมาใน 3 ลักษณะคือ สุนทรียะภูมิทัศน์เชิงรูปธรรม สุนทรียะภูมิทัศน์เชิงนามธรรม สุนทรียะภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง ที่ในแต่ละลักษณะจะมีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันไป ดังนั้นเมื่อบุคคลหนึ่งบุคคลใดมีการรับรู้ + ความทรงจำ + ความรู้ + ประสบการณ์ ก็จะได้ความทางสุนทรียะเป็นลักษณะเฉพาะ ซึ่งเมื่อพัฒนาหรือทำซ้ำจนเป็นที่ชื่นชอบพอใจก็สามารถเปลี่ยนกลายเป็นรสนิยม (Taste) ได้

กระบวนการแปลความหมายสุนทรียภาพ (Aesthetics Interpretation Process)

ภาพที่ 5.1 ภาพแสดงกระบวนการแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์

ยกตัวอย่างเช่น คนทั่วไปที่มีการรับรู้ประสาทสัมผัสเป็นปกติเมื่อเข้าไปอยู่ในสภาพแวดล้อม เช่น ในพระบรมมหาราชวัง ก็จะใช้การมองเห็น (Visual) เป็นหลักในการรับรู้ ประกอบกับแต่ละคนมีความรู้ ความทรงจำ ข้อมูลและประสบการณ์ที่ไม่เหมือนกัน ส่งผลให้การให้ความหมายทางสุนทรียะในเชิงรูปธรรม (Physical Aesthetics) เป็นความเข้าใจในความงามของสิ่งปลูกสร้าง สถาปัตยกรรม สถานที่ พื้นที่โล่ง โครงสร้างพื้นฐาน หรือสิ่งก่อสร้างพิเศษ เป็นหลัก ส่วนบุคคลที่มีการรับรู้ + ความทรงจำ + ความรู้ + ประสบการณ์ทางสุนทรียะที่เฉพาะเจาะจงในแต่ละสาขา เช่น สถาปนิก วิศวกร นักออกแบบ ศิลปิน คีตกวี นักสังคมศาสตร์ นักการศาสนา ฯลฯ บุคคลเหล่านี้จะใช้ประสาทสัมผัสในการรับรู้ที่มากกว่าการมองเห็น แต่อาจจะใช้ความรู้สึกและสัมผัสในมิติที่แตกต่างกันตามความถนัดของแต่ละบุคคลเพื่อแปลความหมายและความเข้าใจในสุนทรียะภูมิทัศน์ที่ลึกซึ้งกว่า สุนทรียะเชิงรูปธรรม คือจะเพิ่มเติมมิติความหมายความเข้าใจในสุนทรียะเชิงนามธรรม เช่น การรับรู้ถึงความงามทางวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา ความเชื่อ จริยธรรม ระบบสัญลักษณ์ เป็นต้น หรือมีมิติความหมายความเข้าใจในลักษณะสุนทรียะตามความเป็นจริง เช่น สังคม วิถีชีวิตประจำวัน ปรากฏการณ์ต่างๆ หรือความสัมพันธ์ในพื้นที่ ได้อีกด้วย

ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้จึงส่งผลให้ความเข้าใจทางสุนทรียะภูมิทัศน์ของคน(ไทย)กลุ่มต่างๆ ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ปัจจุบันที่มีความหลากหลาย มีมิติรายละเอียดที่แตกต่างกันไปตามกระบวนการการสร้างสุนทรียะในแต่ละบุคคล

การให้ความหมายของสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ในปัจจุบัน

จากการศึกษาและอ่านภูมิทัศน์ทำให้เกิดความเข้าใจว่ากรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในมีสุนทรียะหรือมิติความงามทางภูมิทัศน์ที่ซ้อนทับกันอยู่หลายมิติ และสามารถอธิบายได้ดังนี้

1. สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงซ้อน

จากการอ่านพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในด้วยวิธีต่างๆ ผู้วิจัยได้สรุปความเข้าใจเรื่องสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของพื้นที่ได้ว่า “สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงซ้อน” เป็นการอธิบายถึงลักษณะปรากฏการณ์การแสดงออกของความงามที่เป็นรูปธรรม นามธรรม และความงามที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ที่มีการซ้อนทับกันของสุนทรียะความงามที่หลากหลายลักษณะอย่างไม่เป็นระบบระเบียบ สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงซ้อนจะไม่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด แม้ว่าพื้นที่จะแสดงให้เห็นความงามในลักษณะของรูปธรรมที่ชัดเจนมากกว่าความงามในลักษณะอื่น ผู้วิจัยขออธิบายปรากฏการณ์สุนทรียศาสตร์เชิงซ้อนออกมา ดังนี้

1.1 การซ้อนทับกันของความงามในการเข้าถึงพื้นที่

ในการเข้าถึงพื้นที่ใดๆก็ตามจะต้องได้สัมผัสภูมิทัศน์ และวิธีการเข้าถึงพื้นที่ที่แตกต่างกันย่อมทำให้ได้สัมผัสภูมิทัศน์ที่แตกต่างกันด้วย ในกรณีของพื้นที่ศึกษานี้ การเข้าถึงสามารถทำได้ทางบก และทางน้ำ ซึ่งการเข้าถึงทางบกประกอบด้วย ทางถนนและทางเท้า ส่วนการเข้าถึงทางน้ำนั้นปัจจุบันเหลือเพียงทางแม่น้ำเจ้าพระยาด้วยการโดยสารเรือทางไกลและการใช้เรือโดยสารสำหรับข้ามฝั่งเท่านั้น การเข้าถึงพื้นที่ทั้งทางบกและทางน้ำจะได้สัมผัสและรับรู้ถึงการแสดงออกของสุนทรียะในภูมิทัศน์ต่างๆที่ทับซ้อนกันอยู่ ทั้งที่เป็นรูปธรรม (Physical) นามธรรม (Non-Physical) และตามความเป็นจริง (Reality) ทั้งนี้สามารถยกตัวอย่างประกอบการอธิบายรวมทั้งแสดงผังการซ้อนทับของการรับรู้มิติทางความงามเหล่านี้ในระหว่างการเดินทางเข้าถึงได้ดังนี้

การเข้าถึงทางบก โดยทางถนนและทางเท้านั้น ทำให้มีการรับรู้ทางสุนทรียะซึ่งมีลักษณะที่ทับซ้อนกัน คือ ภูมิทัศน์ที่เป็นรูปธรรม จะมีความเด่นชัดในสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Built Environment) ความโดดเด่นที่ความเป็นรูปธรรมทำให้เห็นชัดและจับต้องสัมผัสได้ อาทิ เช่น พื้นที่ว่าง (Space) สถานที่ (Place) สิ่งปลูกสร้าง สถาปัตยกรรม จุดศูนย์รวม ชุมชน

โครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งปลูกสร้างพิเศษ ซึ่งสุนทรียะทางรูปธรรมเหล่านี้จะปรากฏซ้อนทับกับการแสดงออกของสุนทรียะภูมิทัศน์ที่เป็นนามธรรม วัฒนธรรม สังคม ความเชื่อ ศาสนา สัญญา ความโหยหาอดีต ตัวอย่างเช่น สถาปัตยกรรมที่วัดต่างๆ เช่น วัดพระแก้ว หรือวัดโพธิ์ ฯลฯ ถือเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมประจำถิ่นที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และศาสนาไปพร้อมๆ กัน ในบางครั้ง การรับประสบการณ์ทางสุนทรียะเชิงนามธรรม มีความจำเป็นต้องเข้าถึงพื้นที่เฉพาะเพื่อให้รับรู้ได้โดยละเอียด เช่น การนั่งรถผ่านโรงละครแห่งชาติจะไม่สามารถเข้าถึงประสบการณ์ของการละครและวัฒนธรรมการแสดงออกของนาฏศิลป์ไทยได้เลย แต่จะต้องเข้าไปชมในโรงละครแห่งชาติ เป็นต้น

ผลจากการสัมภาษณ์ทำให้เกิดความเข้าใจได้ว่า สุนทรียะเชิงนามธรรมอีกส่วนหนึ่งที่แสดงออกมาแต่ไม่สามารถจับต้องได้ คือ การที่พื้นที่เป็นดังตัวแทนของความภาคภูมิใจของความเป็นชาติไทย ความเป็นดังเอกลักษณ์ของประเทศไทยที่ได้มาจากพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน อย่างเช่น พระบรมมหาราชวัง วัดพระแก้ว เป็นต้น **“ความงามเชิงซ้อน”** ในการเข้าถึงภูมิทัศน์เหล่านี้ยังถูกขับด้วยสุนทรียะตามความเป็นจริงในวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งอาจมีผลลัพธ์หรือความไม่งดงามในพื้นที่ที่ถูกซ้อนและซ้อนทับอยู่เช่นกัน ตัวอย่างเช่น ความสกปรกบริเวณทางเท้า หรือการจราจรที่ไร้ระเบียบ เป็นต้น

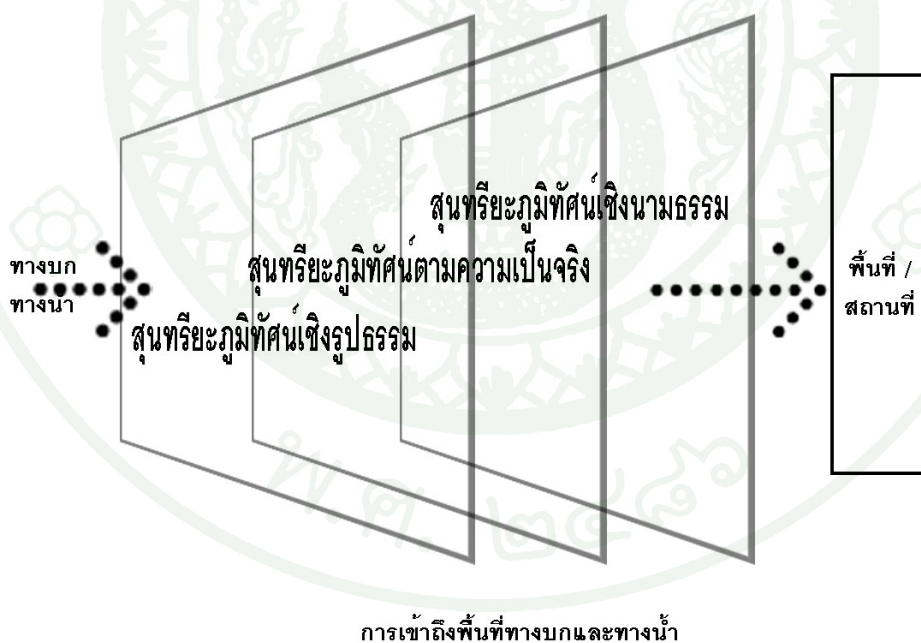
การเข้าถึงพื้นที่โดยทางน้ำนั้นจัดได้ว่า พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในนี้เป็นพื้นที่พิเศษที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นในการเข้าถึงทางน้ำมาตั้งแต่สมัยโบราณ สามารถสร้างสุนทรียะภูมิทัศน์ที่เป็นที่ชื่นชอบต่อผู้คนมากมาย ในปัจจุบันการเข้าถึงทางน้ำทำได้จากแม่น้ำเจ้าพระยาที่อยู่ทางทิศตะวันตกของพื้นที่ ดังนั้นความงามในการเข้าถึงพื้นที่ทางน้ำจะได้รับประสบการณ์ที่ต้องผ่านการทับซ้อนของสุนทรียะภูมิทัศน์ทั้ง 3 แบบ กล่าวคือ

1) การแสดงออกของสุนทรียะในภูมิทัศน์ที่เป็นรูปธรรม ซึ่งจะโดดเด่นจากสภาพแวดล้อมที่เป็นไปตามธรรมชาติ คือ แม่น้ำเจ้าพระยาซ้อนทับกับ พื้นที่ว่าง (Space) สถานที่ (Place) สิ่งปลูกสร้าง สถาปัตยกรรม จุดศูนย์รวม โครงสร้างพื้นฐาน และเช่นเดียวกับทางบก

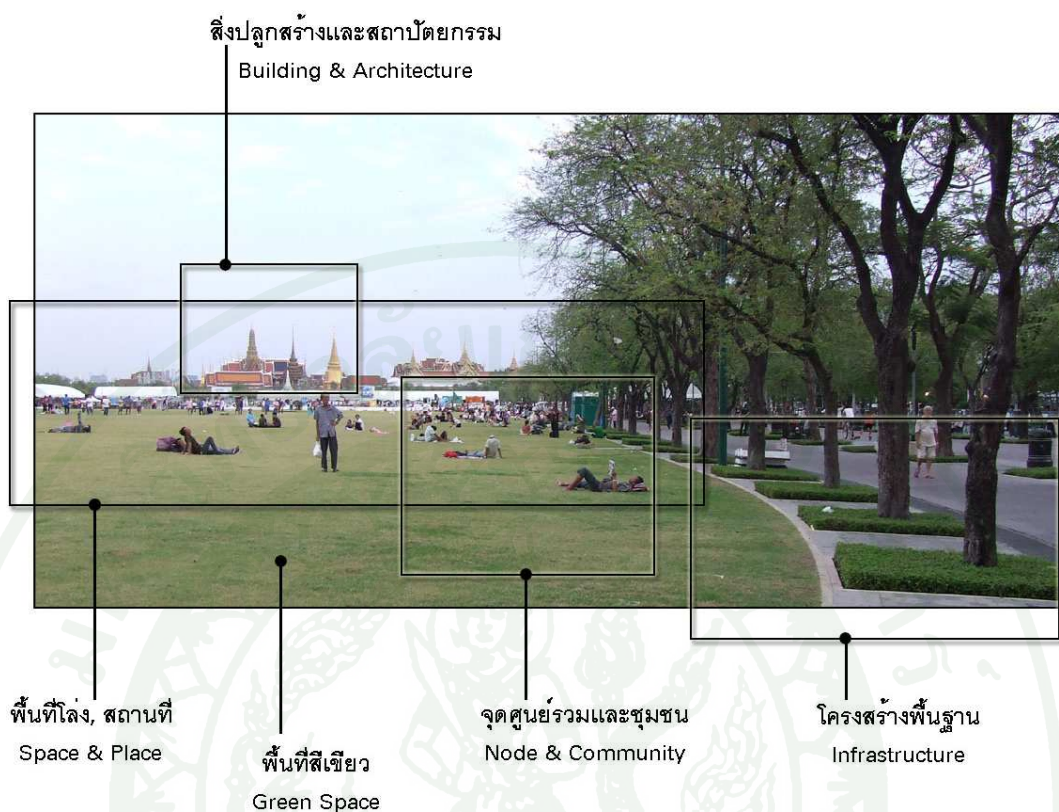
2) การแสดงออกทางสุนทรียะในภูมิทัศน์เชิงนามธรรม ก็สามารถพบเห็นการแสดงออกทางวัฒนธรรม ประเพณี สังคม ความเชื่อ ศาสนาได้อย่างเด่นชัดระหว่างการเข้าถึงพื้นที่ เช่น การแสดงออกทางวัฒนธรรมสะท้อนผ่านงานศิลปกรรม สถาปัตยกรรมไทยของวัดโพธิ์และ

พระบรมมหาราชวัง เป็นต้น แต่การจะเข้าถึงรายละเอียดของวัฒนธรรม ประเพณีทางน้ำ เช่น ประเพณีลอยกระทง หรือการได้รับอรรถรสความไพเราะจากบทกลอนและการขับเสภาทางชลมารคนั้นขึ้นอยู่กับช่วงจังหวะเวลาของแต่ละคน เช่นกัน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังตั้งข้อสังเกตว่าการเดินทางเข้าถึงพื้นที่ทางน้ำเป็นส่วนหนึ่งที่ปลูกสุนทรียะที่อยู่ภายใต้จิตสำนึกของผู้คนถึงการโหยหาอดีต (Nostalgia) คือ การใช้เส้นทางคมนาคมทางแม่น้ำ ลำคลองเป็นหลัก สอดคล้องกับแนวทางการจัดงานหรือเทศกาลการแสดงของภาครัฐและเอกชนที่มักจะจัดให้มีกิจกรรมทางน้ำเพื่อเป็นการจูงใจให้ผู้คนมาร่วมงาน เช่น การท่องเที่ยวทางน้ำ งานย้อนอดีตคลองคูเมืองเดิม หรือเทศกาลรัตนโกสินทร์ เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ซ้อนทับกับสุนทรียะภูมิทัศน์ที่เป็นวิถีชีวิตประจำวัน

3) การแสดงออกของสุนทรียะในภูมิทัศน์ตามความเป็นจริงที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันกับพฤติกรรมของคนที่สะท้อนผ่านพื้นที่ เช่น แม้ว่าการเข้าถึงพื้นที่จะดูสวยงามแต่ในความเป็นจริงมีมลทัศน์ต่างๆ ที่เกิดจากสิ่งที่ไม่ชวนมองก็มีให้เห็นไปพร้อมๆ กัน

ภาพที่ 5.2 แสดงการซ้อนทับมิติความงามในการเข้าถึงทางบก

ภาพที่ 5.3 ภาพตัวอย่างแสดงการซ้อนทับของความงามเชิงรูปธรรมในพื้นที่สีเขียว

1.2 การซ้อนกันของความงามเชิงรูปธรรม

เมื่อพิจารณาจากการแสดงออกของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่มองเห็นจับต้องได้อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้มองเห็นการซ้อนทับกันอย่างแยกไม่ออกของความงามของสภาพแวดล้อมเชิงรูปธรรมในพื้นที่นี้ คือ เมื่อมองไปที่ภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติ เช่น แม่น้ำเจ้าพระยาก็จะสามารถพบเห็นความงามในพื้นที่ว่าง (Space) ความงามของสถานที่ต่างๆ (Place) เช่น ตัวแม่น้ำเจ้าพระยาเอง หรือพระบรมมหาราชวัง สิ่งปลูกสร้างและสถาปัตยกรรมอื่นๆ เช่น วัด พระที่นั่ง อาคาร บ้านเรือน เป็นต้น ซึ่งทับกับพื้นที่สีเขียว (Green Space) ที่ปรากฏอยู่ในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน เช่น สนามหลวง และสวนสราญรมย์ พื้นที่สีเขียวนี้จะแสดงความงามของตัวเองออกมา แต่ผู้วิจัยพบว่าเป็นการยากที่จะสามารถแยกความงดงามของสนามหลวงออกจากสิ่งปลูกสร้างและสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นในบริเวณรอบๆได้ เพราะสำหรับคนส่วนใหญ่แล้วถ้าพูดถึงสนามหลวงก็จะต้องนึกถึงวัดพระแก้ว และ

พระบรมมหาราชวังควบคู่ไปด้วยเช่นกัน ซึ่งนอกจากจะมีความงามในเชิงรูปธรรมแล้วยังแสดงออกซึ่งความงดงามในด้านหน้าที่การใช้อยู่ที่กลายเป็นจุดศูนย์รวมและชุมชนอีกด้วย สิ่งเหล่านี้ยังซ้อนทับกับรายละเอียดความงามด้านรูปทรงพื้นผิวหรือองค์ประกอบศิลป์ต่างๆที่เกิดจากการโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งก่อสร้างพิเศษ ในกรณีนี้ ผู้วิจัยได้อธิบายถึงการซ้อนทับกันทางความงามที่มองเห็นเป็นรูปธรรมด้วยเทคนิคการตกแต่งภาพถ่าย ดังที่ได้แสดงไว้ในภาพที่ 5.3

1.3 การซ้อนกันของความงามเชิงนามธรรม

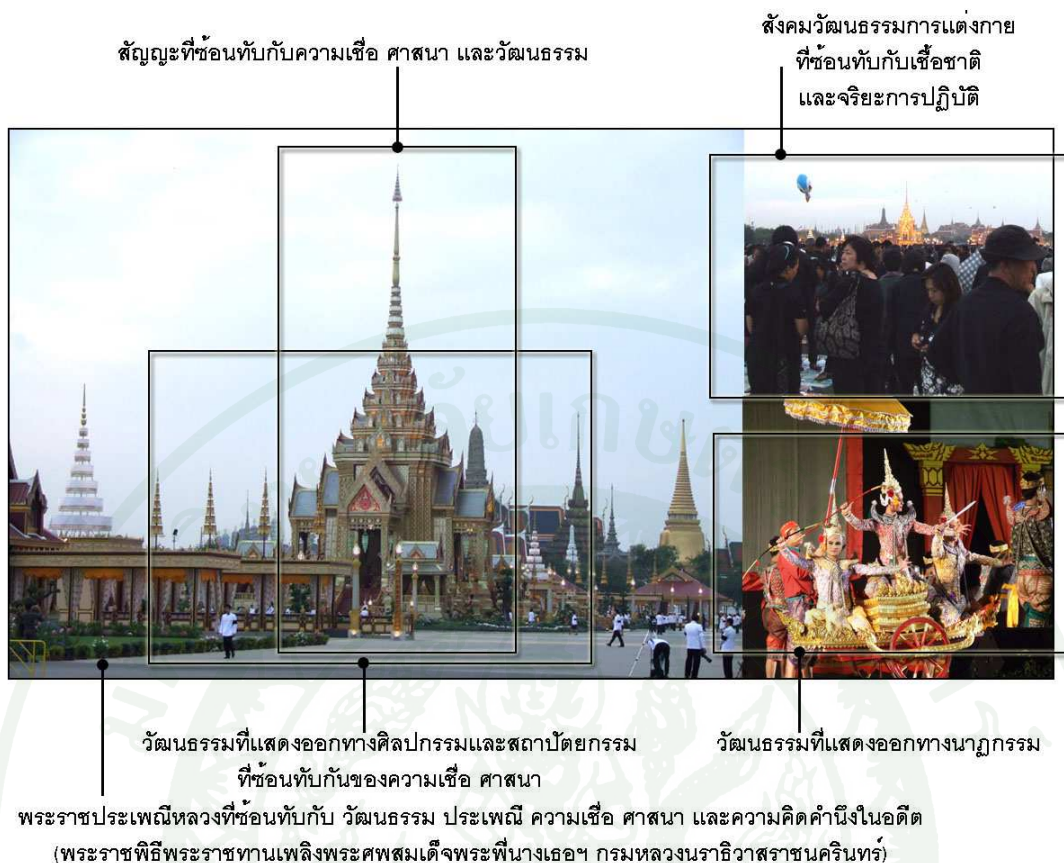
ความงาม หรือสุนทรียะในภูมิทัศน์ เป็นสิ่งที่ไม่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดทางการมองด้วยสายตาอย่างเดียว แต่ยังแฝงตัวอยู่ในรูปลักษณะต่างๆ เช่น การแสดงออกทางวัฒนธรรม ที่ดำเนินไปควบคู่กับศิลปกรรมไทยและสถาปัตยกรรมไทย การแสดงออกทางนาฏศิลป์ และภาษาการพูดในยุคสมัยที่ผสมผสานทั้งภาษาไทยและภาษาต่างชาติ การอุปไมยบริบทที่เป็นทั้งแบบดั้งเดิมและไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ ทั้งนี้ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์นี้ ไม่เพียงแต่ปรากฏมิติทางวัฒนธรรมสังคม ให้สัมผัสเท่านั้น ยังมีระบบความเชื่อ ศาสนา และจริยธรรม ซึ่งได้ซ้อนทับความงามรวมกันด้วย

จากระบบวัฒนธรรมสังคมของไทยที่อิงหลักศาสนาพุทธซึ่งผูกติดกับหลักจริยธรรมและความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างแยกกันไม่ออก เช่น วัฒนธรรมในการเข้าวัดที่พบเห็นในพื้นที่จะเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องบาปบุญ ความดีงาม นรก สวรรค์ ดังนั้นการประพฤติปฏิบัติตนเมื่อเข้าไปในวัดจึงจำเป็นต้องแต่งกายสุภาพ มีความสำรวม ไม่แสดงสิ่งที่ไม่ดีงาม ไม่ถูกไม่ควร ในสถานที่ที่ถือกันว่าเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อจะได้เป็นสิริมงคลแต่ตนเองและครอบครัว ผู้วิจัยมีทัศนะว่าความงามตามประเพณีที่เป็นเหมือนดังตัวกระดุนและส่งเสริมสิ่งต่างๆให้ชัดเจนงดงามขึ้น เช่น ประเพณีทางศาสนาความเชื่อ การทำบุญตักบาตรในวันสำคัญต่างๆ หรือวันสงกรานต์ วันลอยกระทงซึ่งประเพณีและเทศกาลเหล่านี้เปิดโอกาสให้ผู้คนทุกเชื้อชาติสามารถเข้าร่วมได้อย่างอิสระ อีกทั้งประเพณีเหล่านี้ยังเป็นสิ่งที่ไม่พบเห็นในพื้นที่โดยทั่วไป หากแต่ต้องอาศัยช่วงจังหวะเวลาหรือที่บริบทไทยมักใช้คำว่ากาลเทศะ (กาล+เทศะ = เวลา+สถานที่) จึงจะสามารถสัมผัสและซึบซับกับสุนทรียะภูมิทัศน์ที่ทับซ้อนกันเหล่านี้ได้ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังตั้งข้อสังเกตว่าการที่จะสัมผัสสุนทรียะภูมิทัศน์เชิงนามธรรมในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในนี้ให้ได้สรรพสมมากขึ้นนั้น จำเป็นจะต้องอาศัยประสบการณ์ความรู้ และความรู้ที่ได้มาจากการเรียนรู้และค้นคว้าพอสมควรจึงจะสามารถเข้าใจและรับรู้ถึงสัญลักษณ์ (Semiotics) หรือความหมายที่แฝงตัวอยู่ในพื้นที่ ความโหยหา

อดีต (Nostalgia) และความทรงจำอื่นๆที่แฝงตัวซ่อนทับอยู่ภายใต้ภูมิทัศน์ที่เรามองเห็นเป็นรูปธรรม

ภาพตัวอย่างที่ 5.4 เป็นมิติความงามที่ซ้อนทับกันในเชิงนามธรรม ภาพนี้เป็นบรรยากาศที่เกิดขึ้นในพื้นที่ท้องสนามหลวงเนื่องในงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ในปีพุทธศักราช 2551 พิธีนี้เป็นงานพระราชประเพณีหลวงที่จัดขึ้นโดยพระราชสำนัก เป็นประเพณีที่แสดงออกถึงวัฒนธรรมไทยที่มีเอกลักษณ์ชัดเจน มีการแสดงออกทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และนาฏกรรม ซึ่งมีความผูกพันเชื่อมโยงกันกับความเชื่อ ศาสนา จริยธรรม และสัญญา เช่น การสร้างพระเมรุ และอาคารประกอบ การบูรณปฏิสังขรณ์พระมหาพิชัยราชรถ ราชยาน และเครื่องประกอบพระราชพิธี รวมถึงการเตรียมงานมหรสพในงานออกพระเมรุ

ปรากฏการณ์เหล่านี้มีที่มาจากอุดมคติที่เรื่องไตรภูมิคาถาในศาสนาพุทธของไทยที่ยึดโยงเรื่องสวรรค์ โลก และนรก ซึ่งสะท้อนถึงนัยยะการประพฤติปฏิบัติดีงามตามครรลองครองธรรม นอกจากนี้วัฒนธรรมการแสดงออกของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมอันวิจิตรตระการตาในการสร้างพระเมรุที่เป็นตัวแทนดั้งเดิมพระสุเมรุบนสรวงสวรรค์ก็เป็นนัยยะที่แสดงออกถึงระบบความเชื่อเรื่องสมมุติเทพ ในงานพระราชประเพณีนี้ได้เปิดให้ประชาชนทั่วไปได้มีส่วนร่วมเพื่อถวายเป็นความอาลัย และรำลึกอดีตและคุณงามความดีงามของสมเด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ความดีงามของบุคคล และเรื่องราวต่างๆในเชิงนามธรรมนี้ได้ซ้อนทับเชื่อมโยงซึ่งกันและกันอย่างยากที่จะแยกออกได้โดยง่าย

ภาพที่ 5.4 ภาพตัวอย่างแสดงการซ้อนทับมิติความงามเชิงนามธรรม

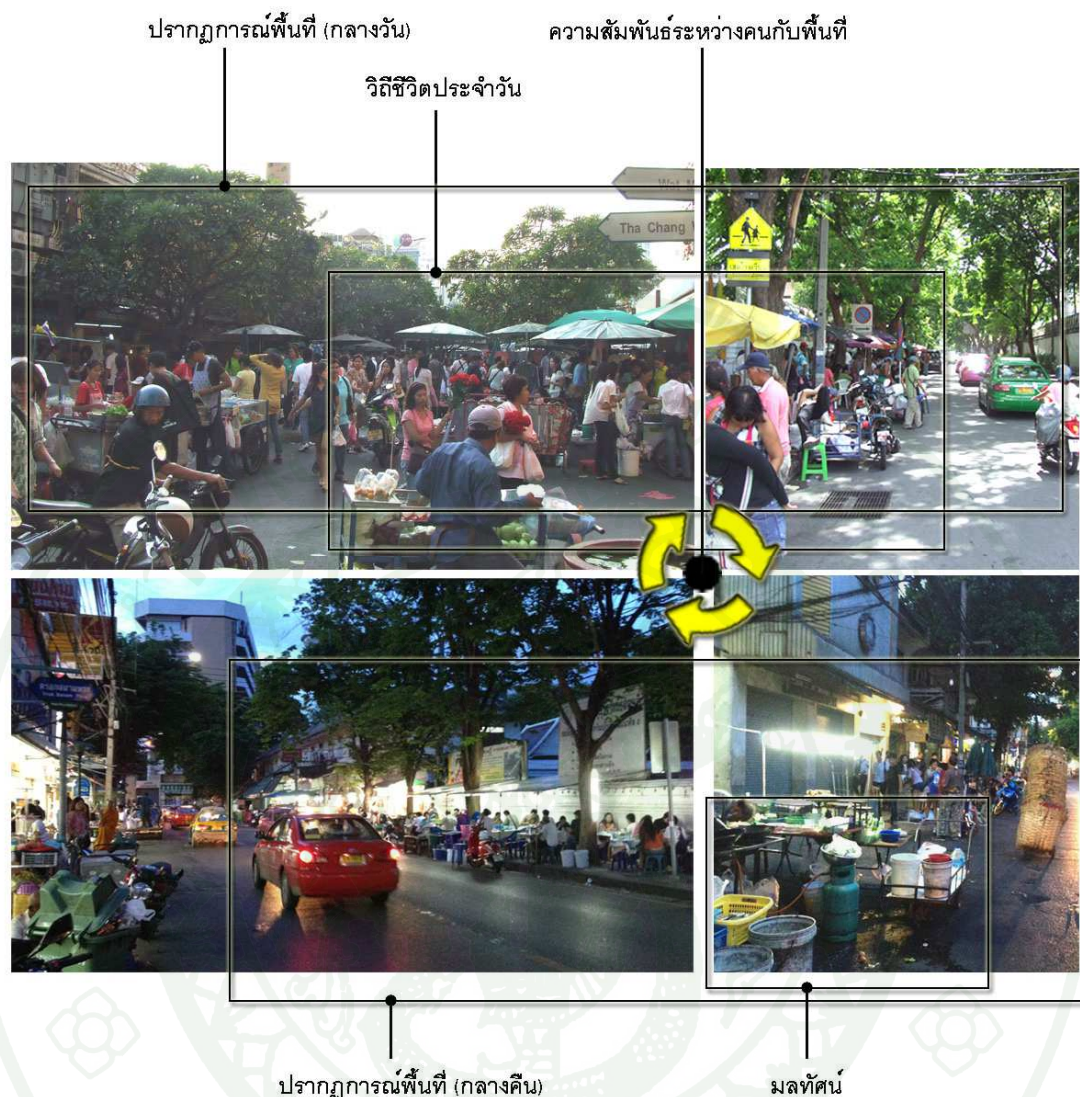
1.4 การซ้อนกันของความงามตามความเป็นจริง

การซ้อนทับกันของสุนทรียะภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงที่พบในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในนั้น อาจเป็นสิ่งที่พบเห็นจนชินตาจนกระทั่งเกิดความรู้สึกเพิกเฉย และอาจจะไม่สามารถสังเกตเห็นได้ง่ายถ้าไม่ เพราะการซ้อนทับกันของสิ่งเหล่านี้มีปรากฏขึ้นอยู่เป็นประจำทุกวันและในบางที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลา การซ้อนทับกันตามความเป็นจริงได้กลมกลืนเข้าไปในกิจกรรมและพื้นที่จนกลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน (Everyday Life) ของคนที่ใช้พื้นที่ซึ่งวิถีชีวิตประจำวันเหล่านี้ได้เชื่อมโยงคนกับพื้นที่เข้าด้วยกันอย่างแนบแน่น นอกจากนี้ยังพบว่า อีกทั้งในหลายพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหว ปรับเปลี่ยนสถานะ หน้าที่ตามช่วงเวลาต่างๆ (เช้า กลางวัน เย็น และค่ำ) ทำให้เกิดปรากฏการณ์ในพื้นที่ในช่วงเวลาต่างๆ กันอีกด้วย บางพื้นที่อาจมีหรือไม่มีการเปลี่ยนสถานะหน้าที่ตามช่วงเวลา เช่น สถานะที่ราชการ พิพิธภัณฑสถาน และสถานศึกษา ต่างๆ ส่วนใหญ่ไม่สามารถเปลี่ยนสถานะหน้าที่ของพื้นที่ได้ เพราะมีการกำหนดให้ใช้พื้นที่ที่ชัดเจน

พื้นที่ที่มีการปรับเปลี่ยนสถานะหน้าที่ในหนึ่งช่วงวันตามผู้ที่มาใช้ เช่น บริเวณคลองคูเมืองเดิม บริเวณท่าพระจันทร์ และบริเวณท่าช้าง เป็นต้น

ภาพตัวอย่างที่ 5.5 แสดงถึงการซ้อนทับกันของสุนทรียะภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงของย่านท่าพระจันทร์ที่มีชีวิตประจำวัน (Everyday Life) ซึ่งมีความสอดคล้องและสัมพันธ์กันของคนกับพื้นที่ ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ของพื้นที่ที่เห็นได้อย่างชัดเจนภายในช่วงระยะเวลาหนึ่งวัน คือ เวลาเช้า ถนนทางเท้ายังคงทำหน้าที่เป็นทางเดินเท้า ป้ายรถประจำทาง และถนนสำหรับรถวิ่ง ส่วนตามซอยเล็ก เช่น ซอยข้างท่ามหาราชจะมีการขายอาหารสดคล้ายตลาดสดขนาดเล็กซึ่งขายเฉพาะช่วงเวลาเช้าเท่านั้น ในช่วงสายถึงกลางวันจนกระทั่งเวลาเย็น ถนนทางเท้าจะกลายเป็นหาบเร่แผงลอย และเป็นตลาดพระเครื่องรางของขลังที่มีความยาวเกือบตลอดแนวถนนพระจันทร์และถนนมหาราช (ท่าพระจันทร์- ท่าเตียน) อีกทั้งเป็นถนนอาหารจานด่วน (Street Food) ของร้านขายอาหารจำนวนมากซึ่งเหล่านี้ได้ปะปนและแทรกอยู่ในพื้นที่ถนนทางเท้าที่มีขนาดเล็ก ในเวลาพลบค่ำตลาดพระเครื่อง และเครื่องรางของขลังก็จะหายไป ส่วนหนึ่งได้ย้ายไปขายต่อที่บริเวณคลองคูเมืองเดิมและทางเท้ารอบๆ บริเวณศาลฎีกา ดังนั้นพื้นที่ย่านท่าพระจันทร์ก็จะปรากฏเพียงแค่แสงสว่างของร้านอาหาร ทั้งที่อยู่ในอาคารพาณิชย์และที่ตั้งขึ้นเองบนทางเท้า มีการใช้พื้นที่ทางเท้าวางโต๊ะอาหารเพื่อบริการคนในพื้นที่ การรुक้าทางเท้าทำให้ร้านอาหารทั้งในอาคารพาณิชย์ และนอกทางเท้าสามารถเพิ่มพื้นที่ใช้สอยและสร้างอาณาเขตของตนเองได้มากขึ้น

ในภาพรวมผู้วิจัยเห็นว่าการซ้อนทับกันและการปรับเปลี่ยนหน้าที่การใช้งานของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับกิจวัตรประจำวันหรือวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ ผู้คนส่วนหนึ่งมองเห็นว่าเป็นความงดงาม เป็นเอกลักษณ์ เป็นสุนทรียะของพื้นที่นั้น และอีกส่วนหนึ่งก็อาจมองเห็นว่าเป็นมลทัศน์ (Visual Pollution) เป็นความไม่มีระเบียบเรียบร้อย สับสนวนวาย ไม่ถูกสุขลักษณะก็เป็นได้ ปรากฏการณ์และการรับรู้เหล่านี้ซ้อนทับกันตามความเป็นจริงในพื้นที่ซึ่งได้เกิดขึ้นและสามารถพบเห็นได้ทุกวัน

ภาพที่ 5.5 ภาพตัวอย่างแสดงการซ้อนทับมิติความงามตามความเป็นจริง

1.5 การซ้อนทับกันระหว่างรูปธรรม นามธรรม และความเป็นจริงของ สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน

จากการพิจารณาการซ้อนทับกันภายในของสุนทรียะภูมิทัศน์ทั้ง 3 ลักษณะ คือ สุนทรียะภูมิทัศน์เชิงรูปธรรม สุนทรียะภูมิทัศน์เชิงนามธรรม และสุนทรียะภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง ซึ่งในปัจจุบันสุนทรียะภูมิทัศน์ทั้ง 3 ลักษณะนี้ได้ปรากฏและมีอยู่จริงในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน แต่สุนทรียะภูมิทัศน์ทั้ง 3 ลักษณะนี้ไม่เพียงซ้อนทับความงามภายในมิติของตนเองเท่านั้น

แต่ยังมีการซ้อนทับรวมกันอีกด้วย กล่าวคือ ในพื้นที่ใดๆในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในนี้จะปรากฏ สุนทรียะภูมิทัศน์เชิงรูปธรรม นามธรรม และตามความเป็นจริงไปพร้อมๆกัน หากแต่รายละเอียด ของสุนทรียะความงามในภูมิทัศน์ในแต่ละสถานที่ที่มีความโดดเด่นแตกต่างกัน เนื่องจากมีปัจจัย และบริบทที่แตกต่างกัน เช่น ในพื้นที่พระบรมมหาราชวังเราจะเห็นได้ชัดว่า ความงดงามของ สถาปัตยกรรมและสิ่งปลูกสร้างนั้นมีความวิจิตรตระการตาเป็นที่โดดเด่น ซึ่งเป็นความงามที่มนุษย์ สร้างขึ้น สถานที่ต่างๆที่อยู่ภายในเป็นจุดศูนย์รวมที่โดดเด่น มีชุมชนเล็กๆ เช่น ข้าราชการและข้าราชการบริพารอยู่ภายใน มีโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งก่อสร้างพิเศษที่สวยงามโดดเด่น สิ่งต่างๆเหล่านี้ ล้วนเป็นสุนทรียะภูมิทัศน์เชิงรูปธรรมที่เด่นชัดของพื้นที่นี้ และในความงามที่เด่นชัดนี้ถูกซ้อนทับ ด้วยการแสดงออกทางวัฒนธรรม สังคม ผ่านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมที่ ผสมผสานของทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ซึ่งจะเห็นได้จากการให้บริการ อาหาร เครื่องดื่ม ร้านค้า และการใช้ภาษาที่แสดงออกมาในพื้นที่ แสดงประเพณีผ่านพระราชพิธีต่างๆ และปรากฏ ความเชื่อ ศาสนา จริยธรรม ผ่านทางคติไตรภูมิ สมมุติเทพ และสรวงสวรรค์ เป็นสัญลักษณ์หรือ สามารถให้ความหมายในเชิงบวกเป็นดังสถานที่ตัวแทนแห่งความภาคภูมิใจและเอกลักษณ์ในระดับนานาชาติ สิ่งเหล่านี้เป็นสุนทรียะภูมิทัศน์เชิงนามธรรมที่ไม่สามารถมองด้วยตาได้ แต่ต้องมีการสัมผัสที่มากกว่าการรับรู้ทั่วไป คือ ความรู้สึก และประสบการณ์ ส่วนการซ้อนทับกันทาง สุนทรียะภูมิทัศน์หนึ่ง คือ สุนทรียะภูมิทัศน์ตามความเป็นจริงที่ทั้งมองเห็นจินตนาและต้องใช้ ประสบการณ์ร่วมในการเฝ้าสังเกต ปรากฏการณ์การเข้ายึดพื้นที่ทั้งจากพ่อค้าแม่ค้า นักท่องเที่ยว และมัลคฤเทศก์ ก่อให้เกิดมัลคฤเทศน์ เช่น ความไม่เป็นระเบียบและไม่มีวินัยของพ่อค้าแม่ขาย ความสกปรก และการจราจรที่ปล่อยให้มีการจอดรถโดยสารขนาดใหญ่บดบังทัศนียภาพที่เป็นที่โดดเด่นของพื้นที่ เป็นต้น

ผลการศึกษาวิจัยนี้ทำให้ได้ข้อสรุปว่า เป็นการยากที่บุคคลทั่วไปที่ได้เข้าไปสัมผัส พื้นที่จะสามารถรับรู้และมองเห็นความงามหรือสุนทรียะภูมิทัศน์ได้โดยละเอียด คือ สามารถมองเห็น รับรู้ สัมผัส ชีบซับกับความงามในพื้นที่จนเกิดเป็นสุนทรียะทั้ง รูปธรรม นามธรรม และตามความเป็นจริงได้เพียงหยาบๆ เช่น มองพื้นที่ในลักษณะรวมๆ ตัวอย่างเช่น การแสดงความเห็น ในลักษณะที่ว่าวัดพระแก้ว พระบรมมหาราชวัง สนามหลวง มีความสวยงามแต่ไม่สามารถบอกได้ว่าสวยงามอย่างไร ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ทดลองบันทึกสุนทรียะภูมิทัศน์รูปแบบต่างๆในรูปของตาราง (ภาพ 5.5) เพื่อแสดงให้เห็นถึงมิติที่ละเอียดอ่อนที่ซ้อนทับกันของสุนทรียะภูมิทัศน์ในสถานที่ต่างๆ ภายในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ทั้งนี้ได้ทดลองแจกแจงสุนทรียะภูมิทัศน์ของย่านต่างๆภายในพื้นที่ กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ได้แก่ พระบรมมหาราชวัง วัดพระแก้ว สนามหลวง กระทรวงกลาโหม

มหาวิทยาลัยต่างๆ ย่านท่าเตียน บริเวณคลองคูเมืองเดิม ฯลฯ โดยมีมิติของการซ้อนทับที่นำมาพิจารณา ได้แก่ สุนทรียะภูมิทัศน์เชิงรูปธรรม สุนทรียะภูมิทัศน์เชิงนามธรรม และสุนทรียะภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง ในประเด็นต่างๆตามที่ได้รายงานผลไปในบทที่ 4 ตัวอย่างเช่น จากภาพที่ 5.6 ในหัวข้อที่ 3 ของตารางพบว่า วัดโพธิ์มีการซ้อนทับกันของทั้ง 3 มิติความงาม คือ ในเชิงของรูปธรรม (ช่องสี่เหลี่ยม) ได้แก่ พื้นที่สีเขียว สถานที่ สถาปัตยกรรม จุดศูนย์รวม ชุมชน โครงสร้างพื้นฐาน สิ่งก่อสร้างพิเศษ แต่ไม่ปรากฏภูมิทัศน์ตามธรรมชาติและพื้นที่โล่ง ส่วนการซ้อนทับกันในเชิงนามธรรม (สีน้ำเงิน) ได้แก่ วัฒนธรรมสังคม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา จริยธรรม สัญลักษณ์ ความโหยหาอดีต ชาติพันธุ์ และการซ้อนทับของสุนทรียะภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง (สีเขียว) คือ วิถีชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ของคนกับพื้นที่ และมลทัศน์

จากตารางในภาพที่ 5.6 สุนทรียะภูมิทัศน์นี้จะสังเกตได้ว่า ทุกๆภูมิทัศน์ ย่านสถานที่ต่างๆภายในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในที่ปรากฏมีการซ้อนทับกันของสุนทรียะภูมิทัศน์ทั้ง 3 ลักษณะที่กล่าวมา คือ รูปธรรม นามธรรม และตามความเป็นจริง แต่ในรายละเอียดนั้นจะมีทั้งเหมือนและแตกต่างกัน เช่น บางสถานที่มีความโดดเด่นสามารถมองเห็นภาพความงามทางธรรมชาติไปพร้อมกับมีสถาปัตยกรรมสิ่งปลูกสร้างที่สวยงามอย่างเช่น ท่าราชวรดิษฐ์ หรือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่บางสถานที่ไม่มีภาพความงามจากสถาปัตยกรรมและสิ่งปลูกสร้างแต่ก็สามารถมีความโดดเด่นทั้งทางรูปธรรม นามธรรม และตามความเป็นจริง เช่น สนามหลวง เป็นต้น อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเสนอแนะว่า ตารางสุนทรียะภูมิทัศน์สามารถใช้บันทึก จำแนกแยกแยะความแตกต่างของสุนทรียะภูมิทัศน์ของแต่ละสถานที่ได้โดยละเอียด แต่ไม่สามารถใช้ตัดสินความงาม หรือสุนทรียศาสตร์ใดๆในพื้นที่ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ความรู้ ความรู้สึก และประสาทสัมผัสของผู้ใช้พื้นที่ซึ่งเป็นปัจเจกบุคคล

ปัจจัยด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม ที่ส่งผลต่อการพัฒนาเมือง	ผลกระทบเชิงบวกต่อการพัฒนาเมือง										ผลกระทบเชิงลบต่อการพัฒนาเมือง								ผลกระทบเชิงลบต่อการพัฒนาเมือง													
	ภาพภูมิทัศน์ความงามทางศิลปวัฒนธรรม	พื้นที่สีเขียว	พื้นที่ว่าง	สถานที่	Place	สถาปัตยกรรม	Architecture	จุดเชื่อมต่อ	Node	ชุมชน	โครงสร้างพื้นฐาน	สิ่งก่อสร้างพิเศษ	The Feature	Sociocultural	Tradition	ความเชื่อ	Believing	ศาสนา	Religion	จริยธรรม	Ethic	สัญลักษณ์	ชาติพันธุ์	Ethnic	วิถีชีวิตประจำวัน	ความสัมพันธ์กับพื้นที่	Relational of Area	ปรากฏการณ์พื้นที่	Phenomenology of Area	มลพิษ	Visual Pollution	
ปัจจัยด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม ที่ส่งผลต่อการพัฒนาเมือง	1 พระบรมมหาราชวัง																															
	2 วัดพระแก้ว																															
	3 วัดโพธิ์																															
	4 วัดมหาธาตุ																															
	5 วัดราชประดิษฐ์																															
	6 วัดพระแก้ววังหน้า																															
	7 ศาลาหน้าเมือง																															
	8 พระที่นั่งสุทไธสงาย																															
	9 ศาลาพิพิธ																															
	10 กรมมณเฑียร																															
	11 กรมพระมณเฑียร																															
	12 คณะสงฆ์วัดราช																															
	13 กรมมณเฑียร																															
	14 กรมมณเฑียร																															
	15 สถานที่ราชการกรมการปกครอง																															
	16 สำนักนายกรัฐมนตรี																															
	17 ศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร																															
	18 กรมศิลปากร																															
	19 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ																															
	20 พิพิธภัณฑ์การรถไฟแห่งประเทศไทย (นิทรรศการ)																															
	21 พิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว																															
	22 พิพิธภัณฑ์การรถไฟแห่งประเทศไทย																															
	23 สถานีรถไฟกรุงเทพ (หัวลำโพง)																															
	24 โรงเรียนกรุงเทพ																															
	25 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์																															
	26 มหาวิทยาลัยศิลปากร																															
	27 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี																															
	28 สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่ป่า (วิทยาลัยอาชีวศึกษา)																															
	29 โรงเรียนราชินี																															

ภาพที่ 5.6 ภาพตารางตัวอย่างแสดงการซ้อนทับมิติต่างๆบนพื้นที่ภูมิทัศน์

สถานที่	มิติทางกายภาพ										มิติทางสังคม										มิติทางจิตวิทยา										มิติทางวัฒนธรรม																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		
	Visual Pollution	Phenomenology of Area	Rational of Area	ความสัมพันธ์กับพื้นที่	วิถีชีวิตประจำวัน	ชาติพันธุ์	ความไม่เหมาะสม	Semiotic	สัญลักษณ์	Ethic	ศาสนา	ความเชื่อ	ประเพณี	วัฒนธรรมในสังคม	พื้นที่สาธารณะ	โครงสร้างพื้นฐาน	Community	ชุมชน	จุดเชื่อมต่อ	สถาปัตยกรรม	Place	Space	พื้นที่ว่าง	พื้นที่สีเขียว	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ	พื้นที่สาธารณะ

ภาพที่ 5.6 (ต่อ) ภาพตารางตัวอย่างแสดงการซ้อนทับมิติต่าง ๆ สู่พื้นที่ภูมิทัศน์

2. ความหมายเด่นชัดและความหมายซ่อนแฝงในสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์

ผลจากการวิจัยทำให้ทราบว่า ในการแปลความหมายสุนทรียะภูมิทัศน์ในพื้นที่นั้นเป็นการยากที่จะชี้เฉพาะเจาะจงได้อย่างเด็ดขาดว่าพื้นที่นี้จะมี ความหมายทางสุนทรียะภูมิทัศน์เพียงอย่างหนึ่งอย่างใด เนื่องจากในกระบวนการการให้ความหมายสุนทรียะภูมิทัศน์นั้นจะขึ้นอยู่กับปัจจัยหลักๆ 2 ปัจจัย คือ ผู้ให้ความหมาย และการแสดงออกทางสุนทรียะในพื้นที่

ผู้ให้ความหมาย (ผู้แปลความหมาย) แต่ละคนมีการรับรู้ อารมณ์ ความรู้สึก และประสบการณ์ที่แตกต่างกัน จึงทำให้ตีความไปในทิศทางที่ต่างกัน ประสบการณ์ในเชิงลึกที่แตกต่างกันย่อมนำไปสู่ความเข้าใจที่ซับซ้อนของสุนทรียะภูมิทัศน์ในบริบทต่างๆ ที่แตกต่างกัน รวมทั้งความสนใจและการให้น้ำหนักที่ต่างกันก็จะนำไปสู่การแปลความหมายที่แตกต่างกันด้วย

ดังที่กล่าวมาข้างต้นว่า การแปลความหมายสุนทรียะภูมิทัศน์ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในไม่สามารถระบุเฉพาะเจาะจงได้เพียงความหมายใดความหมายหนึ่ง อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้ได้ทดลองอ่านและแปลความหมายสถานที่ต่างๆ และเกิดความเข้าใจว่า การแสดงออกทางความงามในมิติต่าง ๆ นั้นมีการทับซ้อนกันอยู่ จึงเป็นการยากที่จะระบุความหมายเฉพาะให้กับความงามของพื้นที่ได้ นอกจากนี้ยังเกิดความเข้าใจว่า การแปลความจากสุนทรียะภูมิทัศน์เชิงรูปธรรมมักจะเป็นความหมายหลักๆ ที่สังเกต และรับรู้ได้เด่นชัด ในขณะที่การแปลความจากสุนทรียะภูมิทัศน์เชิงนามธรรมจะเป็นความหมายที่ซ่อนแฝงและสนับสนุนความงามทางรูปธรรมอย่างแยกออกได้ยาก ส่วนการแปลความจากสุนทรียะภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง เป็นความหมายของพื้นที่ที่ซ่อนแฝงอยู่ลึกๆ แต่กลับปรากฏให้เห็นอยู่จนชินตาจนหลายครั้งอาจจะเลยให้ความสำคัญกับความหมายตามความเป็นจริงนี้ หนึ่งผู้วิจัยได้ทดลองแปลความหมายของสถานที่สำคัญต่างๆ โดยใช้ตารางสุนทรียะภูมิทัศน์ (ภาพ 5.5) ประกอบดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระบรมมหาราชวัง

ความหมายรูปธรรม เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ มีความงดงามทางสถาปัตยกรรมทั้งแบบประเพณีและอิทธิพลจากตะวันตก

ความหมายนามธรรม เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของประเทศ เป็นความภาคภูมิใจของคนทั้งชาติ เป็นดั่งตัวแทนของพระมหากษัตริย์ มีนัยยะทางความเชื่อ ศาสนา จริยธรรม จารีตประเพณี

ความหมายตามความเป็นจริง เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยม และเป็นพื้นที่ที่มีการจราจรหนาแน่น มีการวิพากษ์ถึงความไม่เป็นระเบียบ และความสกปรกจากขยะมูลฝอยในบริเวณรอบๆ

ศาลหลักเมือง

ความหมายรูปธรรม เป็นศาลที่บรรจุเสาหลักเมืองที่สร้างขึ้นมาร่วมกับการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ มีความงามทางสถาปัตยกรรมแบบรัตนโกสินทร์ความหมายนามธรรม เป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยศรัทธา ความเชื่อตาม ธรรมเนียมพิธีพราหมณ์ผสมพุทธศาสนา มีขนบธรรมเนียมในการใช้พื้นที่ มีเรื่องเล่าและตำนานถึงความเชื่อเหนือธรรมชาติ ความหมายตามความเป็นจริง เป็นพื้นที่ที่มีการเชื่อมโยงถ่ายทอดผู้คนจากวัดพระแก้ว และพระบรมมหาราชวังมายังศาลหลักเมือง เป็นความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ เป็นที่ที่ผู้คนให้ความเคารพบูชา มีการบนบานศาลกล่าว และแก้บน เป็นสถานที่ที่ใช้นาฏศิลป์ไทยในการตอบสนองความเชื่อ

สนามหลวง

ความหมายรูปธรรม เป็นพื้นที่โล่งสาธารณะสีเขียวที่มีขนาดใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นจุดศูนย์กลางของพื้นที่และผู้คนที่ใช้ในการพักผ่อนหรือทำกิจกรรมผ่อนคลายต่างๆ และใช้ประกอบพิธีต่างๆ มีโครงสร้างพื้นฐานที่ดีและสวยงาม

ความหมายนามธรรม เป็นพื้นที่เก่าแก่มักมีการใช้จัดงานต่างๆ ทั้งทางราชพิธี ทางศาสนา และงานประเพณีสำคัญต่างๆ พื้นที่มีนัยยะที่แสดงออกมาในหลายรูปแบบ เช่น ศาสนา ความเชื่อ การเมือง ชนชั้น ชาติพันธุ์

ความสัมพันธ์ของพระราชวังกับประชาชน และความโหยหาอดีต ความหมายตามความเป็นจริง เป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวิถีชีวิตประจำวัน มีความสัมพันธ์กับผู้คนและพื้นที่รอบๆ พื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ กิจกรรม และผู้ใช้อยู่ตลอด

ย่านท่าพระจันทร์

ความหมายรูปธรรม เป็นท่าเรือข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นย่านตลาดพระเครื่องวางของขลังที่มีชื่อเสียง เป็นตลาดที่มีของกินของใช้ และเป็นจุดรวมของผู้คนและการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ

ความหมายนามธรรม เป็นพื้นที่ที่แสดงออกทางวัฒนธรรมที่ผสมผสานทั้งวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ อาหารการกิน ความเชื่อ มินิยะทางสังคม เศรษฐกิจ ความหมายตามความเป็นจริง เป็นย่านที่เต็มไปด้วยเสน่ห์ของผู้คนและวิถีชีวิตประจำวัน มีความหนาแน่นในพื้นที่ และมีผู้คนพลุกพล่าน มีการรुकล้ำพื้นที่สาธารณะทั้งทางบกและทางน้ำ เช่น ทางเท้า ป้ายรถโดยสาร เป็นพื้นที่ทำกิน พบเห็นขยะที่เกิดจากการใช้พื้นที่อย่างเด่นชัด

ย่านท่าช้างวังหลวง

ความหมายรูปธรรม เป็นท่าเรือทั้งเรือด่วนเจ้าพระยา เรือข้ามฟากแม่น้ำเจ้าพระยา และเรือหางยาว เป็นพื้นที่ตลาดที่มีตึกแถวที่สร้างสมัย ร.5 ในลักษณะผสมผสานสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบโคโลเนียลสไตล์ (Colonial Style) เป็นจุดศูนย์กลางการคมนาคมทางเรือ และทางบก เป็นย่านชุมชนที่อยู่อาศัยเก่า

ความหมายนามธรรม เป็นพื้นที่ที่แสดงออกทางวัฒนธรรมที่ผสมผสานทั้งไทยและนานาชาติและมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มินิยะทางสังคม เศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว เป็นจุดเชื่อมต่อการโยยหาอดีตโดยการท่องเที่ยวทางเรือ

ความหมายตามความเป็นจริง เป็นย่านที่มีเสน่ห์ทางวิถีชีวิตของผู้คนที่หลากหลาย เป็นท่าเรือที่มีการคมนาคมแออัดทั้งทางน้ำและทางบกสูงในเวลากลางวัน เป็นตลาดที่มีความพลุกพล่านและไร้ระเบียบประกอบกับความสกปรกจากขยะมูลฝอย เป็นพื้นที่ที่มีมลพิษทางน้ำและทางบกสูงแห่งหนึ่ง มีการรुकล้ำพื้นที่สาธารณะทั้งทางบกและทางน้ำ

สรุป

ความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบันนั้นเกิดจากการซ้อนทับกันของความงามในบริบทที่หลากหลายลักษณะซึ่งสามารถแบ่งเป็นลักษณะสำคัญได้ 3 รูปแบบ สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงรูปธรรม สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงนามธรรม สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง ซึ่งในสุนทรียะภูมิทัศน์ทั้ง 3 ลักษณะนี้ยังมีการซ้อนทับกันของความงามในบริบทปลีกย่อย คือ

1) สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงรูปธรรม จะมีการซ้อนทับกันของความงามเป็นรูปธรรมที่มองด้วยตาและจับต้องได้ อันได้แก่ ภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติ พื้นที่สีเขียว พื้นที่ว่าง (Space) สถานที่ (Place) สถาปัตยกรรมสิ่งปลูกสร้าง จุดศูนย์รวม ชุมชน โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งก่อสร้างพิเศษ

2) สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์เชิงนามธรรม มีการซ้อนทับกันของความงามเป็นนามธรรมที่ไม่อาจเข้าใจและสัมผัสได้เพียงแค่การใช้การมองเห็น แต่จะต้องอาศัยสัมผัสส่วนอื่น เช่น ความรู้สึก ความจำ ความรู้ ประสบการณ์ อันได้แก่ วัฒนธรรมสังคม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา จริยธรรม สัญญา ความโหยหาอดีตชาติพันธุ์

3) สุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง เป็นการซ้อนทับกันตามความเป็นจริงในพื้นที่ที่พบเห็นและรับรู้กันอย่างเป็นปกติจนอาจกลายเป็นความเคยชิน และอาจถูกมองข้ามไป ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถเกิดจากความงามที่เป็นรูปธรรม หรือนามธรรมหรือทั้ง 2 แบบปะปนกันได้ อันได้แก่ วิถีชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ของคนกับพื้นที่ ปรากฏการณ์ในพื้นที่ และมลทัศน์

ดังที่กล่าวมาข้างต้นการซ้อนทับกันของความงามในเชิงสุนทรียะภูมิทัศน์ทั้ง 3 ลักษณะอย่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งนั้น การแปลความหมายผ่านบุคคลหรือผู้ใช้พื้นที่ซึ่งได้เข้าไปรับรู้ และทำความเข้าใจ โดยผู้ตีความจะต้องอาศัยกระบวนการแปลความหมายทางสุนทรียะที่ประกอบด้วย

$$\begin{aligned} \text{การรับรู้} &+ \text{ความทรงจำ} + \text{ความรู้} &+ \text{ประสบการณ์} &= \text{สุนทรียภาพ} \\ \text{Perception} + \text{Memory} &+ \text{Knowledge} + \text{Experience} &= \text{Aesthetics} \end{aligned}$$

ความเข้าใจในสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ของคนไทยนั้นมีความแตกต่างหลากหลายกันไปตามแต่ละบุคคล ซึ่งจะเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับกระบวนการแปลความหมายทางสุนทรียะดั่งที่กล่าวมาข้างต้น โดยมีแนวโน้มว่าบุคคลที่มีความรู้ ความจำ และประสบการณ์อยู่ในขอบเขตสาขาใดก็จะแปลความและเข้าใจไปในทิศทางของ เช่น บุคคลธรรมดาทั่วไป กับสถาปนิก หรือนักสังคมศาสตร์ย่อมมีมุมมอง ทัศนคติ รสนิยมในสุนทรียะความงามทางภูมิทัศน์ที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ผู้ทำวิจัยตั้งข้อสังเกตว่า คนไทยส่วนใหญ่ยังมีขอบเขตทางความรู้ ความจำ และประสบการณ์ที่จำกัด ทำให้การแปลความหมายสุนทรียะภูมิทัศน์ปรากฏในเชิงรูปธรรมมากกว่าสุนทรียะภูมิทัศน์เชิงนามธรรม และสุนทรียะภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง

บทที่ 6

สรุปและเสนอแนะ

จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่มุ่งเน้นค้นหา และทำความเข้าใจเพื่อนำไปสู่การแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยที่ซับซ้อนในปัจจุบัน โดยใช้พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในเป็นกรณีศึกษานั้น วิทยานิพนธ์นี้ได้พัฒนาความเข้าใจเรื่องการแสดงออกทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในพื้นที่ และได้พัฒนากลไกเป็นกลไกที่สามารถนำไปสู่การอธิบายกระบวนการแปลความหมายทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทที่ซับซ้อนได้ชัดเจนขึ้น สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

ความเข้าใจเรื่องการแสดงออกทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์

ในการค้นหาสุนทรียะในพื้นที่ปรากฏว่าได้ค้นพบการแสดงออกทางสุนทรียะภูมิทัศน์อย่างมากมายหลากหลายและซับซ้อน ทั้งนี้สามารถจัดเป็นกลุ่มหลักๆได้ 3 กลุ่ม คือ 1) สุนทรียะภูมิทัศน์เชิงรูปธรรม 2) สุนทรียะภูมิทัศน์เชิงนามธรรม และ 3) สุนทรียะภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง

สุนทรียะภูมิทัศน์เชิงรูปธรรม เป็นสิ่งแรกที่ถูกค้นพบและสัมผัสเห็นทางสายตาได้โดยง่ายทั่วไปในพื้นที่ ซึ่งเป็นการแสดงออกทางความงามที่ชัดเจน ได้แก่ ความงามที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติ (Natural Scene) พื้นที่สีเขียว เป็นต้น และความงามที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น สถานที่ สถาปัตยกรรมและสิ่งปลูกสร้าง จุณนัยรวม ชุมชน เป็นต้น

สุนทรียะภูมิทัศน์เชิงนามธรรม เป็นสิ่งที่ไม่สามารถสังเกตเห็นด้วยสายตาหรือรับรู้ได้โดยตรง แต่ต้องอาศัยการรับรู้และการตีความความงามเชิงนามธรรมที่ปรากฏขึ้นในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ วัฒนธรรม สังคม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา จริยธรรม สัญญา ความโหยหาอดีต และชาติพันธุ์

สุนทรียะภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง เป็นการให้ความหมายที่ต้องอาศัย การรับรู้ ความทรงจำ ความรู้ และประสบการณ์ ประกอบกับการสังเกตเฝ้าติดตามและความรู้สึกซาบซึ้งในสิ่งที่

ปรากฏขึ้นตามความเป็นจริงในพื้นที่ โดยอาจเป็นสิ่งที่พบเห็นโดยทั่วไปจนกลายเป็นความเคยชิน เช่น วิถีชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ของคนกับพื้นที่ ปรากฏการณ์ในพื้นที่ และมลทัศน์

ความเข้าใจเรื่องสุนทรียะภูมิทัศน์ทั้งหมดดังที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นความงามที่ปรากฏและแสดงออกมาในพื้นที่มีทั้งที่ปรากฏอย่างชัดเจนและที่เกิดจากการตีความ ซึ่งการที่รับรู้ถึงการแสดงออกทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์นั้นจะขึ้นอยู่กับความสามารถในการรับรู้ของผู้ใช้พื้นที่ ความทรงจำ ความรู้ และประสบการณ์ที่แตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยต้องการจะชี้ให้เห็นว่า การรับรู้ความหมายทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์นี้ยังมีช่องว่างระหว่างความรู้ ความเข้าใจในความหมาย หรือนัยยะ และประสบการณ์สุนทรียศาสตร์ที่แตกต่างกันของประชาชนในพื้นที่ รัฐ (State) ผู้ที่เข้ามาพัฒนาพื้นที่ นักออกแบบวางผังเมือง ที่ยังขาดความสัมพันธ์อย่างสอดคล้องซึ่งกันและกันตามบริบทพื้นที่ทั้งที่เป็นรูปธรรมนามธรรม และตามสภาพความเป็นจริง ดังจะเห็นได้จากการพัฒนาสภาพแวดล้อมในหลายๆพื้นที่ มักมุ่งเน้นไปในทางกายภาพ แต่หลงลืมมิติความดีงามทางนามธรรม หรือมิติสุนทรียศาสตร์ตามสภาพความเป็นจริง เช่น วัฒนธรรม จริยธรรม สังคม ศาสนา ความเชื่อ วิถีชีวิต หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เป็นต้น มิติทางสุนทรียศาสตร์เหล่านี้เป็นมิติที่ไม่อาจมองข้ามได้เพราะเป็นสิ่งที่ซ้อนทับกันอยู่จริงในบริบทของไทย

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าการที่หน่วยงานที่รับผิดชอบมีทัศนคติ หรือมุมมองมุ่งเน้นการพัฒนาไปในทางกายภาพของพื้นที่และการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ อาจจะทำให้คุณค่าสุนทรียศาสตร์ที่เป็นคุณค่าทางนามธรรม และที่มีคุณค่าตามความเป็นจริง หรือที่กำลังเกิดขึ้นจริงนั้นถูกละเลยตามไปด้วย ซึ่งแนวคิดและการพัฒนาแบบเดิมจะทำให้เกิดช่องว่างของความเข้าใจในความหมายทางสุนทรียศาสตร์ และในที่สุดคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ในมิติอื่นๆที่มีคุณค่าอาจถูกมองข้ามและสูญหายไปกับกาลเวลาและการพัฒนาก็เป็นได้

การแปลความหมายทางสุนทรียศาสตร์ในบริบทที่ซับซ้อน

ในการแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทที่ซับซ้อนในงานวิจัยนี้เกิดจากกระบวนการตั้งคำถามและหาคำตอบ โดยดำเนินการตามกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีในการแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบทที่ 3 ซึ่งในลำดับแรกจะมุ่งค้นหาสุนทรียะภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่มีความซับซ้อนทั้งจากพื้นที่และคนที่ใช้พื้นที่ ต่อมาเมื่อพบว่าในพื้นที่ที่มีการแสดงออกทางความงามที่มีมิติที่หลากหลายปะปนกัน จึงได้จำแนกจัดแบ่งออกเป็นกลุ่มหลักๆ 3 กลุ่ม คือ สุนทรียะภูมิทัศน์เชิงรูปธรรม สุนทรียะภูมิทัศน์เชิงนามธรรม และสุนทรียะภูมิทัศน์ตามความเป็นจริง ทั้งนี้งานวิจัยได้ข้อสรุปว่าการแปลความหมายสุนทรียะภูมิทัศน์ไม่สามารถแปลความหมายเดี่ยวๆหรือระบุเจาะจงเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งได้ แต่การแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทที่ซับซ้อนนั้นจะต้องอาศัยการแปลความหมายขององค์ประกอบย่อยที่ซ้อนทับกันของสุนทรียะทั้ง 3 ลักษณะว่าสิ่งใดจะโดดเด่นเป็นที่รับรู้และเข้าใจของผู้ใช้มากกว่ากัน

ข้อสังเกตและเสนอแนะในงานวิจัย

จากงานวิจัยนี้จะพบได้ว่าการแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยปัจจุบัน มีความยากและซับซ้อนทั้งวิธีการและการทำความเข้าใจ ภายใต้อุปสรรคที่ผู้วิจัยได้นำเสนอออกมาให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมนั้น ผู้วิจัยมีข้อสังเกตและเสนอแนะเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัยต่อไปดังนี้

1) เนื่องจาก “สุนทรียศาสตร์” เป็นศาสตร์ที่เป็นนามธรรมจับต้องได้ยาก ดังนั้นผู้วิจัยในสาขานี้อาจต้องเผชิญกับปัญหาในการจำแนกแยกแยะหรือสร้างวิธีการอ่านหรือทำความเข้าใจที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้ ผู้วิจัยสังเกตว่า การตั้งคำถาม กลยุทธ์การวิจัย และการกำหนดวิธีการกรอบ และกระบวนการทำงานต่างๆ จะช่วยให้ผู้อื่นสามารถเข้าใจงานได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

2) การแปลความหมายทางสุนทรียะนั้นแม้จะเป็นเรื่องของปัจเจก แต่อย่างไรก็ตามผู้อ่านและแปลความควรจะต้องอิงหลักเกณฑ์ หรือมีบรรทัดฐานในการแปลความหมายทางสุนทรียะภูมิทัศน์ ในที่นี้ผู้ทำวิจัยได้แบ่งการแปลความหมายสุนทรียะโดยจำแนกเป็น รูปธรรม นามธรรม และตามความเป็นจริง ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำวิธีการสร้างกรอบแนวคิดไปประยุกต์ใช้กับงานอื่นๆได้

3) การพัฒนาทฤษฎีองค์ความรู้ทางสุนทรียศาสตร์สามารถนำสุนทรียะทั้ง 3 ลักษณะ (รูปธรรม นามธรรม และตามความเป็นจริง) มาพัฒนาและศึกษาทั้งแยกออกจากกัน หรือจับคู่ จับกลุ่มขึ้นใหม่ได้เพื่อให้เกิดแนวคิด กระบวนการและวิธีการวิจัยที่หลากหลายมากขึ้น อันจะส่งผลถึงการแสดงผลที่แตกต่างออกไปในอนาคต

4) วิธีการหรือกระบวนการแปลความหมายทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในงานวิจัยนี้เป็นเพียงการเสนอแนะการทำความเข้าใจสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทเฉพาะเท่านั้น และการจะนำแนวคิดในงานวิจัยนี้ไปใช้กับพื้นที่ที่มีบริบทความซับซ้อนทางสุนทรียะความงามในพื้นที่อื่นๆได้นั้น จะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบที่แตกต่างกันของพื้นที่นั้นๆตามความเหมาะสม

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กรมศิลปากร .2525. **ไตรภูมิภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระยาสิทธิไพบูลย์**
ตรวจสอบชำระใหม่. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. 2552. **นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดประเพณีราชฎี เล่ม ๓ (คติ**
ความเชื่อ). กรุงเทพฯ: บริษัท แอดวานซ์ วิชั่น เซอร์วิส จำกัด.

กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. 2546. **พระแก้วมรกต:ตำนานพระแก้วมรกต**. กรุงเทพฯ :
พิมพ์ณศ พรินต์.

กัญญ์ภัสสร ชาติประเสริฐ. 2553. **สุนทรียศาสตร์กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อการ**
พัฒนาประเทศ ไปสู่สังคมเรียนรู้. กรุงเทพฯ: วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์-ปีที่ 50 ฉบับ
ที่ 3/2553

กัทร กุญชร. 2545. **การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไร: การติดตามหาคำตอบในรอบ 40 ปี**.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ขงจื้อ. 2555. **สารานุกรมเสรี: ลัทธิขงจื้อ**. (Online) th.wikipedia.org/wiki/ลัทธิขงจื้อ.,
26 มิถุนายน 2557.

ไขศรี ศรีอรุณ. 2553. **พระพุทธรูปปางต่างๆในสยามประเทศ: ประวัติความเป็นมาของ**
พระพุทธรูป ตั้งแต่มหากษัตริย์จนถึงมหาปรินิพพาน. นนทบุรี: โรงพิมพ์มติชน.

คัทลียา จีระประเสริฐกุล. 2552. **เอกสารประกอบคำบรรยาย: โครงการจัดอบรมการจัดทำ**
งานวิจัยและวิชาการ เรื่องขมิ้นกลางสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง 2009. กรุงเทพฯ: คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, หน้า 19

เครือจิต ศรีบุญนาถ. 2542. **สุนทรียภาพของชีวิต**. กรุงเทพฯ: เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น.

โครงการพิทักษ์มรดกสยาม. 2554. **บทสรุปการเสวนา เรื่อง กรุงรัตนโกสินทร์: วันวาน วันนี้ พรุ่งนี้**. กรุงเทพฯ : สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์.

จี ศรีนิวาสน์. 2545. **สุนทรียศาสตร์: ปัญญาและทฤษฎีว่าด้วยความงามและศิลปะ**.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย.

ชาตรี ประทีตชนทการ. 2556. **เอกสารประกอบการสัมมนา ข้อเสนอแนะและเจตนาเปิด
ผนึกถึงประธานสภาสภา ต่อโครงการก่อสร้างกลุ่มอาคารสภาสภาใหม่**. กรุงเทพฯ:
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ชิตชยางค์ ยมาภัย. 2553. **การวิจัยภาคสนาม**. (Online) <http://jitjayang.blogspot.com/2010/08/blog-post.Html> (22 สิงหาคม 2553)

โชติ กัลป์ยานมิตร. 2517. **ทฤษฎีการกำหนดองค์ประกอบในงานศิลปะและสถาปัตยกรรม
ไทย**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2545. **สัณยวิทยา โครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษา
รัฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.

เดชา บุญค้ำ. 2538. **การปฏิบัติวิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. 2543. **สถาปัตยกรรมกึ่งศาลแห่งความคิด**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไทยโพสต์. 2556. **คิดถึงเพลง “หยดน้ำเจ้าพระยา” ถาหยดน้ำตา ศิริพงษ์ จันทรหอม**.
(Online) www.thaipost.net/tabloid/250813/78295., 25 สิงหาคม 2556.

น. ณ ปากน้ำ. 2532. **ความเข้าใจในศิลปะ**. กรุงเทพฯ: อัลฟา มีเดีย.

แน่น้อย ศักดิ์ศรี. 2537. **มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2551. **ประวัติศาสตร์แห่งชาติ"ซ่อม"ฉบับเก่า "สร้าง"ฉบับใหม่ 2542**.

กรุงเทพฯ: กองทุนเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ. หน้า 37-67

บัณฑิต จุลาลัย. 2547. **การวิเคราะห์สิ่งแวดล้อม: ทางด้านสุนทรียภาพ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุญนาค ตีวกุล. 2545. **เมืองและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บุญทัน ดอกไธสง. 2520. **กรุงเทพมหานครกับการเจริญเติบโตที่ผิดปกติ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์.

บุญย์ นิลเกษ. 2523. **สุนทรียศาสตร์เบื้องต้น**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์เชียงใหม่

ประเวศ วะสี. 2553. **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง: การเข้าถึงความจริงทั้งหมด**. นนทบุรี : สำนักพิมพ์กรีน-ปัญญาญาณ.

ปราณี กล้าส้ม. 2549. **ย่านเก่าในกรุงเทพ(เล่ม๑)**. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.

_____. 2549. **ย่านเก่าในกรุงเทพ(เล่ม๒)**. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. 2515. **ปรัชญากรีก**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

พจนา จันทรสันติ. 2520. **เต้า เต็ก เก้ง**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

พลาดิสัย สิทธิธัญกิจ. 2547. **ประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพฯ: ฝ่ายโรงพิมพ์ บริษัทตลาดา
พับลิเคชั่น จำกัด. หน้า 401

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. 2542. **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา**

กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. หน้า 3.

พิษณุ สุภณมิตร. 2550. **ปริศนาแห่งหิมพานต์**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

ไพโรจน์ ชมูณี. 2548. **สุนทรียศาสตร์: ปรัชญาและการสร้างสรรค์ศิลปกรรม**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

ภัครพงศ์ อัครเศรณี. 2548. **การออกแบบสถาปัตยกรรมเพื่อสื่อความหมายโดยประยุกต์ใช้หลักการของวิชาสัตวศาสตร์**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, สำนักหอสมุดกลาง.

มลิฉัตร เอื้ออนันท์. 2543. **การเรียนการสอนและประสบการณ์ด้านสุนทรียภาพและศิลปะวิจารณ์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธวัช สัตราวุธ. 2554. **สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับสังเขป: ปรัชญาการณวิทยา**. (Online) <http://www.philospedia.net/phenomenology.html>, 16 เมษายน 2554.

ราชบัณฑิตยสถาน. 2536. **จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ 3 ฉบับ 29 ตุลาคม 2536**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน

ราชบัณฑิตยสถาน. 2542. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น

โรลิ่งด์ บาร์ตส์. 2551. **มายาคติ: Mythologies**. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

เลน, จอห์น. 2550. **ความงามข้ามกาลเวลา: สุนทรียธรรมในศิลปะและชีวิตประจำวัน**. กรุงเทพฯ: แพลนพริ้นติ้ง จำกัด.

เลนนาร์ต โคเรน .2545. **อะบิ-อะบิ สำหรับศิลปิน นักออกแบบ กวี และนักปรัชญา**. กรุงเทพฯ: บ.แปลนพลินท์ติ้ง จำกัด.

เลอสม สถาปิตานนท์. 2556. มิติสถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ลายเส้น พับบลิชซิง.

วรางคณา นิ่มเจริญ. 2548. การปรับปรุงสุนทรียภาพของเมืองเก่าเพชรบุรี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรรณพิมล อังคศิริสรพ. 2544. มายาคติ สรรนิพนธ์จาก Mythology ของ Roland Barthes. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ

วัชรวิ วัชรสินธุ์. 2548. วัดพระเชตุพน: มัชฌิมประเทศอันวิเศษในชมพูทวีป. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน

วัลลภา รุ่งศิริแสงรัตน์. 2545. บรรพบุรุษไทย: สมัยก่อนสุโขทัยและสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิกิพีเดีย. 2557. สารานุกรมเสรี: ความสวยงาม. (Online) th.wikipedia.org/wiki/ความสวยงาม. 8 มีนาคม 2557.

วิบุญณ ลีสุวรรณ. 2549. ศิลปะวิชาการ ๒ ศิลปะคืออะไร. กรุงเทพฯ: วิสคอมเซ็นเตอร์ จำกัด.

วิยดา ทรงกิตติภักดี. 2543. การรับรู้ด้านสุนทรียภาพเมือง: กรณีศึกษาพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิรุณ ตั้งเจริญ. 2545. สุนทรียศาสตร์เพื่อชีวิต. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สันติสิริการพิมพ์.

ศิริพร นันตา. 2547. การอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

ศิลป์ พีระศรี. 2550. ประวัติศาสตร์และแบบอย่างศิลปะโดยสังเขป. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศิลป์ พีระศรี. 2508. **ศิลปะและศิลปกรรม: การแสดงศิลปกรรมแห่งชาติครั้งที่ ๑.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

ศิลป์ พีระศรี. 2546. **ศิลปะวิชาการ.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ส. พลายน้อย. 2502. **เล่าเรื่องบางกอก.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า.

สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์. 2554. **บันทึกการเสวนาทางวิชาการ เรื่อง กรุงรัตนโกสินทร์: วันวาน วันนี้ พรุ่งนี้.** กรุงเทพฯ: สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์

สมเกียรติ ตังณโม. 2549. **มองหาเรื่อง: วัฒนธรรมทางสายตา.** มหาสารคาม: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

สรณี วงศ์เปี้ยสัจจ์. 2545. **สัญญาะกับการสร้างและสื่อความหมายในสื่อโฆษณา.**

สรพชญ นนทักดิ์. 2534. **การศึกษาทางด้านสุนทรียภาพด้านผังเมือง: ศึกษาเฉพาะนครศรีธรรมราชและภูเก็ต.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สันติชัย จำจิตรขึ้น. 2557. **ผัสสะ และการรับรู้.** (Online) www.ramamental.com/psychiatrist/sensation-and-perception., 24 มีนาคม 2556

สำนักการโยธา กรุงเทพมหานคร. 2555. **เรื่องรองท้องสนามหลวง: จดหมายเหตุการณ์ปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่ท้องสนามหลวง.** กรุงเทพฯ: บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2548. **กรุงเทพฯมาจากไหน.** กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด.

สุเชาว์ นพอยุฑม. 2523. **ปัญหาสุนทรียศาสตร์.** กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุดารา สุจฉายา. 2547. **กรุงรัตนโกสินทร์: เมืองวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สารคดี ในนามบริษัทวิริยะธุรกิจ.

สุรศักดิ์. 2556. **ตามไปดู ต้นตะเคียนทองในกรุง สมัย ร. 1**. (Online) www.oknation.net, 16 มิถุนายน 2556

องอาจ นัยพัฒน์. 2548. **วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพทางพฤติกรรมศาสตร์ และสังคมศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา.

อเนก นาวิกมูล. 2549. **วังบ้านฐานหิน**. กรุงเทพฯ: ออฟเซ็ท ครีเอชั่น.

อารี สุทธิพันธุ์. 2533. **ประสบการณ์สุนทรียะ**. กรุงเทพฯ: บ.ต้นอ่อน จำกัด.

เอกชัย สุนทรพงศ์. 2529. **ความงาม: สุนทรียศาสตร์สำหรับผู้เฝ้ารู้**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

เฮอริเบิร์ต จิราเดต์. 2539. **ทำเมืองให้น่าอยู่: วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ และความหวังสำหรับเมืองที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้ว.

Altenbernd, E. 2006. *Body and soul: landscape Aesthetics, The market revolution, and the nineteenth-century American wilderness*: California State University.

Highmore, B. 2002. *The everyday life reader*. London: Routledge

Blocker, H. G. and J. M. Jeffers. 1999. *Contextualizing aesthetics: from Plato to Lyotard*. Belmont, Calif: Wadsworth Pub.

Bourassa, S. C. 1991. *The aesthetics of landscape*. London: New York Belhaven Press.

Burckhardt, T. 1967. **Perennial Values in Islamic Art**. (Online) [www.studiesincomparativereligion.com /Public/articles/Perennial_Values_in_Islamic_Art- by_Titus_Burckhardt.aspx](http://www.studiesincomparativereligion.com/Public/articles/Perennial_Values_in_Islamic_Art-by_Titus_Burckhardt.aspx) (2007)

Byrne, L. B. 2005. **Of look, Laws and Lawns: How human aesthetics preference influence landscape management, public policies and urban ecosystems**: The Pennsylvania State University.

Chang,H.Y. 2009. **Mapping the Web of landscape Aesthetics: A critical Study of Theoretical Perspective in Light of Environmental Sustainability**: North Carolina State University.

Carrit, E. F. 1923. **The Theory of Beauty**. London: Methuen& Co Ltd.

Cuttaliya Noparatnaraporn. 2005. **Reading the present-day Bangkok: Changing attitudes to and meaning of place**: The University of Melbourne

Etteger, R. V. 2008. **The Aesthetics of Landscape Architecture and designed Landscape**:
(Online) <http://www.lar.wur.nl/UK/Research+-+PhD/PhD+Rudi+van+Etteger/>,
May 19, 2011.

Forman, R. T. T. and M. Gordon. 1986. **Landscape ecology**. New York: Wiley.

Fourie, R. 2005. **Applying GIS in the evaluation of Landscape Aesthetics**:
University of Stellenbosch, South Africa.

Hana Svobodova. 1990. **Cultural aspect of landscape**. Netherlands: Agricultural Publishing and Documentation (Pudoc).

Santayana, G. 1955. **The Sense of Beauty: Being the outline of aesthetic theory.**
New York: Dover Publication Inc.

Miles, B. 2008. **Putting aesthetics in its place in the Vermont wind power debate:**
The University of Vermont.

Nasongkhla, S. 2008. **Aesthetics and change in the Tai cultural Landscape of Mae
Hong Son, Thailand:** The University of Melbourne.

Noparatnaraporn, C. 2005. **Reading the present-day Bangkok: Changing
attitudes to and meaning of place:** The University of Melbourne .

Pregill, P. 1993. **Landscape in history: design and planning in the western tradition.**
New York: Van Nostrand Reinhold.

Steiner, F. R. 2000. **The living landscape: an ecological approach to landscape
planning.** New York: McGraw-Hill.

Taylor, R. 1998. **Aesthetics and Cognition: The Embodied Mind in the Ecological
Landscape:** The University of Washington.

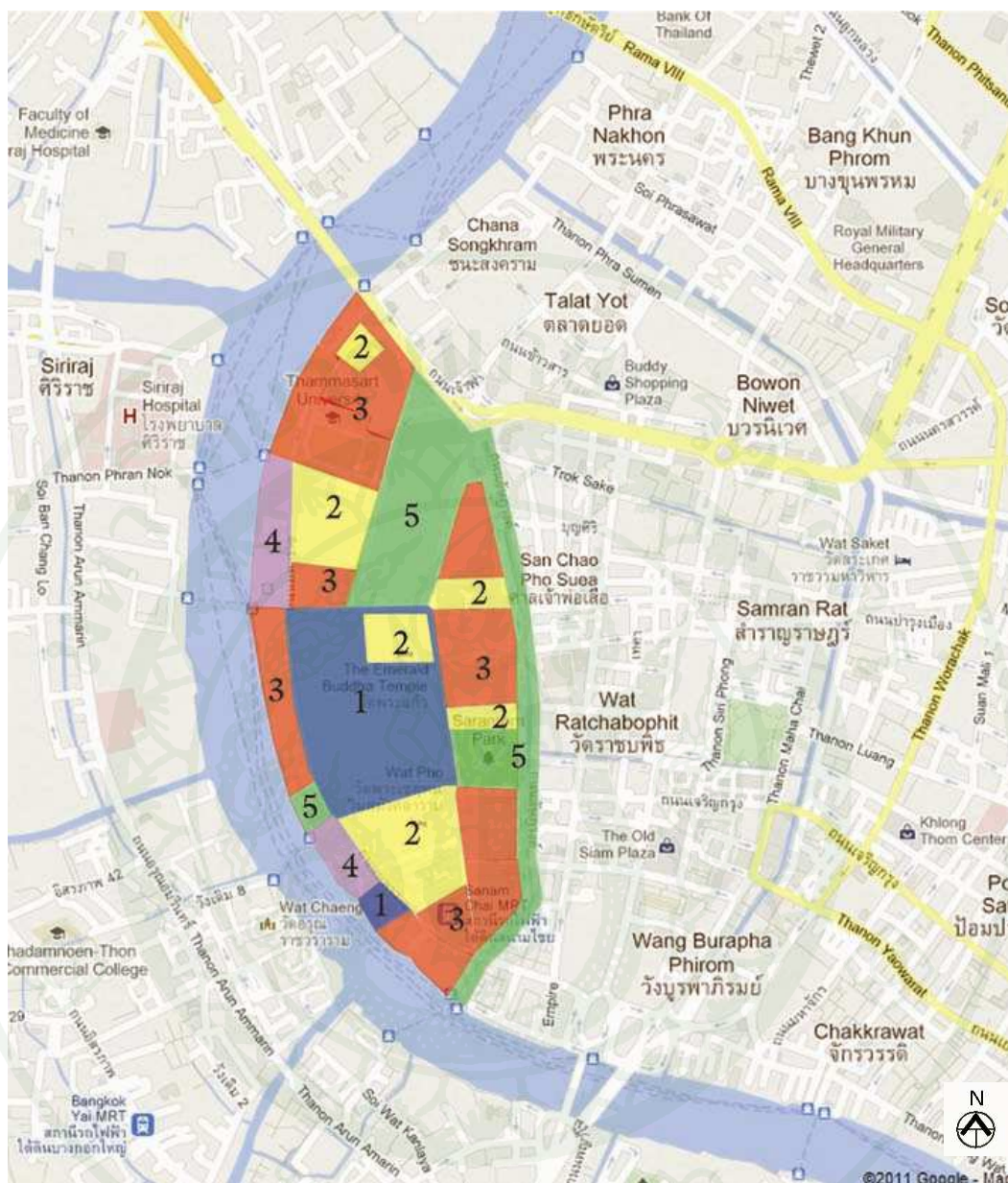
Tuan, Y. F. 1971. **Space and Place: The Perspective of Experience.** Minneapolis,
University of Minnesota Press.

Whittick, A. 1974. **Encyclopedia of Urban Planning.** New York: Von Hoffmann Press.

Wikipedia, the free encyclopedia. 2014. **Smiotics.** (Online) <http://en.wikipedia.org/wiki/Semiotics>., (7 July 2014)

ภาพผนวกที่ ก1 แสดงการใช้ที่ดินในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

ที่มา: ปรับปรุงจากเว็บไซต์ <http://maps.google.com/> (8 พฤษภาคม 2553)

1. วัด (สีน้ำเงิน) 2. วัด (สีเหลือง) 3. สถานที่ราชการ (สีแดง) 4. ชุมชนและบ้านเรือน (สีม่วง) 5. พื้นที่สาธารณะ (สีเขียว)

หมายเลขแบบสัมภาษณ์.....

วัน/เดือน/ปี.....

แบบสัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรื่อง การแปลความหมายสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในบริบทไทยปัจจุบัน
พื้นที่ศึกษา กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

โดย นายอภิชาติ พรหมฤทธิ์

คำชี้แจง

กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน เป็นพื้นที่ที่มีการแสดงออกทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในมิติต่างๆ และมีผู้ใช้พื้นที่ที่แตกต่างหลากหลายด้วย ประกอบกับหัวข้อในการสัมภาษณ์เป็นเรื่องของสุนทรียศาสตร์ที่ค่อนข้างเข้าใจได้ยาก ดังนั้นการสัมภาษณ์ในงานวิจัยนี้จึงใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ซึ่งจะทำให้ผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์พูดคุยโต้ตอบกันได้อย่างอิสระ และเนื่องจากบุคคลทั่วไปจะมีความรู้ ความเข้าใจเรื่องสุนทรียศาสตร์ในขอบเขตที่ไม่เหมือนกันในแต่ละคน การสัมภาษณ์จึงจะแบ่งเป็น 2 ระดับ ได้แก่ 1) สัมภาษณ์บุคคลทั่วไป คือบุคคลที่ไม่เข้าใจคำว่า “สุนทรียะ สุนทรียภาพ หรือสุนทรียศาสตร์” แต่จะเข้าใจคำว่า “สวย งาม” ดังนั้นการสัมภาษณ์จึงมุ่งเน้นไปที่การพูดคุยแบบเข้าใจง่าย ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ค่อยๆเล่าประสบการณ์ออกมาอย่างมีอารมณ์ร่วม และผ่อนคลาย 2) บุคคลที่มีความรู้ ความเข้าใจในสุนทรียศาสตร์ 2) สัมภาษณ์บุคคลที่มีความรู้ ความเข้าใจเรื่องสุนทรียศาสตร์ จะเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกทั้งทางรูปธรรม และทางนามธรรม การสัมภาษณ์ทั้ง 2 ระดับนี้ เป็นการรวบรวมข้อมูลส่วนหนึ่งเพื่อใช้ในการแปลความสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์ในกรุงรัตนโกสินทร์

วัตถุประสงค์

เพื่อรวบรวมข้อมูล ด้านสุนทรียะที่เป็นรูปธรรม นามธรรม และตามความเป็นจริงที่มีความสัมพันธ์ หรือสะท้อนสุนทรียะ งามผ่านทางผู้ให้พื้นที่

1) สัมภาษณ์บุคคลทั่วไป**ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์**

- 1.1 ชื่อ.....
- 1.2 เพศ () ชาย () หญิง () เพศที่สาม
- 1.3 อายุ () 15-25 ปี () 26-35 ปี () 36-45 ปี
() 45-55 ปี () 56-60 ปี () 60 ปีขึ้นไป
- 1.4 สถานภาพ () โสด () สมรส () หย่าร้าง

- 1.5 การศึกษา () ประถมศึกษาตอนต้น (ป.4)
 () ประถมศึกษาตอนปลาย (ป.6 หรือ ป.7)
 () มัธยมศึกษาตอนต้น (ม.3)
 () มัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.6) / ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)
 () ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) / อนุปริญญาหรือเทียบเท่า
 () ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า
 () ปริญญาโท
 () ปริญญาเอก
 () อื่นๆ ระบุ.....
- 1.6 อาชีพ (อาจมีได้มากกว่า 1 อาชีพ).....
- 1.7 ภูมิลำเนา.....
- 1.8 ที่อยู่ปัจจุบัน.....
- 1.9 สัมภาษณ์ ณ ที่.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลทางสถานที่

- 2.1 รู้จักสถานที่ (ที่ให้สัมภาษณ์) ได้อย่างไร

- 2.2 มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ อย่างไร

- 2.3 บริเวณที่ไปบ่อยที่สุดในกรุงเทพมหานครคือที่ไหน

- 2.4 เดินทางมาที่ (ให้สัมภาษณ์) ได้อย่างไร พบเห็นอะไรบ้าง

- 2.5 ใช้เวลาอยู่ในสถานที่ (ให้สัมภาษณ์) / กรุงเทพมหานครนานแค่ไหน

ตอนที่ 3 ความคิดเห็น / ทศนะคติทางความงามในภูมิทัศน์

3.1 ชอบกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน / สถานที่ (ให้สัมภาษณ์) หรือไม่ ชอบ / ไม่ชอบอย่างไร

.....

.....

3.2 คิดเห็นว่า กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน / สถานที่ (ให้สัมภาษณ์) สวยงามหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

3.3 คิดเห็นว่า พื้นที่บริเวณที่ไหนใน กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน / สถานที่ (ให้สัมภาษณ์) มีความสวยงาม และสวยงามอย่างไร

.....

.....

3.4 รู้สึกอย่างไรกับ กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน / สถานที่ (ให้สัมภาษณ์)

.....

.....

3.5 ปัจจุบัน คิดเห็นว่า กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน / สถานที่ (ให้สัมภาษณ์) เป็นอย่างไร

.....

.....

3.6 อะไรใน กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน / สถานที่ (ให้สัมภาษณ์) ที่ทำให้ท่านรู้สึกชื่นชอบ / พอใจ

.....

.....

3.7 อะไรใน กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน / สถานที่ (ให้สัมภาษณ์) ที่ทำให้ท่านรู้สึกไม่ชื่นชอบ / ไม่พอใจ

.....

.....

2) สัมภาษณ์บุคคลผู้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องสุนทรียศาสตร์

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

1.1 ชื่อ.....

1.2 เพศ () ชาย () หญิง () เพศที่สาม

1.3 อายุ () 15-25 ปี () 26-35 ปี () 36-45 ปี

() 45-55 ปี () 56-60 ปี () 60 ปีขึ้นไป

1.4 สถานภาพ () โสด () สมรส () อพยร้าง

- 1.5 การศึกษา () ประถมศึกษาตอนต้น (ป.4)
 () ประถมศึกษาตอนปลาย (ป.6 หรือ ป.7)
 () มัธยมศึกษาตอนต้น (ม.3)
 () มัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.6) / ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)
 () ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) / อนุปริญญาหรือเทียบเท่า
 () ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า
 () ปริญญาโท
 () ปริญญาเอก
 () อื่นๆ ระบุ.....
- 1.6 อาชีพ(อาจมีได้มากกว่า 1 อาชีพ).....
- 1.7 ภูมิลำเนา.....
- 1.8 ที่อยู่ปัจจุบัน.....
- 1.9 สัมภาษณ์ ณ ที่.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลทางสถานที่

- 2.1 รู้จักสถานที่ (ที่ให้สัมภาษณ์) ได้อย่างไร

- 2.2 มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ อย่างไร

- 2.3 บริเวณที่ไปบ่อยที่สุดในกรุงเทพมหานครคือที่ไหน

- 2.4 เดินทางมาที่ (ให้สัมภาษณ์) ได้อย่างไร พบเห็นอะไรบ้าง

- 2.5 ใช้เวลาอยู่ในสถานที่ (ให้สัมภาษณ์) / กรุงเทพมหานครนานแค่ไหน

ตอนที่ 3 ความคิดเห็น / ทศนะคติทางสุนทรียศาสตร์ภูมิทัศน์

- 3.1 คิดเห็นว่า กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน / สถานที่ (ให้สัมภาษณ์) มีสุนทรียะเป็นอย่างไร
- 3.2 คิดเห็นว่า พื้นที่บริเวณที่โอบล้อมในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ที่ให้ประสบการณ์ทางสุนทรียะ และให้
- อย่างไร
- 3.3 มีความรู้สึกเกี่ยวกับ กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน / สถานที่ (ให้สัมภาษณ์)
- 3.4 คิดเห็นว่า วัฒนธรรม สังคม ประเพณี มีส่วนในการแสดงออกทางความงามของพื้นที่หรือไม่ อย่างไร
- 3.5 คิดเห็นว่า ความเชื่อ ศาสนา และจริยธรรม มีส่วนในการสร้างความงามในพื้นที่หรือไม่ อย่างไร
- 3.6 ปัจจุบัน คิดเห็นว่า กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน / สถานที่ (ให้สัมภาษณ์) มีการแสดงออกทางสุนทรียะเป็น
- อย่างไร
- 3.7 การแสดงออกทางความงามของพื้นที่ / สถานที่ ได้แสดงความหมายใดๆไว้บ้างหรือไม่ อย่างไร
- 3.9 อะไรใน กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน / สถานที่ (ให้สัมภาษณ์) ที่ทำให้ท่านรู้สึกชื่นชอบ / พอใจ และที่รู้สึกไม่
- ชื่นชอบ / ไม่พอใจ
- 3.10 คิดเห็นว่า วิถีชีวิตประจำวันของผู้คนในพื้นที่ที่มีความงามหรือไม่ อย่างไร
- 3.11 การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ / สถานที่ต่างๆ ในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในมีผลกระทบต่อความรู้สึก และ
- สุนทรียะอย่างไร

ภาคผนวก ค

การทดลองแปลความหมายของสถานที่สำคัญต่างๆ

โดยใช้ตารางสุนทรียะภูมิทัศน์

การทดลองแปลความหมายของสถานที่สำคัญต่างๆโดยใช้ตารางสุนทรียะภูมิทัศน์

กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

ความหมายรูปธรรม คือ พื้นที่ประวัติศาสตร์ มีโบราณสถานทั้งดงามและทรงคุณค่า มีทัศนียภาพทั้งดงามทั้งวัด วัง และสถาปัตยกรรมสิ่งปลูกสร้างต่างๆ

ความหมายนามธรรม คือ พื้นที่ที่เต็มไปด้วยศิลปวัฒนธรรม และประเพณีนิยม เจริญไปด้วยพุทธศาสนา มีทั้งอดีตกาลและตำนานเรื่องเล่าทั้งดงาม และเป็นพื้นที่ชื่นชอบของคนหลากหลายชาติพันธุ์

ความหมายตามความเป็นจริง เป็นพื้นที่อนุรักษ์ที่ยังมีผู้คนอยู่อาศัยและดำเนินกิจกรรมอยู่ เป็นที่นิยมทางการท่องเที่ยว มีปรากฏการณ์ทางพื้นที่อยู่ตลอดหลายช่วงเวลา และเป็นพื้นที่ที่มีความสับสนวุ่นวาย มีปัญหาทางสังคม ปัญหาการจราจร ปัญหาด้านอนามัย และอื่นๆ

พระบรมมหาราชวัง

ความหมายรูปธรรม เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ มีความงดงามทางสถาปัตยกรรมทั้งแบบประเพณีและอิทธิพลจากตะวันตก เป็นจุดศูนย์กลางที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว

ความหมายนามธรรม เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของประเทศ เป็นความภาคภูมิใจของคนทั้งชาติ เป็นดั่งตัวแทนของพระมหากษัตริย์ มีนัยยะทางความเชื่อ ศาสนา จริยธรรม จารีตประเพณี และการท่องเที่ยว

ความหมายตามความเป็นจริง เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยม และเป็นพื้นที่ที่มีความสับสนวุ่นวาย มีปัญหาการจราจร ปัญหาความไม่เป็นระเบียบ และความสกปรกจากขยะมูลฝอยในบริเวณรอบนอก

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว)

ความหมายรูปธรรม เป็นสถานที่ประดิษฐานของพระแก้วมรกต ที่มีความงดงามมากทั้งทางสถาปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้าง และอื่นๆ

ความหมายนามธรรม เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และงดงามเต็มไปด้วยศิลปวัฒนธรรม เจริญไปด้วยพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์และจุด

ศูนย์กลางของชาวพุทธในประเทศไทย มีนัยยะทางความเชื่อ ศาสนา จริยธรรม จาริตประเพณี และการท่องเที่ยว

ความหมายตามความเป็นจริง เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยม และเป็นวัดที่ไม่มีพระภิกษุ เป็นพื้นที่ที่มีความสับสนวุ่นวาย มีปัญหาการจราจร ปัญหาความไม่เป็นระเบียบ และอื่นๆ

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์)

ความหมายรูปธรรม เป็นโบราณสถานและเป็นวัดที่มีความงดงามทางสถาปัตยกรรม มีเจดีย์สวยงามมากมายโดดเด่นที่พระพุทธรูปปางไสยาสน์ (พระนอน) ที่มีขนาดใหญ่และงดงามมาก

ความหมายนามธรรม เป็นวัดที่เต็มไปด้วยศิลปวัฒนธรรม เจริญด้วยพุทธศาสนา ประเพณี มีความเชื่อและตำนานโบราณ เป็นสัญลักษณ์ของผู้เฝ้ารู้ในอดีต มีการผสมผสานของวัฒนธรรมและชนชาติทั้งไทย จีน แขก ฝรั่งเศส

ความหมายตามความเป็นจริง เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยม เป็นโรงเรียนนวดแผนไทยที่มีชื่อเสียงและให้บริการนวดแผนไทย เป็นพื้นที่ที่มีความสับสนวุ่นวาย มีปัญหาการจราจร ปัญหาความไม่เป็นระเบียบ และอื่นๆ

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร (วัดมหาธาตุ)

ความหมายรูปธรรม เป็นวัดพุทธโบราณ มีความงดงามตามคติอุษยา เป็นศูนย์กลางและชุมชนของพระสงฆ์ในการศึกษาเล่าเรียน เป็นสถานศึกษาในระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุ

ความหมายนามธรรม เป็นวัดที่เต็มไปด้วยวัฒนธรรมและประเพณีทางศาสนา เจริญจริยธรรมทางพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์ของการศึกษาทางธรรม และเป็นที่ที่มีพระสงฆ์จากหลายประเทศหลากหลายเชื้อชาติมาศึกษาเล่าเรียนธรรม เป็นที่ที่ลัทธิทางพุทธประวัติศาสตร์ เช่น การสังฆยานาพระไตรปิฎก การ

ความหมายตามความเป็นจริง เป็นวัดพุทธที่มีมหาวิทยาลัยสงฆ์อยู่ภายใน มีกิจกรรมของสงฆ์และฆราวาสปะปนกันตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน มีปัญหาการจราจร ปัญหาความไม่เป็นระเบียบ

ศาลหลักเมือง

ความหมายรูปธรรม เป็นศาลที่บรรจุเสาหลักเมืองที่สร้างขึ้นมาพร้อมกับการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ มีความงามทางสถาปัตยกรรมแบบรัตนโกสินทร์

ความหมายนามธรรม เป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยศรัทธา ความเชื่อตามธรรมเนียมพิธีพราหมณ์ผสมพุทธศาสนา มีขนบธรรมเนียมในการใช้พื้นที่ มีเรื่องเล่าและตำนานถึงความเชื่อเหนือธรรมชาติ

ความหมายตามความเป็นจริง เป็นพื้นที่ที่มีการเชื่อมโยงถ่ายทอดผู้คนจากวัดพระแก้ว และพระบรมมหาราชวังมายังศาลหลักเมือง เป็นความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ เป็นที่ที่ผู้คนให้ความเคารพบูชา มีการบนบานศาลกล่าว และแก้บน เป็นสถานที่ที่ใช้นาฏศิลป์ไทยในการตอบสนองความเชื่อ

ศาลฎีกา

ความหมายรูปธรรม เป็นศาลสถิตยุติธรรมที่มีกลุ่มอาคารขนาดใหญ่แบบตะวันตกมีความงามทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่(Modern Architecture)

ความหมายนามธรรม เป็นอาคารที่เต็มไปด้วยสัญลักษณ์และนัยยะทางจริยธรรม การเมือง การปกครอง การใช้ระบบทางวัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างไทยและตะวันตก

ความหมายตามความเป็นจริง เป็นพื้นที่ที่กำลังมีปัญหาความขัดแย้งทางด้านคุณค่า ความงาม การอนุรักษ์และความเหมาะสมในการทุบรื้ออาคารเก่า เพื่อสร้างและปรับปรุงอาคารและพื้นที่ใหม่ในลักษณะที่แตกต่างกัน ปัจจุบันการทุบรื้อได้สร้างมลพิษทางอากาศมากที่สุดแห่งหนึ่งในกรุงรัตนโกสินทร์

กระทรวงกลาโหม

ความหมายรูปธรรม เป็นสถานที่ราชการทหาร เป็นจุดศูนย์กลางของชุมชนข้าราชการทหาร มีจุดเด่นที่อาคารอย่างตะวันตกในแบบนีโอคลาสสิก (Neo-Classic) และพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งแสดงปืนใหญ่

ความหมายนามธรรม เป็นพื้นที่และสถานที่ที่แสดงนัยยะของพลังอำนาจทางการทหาร ความมั่นคง การเมือง และการปกครองที่อยู่ข้างเคียง หรือสนับสนุนพระบรมมหาราชวังมาอย่างยาวนาน มีวัฒนธรรมและระเบียบปฏิบัติขององค์กรที่ชัดเจน

ความหมายตามความเป็นจริง เป็นสถานที่ราชการทหารที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศและและเป็นสถานที่ประกอบการท่องเที่ยวในพื้นที่ภายนอก (พิพิธภัณฑ์ปืนใหญ่กลางแจ้ง)

สนามหลวง

ความหมายรูปธรรม เป็นพื้นที่โล่งสาธารณะสีเขียวที่มีขนาดใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นจุดศูนย์กลางของพื้นที่และผู้คนที่ใช้ในการพักผ่อนหรือทำกิจกรรมผ่อนคลายต่างๆ และใช้ประกอบพิธีต่างๆ มีโครงสร้างพื้นฐานที่ดีและสวยงาม

ความหมายนามธรรม เป็นพื้นที่เก่าแก่มักมีการใช้จัดงานต่างๆ ทั้งราชพิธีทางศาสนา และงานประเพณีสำคัญต่างๆ พื้นที่มีนัยยะที่แสดงออกมาในหลายรูปแบบ ทั้งศาสนา ความเชื่อ การเมือง ชนชั้นชาติพันธุ์

ความสัมพันธ์ของพระราชวังกับประชาชน และความโหยหาอดีต

ความหมายตามความเป็นจริง เป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวิถีชีวิตประจำวัน มีความสัมพันธ์กับผู้คนและพื้นที่รอบๆ พื้นที่มีการเปลี่ยนสถานะหน้าที่อยู่ตลอด ประกอบกับความไม่เป็นระเบียบของการจราจร และพื้นที่โดยรอบ

คลองคูเมืองเดิม

ความหมายรูปธรรม เป็นคูคลองโบราณที่ขุดมาตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงธนบุรี มีพื้นที่ถนนคูขนานเรียบคลอง เป็นจุดศูนย์รวมของพ่อค้าและแม่ค้าหาบเร่แผงลอยและผู้คน มีต้นไม้โบราณ มีโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งก่อสร้าง

พิเศษเป็นที่น่าสนใจ เช่น สะพานข้ามคลองที่มีประวัติศาสตร์ และมีรูปแบบหลากหลายอยู่จำนวนมาก

ความหมายนามธรรม เป็นที่ที่แสดงออกถึงวัฒนธรรมการใช้พื้นที่แบบสุดโต่ง มีนัยยะและสัญลักษณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ ความเชื่อ ชนชั้น และมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ

ความหมายตามความเป็นจริง เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ง่ายสบายใจ สบายทั้งกลางวันและกลางคืน เป็นแหล่งทำมาหากินของคนรอบแบริเวณในพื้นที่ และบุคคลทั่วไป เป็นจุดพื้นที่ที่มีปัญหาทางสังคมที่แก้ได้ยาก เช่น เป็นแหล่งพอกเงินของอาชญากรรมลักเล็กขโมยน้อย มีปัญหาเรื่องการจัดระเบียบ

ย่านท่าพระจันทร์

ความหมายรูปธรรม เป็นท่าเรือข้ามฟากริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นย่านตลาดพระเครื่องวางของขลังที่มีชื่อเสียง เป็นตลาดที่มีของกินของใช้ และเป็นจุดรวมของผู้คนและการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ

ความหมายนามธรรม เป็นที่ที่แสดงออกทางวัฒนธรรมที่ผสมผสานทั้งวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ อาหารการกิน ความเชื่อ มีนัยยะทางสังคม เศรษฐกิจ ความหมายตามความเป็นจริง เป็นย่านที่เต็มไปด้วยผู้คนและวิถีชีวิตประจำวัน มีความแออัดในพื้นที่และมีผู้คนพลุกพล่าน มีการถูกล้ำและใช้พื้นที่สาธารณะทั้งทางบกและทางน้ำ เช่น ทางเท้า ป้ายรถโดยสาร เป็นพื้นที่ทำกิน ขาดความเป็นระเบียบและมีความสกปรกอย่างเห็นได้ชัด

ย่านท่าช้างวังหลวง

ความหมายรูปธรรม เป็นท่าเรือทั้งเรือด่วนเจ้าพระยา เรือข้ามฟากแม่น้ำเจ้าพระยา และเรือหางยาว เป็นพื้นที่ตลาดที่มีอาคารพาณิชย์ที่สร้างสมัย ร.5 ในลักษณะผสมผสานสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบโคโลเนียล สไตร์ (Colonial Style) เป็นจุดศูนย์กลางการคมนาคมทางเรือ และทางบก เป็นย่านชุมชนที่อยู่อาศัยเก่า

ความหมายนามธรรม เป็นที่ที่แสดงออกทางวัฒนธรรมที่ผสมผสานทั้งไทยและนานาชาติและมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มีนัยยะทาง

สังคม เศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว เป็นจุดเชื่อมต่อการโยกย้ายที่ดีโดย การท่องเที่ยวทางเรือ

ความหมายตามความเป็นจริง เป็นท่าเรือที่มีการคมนาคมแออัดทั้งทาง น้ำและทางบกสูงในเวลากลางวัน เป็นตลาดที่มีความพลุกพล่านวุ่นวาย และไร้ระเบียบประกอบกับความสกปรกจากขยะมูลฝอย เป็นพื้นที่มีมลพิษ ทางน้ำและทางบกสูงแห่งหนึ่ง มีการลู่ล้าพื้นที่สาธารณะทั้งทางบกและ ทางน้ำ

ย่านท่าเตียน

ความหมายรูปธรรม เป็นท่าเรือข้ามฟากแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นพื้นที่ย่าน ชุมชนเก่า และตลาดที่มีอาคารตึกแถวที่สร้างสมัย ร.5 ในลักษณะ ผสมผสานสถาปัตยกรรมยุโรปแบบเรอเนสซองส์ (Renaissance)

ความหมายนามธรรม เป็นพื้นที่ที่แสดงออกทางวัฒนธรรมที่ผสมผสานทั้ง ไทย จีน และนานาชาติและมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มีนัยยะทาง ประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว มีเรื่องเล่า ตำนาน ความเชื่อที่เหนือธรรมชาติ

ความหมายตามความเป็นจริง เป็นจุดท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่ง เนื่องจากติดกับวัดโพธิ์ และสามารถข้ามฝั่งไปวัดอรุณ เป็นตลาดที่มีความ แออัด เก่าและทรุดโทรมมาก ภายในตลาดและชุมชนมีความ สกปรกจากขยะมูลฝอยและส่งกลิ่นเหม็นจากการตากอาหารทะเล มีการ ลู่ล้าพื้นที่สาธารณะทั้งทางบกและทางน้ำ ปัจจุบันมีการเปิดพื้นที่โล่ง เป็นสวนสาธารณะสวนนาครภิรมย์ที่เปิดให้เห็นแม่น้ำเจ้าพระยาและภูมิ ทัศน์โดยรอบ อีกทั้งมีการปิดอาคารห้องแถวและตลาดเพื่อปรับปรุง

ประวัติการศึกษา และการทำงาน

ชื่อ – นามสกุล	นายอภิชาติ พรหมฤทธิ์
วัน เดือน ปี ที่เกิด	7 สิงหาคม พ.ศ. 2518
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	ปริญญาตรี ศิลปบัณฑิต คณะมัณฑนศิลป์ ภาควิชา ประยุกต์ศิลปศึกษา (สาขาจิตรกรรม) มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา พ.ศ. 2539
ประวัติการทำงาน	- จิตรกร ศิลปินอิสระ พ.ศ. 2539 - 2543 - นักออกแบบเรขศิลป์ บริษัท ซิลเวอร์สเปียร์ พ.ศ. 2543 - ผู้อำนวยการ ที.อาร์ต คลับ แกลอรี พ.ศ. 2544 - นักออกแบบภูมิทัศน์อิสระ พ.ศ. 2545 - ผู้ช่วยผู้กำกับศิลป์ บริษัท อัมรินทร์พลับพลึงซิงจำกัด มหาชน พ.ศ. 2546 - ผู้กำกับศิลป์ บริษัท เปเปอร์เฮาส์ พ.ศ. 2547 - ผู้อำนวยการและนักออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม หจก.พิมเนสก์ พ.ศ. 2547 – 2552 - นักออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมอิสระ (ปัจจุบัน)